

Київський міжнародний університет
Науково-дослідний інститут глобалізації
та європейської інтеграції

Україна в умовах
європейської інтеграції та
глобалізації світу

Монографія

КиМУ – 2013

**Україна в умовах європейської інтеграції та глобалізації світу :
Монографія [наук. ред. Чумаченко О.А.]. – К.: КиМУ, 2013. – 435 с.**

Рецензенти:

Погорська І.І., доктор політичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України

Некряч Н.І., доктор політичних наук, професор, проректор з розвитку Київського міжнародного університету

Дана монографія виконана колективом провідних науковців Київського міжнародного університету і присвячена висвітленню окремих питань щодо місця України в загальноєвропейських та глобальних процесах на сучасному етапі міжнародних відносин. Окремо розглядаються проблеми й перспективи інтеграції України до Європейського Союзу, відповідність Копенгагенським критеріям ЄС, участь в Східному партнерстві ЄС, питання адаптації законодавства України до права ЄС тощо.

Склад авторського колективу:

Зажигаєв Б.В., експерт Міжнародної асоціації політичних наук, завідувач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики КиМУ, кандидат політичних наук, професор

Швайка М.А., директор НДІ гуманітарних та економічних проблем, доктор економічних проблем, професор

Сидорчук Л.А., проректор з навчальної роботи КиМУ, кандидат юридичних наук, професор

Чумаченко О.А., директор НДІ глобалізації та європейської інтеграції, кандидат історичних наук, доцент

Данченко Т.В., проректор з навчально-виховної роботи КиМУ, кандидат юридичних наук, професор

Рожкова Т.С., кандидат економічних наук, професор

Матусова О.М., завідувач кафедри міжнародних економічних відносин КиМУ, кандидат економічних наук, професор

Мягкова О.В., завідувач кафедри економіки та менеджменту КиМУ, кандидат економічних наук, професор

Рекомендовано Вченою радою КиМУ 30 вересня 2013 р., протокол №2

© Автори статей

© Упорядкування, верстка, оформлення

Київського міжнародного університету

ЗМІСТ

Передмова	6
РОЗДІЛ 1. ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ	
1.1 Україна: рівень відповідності критеріям для кандидатів на вступ до ЄС (<i>Куди йде Україна?</i>)	11
1.2 Політика Європейського Союзу щодо держав Східної Європи та місце України в цьому процесі (2007 – 2013 рр.)	75
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ	
2.1 Адаптація нормативно-правової системи України до загальноєвропейських стандартів та напрями подальшого розвитку стратегічних відносин Україна – ЄС	109
2.2 Право зовнішніх зносин ЄС і Україна	147
2.3 Європейські механізми залучення місцевого самоврядування до охорони громадського порядку та можливість їхнього використання в Україні	212
РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ	
3.1 Соціально-економічні проблеми європейського шляху розвитку України	245
3.2 Малий бізнес України як інструмент розширення її експортного потенціалу	347
3.3 Кластеризація промисловості України як механізм підвищення економічного добробуту в умовах глобалізації	377

ПЕРЕДМОВА

Поступальний розвиток цивілізації приводить до неминучих інтеграційних процесів між державами. Найбільш універсальним проявом цих процесів стала глобалізація, що набула особливого поширення в останню чверть минулого століття.

Глобалізацією називають тісний взаємозв'язок у світі: рух інформації, капіталу, товарів та людей через державні кордони у дедалі швидшому темпі та об'ємі, взаємопроникнення культур, способів життя, посилення здатності домовлятися і жити у злагоді попри культуральні відмінності. Глобалізація вважається процесом об'єктивним, ненаправленим, результатом багатьох процесів та тенденцій, які назріли у національних державах повоєнного світу.

Проблема ця далеко неоднозначна і викликає дискусії щодо реформування та реструктуризації світового економічного простору серед науковців, бізнесменів, політиків, журналістів, представників різноманітних недержавних інституцій. Цілком зрозуміло, що й Україна постає перед необхідністю вироблення оптимальної моделі участі в цьому процесі, аби не опинитись на узбіччі глобалізаційної реальності сучасного світу.

Глобалізація ставить перед Україною гостру проблему економічного реформування, насамперед зміни структури товарного виробництва, здатного бути конкурентоспроможним як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Шляхом здійснення інноваційної економічної політики в Україні мають бути створені сприятливі умови для формування могутніх національних компаній, здатних успішно конкурувати у глобальному економічному середовищі. Це дозволило б поступово адаптуватись до пріоритетних напрямів розвитку світової економіки, щоб сповна використати переваги міжнародної торговельної системи.

Глобалізація є продуктом людської цивілізації, певним етапом її розвитку, коли державні кордони окремих країн стали затісними для розвитку їх національних економік, а

переплетення економічних зв'язків між економічними суб'єктами різної національної приналежності призвело до утворення глобальних (світових) ринків та виявило високий ступінь взаємної політичної та економічної залежності багатьох країн. Глобалізація є надзвичайно комплексним багатогранним явищем, яке без перебільшення визначає обличчя сучасного світу. Держави і нації, корпорації та особи кожного дня користуються плодами глобалізації та змушені сплачувати за це відповідну ціну – виклики глобалізації стають все більш гострими, а на пошук адекватних рішень відводиться все менше часу.

Наукове осмислення глобалізаційних процесів не сприймає галузевих обмежень; політика, економіка, право, культурні розбіжності різних країн перебувають у постійній взаємодії, тому спроби розглядати глобалізацію як статичне явище, чи виключно з позицій правової, економічної чи політичної науки призводить до спрощених оцінок та некоректних прогнозів.

Сьогодні Україна, як і багато інших країн так званого «третього світу», стоїть перед нелегким вибором: прийняти виклики глобалізації і включитися у жорстку конкуренцію на світових ринках, чи заховатися на периферії глобалізаційних процесів, обмеживши доступ іноземних товарів та капіталу на внутрішній ринок.

Україна – одна з найбагатших країн Європи. У неї є потенціал для подальшого економічного і соціального розвитку. По запасах і видобутку марганцю вона займає друге місце в світі (після ПАР). По запасах залізних і марганцевих руд і нерудної сировини (флюси і щебінь для будівництва) Україна займає одне з перших місць в світі. Територія України складає 0,4% світової суші, на ній проживають 0,8% населення земної кулі. На початку 1990-х років наша країна здобувала близько 5% світового обсягу корисних копалини на суму понад 20 млрд. доларів. У нас є розвідані запаси газу і нафти, вугілля і інших корисних копалини, таких, як золото, уран, боксити, сіль і

багато що інше. Але найголовніше – могутній людський і науковий потенціал.

Одна з найважливіших особливостей економічного розвитку на початку XXI ст. полягає в цивілізаційному характері проблем, у всеохоплюючих завданнях, що постають нині перед людством. Вони зумовлюють необхідність кооперації зусиль світової спільноти для забезпечення стійкого, збалансованого господарського поступ. Водночас залишаються суттєвими відмінності окремих країн і регіонів стосовно їх реальних можливостей щодо забезпечення сталого, само підтримуючого економічного зростання.

В Україні відбувається складний пошук власної моделі соціально-економічного розвитку в процесі широких наукових дискусій, змагань різних за своїм спектром і спрямуванням політичних сил. У процесі суспільного вибору очевидно, що основною концепції має бути цивілізаційний вектор розвитку, як стратегічний орієнтир, світова система економічних координат, в яку повинно органічно вписатись господарство України. В цьому контексті Україна обрала інтеграцію до європейських структур. За роки незалежності Україною зроблені часто успішні кроки в напрямку європейської інтеграції. Але останнім часом стало зрозуміло, що інтеграційний процес не буде простим і передбачуваним. Предметом серйозного дослідження мають стати інтереси країн, що є членами ЄС, та України, усвідомлені і неусвідомлені перешкоди на шляху до інтеграції. Тільки вивчивши ці проблеми, можна відповісти на питання про те, що сприяє і що заважає інтеграції України в Європу. Ці проблеми мають вивчатись через призму розвитку світової спільноти, сучасної геополітики та геостратегії різних держав.

На сесії Генеральної Асамблеї ООН 25 вересня 2013 року Президент України Віктор Янукович запевнив світ у невідворотності євроінтеграційних прагнень і пообіцяв у подальшому активно працювати в цьому напрямку. Зокрема, Президент сказав: «Україна робить свій внесок у проект Великої

Європи, який об'єднує інтереси й цілі розвитку країн заходу і сходу нашого континенту. Вірю, що підписання в листопаді цього року Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, включно із створенням всеохоплюючої і поглибленої зони вільної торгівлі, стане важливим інструментом підвищення добробуту громадян України і, відповідно, сприятиме досягненню нашою країною цілей розвитку тисячоліття». За цю чітку державницьку позицію російська путінська влада називає Президента України Віктора Януковича «неомазепинцем»¹.

Важливе значення для реалізації курсу на європейський шлях розвитку України має активна підготовка до листопадового саміту «Східного партнерства» у Вільнюсі. Росія перед запланованим у Вільнюсі самітом розпочала проти України торговельну війну, а російські посадовці відкрито говорять про перспективи розпаду нашої держави. Серйозною загрозою для України є також нав'язані Росією Україні інші війни: мовні, історичні, культурні, інформаційні, освітні, церковні, газові, суспільно-політичні. Ці війни стосуються всіх сфер нашого національного буття.

12 вересня 2013 року Європарламент у межах свого пленарного засідання ухвалив резолюцію, яка засуджує тиск Росії на країни Східного партнерства «з метою утримати їх від асоціації з ЄС, і просить Єврокомісію і Раду ЄС виступити з конкретними і ефективними заходами для підтримки країн-партнерів»². Чи не вперше на такому високому рівні посилаються на Будапештський меморандум 1994 року, підписантами якого, окрім України, були РФ, Велика Британія та США. У Меморандумі, зокрема, йдеться, що держави-підписанти «...підтверджують Україні їхні зобов'язання... утримуватись від економічного тиску, спрямованого на те, щоб підкорити своїм власним інтересам здійснення Україною прав, притаманних її суверенітету, і таким чином отримати будь-які

¹ Україна молода. – 2013. – 25 вересня. – С. 4.

² Україна молода. – 2013. – 27–28 вересня. – С. 13.

переваги»³. У Європарламенті вважають, що Україна має сповна скористатись усіма можливостями для розвитку та співпраці, які пропонує Європейський Союз у межах політики Східного партнерства, включно з інструментарієм, що міститиметься в Угоді про асоціацію.

Про підтримку світовою громадськістю європейського шляху розвитку України говорить десята зустріч світових лідерів у межах «Ялтинської європейської стратегії» у вересні 2013 року. Представництво YES-2013 було значним. Подружжя Клінтонів – колишній президент США Білл і экс-держсекретар Хілларі, колишній глава уряду Великої Британії Тоні Блер, чинний президент Ізраїлю Шимон Перес, єврокомісар Штефан Фюле, посередник у переговорах між Брюсселем і Києвом экс-президент Польщі Александр Квасневський – ці дійові особи приїхали до Ялти для підтримки України і її захисту від шаленого тиску Росії і торгової війни.

Україна опинилась у центрі уваги Європи з огляду на «торговельну війну» з Росією та близькість підписання Угоди про асоціацію. Тож для української влади це рандеву стало одним з останніх тестів перед ключовим самітом у Вільнюсі.

Чумаченко О.А.

³ Україна молода. – 2013. – 27–28 вересня. – С. 13.

РОЗДІЛ 1. ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

1.1 Україна: рівень відповідності критеріям для кандидатів на вступ до ЄС (Куди йде Україна?)

Зажигаєв Б.В.

Дискусія про шляхи розвитку України впродовж усього періоду незалежності, починаючи з 1991 року, ставить перед політичною наукою актуальну проблему: який вектор еволюції політичної системи України?; Наскільки політична система України відповідає декларованому українською державою курсу на європейську інтеграцію?; Як реальна зовнішня політика України співвідноситься з інтересами ЄС і як вона впливає на розвиток міжнародних відносин?

Для відповіді на поставлені запитання слід проаналізувати в чому полягає сутність політичних, ктправових та економічних перетворень в Україні; чи можна дії політичної еліти України кваліфікувати як реформи, а саму еліту – як еліту.

Ураховуючи традиційний, революційний характер політичних перетворень в СРСР наприкінці 90-х років минулого століття, необхідно зазначити, що локомотивом політичних перетворень стала номенклатура. Виходячи з цього, мету перетворень, їхні механізми та інструменти варто розглядати через призму інтересів номенклатури. Цей підхід раніше не використовували вітчизняні політологи.

Глибокою помилкою політологів упродовж останніх 20 років є алгоритм оцінки політичних, соціальних та економічних перетворень в Україні. Ця помилка полягає в тому, що перетворення, за суттю, не є демократичними, а реформи не є такими ні за суттю, ні за змістом. Разом з тим, «реформи» є сформованою реальністю, яку не можна ігнорувати. Ця політична, соціальна й економічна реальність визначає сутність і зміст внутрішньої політики України і в повній мірі

проектується на її зовнішню політику в міжнародних відносинах, визначаючи місце в системі міжнародних відносин.

На нашу думку, ступінь євроінтеграції України необхідно розглядати в контексті відповідності Копенгагенським критеріям (*критерії вступу країн до Європейського Союзу*), які були прийняті в червні 1993 року на засіданні Європейської Ради в Копенгагені і підтвержені в грудні 1995 року на засіданні Європейської Ради в Мадриді.

Критерії вимагають, щоб у державі дотримувалися демократичні принципи, принципи свободи і поваги прав людини (*Союз заснований на цінностях поваги людської гідності, свободи, демократії, рівності, правової держави і дотримання прав людини, включаючи права осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для держав-членів в рамках суспільства, що характеризується плюралізмом, відсутністю дискримінації, терпимістю, справедливістю, солідарністю і рівністю жінок і чоловіків.*)⁴, а також принципів правової держави (ст. 6, ст. 49 Договору про Європейський Союз)⁵. Ці права, свободи і принципи викладені в Хартії Європейського Союзу про основні права від 7 грудня 2000 р., адаптованої 12 грудня 2007 р.⁶, яка має таку ж юридичну силу, як і Договори.

Одним з основних критеріїв – у країні повинна бути конкурентоспроможна ринкова економіка і повинні визнаватися загальні правила і стандарти ЄС.

⁴ Стаття 2. Договір про Європейський Союз (Маастрихт, 7 лютого 1992 року) : текст із змінами та доповненнями від 13 грудня 2007 року. [Електронний ресурс]. // Документ 994_029, чинний, поточна редакція – Редакція від 13.12.2007. Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_029/page3. – 24.10.2012.

⁵ Там же. – Стаття 6.

⁶ Хартія основних прав Європейського Союзу [Електронний ресурс]. Хартія ; Міжнародний документ від 07.12.2000 // Документ 994_524, поточна редакція. – Прийняття від 07.12.2000. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_524. – 24.10.2012.

У Договорі про Європейський Союз, прийнятому в червні 1993 р. в Копенгагені, сформульовані три критерії, яким повинні відповідати кандидати на вступ до ЄС:

1) **політичний критерій** – стабільність інститутів, що гарантують демократію, владу закону, дотримання прав людини, повагу і захист прав меншин;

2) **економічний критерій** – наявність функціонуючого ринкового господарства, а також здатність протистояти конкурентному тиску та ринковим силам у межах ЄС;

3) **критерій, пов'язаний з прийняттям інституційних і юридичних норм ЄС**, – здатність виконувати зобов'язання члена ЄС, зокрема, щодо створення політичного, економічного і валютного союзу.

Ці критерії нероздільні. Науковий співробітник Інституту світового господарства м. Кіль (Німеччина) Даніель П'яцоло вважає: «Зазначені сфери реформування взаємопов'язані, оскільки успіх в одній з них буде досягатися тільки при наявності достатнього прогресу в двох інших. Крім того, успішне просування у всіх сферах необхідне для забезпечення надійності економічних реформ»⁷.

Аналіз наведених тез дозволить оцінити не лише наскільки Україна відповідає критеріям для кандидатів на вступ до ЄС, але й визначити дійсний вектор еволюції держави і суспільства.

Точкою відліку в поставленій проблемі, безумовно, є момент здобуття Україною незалежності. Саме через політичні критерії, тобто рушійні сили перетворень, ідеологію, інструментарій реформ формуються інтереси політичної еліти, форма правління і відбувається її еволюція.

⁷ П'яцоло Даніель. Східна Європа між трансформацією і вступом в ЄС: аналіз реформаторських вимог [Текст] : Економічна політика: стратегія і тактика / Д. П'яцоло // Проблеми теорії і практики управління: міжнародний журнал. – 2002 рік. – № 2. – С. 8 – 14.

Логіку перетворень в Україні слід шукати в мотивації дій політичної еліти в умовах розвалу радянського тоталітарного устрою. В.О. Ключевський писав: «Політична фортеця міцна тільки тоді, коли тримається на силі моральній»⁸.

Саме за цих умов втрати соціальної орієнтації відбувалося формування політичної еліти України. Ця еліта сформувалась із привілейованих верств, з використанням криміналу як інструменту, методом нав'язування з девіантних категорій громадян, які, через своє колишнє положення в СРСР, були найменш схильні до аномії.

До цих категорій належать:

– **представники номенклатури**;

– **снівробітники КДБ**, специфіка та методи роботи яких сприяли формуванню в них девіантних (неправових) норм поведінки. «На самому початку 1918 р. ВНК (*авт. – російська ВЧК*) оголосила про своє право проводити позасудові розстріли... Пізніше позасудові функції цього органу тільки розширювалися»⁹;

– **кримінальні елементи** з девіантними психологічними особливостями. Щодо пострадянського простору вся пенітенціарна система – інструмент вкорінення комуністичного режиму. Вітчизняна пенітенціарна система – предмет самостійного обговорення. Тут же зазначимо, що вона цілком відображає недемократичний, неліберальний, репресивний характер політичного режиму¹⁰.

⁸ Ключевский В.О. Сочинение : в девяти томах : материалы разных лет / Ключевский В.О. ; [под. ред. В.Л. Янина]. – М. : Мысль, 1990. – Т. 9. – С. 433.

⁹ Кокурин А.И., Петров Н.В. Лубянка: Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ 1917–1991 гг. / Кокурин А.И., Петров Н.В. : [под ред. акад. А.Н. Яковлева]. – М. : МФД, 2003. – С. 5–6.

¹⁰ Абрамкин В. Поиски выхода: Преступность, уголовная политика и места заключения в постсоветском пространстве. – М. : Права человека, 1996 // Досье на цензуру: Страна и ее заключенные. – 1999. – (№7–8); Walmsley R. Prison Systems in Central and Eastern Europe. – Helsinki : HEUNI, 1996.

«Відбувається величезний крок вперед по шляху криміналізації держави... Держава починає функціонувати не як організм, у які проникли різні мафії, а як найбільша мафія, яка хоче знищити дрібні, навести порядок і поповнити «общак»... Держава перетворюється відповідно до суворих законів мафії. Зрозуміло, це не єдина закономірність, що діє сьогодні в нашій країні»¹¹.

Ці три категорії радянського суспільства сформували особливий тип української національної псевдоеліти, об'єднаний єдиною метою панування в нових умовах після розвалу СРСР.

За 20 років незалежності в Україні так і не сформувалися політичні інститути, які б гарантували встановлення демократичної форми правління. В Україні нав'язаний кримінально-міліцейський режим, який спирається на спецслужби. Служба безпеки України – один з головних інструментів формування всіх гілок державної влади, створення, фінансування та контролю тіньових (*фіктивних, штучно створених з керованих людей, як звичайно, з девіантним типом психіки*) структур, що імітують елементи громадянського суспільства. Спосіб управління – насильство як фізичне, так і моральне, або загроза застосування насильства.

СБУ в розріз національному законодавству безпосередньо організовує та бере участь у діяльності політичних партій і громадських організацій, фінансує їх з неформальних джерел, сформованих, як звичайно, кримінальним способом. Співробітники спецслужб «працюють» у всіх фракціях Верховної Ради, ними «просякнуті» державні органи влади й органи місцевого самоврядування. Спецслужба України пройшла еволюцію від методів прямого терору суспільства

¹¹ Фурман Д. Преємник начал ревизию наследства. На смену мафиозному хаосу идет мафиозный порядок / Фурман Д. // Общая газета. – 2000. – 28 сентября – 4 октября. – С. 7.

часів ВНК, НКВС, МДБ, КДБ до латентного насильства стосовно громадян і перетворилася на інструмент боротьби української клептократичної кримінальної псевдоеліти з громадянським суспільством. Ці відносини становлять сутність і основний зміст політики правлячої в Україні клептократичної псевдоеліти. Ця діяльність СБУ зазвичай, кримінальна.

«В останній рік – теракти, вбивства, викрадення на території України. Це вже системна помилка в організації роботи правоохоронних органів», – вважає экс-голова СБУ В. Наливайченко. Як наслідок в Україні спецслужба вийшла з-під контролю парламенту: «СБУ втратила Парламентський контроль»¹². Подібну стурбованість висловив постійний представник Президента України в парламенті Юрій Мірошниченко. Він зазначив, що все, що відбувається на території України, повинно підпадати під юрисдикцію СБУ. «Це виклик Україні – те, що відбулося, і підстава для дуже серйозного аналізу Служби безпеки України»¹³. «Оскільки конституційною реформою СБУ була виведена з-під парламентського контролю, то відповідальність за діяльність СБУ несе Президент України, – вважає Микола Княжицький, генеральний директор ТВ компанії ТВі. – Це неподобство – те, що робить СБУ на наших вулицях»¹⁴.

Діяльність СБУ становить небезпеку демократії не тільки в Україні, але й міжнародному співтовариству. Російському опозиціонеру Леоніду Развожаєву, який звернувся до представництва ООН в Україні для отримання політичного притулку в Україні, СБУ підставила підконтрольну, псевдорадикальну громадську організацію. Що, зрештою,

¹² Екс-голова СБУ: Теракти, вбивства, викрадення – це помилки правоохоронців. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.ua/news/531171-eks-golova-sbu-terakti-vbivstva-vikradennya-tse-pomilki-pravoohorontsiv.html>. – 25.10.2012.

¹³ Там само.

¹⁴ Там само.

призвело до його арешту і передачі спецслужбам Росії¹⁵. У дійсності Україна ігнорує Хартію основних прав Європейського Союзу, статтю 18 **«Право на притулок»**: «Право на притулок гарантується відповідно до положень Женевської конвенції від 28 липня 1951 року та Протоколу від 31 січня 1967 року про статус біженців та положення Договору про заснування Європейського співтовариства»¹⁶.

Подібна протиправна діяльність СБУ спрямована на встановлення привілейованого статусу для своїх співробітників у суспільстві. Обслуговуючи інтереси збагачування кримінальними методами псевдоеліти, співробітники СБУ перетворилися на позаправовий прошарок суспільства, за типом «робочої аристократії» часів пролетарських революцій, звідки і походять витоки українських спецслужб, вихованих у душі «червоного терору». Їхня сучасна сутність повністю відповідає ленінським визначенням – «прикажчики клептократії», **але озброєні і звільнені від відповідальності**. «Цей прошарок обуржуазнених робітників або – робітничої аристократії? – писав Ленін. – Повністю міщанський за способом життя, за розмірами заробітків, за всім своїм світоглядом, є головна опора II Інтернаціоналу, а в наші дні – головна соціальна (*не військова*) опора буржуазії. Бо це справжні агенти буржуазії в робітничому русі, робітничі прикажчики класу капіталістів...»¹⁷.

¹⁵ Справа Развозжасва: СБУ звинуватили у нездатності контролювати ситуацію у себе вдома. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.ua/news/531145-sprava-razvozjaeva-sbu-zvinuvatili-u-nezdatnosti-kontrolyuvati-situatsiyu-u-sebe-vdoma.html>. – 20.11.2012.

¹⁶ Хартія основних прав Європейського Союзу [Електронний ресурс] / Торжественная прокламация. (*Ницца, 7 декабря 2000 года*) // Міжнародний документ від 07.12.2000. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_524. 27.10.2012.

¹⁷ Ленин В.И. Полное собрание соч. – [5 изд.], – М. : Политиздат. – Т. 27. – С. 308.

За роки після розпаду СРСР і здобуття незалежності служба безпеки України не тільки зберегла власний кадровий, агентурний і латентний склад (*інформатори, провокатори, шпигуни, кримінальні елементи і структури під прикриттям спецслужб, псевдополітичні партії та громадські організації, молодіжні організації, комерційні структури, засоби масової пропаганди*), але й розрослася до таких масштабів, що перетворилася в окремих паразитуючий клас тоталітарного суспільства: як усередині держави, так і всередині громадянського суспільства. Достатньо навести приклад. Так у столиці України м. Києві СБУ за обсягом офіційних податкових платежів з фізичних осіб є третім платником, який випереджає всі виробничі об'єднання, торговельні комерційні мережі, комунальні організації і т.д., пропустивши вперед лише ахметовський «Київенерго» та Райффайзен Банк Аваль. Депутат від «Батьківщини» Олександр Бригинець наводить такі дані: «Так ось, при розгляді у заступника міністра фінансів я з'ясував ТОП-5 організацій, чії співробітники платять найбільші податки на доходи фізичних осіб. Лідирує ахметовський «Київенерго», де працює дуже багато людей. На другому місці Райффайзен Банк Аваль зі своєю надзвичайно розгалуженою мережею відділень. На четвертому місці метрополітен, де задіяні тисячі співробітників. П'ятим виявився Університет імені Тараса Шевченка – викладачі, аспіранти, техпрацівники. Щось забув? Пропустив третє місце? Прямо не знаю, як про таке говорити. Але вже добре, зізнаюся, третє місце посіло СБУ. Уявляєте скільки там людей працює і які там зарплати, якщо вони випередили і Метрополітен, й Університет, й армію, і міліцію»¹⁸. Щоб уявити чисельність, а також обсяг заробітних плат співробітників СБУ (*тільки в м. Києві*), треба його порівняти з такими

¹⁸ Бригинець був шокований рівнем зарплат співробітників СБУ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hvylya.org/news/briginets-byil-shokirovan-urovнем-zarplat-sotrudnikov-sbu.html>. – 14.03.2013.

підприємствами, як метрополітен м. Києва, який посідає четверте місце за обсягом офіційних податкових платежів з фізичних осіб, а на п'ятому місці – Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, у якому працюють 7515 співробітників. Обсяг його фонду заробітної плати становить 610400000 гривень (76300000 доларів США). Треба зазначити, що оплата праці в Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка значно вища, ніж середня не тільки по країні, але й по м. Києву. Станом на 01.09.12 р. розмір заробітної плати в університеті становив: професор (з відповідними доплатами та надбавками за стаж, науковий ступінь і вчене звання) – 11 043 грн., доцент – 9384 грн., асистент, кандидат наук – 6 080 грн., асистент (без ступеня) – 4954 грн., для інших категорій працівників (без доплат) від 1 614 до 2 938 грн.¹⁹. За аналогією можна дійти висновку, що навіть кількість штатних співробітників СБУ значно більша, ніж співробітників у Київському Національному університеті ім. Тараса Шевченка.

«СБУ, у такому вигляді, у якому вона існує сьогодні, тільки компрометує державу і керівництво країни, якому СБУ напряму підпорядковується. Парламентська асамблея Ради Європи у своїх резолюціях неодноразово вказувала на необхідність реформування СБУ», – вважає экс-заступник голови СБУ генерал Геннадій Москаль.

«У такому вигляді, у якому нині існує СБУ, – це аналог царського політичного охоронного відомства зразка до 1917 року. Тобто це політична поліція, яка всі зусилля спрямовує на боротьбу з опозицією. Мабуть, така ситуація влаштовує сьогодні вище керівництво держави, тому і не відбувається

¹⁹ Звіт ректора КНУ ім. Тараса Шевченка Губерського Л.В. про роботу за період від грудня 2011 р. до грудня 2012 р. , та завдання на наступний рік. Доповідь на конференції трудового колективу КНУ ім. Тараса Шевченка 26.12.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.univ.kiev.ua/pdfs/Zvit.pdf>. – 25.03.2013.

реформування, а постійно виникають міфічні справи грибників, лісників, політологів, – зазначив також політик. – Думаю, що дана ситуація зміниться після 28 жовтня цього року. Ця служба буде повністю люстрована, розформована»²⁰.

З урахуванням усього спектру форм і методів роботи СБУ: від політичного розшуку, провокацій, серед іншого протиправних, протиправного тиску і схилення до протиправних дій громадян, комерційних і державних структур та органів державного управління (*включаючи прокуратуру, правоохоронні органи та суди*) до банальної протидії громадянам реалізовувати власні права (*з використанням кримінальних методів*) – можна дійти висновку, що Україна керується не правовими методами, а основним інструментом управління є спецслужби, які обслуговують інтереси клептократії. Сутність універсальної держави (*за Арнольдом Тойнбі*), у яку трансформувалась Україна з розвалом СРСР, визначає поглиблення процесу девіантності спецслужб, включаючи моральні для формування їх кадрового потенціалу (*з людей «тіла»*)²¹, позбавляючи Україну перспектив встановлення демократії і прискорюючи процес розпаду держави.

Процес управління суспільством за допомогою насильства, за суттю, є історичною національною традицією східно-слов'янських народів, спадщиною татаро-монгольської навали, насадження за період правління не тільки свого менталітету, але й азійських звичаїв і моральних норм поведінки, від дотримання або ігнорування яких залежало

²⁰ Москаль: "Сегодня СБУ – это аналог царского политического охранного ведомства образца до 1917 года". [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://censor.net.ua/news/210150/segodnya_sbu_eto_analog_tsarskogo_politicheskogo_ohrannogo_vedomstva_obraztsa_do_1917_goda_moskal. – 25.10.2012.

²¹ Фуко Мишель. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности : Работы разных лет. Пер. с франц. – М. : Касталь, 1996. – С. 244.

фізичне збереження або зникнення слов'янського етносу, як такого. У зв'язку з цим являє інтерес дослідження професора Казахського Державного Національного Університету ім. Аль-Фарабі, доктора історичних наук Кадирбаєва Олександра Шайдатовича. У роботі «Золота орда як предтеча Російської імперії» він пише: «Щодо Русі завойовники **задовольнялися її повним підпорядкуванням**, заснувавши на давньоруських землях інститут баскаків-збирачів податків, але не змінюючи суспільний устрій. Згодом збір податків перейшов у відання місцевих руських князів, які визнають владу Золотої Орди»²². Подібна політика Золотої орди **«повного підпорядкування»** сприяла негативній примусовій селекції слов'янських народів, де виживали раболіпство, насаджувалися подвійні подати (*авт. – для Орди і для намісника*). За цих умов не тільки псевдоеліти обслуговували інтереси завойовників, але навіть і церква. «Ще Чингісхан заповів терпимо ставиться до представників різних віросповідань. Його нащадки намагалися виконувати цей заповіт. Так, у землях, підвладних Золотій Орді, духовенству всіх релігій був створений пільговий режим. Російська православна церква і вірмено-григоріанська, наприклад, були звільнені від виплати данини й отримували спеціальні ярлики, які захищали церковне майно від свавілля ординців. У столиці Золотої Орди Сараї відкривалися храми різних конфесій. 1261 року там виникла православна єпархія. Але самі ординці в більшості своїй залишалися язичниками-шаманістами. Але були серед правлячої ординської еліти, серед них і Чингізидів, прихильники Христа, Мухаммада і Будди»²³. Це не могло не

²² Кадырбаев А.Ш. Золотая орда как предтеча Российской империи. / А.Ш. Кадырбаев. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cas.org/datarus/kadirbaev.shtml>. – 24.03.2013.

²³ Ланда Р.Г. Ислам в истории России. – М., 1995 – С. 44–67. Полубояринова М.Д. Русские люди в Золотой Орде. – М., 1978. – С. 24, 28, 33–34. Черепнин Л.В. Монголо-татары на Руси (XIII в.), сб.: Татаро-монголы в Азии и

відбитися ні на формуванні форми правління, ні на способах і генетичному складі нав'язаної в тих історичних умовах політичної псевдоеліти, яка в значній мірі формувалася з татаро-монгольської знаті.

Професор Кадирбаєв О.Ш. пише: «Вплив служилої тюркської знаті на історію Росії важко переоцінити. Вихідці з її середовища навіть ставали государями всієї Русі, як номінальними, так і реальними.

До першого випадку можна зарахувати так зване зречення від російського престолу Івана Грозного на користь хрещеного татарського царевича Чингізидів Симеона Бекбулатовича, який став на короткий термін номінальним правителем Московії. Але були й справжні володарі. Такі, як нащадок ординця Чет-Мурзи – російський цар Борис Годунов – татарин, невіра, зять Малюти, як писав про нього О. С. Пушкін. А цар Іван Грозний був з Чингізидів по матері, хрещеній татарці Олені Глинській, ця обставина використовувалося ним при підкоренні Казані, у боротьбі за казанський престол. При Івана III татари мали власний двір у Московському Кремлі. Коли ж до Москви наближалися татарські послы, то Іван III виходив за місто і вислуховував їх стоячи, тоді як вони сиділи. Полки служилих татар відіграли вирішальну роль у перемозі Івана III над Новгородом, останнім суперником Москви в боротьбі за верховенство над Руссю. 1546 року велика група татарської знаті прийшла на службу до Івана Грозного. Чимало було в його оточенні хрещених татар. Передбачається, що до них належали впливові фаворити Грозного і провідні політичні і військові діячі тієї епохи, батько і син Олексій і Федір Басманови, згаданий вище голова опричнини і права рука царя Малюта Скуратов, заплічних справ майстер, один з найзловісніших персонажів російської історії...».

Европе. М., 1970, с. 186–206. Федоров-Давыдов Г.Ф. Курганы, идолы, монеты. – М., 1968. – С. 9–15.

Саме Іван Грозний заклав основу тиранічної форми правління, яка розвивається і дотепер та заснована на методах опричнини, яка мутувала в СРСР у вигляді ВЧК, НКВС, КДБ і трансформувалась у сучасні служби безпеки не тільки України, але й інших країн СНД. В умовах деградації сформувала клептократію як форму державного правління – це порівняння найбільше виражає сутність політичної системи, яка сформувалась у сучасній Україні та інших країнах СНД.

Малий енциклопедичний словник Брокгауза-Ефрона так характеризує опричнину: «**Опричнина** – назва загону охоронців Івана Грозного (1565–84) та частини держави, виділеної в особливе управління для їхнього утримання. 1565 р. Грозний, погодившись залишитися на царстві, виділив весь свій палацовий побут, частину бояр і служивих людей. В опричнину набрали 1000 осіб князів, дворян та ін., але число їхня кількість швидко досягло 6000. Їм виділено кілька вулиць у Москві і 20 міст з волостями. Решта держави – «земщина» – управлялася по-старому «земск.» боярами. 300 осіб. Опричників з Олександрівської Слоб. зображували рід монастирської братії Грозного. Опричники бенкетували з царем, робили обшуки і страти, наїзди на Москву, в інші міста. 1570 р. кривавий розгром у В. Новгороді і проїздом у Твері і ін. міст.»²⁴.

Упродовж усієї осяжної історії України та інших країн СНД ці традиції тільки вкорінялися, удосконалюючи механізми та розширюючи обсяги насильства, а в сучасній Україні – з урахуванням процесу деградації останніх понад 20 років розпаду. У цей час відбувається відкат до примітивних форм правління, а примітивні форми роботи спецслужб, усе більше

²⁴ Малий Энциклопедический словарь: В 4 т. Т. 3 / Репринтное воспроизведение издания Брокгауза-Ефрона. – М.: ТЕРРА, 1977. – 560 с.: ил. – С. 819.

схожі на єзуїтські методи азійського середньовіччя, які були нав'язані Іваном Грозним у XVI столітті, поширилися на всі структури державної влади. Незмінним залишається головний принцип, закладений за часів Золотої орди, – **«повного підпорядкування»**. Він покладений в основу не тільки формування спецслужб та інших силових структур (*правоохоронних органів, судової системи, прокуратури, податкових і митних органів*), але і в основу формування методом підбору всіх виборних органів влади від місцевих рад до Верховної Ради України. Ця система сформувала гібридний світогляд населення і своєрідну політичну ідеологію нації, визначену мною ще в 2006 році як **цинізм**²⁵. Значно пізніше до такого ж висновку дішла і комісія Парламентської асамблеї Ради Європи: «У поширеному в прес-релізі ПАРЕ, делегація висловлює занепокоєння зменшенням довіри електорату і збільшенням політичного цинізму» (*авт. – Комісія ПАРЕ працювала в Києві 24–26 листопада 2009 року*)²⁶.

Раболіпство – основа не тільки політичної системи, але й усього суспільного устрою України. Ця основа перетворюється на фундамент для насадження такого архаїчного в XXI столітті явища, як **внутрішній колоніалізм**, який, за суттю, повністю відповідає цьому явищу в історії людства в XVI–XX століттях. Його відмінність лише в тому, що поневолюється не інонаціональна група населення, а населення одного регіону, представниками того ж етносу, але іншого регіону, який прийшов до влади методами, легітимність яких викликає сумнів у світової спільноти. Методи ж панування повністю

²⁵ Зажигаев Б.В. Конец революционной романтики. [Електронний ресурс]. // Интернет-журнал «Новая политика». 27.06.2006. – Режим доступу: <http://www.novopol.ru/text9754.html>. – 23.12.2009.

²⁶ В Украине растет политический цинизм – ПАСЕ о предвыборной ситуации. [Електронний ресурс]. // Интерфакс-Украина. – Режим доступу : <http://www.interfax.com.ua/rus/pol/26208/>. – 28.11.2009.

відповідають колоніальній суті – це політика завоювання та експлуатації військовими (кримінальними: за допомогою залякування, брехні, рейдерства і т.п.), політичними (підбір і розстановка кадрів відповідних принципу «повного підпорядкування» за ознакою земляцтва, серед них і у виборні органи, а також за допомогою виборчого правосуддя, залякування кримінальними методами, під прикриттям механізмів функціонування приватної держави, яку використовує псевдо еліта як приватну власність) та економічними методами (лихварство, спекуляція, вибіркоче застосування законодавства, використання фіскальних органів як дозвільних або заборонного комплексу кримінальних заходів, як з боку держави, так і з боку керованого ним криміналітету і т.д.) народів і територій.

З приходом до влади в Україні донецької кліки, подібна політика «нав'язування» проводиться по всій території України. Як приклад наведу регіон, найбільш дисонуючий на тлі загальної тенденції боротьби за свої права в 90-ті роки минулого століття і який виборює статус автономії – Крим (Автономна Республіка Крим). Ця боротьба носила винятково гострі форми: від сепаратизму, аж до відокремлення від України і проголошення незалежної держави в Криму або приєднання до Російської Федерації. Так у Конституції Республіки Крим прийнятої Верховною Радою Республіки Крим 6 травня 1992 року (*звертаю увагу не Автономної Республіки Крим, а Республіки Крим як незалежної держави*), стаття 1 трактує:

Стаття 1

1. Республіка Крим є правовою, демократичною державою. На своїй території Республіка володіє верховним правом по відношенню до природних багатств, матеріальних, культурних і духовних цінностей, здійснює свої суверенні права і всю повноту влади на даній території.

2. Республіка в особі її державних органів і посадових осіб здійснює на своїй території всі повноваження за винятком тих, які вона добровільно делегує Україні.

3. Компетенція Республіки Крим встановлюється Конституційним Законом Республіки.

Окремою главою (3) регламентуються відносини Республіки Крим з Україною

Глава 3. ВІДНОСИНИ РЕСПУБЛІКИ КРИМ З УКРАЇНОЮ

Стаття 9

Республіка Крим входить в державу Україна і визначає з нею свої відносини на основі договору і угод.

Про гостроту і її антагонізм свідчить зміст глави 6, яка гарантувала громадянство Республіки Крим, а також само право на подвійне громадянство.

Глава 6. ГРОМАДЯНСТВО РЕСПУБЛІКИ КРИМ

Стаття 17

1. Громадянство Республіки Крим набувається, зберігається і втрачається відповідно до Закону Республіки Крим.

2. У відповідності з законодавством і за взаємною згодою Республіки Крим з іншими державами її громадяни можуть мати право на **подвійне громадянство**.

Про атрибути незалежної держави свідчила глава 25.

Глава 25. СУДОВА ВЛАДА

Стаття 133

1. Правосуддя в Республіці Крим цією Конституцією довіряється тільки судам і здійснюється в порядку і формах конституційного, цивільного, адміністративного, арбітражного та кримінального судочинства.

2. Судова влада забезпечує захист гідності, прав, свобод і законних інтересів громадян, інших осіб і учасників правовідносин, є гарантом демократії, громадянського миру і справедливості в Республіці.

Стаття 135

1. Судова система Республіки складається з Конституційного Суду, Верховного Суду, районних (міських) судів. Арбітражного Суду.

2. Створення в якій би то не було формі надзвичайних судів не допускається.

3. Ніхто з громадян, так само, як ніхто з інших осіб і учасників правовідносин, не може бути позбавлений або обмежений у праві на розгляд справи в тому суді, який для цього визначено Законом²⁷.

Крім того, відносини Республіки Крим і України регламентувалися Законом «Про розмежування повноважень між органами державної влади України і Республіки Крим»²⁸, що закріплено в Конституції Республіки Крим, але зі змінами, внесеними 9-ю сесією Верховної Ради Криму 25 вересня 1992 року, і який не міг бути змінений в односторонньому порядку і без згоди на те Верховних Рад України і Криму²⁹.

З часом, унаслідок неформального номенклатурного пакту між Україною і Росією Крим втратив значну частину своїх прав, але став повноцінною автономією в унітарній Україні (*Україна є унітарною державою*)³⁰.

²⁷ Конституція Республіки Крим : (Прийнята сьомий сесією Верховної Ради Криму 6 травня 1992 року) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1015.11844.0.20.03.2013>.

²⁸ Проект «ЗАКОН УКРАИНЫ о разграничении полномочий между Украиной и Республикой Крым./ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/krym/show/rb0056002-92.30.03.2013>.

²⁹ Конституция Республики Крым. *Принята седьмой сессией Верховного Совета Крыма 6 мая 1992 года. С изменениями и дополнениями внесенными на девятой сессии Верховного Совета Крыма 25 сентября 1992 г./* Симферополь. – Из-во. «Таврида». 1993. – 48 с. – С. 3.

³⁰ Конституція України. Стаття 2. [Електронний ресурс]. – 31.03.2013.– Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

З приходом до влади в Україні 2010 року донецької кліки кримчани в значній мірі втратили контроль за кримськими органами влади. Цей факт характеризують такі дані: «А що стосується еліт... Кримська політ. еліта вже й так уся макіївська або донецька. Цю табличку я зробила ще тоді, коли прем'єром Криму був Джарти. **Навіть начальник кладовища в Сімферополі і той з Макіївки.** І не думаю, що Могильов – останнє макіївське прізвище в цьому списку:

1. Антонов Микола – перший зам голови Республіканського комітету із земельних ресурсів АРК. (Від 2008 до 2010 року – заступник мера Макіївки).

2. Бурлаков Павло – перший зам голови Радміну АРК. (Народився в Донецьку. З 1995 року голова Ліберальної партії України у Макіївці. З 2000-го заступник міського голови Макіївки).

3. Ванханен Іван – перший зам голови Республіканського комітету АРК з транспорту і зв'язку. (Від 1983 до 2004 року працював на різних технічних і партійних посадах у Донецькому об'єднаному загоні. Від 2001 до 2010 року – голова правління ЗАТ Будіндустрія в Донецьку).

4. Герасимов Юрій – голова Фонду майна АРК. (Закінчив Макіївський інженерно-будівельний інститут. Трудову діяльність розпочав на «Донбасдомнаремонт», пройшов шлях до заступника директора шахти ім. Леніна ПО «Радвугілля». Від 1988 до 2008 року працював у комерційних структурах на керівних посадах).

5. Заїкін Валерій – гендиректор кримського республіканського підприємства Кримтролейбус. (До 2001 року був директором Макіївського коксохімічного заводу).

6. Кравець Валерій – міністр аграрної політики і продовольства АРК. (Закінчив Донецький інститут радянської торгівлі. Від 1991 до 2010 року працював на різних керівних посадах у компанії АВК).

7. Ляшевський Андрій – голова Республіканського комітету з будівництва та архітектури АРК. (Народився в

Макіївці. Від 1989 до 1992 року працював у будівельних організаціях Донецької області. Від 1992-го на керівних посадах).

8. Маєвський Олег – начальник територіального управління Державного гірничого промислового нагляду по Криму і Севастополю. (Від 1994 до 2007 року працював на підприємствах ПО Макіїввугілля, з березня 2007 року – заступник директора ТОВ «Управління Зовніштєхпосточання» Макіївки).

9. Малюга Олег – заміністра охорони здоров'я АРК. (Від 2002 до 2006 – депутат Макіївської міськради, від 2006 до 2008 – заступник мера Макіївки).

10. Нахлупін Віталій – голова постійної комісії ВР АРК з бюджетної, економічної та інвестиційної політики. (Народився в Макіївці. Від 1988 лікар-стоматолог стоматполіклініки №1 Макіївки. Співвласник Макіївського поліграфпідприємства «Профі-прес» та інших комерційних структур).

11. Олейніков Ігор – директор КП «Комбінат комунальних підприємств», куди входить сімферопольське кладовище (прибув до Криму з Макіївки).

12. Плотнікова Вікторія – заступник міського голови Алушти. (Народилася у Харцизьку Донецької області. Закінчила Макіївський інженерно-будівельний інститут за фахом інженер-будівельник. До 1996 року працювала на підприємствах Харцизька. Потім працювала в комерційних структурах).

13. Псарьов Георгій – заступник голови Радміну АРК – міністр курортів і туризму АРК. (Народився в Макіївці. Від 2003-го – керівник Центральної міської районної адміністрації м. Макіївка, до 2006 року – член Макіївської міськради).

14. Резніков Сергій – начальник ГУ МВС України в АРК. (Від 1996-го – оперуповноважений відділу карного розшуку Радянського районного відділу Макіївського міського управління міліції. Від 2007-го очолив Шахтарський, а потім Макіївський міжрайонні відділи БОЗ УМВС України в

Донецькій області, з 2009 р. – замначальника Управління держслужби боротьби з економічною злочинністю УМВС України в Донецькій області).

15. Семічастна Олена – міністр соцполітики АРК. (Народилася в Донецьку. Від 1991 року працювала в органах місцевого самоврядування і держадміністрації).

16. Секлецов Андрій – заступник міського голови Сімферополя. (Від 1995 до 2002 – працював на комерційних і держпідприємствах у Макіївці. Від червня 2008 до серпня 2010 року – директор Благодійного фонду Василя Джарти, від серпня 2010 по листопад 2010 року – заст. Макіївського міського голови).

17. Сидоров Володимир – директор Кримського центру перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів держвлади, органів місцевого самоврядування, держпідприємств, установ і організацій при Раді міністрів АРК. (Народився в Донецьку. Від 1988 до 2002 року працював в Донецькому національному університеті, від 2002 до 2004 року – директор Центру професійного навчання в Донецьку, від 2006 до 2010 року помічник-консультант нардепа).

18. Скуратівський Валерій – голова постійної комісії з питань промисловості, транспорту, зв'язку і паливно-енергетичного комплексу Сімферопольської міськради. (До переїзду в Крим працював начальником Макіївського відділення Укртелекому).

19. Скуцький Ігор – заступник міського голови Сімферополя. (У 1985–1996 рр. Працював на шахті №13 виробничого об'єднання Макіїввугілля, потім у комерційних структурах).

20. Трубніков В'ячеслав – перший зам голови Державної податкової адміністрації в АРК – начальник управління податкової міліції в АРК. (Лютий 2009 – червень 2010-го – начальник головного відділу податкової міліції, перший заступник начальника ДПП Макіївки).

21. Фрадкін Віктор – керуючий справами Алуштинської міськради. (У 2006 р. обраний депутатом Макіївської міськради. Від 2008 року – заступник голови – керівник апарату Макіївської міської організації ПР).

22. Яговдик Ігор – заступник міністра економічного розвитку і торгівлі АРК. (Народився в Макіївці. З 1993 р. начальник зміни шахтоуправління ім. С.М. Кірова по «Макіїввугілля». Від 1995 до 2010 роки працював на керівних посадах у Макіївці)³¹. Цей список далеко не повний.

Подібна ситуація в Києві, інших регіонах України. Це наслідок не тільки сформованої форми правління – клептократії, але й втрати демократичних завоювань в Україні в цілому. Тенденція ще з 2010 року викликає серйозну занепокоєність: «Формування вертикалі виконавчої влади в Криму відбувається в основному з представників Донбасу – заявили в коментарях для «Дзеркала тижня» кримські політологи. «Формується нова правляча еліта, що складається в основному з представників Донецька та Макіївки з невеликими вкрапленнями місцевих, яких взяли в команду. Але хотілося б зрозуміти, чи є межа цієї кадрової інтервенції? Тут днями мені розповіли, що навіть директор сімферопольського цвинтаря «Абдал» у нас приїжджий, прибув із Києва, але сам – донецький» – зазначив політолог Олександр Форманчук. «Треба ще головлікарів у пологових будинках поміняти, і тоді цикл замкнеться, – вторить колезі політолог Андрій Нікіфоров. – Думаю, ця трудова міграція у наступному році триватиме, якщо, звичайно, ще залишилися відповідні люди в Макіївці». Забезпечення повної керованості Криму називає головним підсумком минулого року й директор Таврійського інституту регіонального розвитку Андрій Клименко. «Причому керованість абсолютна (*авт.* – *Принцип формування кліки*), знизу доверху, чого ніколи не було.

³¹ Макеевские в Крыму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://politrada.com/news/material/id/22986>. 30.03.2013.

А сформована вона за рахунок кадрової вертикалі та ірраціонального страху кримських «маклерів» перед донецькими «промисловцями», – констатує експерт»³².

У цьому контексті цікава оцінка рівня демократії в Україні. Про це йдеться у звіті The Economist Intelligence Unit («Індекс демократії 2012. Застій демократії»): «Україна очолила список країн з гібридними режимами і посіла 80-те місце (5,91 балів з 10-ти), що на одну позицію нижче, ніж у минулому році. (У рейтингу кінця 2011 року Україна опустилася з 67-го на 79-те місце і перетворилася з «проблемної демократії» в країну з гібридним режимом).

Найгірша в Україні ситуація з функціонуванням уряду і політичною культурою.

Гібридним вважається режим, у якому на виборах відбуваються значні порушення, які часто не дозволяють вважати їх вільними і справедливими. Уряд тисне на опозиційні партії. Корупція, зазвичай, значно поширена, верховенство права є слабким. Громадянське суспільство є слабким, наявне переслідування журналістів, а судова влада не є незалежною.

В Україні підриваються демократичні здобутки Помаранчевої революції, в тому числі проведення виборів, свобода ЗМІ і ставлення до опозиції. Мало хто переконаний, що засудження колишнього прем'єр-міністра Юлії **Тимошенко до семи років ув'язнення не є прикладом значного зловживання судовою системою для досягнення політичних цілей», – зазначають автори звіту.**

Крім України, гібридні режими мають також Албанія, Грузія, Лівія, Малі, Боснія і Герцеговина, Кенія, Пакистан, Єгипет, Вірменія»³³.

³² Кримские эксперты: Исполнительная вертикаль в АРК формируется из «донецких и макеевских» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zn.ua/POLITICS/krymskie_eksperty_ispolnitelnaya_vertikal_v_ark_formiruetsya_iz_donetskih_i_makeevskih.html. 29.03.2013.

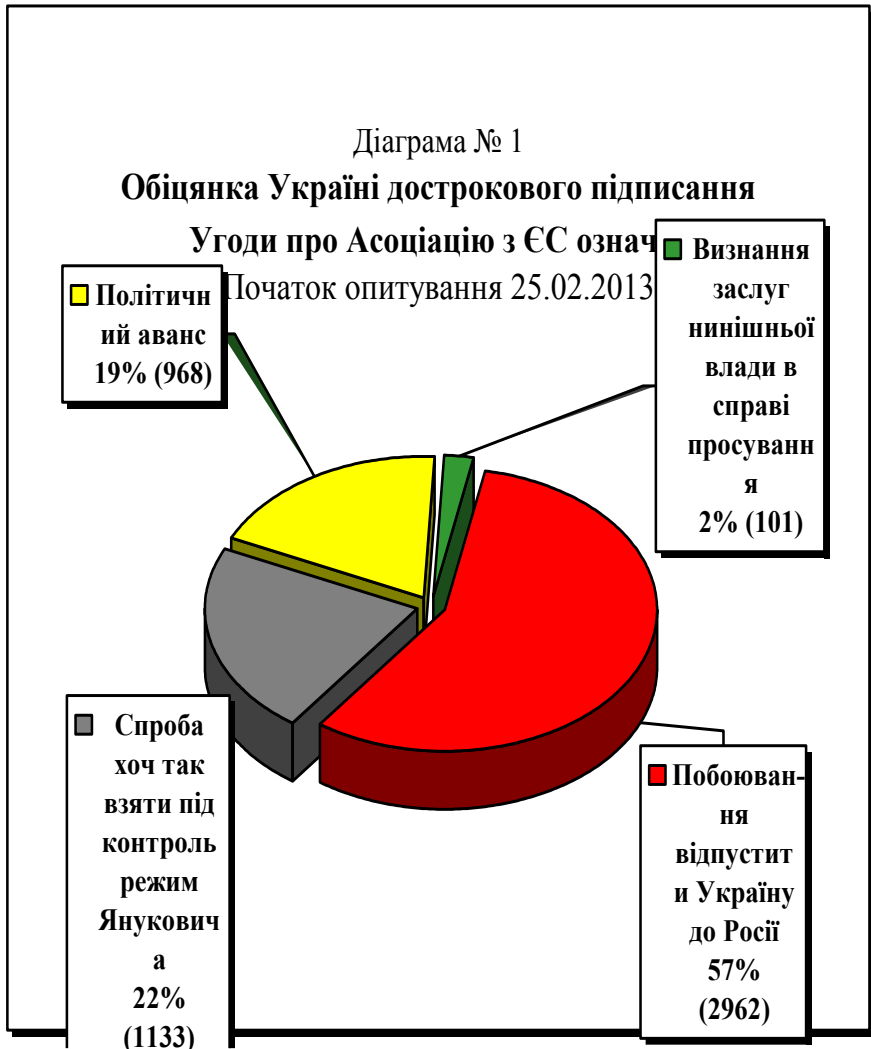
Крім того, ситуація погіршується буферним геополітичним положенням України між ЄС і Росією та Білорусією, що є основною причиною стримуючого європейський вектор розвитку України, з одного боку, а з другого – сприяє формуванню кримінального егоїстичного менталітету девіантної клептократії. Росія і Білорусія у звіті The Economist Intelligence Unit («Індекс демократії 2012. Застій демократії») зараховані до авторитарних режимів разом з Алжиром, Руандою, Китаєм, Конго, Афганістаном, Іраном, Сирією та Північною Кореєю, яка замикає список³⁴.

Подібні тенденції позбавляють Україну в осяжній перспективі стати повноправним членом Європейського Союзу і породжують у громадянському суспільстві почуття безвиході й апатії до політики, невіру в можливість демократичних перетворень у країні, про що свідчать результати соціологічних досліджень, наведені в діаграмі 1³⁵.

³³ Україна втрачає позиції у рейтингу демократії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2013/03/19/6985839/>. – 20.03.2013.

³⁴ Україна втрачає позиції у рейтингу демократії./ Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2013/03/19/6985839/>. – 20.03.2013.

³⁵ Опрос по теме: Обещание Украине досрочного подписания Соглашения об Ассоциации с ЕС означает: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rus.newsru.ua/info/poll/archive.html>. – 27.03.2013.

Уся осяжна російська історія – історія непомірного збагачення еліт, становлення крайніх тоталітарних форм правління, починаючи з Івана IV, за допомогою призначення бояр на прибуткові посади, що забезпечують «годування» їх володарів. Як стверджує Геннадій Ашин, традиція «годування»

глибоко вкорінилась у російській еліті, а також сприяла надходженню на службу «знатних іноземців з Литви, німецьких князівств, Золотої орди». Вони являли, по суті, узаконену корупцію, надаючи розкладаючий вплив на цю еліту й на суспільство в цілому. Ашин вважав, що це і сформувало національну традицію постійної нестачі коштів у бюджеті держав, зважаючи на «величезних витрат». «Цей тип розвитку передбачав командну, авторитарну, мілітаризовану політичну систему, яка робила ставку на примусові методи розв'язання проблем з вертикальною ієрархічною системою управління. Ця авторитарна влада допускала і авторитарну еліту, яка є провідником цієї влади»³⁶.

Ця традиція в нових умовах клептократії вдосконалила механізм формування політичної псевдоеліти, перетворивши, як би, нехай навіть умовні, але за формою все ж демократичні вибори, у підбір формальної політичної псевдоеліти, яка є, за суттю, лише декорацією для псевдodemократії (схема 1). Цей процес для України – природна, логічна пролонгація історичних традицій, описаних на початку XIX століття. «Недоліки «демо-лібералізму», «формальної» та «атомізованої» демократії, не кажучи вже про «буржуазний» парламентаризм, розвінчували і викривали однаково дружно і праві, і ліві. З різними, щоправда, цілями, але й ті, й інші прагнули забезпечити за собою замість невизначеності обрання заздалегідь визначений «відбір» (або підбір) слухняної агентури»³⁷.

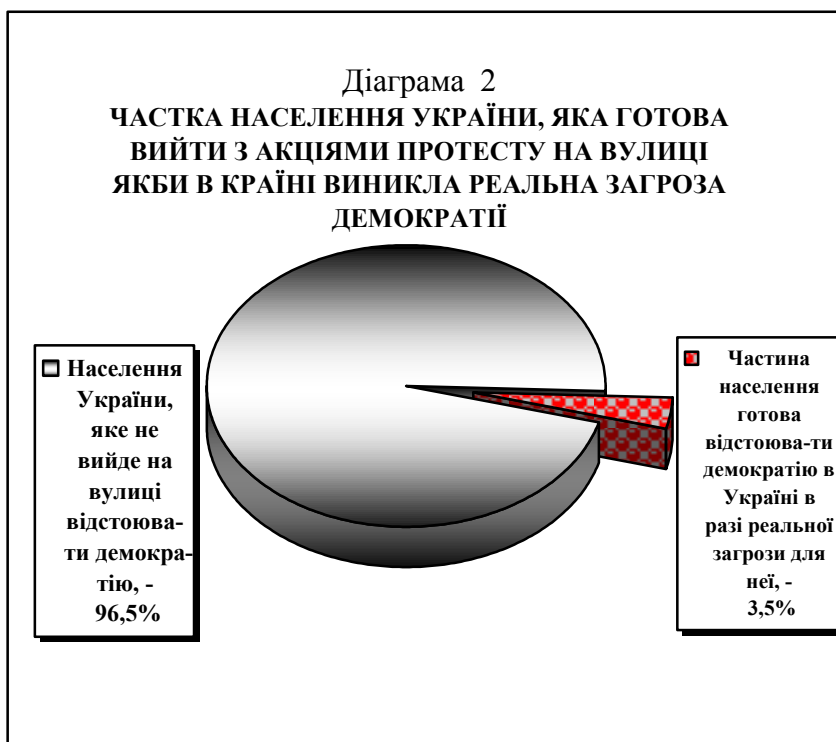
³⁶ Ашин Г.К. Элитология: смена и рекрутирование элит / Ашин Г.К. – М. : Изд. РИО МГИМО, 1998. – С. 16.

³⁷ Вишняк М.В. Парламент, советы. Корпорации. // Антология мировой политической мысли: в 5 т. – Т. : IV. Политическая мысль в России: Вторая половина XIX – XX в. / Нац. Обществ.-науч. Фонд. Акад. полит. Науки ; Руководитель проекта Г.Ю. Семигин и др.; Ред.-науч. Совет : пред. совета Г.Ю. Семигин и др. – М. : Мысль, 1997. – 829, [1] с. – С. 710–711.

У підсумку, у представницьких органах влади пріоритет неформальних (кримінальних) інститутів влади над формальними, укомплектованими підібраними керованими людьми, які отримали легітимність через вибори, легітимність яких викликає у спостерігачів ліберально-демократичних держав великі сумніви впродовж усього періоду незалежності.

Подібні сумніви породжують у суспільстві байдужість до виборів і сформували відповідну форму правління, а ідеологію – **цинізм**, як адекватну реакцію на спосіб формування влади. За роки незалежності в українській суспільній свідомості державою нав'язано гіпертрофоване негативне ставлення до демократії (діаграма 2).

З розвалом СРСР комуністична ідеологія впала, розпалася країна, а на її місці утворився моральний психологічний вакуум, який ввергнув суспільство в стан, який у психології називається аномія (авт. – буквально «розрегульованість») – тимчасова втрата соціальних норм дієвості. Для суспільства в цілому це

стан, при якому життєві процеси тимчасово припиняються або настільки уповільнені, що відсутні всі видимі прояви життя. Автор теорії аномії Еміль Дюркгейм, пояснюючи це явище, підкреслював, що соціальні правила відіграють важливу роль у регуляції життя людей. Норми управляють поведінкою, люди знають, чого слід очікувати від інших і що чекають від них. Життєвий досвід людей (*тобто їх задоволення і розчарування*) більш або менш відповідає очікуванням, які обумовлені соціальними нормами.

Однак під час криз чи радикальних соціальних змін, наприклад, у зв'язку зі спадом ділової активності та нестримної інфляції, життєвий досвід перестає відповідати ідеалам, утіленим у соціальних нормах. Унаслідок люди відчувають стан заплутаності і дезорієнтації. Він вважав, що несподівані занепад і процвітання пов'язані з «порушеннями колективного порядку». Соціальні норми руйнуються, люди втрачають орієнтацію і – усе це сприяє девіантній поведінці (Дюркгейм, 1897)³⁸.

Директор Інституту української політики Костянтин Бондаренко заявив, що серед українських виборців популярні утриманські настрої: «У Черкаській області було проведено дослідження серед виборців стосовно кандидатів у депутати. І більшість відповіли, що за інших рівних умов вони проголосують за того кандидата, який прийшов до них з подарунками. Ми запитували, чому саме такий підхід, і нам відповіли, що той, хто без подарунків, – жлоб»³⁹.

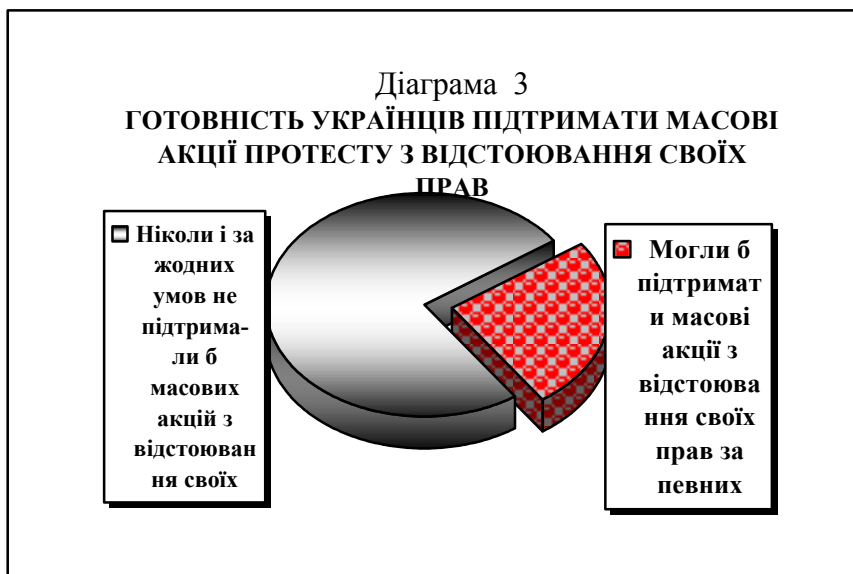
Ставлення до демократії в Україні ілюструють дані соціологічного дослідження, проведеного у вересні-жовтні 2012 року фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріви

³⁸ Цит. по : Merton R.K. Social structure and anomie / Merton R.K. // American Sociological Review. – 1938. – №3. – С. 672–682.

³⁹ Бондаренко К. Политический популизм востребован избирателями. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.news24ua.com/politicheskiy-populizm-vostrebovan-izbiratelyami-politolog>. – 25.10.2012.

спільно з Київським міжнародним інститутом соціології. Якби в країні виникла реальна загроза демократії, то лише 3,5% українців вийшли б на вулиці з акціями протесту (діаграма 2)⁴⁰.

Три чверті українців ніколи, і не за яких умов не підтримали б масові виступи на захист своїх прав. 73,2% респондентів взагалі вважають такі акції малоімовірними. У тому, що протести неминучі, упевнені лише 2,3% опитаних⁴¹ (діаграма 3).

⁴⁰ Independent News UA // Общество : "Социсследование: демократию готовы защищать лишь 3,5% украинцев". [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://independent-news.org.ua/?p=5632> – 25.10.2012.

⁴¹ Independent News UA // Общество : "Социсследование: демократию готовы защищать лишь 3,5% украинцев". [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://independent-news.org.ua/?p=5632>. – 25.10.2012.

Розглядаючи економічні критерії, слід зазначити, що основу української трагедії склали революційні псевдоекономічна реформи «нових» псевдодемократів. Після відмови від ідеології марксизму-ленінізму створення такої еліти зажадало жорстких репресій не тільки проти жорстоко експлуатованої маси населення, але й проти самої еліти, щоб домогтися її повної лояльності. Звідси і періодичні чистки еліти. Що відбувається стасовно Юлії Тимошенко, Юрія Луценка та інших «недостатньо керованих» представників неонеменклатури.

Модернізації та чищення супроводжують усю історію слов'янських народів з часів непомірної жадібності київського князя Ігоря до сучасних псевдомодернізаторов (*революціонерів*) розбещеної України від Леоніда Кравчука, Леоніда Кучми, Юлії Тимошенко, Павла Лазаренка, Віктора Ющенка, Віктора Януковича. До цього списку можна зарахувати майже всіх сучасних публічних політиків України – від націоналістів до комуністів.

«Революція завжди є, у значній мірі, маскарадом, і якщо зірвати маски, то можна зустріти старі, знайомі обличчя. ...За революційною боротьбою і революційної фразеологією неважко виявити хрюкаючи гоголівські морди і пики»⁴². Основу політичної й економічної еліти України і в 2012 році складають ті ж девіантні категорії часів перебудови і встановлення незалежності України та їх генетичні спадкоємці (див. с. 9., абз. 3).

С. Ерлангер, американський журналіст, абсолютно точно дав формулювання процесу формування еліт нових держав. Він характеризує нову псевдоеліту: «...вульгарні нувороші, цей

⁴² Бердяев Н. Души русской революции. Впервые: Из глубины [Электронный ресурс]. : Сборник статей о русской революции. – М., Пг., 1918. Печатається по : Литературная учёба, 1990. – Кн, 2. С. 123–139. – Режим доступу : http://reced.ru/lib/books/duhi_russkoi_revolyutsii/ –20.10.2012.

новий клас, що складається зі злочинців і вельможних злодіїв, складає основу феодального за своєю суттю виробництва»⁴³.

Відбулася «заміна комуністичної еліти збіговиськом тіньових бізнесменів, корумпованих чиновників і бандитів»⁴⁴. У цьому середовищі сформувалася нова форма правління – **клептократія**⁴⁵. Дивно було б очікувати від М. Горбачова, Л. Кравчука, Л. Кучми, В. Ющенко, В. Януковича, М. Азарова, Ю. Тимошенко, С. Тігіпка та інших представників номенклатурної когорти (або девіантних груп) іншої логіки псевдореформ, крім спроби тоталітарними методами 30-х років ХХ століття, нав'язати своє бачення «демократії», що розуміється не інакше, як закріплення свого панівного становища.

Андерс Аслунд (Anders Åslund) – старший науковий співробітник Інституту міжнародної економіки імені Петерсона (Peterson Institute for International Economics) у журналі «Світова політика» («Foreign Policy», США) пише: «Діловий клімат в Україні настільки суворий, що навіть китайський уряд не хоче бути причетним до нього, а висуває виняткові умови стосовно своїх робітників, які проводять будівельні роботи.

Усередині країни ізоляція – ще помітніша, і все через недалекоглядну звичку Януковича піддавати переслідуванням найвпливовіших людей країни. Зараз звучать численні заяви про те, що прихильники родини Януковича беруть під власний частковий контроль компанії, не сплачуючи за це жодних

⁴³ Эрлангер С. Известия. – 20 марта 1997 г. [Електронний ресурс]. / С. Эрлангер. – Режим доступу: <http://lib.rus.ec/b/2467/read>. – 23.07.2010.

⁴⁴ Там само.

⁴⁵ Клептократія (від др.-греч. κλέπτειν - красти і κράτος - панування, влада; буквально «влада злодіїв») – ідеологічне кліше, що застосовується до уряду, контрольованому шахраями, що використовують переваги влади для збільшення особистого багатства і політичного впливу, за допомогою розкрадання державних засобів, іноді навіть без спроб імітації власне чесної служби народу. Для клептократії характерна корупція, лобізм і нехтування виконанням довгострокових цілей.

грошей, а також беруть відкати в розмірі від 40 до 70 відсотків вартості великих державних контрактів»⁴⁶.

Найпоказовіший приклад економічної експансії – перехід у приватну власність старшого сина Президента України В. Януковича аеропорту «Сімферополь». «Старший син президента України, бізнесмен Олександр Янукович став власником міжнародного аеропорту «Сімферополь». Про це заявив народний депутат Верховної Ради, голова меджлису кримсько-татарського народу Мустафа Джемільов»⁴⁷. Економічну політику держави як приватну в повній мірі характеризує рішення про те, що «в цьому році український уряд затвердив програму розвитку Сімферопольського аеропорту. Згідно з цим документом, планується реконструювати аеродромний комплекс і побудувати новий термінал. Для реалізації проекту уряд сподівається залучити кошти інвесторів під *державні гарантії*. На розробку проекту планується знайти 8 млн. грн., на будівництво терміналу – 1,4 млрд. грн.»⁴⁸.

Реформи стали процесом легалізації реального життя української номенклатури, яка жила подвійним життям. Це політична традиція східних слов'ян, що формувалася під деспотичним азіатським впливом Золотої орди. Вона сформувала не тільки політичну еліту, але й знищила передумови розвитку громадянського суспільства. Національну, психологічну сутність українського «простолюдина» (як каже Віктор Ющенко, «пересічного українця»), виражає приказка – «Був би ти там (авт. – у владі), ти теж крав би!». Період

⁴⁶ Недовольство на Украине // "Foreign Policy", США. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.inosmi.ru/sngbaltia/20121024/201342736.html>. – 9.04.2013.

⁴⁷ Джемилев: Сын Януковича стал владельцем аэропорта «Симферополь»/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://investigator.org.ua/news/79210/>. – 4.04.2013.

⁴⁸ Там само.

правління Україною Віктором Ющенком – найкраще тому підтвердження.

За час незалежності в Україні сформована примітивна кримінально-феодална екстенсивна економіка самозадушливого типу, в основі якої – клептократія як форма державного правління. Економіка України являє собою примітивне поле для шахрайства і спекуляцій кримінально-номенклатурною псевдоеліти. Її основа – хабарництво на всіх поверхах владної піраміди.

За В.І. Далем: «Мзда ж. – Нагорода чи відплата, плата, винагорода, відплата, бариш, зиск, користь, здобич»⁴⁹, у прямому тлумаченні визначає соціально-політичну сутність сучасної приватної державної машини.

В Україні не йдеться про функціонуюче ринкове господарство. І вже тим більше про здатність протистояти конкурентному тиску та ринковим силам у межах ЄС. Організаційна сутність сучасної української економіки на кшталт примітивної середньовічної – конкуренція різних мафій, де приватна держава виступає як найбільша і наймогутніша мафія. Це форма паразитування тіньової економіки, що забезпечує кримінальну діяльність мафії, яку можна за суттю порівняти з описаною російським журналістом В.М. Дорошевичем: «Завдяки «гравцеві», заробляє і «стремщик» (авт. – російською), який сторожує біля дверей, поки йде гра, й отримує за це теж мзду»⁵⁰.

⁴⁹ Даль В.І. Ілюстрований тлумачний словник російської мови / В.І. Даль – М. : Ексмо, 2006. – 806 с. : Іл. – С. 546. За Далем В.І. : Мзда ж. – нагорода чи відплата, плата, винагорода, відплата, бариш, зиск, користь, здобич.

Хабарник м., -иця ж., – Продажна душа, мздопріємець, хто бере хабарі, побори, підношення, творить суд з користі. Мздолюбство сер. – Велика прихильність до хабарництва. Мздолюбивий, мздолюбець, охочий до поборів.

⁵⁰ Дорошевич В.М. «Каторга» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://royallib.ru/read/doroshevich_vlas/katorga.html#0. – 2.04.2013.

Українська економіка позбавлена не лише державного прагматизму, але й здорового глузду. Як уже зазначалося вище, у колі найбільших платників податків Києва немає виробничих корпорацій.

«Україна перестала бути індустріальною країною. Про це заявив прем'єр-міністр Микола Азаров під час всеукраїнської прес-конференції.

За даними прем'єра, частка машинобудування в структурі української економіки **зменшилась утричі**. Також **майже втричі зменшилися частки переробної промисловості і сільського господарства**.

«Що ж у нас збільшилося? Ми почали торгувати будинками, квартирами, багато чим почали торгувати. Це деіндустріалізація країни – ми втратили заводи, промислові потужності вчасно не модернізувалися, ми не вкладали необхідні кошти в розвиток економіки не займалися створенням сучасної інфраструктури... Хочу також відразу сказати, що це не можна вирішити в один день і за один рік. Такого у світовій історії не було. На це йдуть десятки років», – пояснив Азаров⁵¹.

Прем'єр-міністр України реально оцінює українську економіку, як процес **«шарахання з боку в бік»**⁵².

У дійсності прем'єр-міністр Микола Азаров підбив підсумок українських економічних псевдореформ. Це наслідок моральної і професійної деградації вищого ешелону політиків і чиновників вищого рангу. Псевдоеліта сформувалася з «людей тіла», увесь зміст їх діяльності спрямовано на обслуговування **«тілесних цінностей»** (за Арістотелем). Мішель Фуко

⁵¹ Азаров: В Украине почти умерла промышленность / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://podrobnosti.ua/economy/2013/03/19/894320.html>. 2.04.2013. <http://www.pravo-kiev.com/events/v-ukraine-pochti-umerla-promyshlennost-azarov>. – 20.03.2013.

⁵² Азаров заявил, что на «покрашення» уйдут десятки лет. [Електронний ресурс]. // Экономическая газета. – Режим доступу: http://news.eizvestia.com/news_politics/full/azarov-zayavil-chto-na-pokrashheniya-ujdut-desyatki-let. – 29.01.2013.

(Foucault Michel) визначав дисципліну тіла як організацію влади над життям: «Дисципліни тіла і способи регулювання населення утворюють ті два полюси, навколо яких розгорнулась організація влади над життям. Установлення впродовж класичної епохи цієї великої технології з подвійним обличчям: анатомічним і біологічним, індивідуалізує і специфікує, зверненням убік досягнень тіла або в бік процесів життя, – установлення цієї технології характеризує владу, вищою справою якої відтепер є вже, можливо, не вбивати, але інвестувати життя від краю до краю. Колишню могутність смерті, яка символізувала владу суверена, тепер ретельно приховано керуванням тілами і розважливим завідуванням життям»⁵³. Саме служіння біологічним інтересам тіла лежить в основі філософії пострадянських клік, серед інших і української.

Заклики української влади впродовж 21 року незалежності до відродження «шовкового шляху», «Дикого поля» (*козацтва*) втілились у реальність – інтереси тіл української псевдоеліти визначають сутність і зміст «завідуванням життям».

Інтереси «тіла» визначають сутність екстенсивної, по суті, середньовічної, азіатською за формою і змістом української економіки. Сутність протистояння влади духу – основа організації життя і влади **«тіла як організації влади над життям»**⁵⁴. У її основі – методологія, закладена в часи, коли Давня Русь перебувала під владою Золотої орди – «ярлик – у XIII – XV ст. на Русі: грамота, письмовий указ ханів Золотої орди»⁵⁵. Належність до правлячого клану і є неформальний ярлик, який дає право на зайняття тіньовою економічною

⁵³ Фуко Мишель. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности : Работы разных лет. Пер. с франц. – М. : Касталь, 1996. – С. 244.

⁵⁴ Там же.

⁵⁵ Даль В.І. – Там же.

діяльністю, сутність якої – отримання мзди⁵⁶ членами правлячої кліки.

Характерними особливостями української економіки є:

– кримінально-олігархічний характер економіки, організатором якої виступає приватна держава;

– перетворення державою економіки у винятково кримінальну сферу, а криміналу – у клас «підприємців»;

– свідоме законодавче забезпечення особистих інтересів клептократії у сфері економіки, свідомо спрямоване на пріоритет особистих корисливих інтересів на шкоду суспільним;

– низький рівень професійної підготовки уряду та вищої ланки державного управління, перетворення науки й освіти в інкубатор корупції та інструмент індоктринації суспільства;

– корупція як основа і несучий каркас держави (*«Із майже 2 тисяч хабарників (авт. – виявлених у 2008 році) впродовж минулого року лише 57 було засуджено до реального позбавлення волі, – заявив у статті для «Дзеркала тижня» доктор юридичних наук, директор з наукового розвитку Центру політико-правових реформ (Київ, Україна) Микола Хавронюк.*

За інформацією експерта, із 1900 виявлених у 2008 році хабарників перед судом постали лише 674.

«З них виправдано троє, звільнені від кримінальної відповідальності 128. Із 543 засуджених 377 звільнено від покарання, – інформує Хавронюк. – Зі 166 засуджених з призначенням покарання – 106 відбулися штрафом, а ще троє – арештом і обмеженням волі»⁵⁷;

⁵⁶ Ожегов С.И. Словарь русского языка : Ок. 57 000 слов / Под ред. докт. филолог. наук, проф. Н.Ю. Шведовой. – 16-е изд. испр. – М. : Рус. яз., 1984. – С. 795, 797.

⁵⁷ Эксперт : Следует обеспечить неизбежность наказания за коррупцию/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.zn.ua/POLITICS/>

– відмова держави від соціальних функцій і переведення політики у стадію біополітики. Штучна організація державою безробіття з метою переведення в тіньову сферу податкової бази, скорочення бази пенсійного фонду для відведення в тіньову сферу;

– перевід економіки з прозорої, правової сфери в «тіньову» кримінально-паразитичну. Стан економіки можна оцінити не інакше, як крах – з 20,5 млн. людей працездатного населення України 6 млн. осіб працевлаштовані неофіційно. «Це говорить про те, що 6 млн. осіб у нас працюють невідомо за якими трудовими угодами, невідомо, як вони забезпечені охороною праці, як буде забезпечено їхній соціальний захист у разі втрати працездатності, як буде формуватися їхня пенсія»⁵⁸. Віцепрем'єр Сергій Тігіпко оцінює обсяг тіньових зарплат у 40% від загального фонду заробітної плати⁵⁹. Перший заступник голови Адміністрації Президента Ірина Акімова повідомила під час з'їзду Федерації роботодавців України, що в Україні 145 млрд. грн. зарплатного фонду перебуває в обороті тіньового сектору економіки⁶⁰. За обсягом сума порівнянна із 40 відсотками доходів Державного бюджету України на 2013 рік (в оригіналі, – ...у сумі 362.830.144,1 тис. гривень)⁶¹;

ekspert_sleduet_obespechit_neizbezhnost_nakazaniya_za_korruptsiyu.html. – 4.04.2012.

⁵⁸ Азаров : 6 млн. українців працюють неофіційно/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lb.ua/news/2012/01/27/134035_azarov_6 mln_ukraintsev_rabotayut.html. –23.03.2013.

⁵⁹ Тигипко: 40% зарплат - в тени/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lb.ua/news/2011/12/22/129240_tigipko_40_zarplat_v_teni.html. 9.04.2013.

⁶⁰ В Украине 145 млрд. грн.. зарплатного фонда находится в тени, - Акімова / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://economics.lb.ua/state/2011/11/29/126018_v_ukraine_145_mlrld_grn_zarplatnogo.html. 20.03.2013.

⁶¹ Закон України «Про Державний бюджет України на 2013 рік». (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 5-6, ст.60) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5515-vi>. – 4.04.2013.

– перетворення кредитної системи в лихварство («...допоки зберігатиметься нинішня різниця між ставками в Україні та інших країнах, наша продукція залишиться неконкурентоспроможною», – упевнений перший віцепрезидент Українського союзу промисловців і підприємців Сергій Прохоров. Ставки добових кредитів овернайт на міжбанку становлять 44,4% річних. Рейтингове агентство Fitch та інвестбанк «Goldman Sachs» уже спрогнозували потенціал зниження курсу гривні на 10–30%⁶²);

– зміна контрольних і фіскальних функцій органів державного управління на кримінальні «дозвільні»;

– перетворення судової та правоохоронної системи в інструмент управління економікою винятково в інтересах клептократії;

– заступництво кримінальним методам підприємців, лобіювання їх інтересів у владі, підбір персонального складу органів влади в інтересах клептократії.

Стан економіки ілюструє рейтинг, проведений журналом «Forbes». Проаналізувавши макроекономічні показники більшості країн світу за останні роки і прогнози розвитку до 2012 року, зроблено висновок, **що Україна – у п'ятірці найгірших економік світу**. Про Україну в рейтингу «Forbes» сказано, що її ВВП на душу населення міститься на рівні таких країн, як Сербія і Болгарія. При цьому інфляція в Україні становить близько 10 відсотків. Заважають розвиватись Україні корупція, погане державне управління і судова система⁶³.

Найгіршою економікою світу на середину 2011 року є Мадагаскар, другою в списку виявилася Вірменія, третьою –

⁶² Спад став яв'ю. [Електронний ресурс] // ("Foreign Policy", США). Газета "Коммерсантъ Украина", №175 (1665), 01.11.2012. – Режим доступу: <http://www.kommersant.ua/doc/2057603>. – 01.11.2012.

⁶³ Forbes : «Украина – в пятерке худших экономик мира» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://economics.lb.ua/state/2011/07/06/104657_ukraina_v_pyaterke_hudshih_ekonomi.html. – 29.10.2012.

Гвінея, а п'ятірку найгірших економік світу замикають Україна і Ямайка⁶⁴.

Україна потрапила в нижчу категорію в рейтингу вільних економік, що складається Heritage Foundation, посівши 163-тє місце зі 179 і показавши найгірший результат серед країн Європи, і разом з Білоруссю і такими країнами, як КНДР, Зімбабве, Сьєрра Леоне, Іран, Ліберія, Того, Кірибаті, Бурунді та інші, Україна розмістилась у категорії репресивних економік⁶⁵.

Стівен Коен вважає, що «справжньою катастрофою була шокова терапія, яка зруйнувала радянський середній клас. Зауважте, що впродовж 15 років ліберальні лідери повторювали: ми повинні створити середній клас. Але тут був найбільший середній клас у світі. Однак вони зруйнували останні накопичення середнього класу вже в 1992 р. Середній клас виявився нездатним створити дрібний бізнес. Руйнування середнього класу відбувалося «по-сталінськи»⁶⁶.

Шокова терапія відкинула Україну у феодально-репресивну епоху, відкривши нову еру, як влучно зауважив Сорос, – еру грабіжницького капіталізму. Розвиваючи теорію аномії Емілія Дюркгейма, Роберт К. Мертон довів, що коли люди прагнуть до фінансового успіху, але переконуються в тому, що його не можна досягти за допомогою соціально схвалюваних засобів, вони можуть вдаватися до незаконних способів, наприклад, рекету, спекуляції на скачках або торгівлі

⁶⁴ Там же.

⁶⁵ Украина заняла 163 место из 179 в рейтинге свободных экономик. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://economics.lb.ua/state/2012/01/12/131599_ukraina_zanyala_163_mesto_iz_179_v.html?utm_source=lbu&utm_medium=link&utm_campaign=theme 20.09.2012.

⁶⁶ Коэн Стивен : «Единственная вина Горбачева в том, что он создал Ельцина» [Електронний ресурс]. / Коэн Стивен // Политический журнал. – 18 апреля 2005. – № 14 (65); – Режим доступу : <http://www.politjournal.ru/index.php?action=Articles&dirid=67&tek=3288&issue=98>. – 24.10.2011.

наркотиками. Це відомо і прихильникам марксизму-ленінізму, що ініціювали розграбування держави від початку 90-х років ХХ століття: «...приховування доходів тим сильніше, чим більшим джерелом їх є спекуляція і чим надійнішою охорона комерційної таємниці»⁶⁷.

Економіку України можна оцінити на основі «Рейтингу прогресу», складеного на основі результатів найвідоміших у світі рейтингів, присвячених тим чи іншим аспектам розвитку країн світу (*це рейтинги Світового банку, ООН та інших міжнародних аналітичних центрів за індексом конкурентоспроможності, умов ведення бізнесу, розвитку людського потенціалу, економічної свободи, сприйняття корупції тощо*). У результаті дослідження проранжована 101 країна за сумарними змінами позицій за всіма рейтингами за останні 5 років. «Рейтинг прогресу» показує, у якому напрямку і з якою швидкістю рухалися національні економіки. **Україна посіла в цьому рейтингу передостаннє – 100-е місце з індексом прогресу мінус 123.** На останньому місці – Болівія з індексом прогресу мінус 135.

Для розуміння рівня падіння економіки порівняємо рейтинг «рівня прогресу» України і Грузії, рівень корупції в якій за часів СРСР був незрівнянно вищим, ніж в Україні.

В Україні в 2011 році індекс прогресу – (–123), а в Грузії – (+207)⁶⁸.

⁶⁷ Ленин В.И. Грозная катастрофа и как с ней борются : Избранные произведения : в трех томах. – М. : Издательство политической литературы. 1970. – Т. 2. – С. 197.

⁶⁸ Украина заняла предпоследнее место в рейтинге прогресса. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lb.ua/news/2011/07/06/104664_ukraina_zanyala_predposlednee_eshche.html?utm_source=lbua&utm_medium=link&utm_campaign=theme. – 15.10.2012.

Критерій, пов'язаний з прийняттям інституційних і юридичних норм ЄС, – здатність виконувати зобов'язання члена ЄС

Сутність проблеми полягає в тому, що «приватна» держава розглядає громадянське суспільство як головного противника. А основний зміст випливає з діалектичної сутності клептократії. У її основі періодичне ситуативне і водночас постійне втручання в приватну сферу індивіда. Ще Аристотель писав: «З трьох видів державного устрою, які ми визнаємо правильними, найкращим, звичайно, є той, у якому управління зосереджене в руках найкращих»⁶⁹.

Політична практика в Україні повністю відповідає висновку Фрідріха Августа фон Хайєка зробленого ним у праці «Шлях до рабства», де він переконливо доводить, що в сучасному масовому суспільстві політична еліта «...найшвидше, буде сформована не з кращих, а з найгірших елементів будь-якого суспільства»⁷⁰. Деградація політичної псевдоеліти України показує всю глибину процесу розпаду держави до рівня примітивних суспільств.

Основна проблема – втрата довіри у громадян до держави. Найповніше це характеризують дослідження, оприлюднені Інститутом соціології НАН України від 2 квітня 2013 року (*Діаграма 5*).

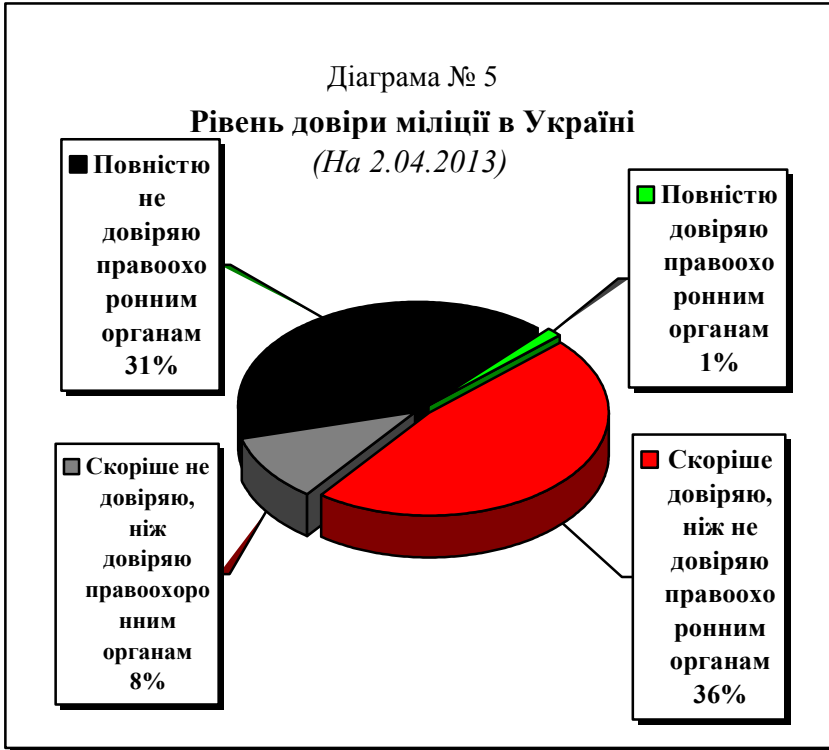
Згідно з результатами даних проведеного Інститутом опитування:

- 31% українців зовсім не довіряють правоохоронцям;
- 36% респондентів радше довіряють міліції, ніж не довіряють;
- 25% опитаних не змогли визначитися, чи довіряють вони вітчизняній міліції, чи ні;

⁶⁹ Аристотель. Сочинения: В 4 тт. Т. 4. – М., 1983. – С. 484.

⁷⁰ Хайек. Ф. Дорога к рабству // Новый мир. – 1991. – № 8. – С. 189.

- 8% респондентів відповіли, що найшвидше не довіряють МВС;
- 1% опитаних визначилися, що повністю довіряють правоохоронцям⁷¹.

З урахуванням громадян, що працюють за кордоном, а також дітей чисельність української міліції перевищує кількість громадян, які довіряють самій міліції, – 1%. Чисельність міліції в Україні в 3,65 рази перевищує чисельність міліції в СРСР, де було 214 міліціонерів на 100 тис. населення. В Україні налічується 358 тис. працівників МВС, тобто 780 на 100 тис.

⁷¹ Фобия как примета времени // Зеркало недели. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.zn.ua/LAW/fobiya_kak_primeta_vremeni.html. – 21.01.2013.

населення. Загальносвітовий же середній показник – 300 поліцейських, а за рекомендацією ООН – 222 на 100 тис. населення.

Критерій, пов'язаний із застосуванням інституціональних і юридичних норм, кардинально відрізняються від держав Європейського Союзу. В Україні чітко сформувалася кримінально-поліцейська держава. Сутність політичної системи визначає структуру правоохоронних органів, судової системи, прокуратури і фіскальних органів. «У нас (авт. – в Україні) 27 прокурорів на 100 тис. населення, у Німеччині цей показник – 5, у Молдові – 16, у середньому по Європі – 10, і тільки в Росії їх загальна кількість більша – 32 на 100 тис. населення. Загалом, Україна має виразні ознаки поліцейської держави, оскільки від зовнішнього ворога її захищають тільки 255 тис. людей (збройні сили, Державна прикордонна служба, війська цивільної оборони, Служба зовнішньої розвідки, Державна спеціальна служба транспорту), а від внутрішніх «погроз» – удвічі більше – 477 тис. (МВС, внутрішні війська, Служба безпеки, УДО, Державна пенітенціарна служба, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації, прокуратура).

Забезпечувати порядок і безпеку іншими засобами, крім збільшення кількості «контролерів», ми не вчимося.

Суддів у деяких державах припадає на 100 тис. жителів: в Англії та Уельсі – 5, США – 7, Молдові – 9, Швеції, Італії – 10, Росії, Румунії – 15. В Україні ж 17 суддів на 100 тис. жителів, і цієї кількості не вистачає, тому навантаження на суддів іноді штучно (і в разі) збільшується у зв'язку з непередуманими діями законодавця»⁷².

В Україні **26% громадян** бояться бути засудженими за злочини, **які вони не скоювали**. Відповідні результати

⁷² Полицейское государство: Украина содержит армию милиции в 2,5 раза больше, чем это принято в мире/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.048.ua/news/print/184406>. – 25.02.2013.

соціологічного опитування на прес-конференції в УНІАН оприлюднив директор соціологічної групи «Рейтинг» Олексій Антипович. «Те, що є така цифра в думках українців, це дуже тривожний показник, який може базуватися чи на особистому досвіді громадян, чи на чутках, чи, зрештою, на даних засобів масової інформації. Але це надто б'є по іміджу правоохоронних органів і по бажанню до них звертатися»⁷³.

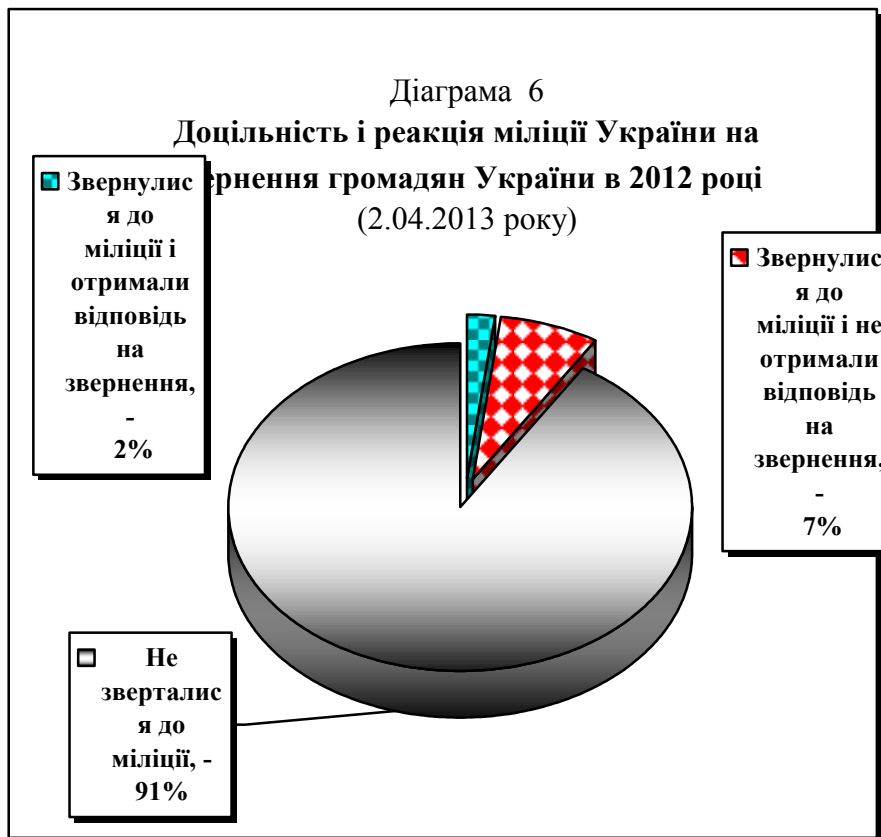
Являють інтерес результати соціологічного опитування за останні 12 місяців:

- 2% опитаних Інститутом громадян зверталися до міліції й отримали відповідь на звернення;
- 7% опитаних зазначили, що їхнє звернення залишилося без відповіді;
- 91% опитаних взагалі не зверталися до міліції (*діаграма б*).

Опитування «Правоохоронні органи України: довіра та оцінки населення, проблеми внутрішньої безпеки та готовність до співпраці» проводилось від 16 до 24 грудня 2011 року в усіх регіонах України. В опитуванні взяли участь 1000 респондентів у віці 18 років і старше. Статистична похибка становить від 1,4 до 3,1%⁷⁴.

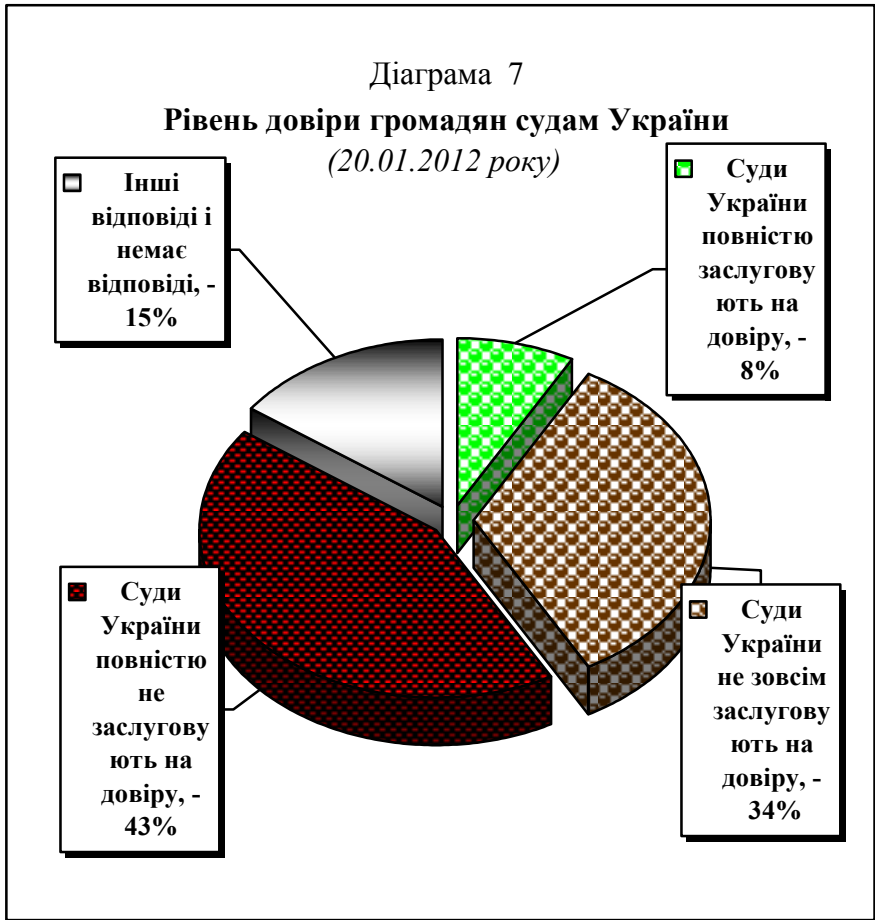
⁷³ Фобия как примета времени // Зеркало недели. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.zn.ua/LAW/fobiya_kak_primeta_vremeni.html. – 21.01.2013.

⁷⁴ Уровень доверия к милиции достиг одного процента/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dosye.com.ua/news/2013-04-02/uroven-doverija-k-milicii-dostig-odnogo-procenta/43596/>. – 3.04.2013.

Крім того, що громадяни України бояться бути засудженими за злочини, які не скоювали, вони найменше довіряють судам⁷⁵ України, що характеризує *діаграма 7*.

⁷⁵ Фобия как примета времени // Зеркало недели/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.zn.ua/LAW/fobiya_kak_primeta_vremeni.html. – 21.01.2013.

Юридичні норми і право в Україні – два антиподи, які співіснують у державі і суспільстві. Вони є реальністю на одній території і де-юре є єдиним кодексом суспільних відносин. Де-факто формальної площини застосування юридичних норм і права в Україні майже немає.

Суспільство розділене на кліку, що займає надправове положення і використовує (якби формально відповідне цивілізованим нормам), законодавство вибірково для

забезпечення власного панівного становища в суспільстві, і слаборозвинене громадянське суспільство, проти якого вибірково використовується, як у правовому, так і позаправовому полі, законодавство, уся правоохоронна і судова система, фіскальні органи і спецслужби. Формальне законодавство в цих умовах міститься в нульовій точці, тобто не застосовується для здійснення правосуддя, а має пропагандистські функції (за Полем Екманом – *підробка*), для формування сприятливого іміджу України перед цивілізованим ліберально-демократичним світом (схема 2).

В Україні сформувалася ситуація коли громадяни, незалежно від того, до якого класу вони належать: до правлячої кліки чи громадянського суспільства, їх стосунки вибудовуються поза правовим полем. Подібна ситуація вже призвела до прискорення розпаду системи правління, який усе більше набуває лавиноподібного характеру. Усесвітньо відомий психолог Пол Екман пише: «Якщо всі будуть вважати, що правила треба порушувати або обходити, то соціальні інститути не зможуть працювати. Зараз ніхто не вірить нічому з того, що говорить нинішній уряд, про що б то не було...

Нація не може вижити, якщо ніхто не вірить жодному зі своїх лідерів.

Я сумніваюсь у тому, що будь-яка форма правління може проіснувати якийсь тривалий час без використання сили для придушення власного ж народу, якщо народ вважає, що його вожді завжди брешуть»⁷⁶.

Філософське підґрунтя цієї системи правосуддя описане одним з найвпливовіших мислителів у сучасній французькій літературі, філософом, істориком культури Мішелем Фуко (Foucault, Michel) як дисципліна тіла як організації влади над життям: «Дисципліни тіла і способи регулювання населення утворюють ті два полюси, навколо яких розгорнулась організація влади над життям. Установлення протягом класичної епохи цієї великої технології з подвійним обличчям: анатомічним і біологічним, індивіалізованою специфікою, зверненням у бік досягнень тіла або в бік процесів життя, – установлення цієї технології характеризує владу, вищою справою якої відтепер є вже, можливо, не вбивати, інвестувати життя від краю до краю. Колишню могутність смерті, у який символізували владу суверена, тепер ретельно приховано

⁷⁶ Екман Пол. Психология лжи. Обмани меня, если сможешь / Экман Пол. – СПб. : Издательство: «Питер», 2009. – С. 285.

управлінням тілами і розважливим завідуванням життям»⁷⁷. Саме служіння **біологічним інтересам тіла** лежить в основі філософії української правлячої кліки.

Найбільшу занепокоєність викликає основа політичної системи України – держава, політичні партії і громадські організації. Політичні партії існують винятково в неправовій сфері, контроль і підтримку якої здійснює СБУ, як уже було зазначено вище. Сутність політичної діяльності в Україні – **«тваринна»** (за Н. Макіавеллі): змагання в боротьбі за владу між кримінально-клептократичними кланами за право на розграбування національних багатств, залишків радянської економіки і пограбування населення в умовах, коли суспільство розпадається до рівня природного стану.

Низький загальноосвітній рівень девіантної поведінки вищого чиновництва України свідомо і підсвідомо створює умови для руйнування основ демократії в Україні. Діяльність держави спрямована на руйнування основ громадянського суспільства та знищення передумов до його становлення. Так, напередодні виборів до Верховної Ради України, Президент України В. Янукович підписав Указ № 32/2012 від 25 січня 2012 року: «Питання сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні», яким передбачено створення координаційної ради з питань розвитку громадянського суспільства. **Указом також затверджені положення та персональний склад** (на власний розсуд) цього допоміжного органу при Президентові України. Цей орган «покликаний стати **інструментом** взаємодії у виробленні підходів до здійснення державної політики щодо сприяння розвитку громадянського суспільства з боку представників уряду, наукових кіл та самих інститутів

⁷⁷ Фуко Мишель. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности : работы разных лет : пер. с франц. – М. : Касталь, 1996. – С. 244.

громадянського суспільства»⁷⁸. В. Янукович намагається підім'яти громадянське суспільство за допомогою **інструменту**, який у принципі суперечить принципам демократії і несумісний з поняттям «**громадянське суспільство**». Насправді це вже перевело українське суспільство в стан, описаний Полем Анрі Гольбахом: «Нація перебуває в стані чвари, коли принципи, якими керується її уряд, порочні, а закони погані і безсилі; коли до влади ставляться з презирством; коли анархія охоплює всі стани держави; коли громадяни відособлюють власні інтереси від інтересів батьківщини і відмежовуються від неї; ...нарешті, коли пружини державного механізму слабшають і розкіш робить усі розуми байдужими до всього, що приносить користь, вселяючи байдужість до суспільного блага і презирство до добродесності. Тоді в державі немає більше громадян; вона заповнена порочними, відірваними від своєї батьківщини істотами, яких надихає лише неприборкана пристрасть до багатства, насолод і легковажного способу життя»⁷⁹. Це ілюструють *діаграми 2, 3*.

В Україні не йдеться про відповідність Копенгагенським критеріям. Її стан – це падіння до рівня ультрамонтанства, що межує з єзуїтськими принципами організації не тільки держави, але й «громадянського» суспільства. Джанін Уедел визначає принципovu сутність судової системи держав-кланів. Він вважає: «У державі-клані, клан і держава слабо розмежовані. Одні й ті ж люди формують і клан, і відповідні державні інституції. Члени клану – одночасно і судді, і присяжні, і законодавці. Держава-клан має дуже обмежену відповідальність

⁷⁸ Указ Президента Украины № 32/2012 от 25.01.2012. Вопросы содействия развитию гражданского общества в Украине. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/ru/documents/14412.html>. – 20.10.2012.

⁷⁹ Гольбах Поль Анри. Естественная политика, или беседы об истинных принципах управления // Антология мировой политической мысли : в 5 т. – М. : Мысль, 1997. – Т. 1. – С. 473–474.

перед тими, хто в нього не входить, вона майже непрозора для них; можливості представництва в ньому для тих, кого він контролює, теж лімітовані. Зазвичай, вплив одного клану може бути стримано або урізано тільки конкуруючим кланом, тому що судові органи часто керуються політичними мотивами. Клан розставляє своїх людей на різні формальні і неформальні посади, де вони отримують доступ до ресурсів, необхідних для досягнення цілей клану, він змінює позиції своїх членів так, як це вигідно самому клану»⁸⁰.

Джон Локк підтверджує, що є один шлях, який веде до розпаду системи правління, «а саме коли той, хто володіє верховною виконавчою владою, нехтує своїми обов'язками і не виконує їх, так що вже видані закони не можуть бути введені в дію. Це цілком очевидно призводить до анархії і врешті-решт до розпаду системи правління»⁸¹.

Переконлива ілюстрація того підсумки виборів до Верховної Ради України 28 жовтня 2012 року. «Ми шкодуємо, що Україна втратила можливість для того, щоб показати тверду і послідовну прихильність демократичним принципам», – про це йдеться в заяві міністра у справах Європи британського МЗС Девіда Лідінгтона⁸².

Досвідчений дипломат, посол США в Україні в 1998–2000 роках Стівен Пайфер відомий стриманими заявами щодо офіційного Києва вважає: «Є спільне бачення, що сьогодні Україна не демократична держава. Це очевидно»⁸³.

⁸⁰ Wedel, J.R. Rigging the US–Russian Relationship: Harvard, Chubais, and the Transidentity Game. – *Demokratizatsiya* – 1999. – Vol. 7, № 4. – P. 480–481.

⁸¹ Локк Дж. Сочинения: В 3 т. / Пер. с англ. и лат. Т. 3 / Ред. и сост., авт. примеч. А.Л. Субботин, – М.: Мысль, 1988. – С. 388 [1]; ил., 1 л. портр. – (Филос. наследие).

⁸² Там же.

⁸³ Стівен Пайфер: «На Западе есть общее видение, что сегодня Украина не демократическое государство». [Електронний ресурс]. – 30.10.2012. – Режим доступу : <http://newsland.com/news/detail/id/1076130/>. – 23.04.2013.

Підсумки виборів в Україні (2012 р.) – це вирок народженим паросткам демократії в Україні. Після такого нищівного, але точного вироку і міжнародні спостерігачі винесли свій вердикт про українські парламентські вибори: шлях на Захід для України поки закритий. Якщо в Києві незабаром не відбудеться суттєвих змін, то вже напрацьована Угода про асоціацію між Україною та ЄС може перекочувати в архіви, як ілюстрація даремних зусиль. Євросоюз не може діяти інакше, якщо він хоче зберегти довіру до себе як до спільноти, заснованої на демократичних цінностях. Така ситуація є поганою для обох сторін і ось через що: збільшується ризик того, що президент Янукович, для збереження своєї влади, заведе країну в російську орбіту. У такому випадку демократичний розвиток України залежатиме від політичних розкладів не тільки в Києві, але й у Москві»⁸⁴.

Проведений аналіз дає підстави дійти таких висновків:

1. Україна не є демократичною державою. Вектор внутрішньополітичних перетворень відповідає стійкій сформованій тенденції, яка сформувалася з моменту розпаду СРСР і її можна характеризувати, як подальший розпад системи правління, деградацію псевдоеліти з пролонгацією цієї тенденції на нерозвинене громадянське суспільство. Україна – держава з гібридним режимом, еволюціонуючим у бік авторитаризму. Останнім часом цей процес набуває лавиноподібного характеру.

2. Україна – класична розбещена держава, яка повною мірою володіє ознаками розбещеної держави, описаної Нікколо Макіавеллі, де «нездатність до вільного життя походить від громадянської нерівності... Марність колишніх установ після

⁸⁴ Німецька преса : "Шлях на Захід для України поки що закритий". [Електронний ресурс]. – 30.10.2012. – Режим доступу : <http://www.dw.de/німецька-преса-шлях-на-захід-для-україни-поки-що-закритий/a-16341578>. – 1.11.2012.

розбещення суспільства виявляється переважно з двох боків: у справі призначення посадових осіб і в законодавстві»⁸⁵.

3. Політична система України суперечить принципам демократії. У її основі формування є контроль всього політичного поля, усіх ідеологічних і суспільно-політичних напрямків і течій спецслужбами (СБУ). Сформувалася національна ідеологія, яку можна кваліфікувати, як **цинізм**. У її основі – брехня, шалена пропаганда насильства, залякування і розправи, керування державою за допомогою спецслужб з опорою на привілейовані девіантні верстви населення, з використанням криміналу як інструменту, методом нав'язування псевдоеліти з девіантних категорій громадян, які через своє колишнє положення в СРСР були найменш схильні до аномії. До цих категорій зараховуються:

- представники номенклатури;
- співробітники КДБ;
- кримінальні елементи з девіантними психологічними особливостями.

4. Україна не є правовою державою, а сама правоохоронна і судова система виступають у ролі інструменту насадження і вкорінення політики, веде псевдоеліта. **Служіння біологічним інтересам «тіла» лежить в основі політичної філософії української правлячої кліки.**

5. За час незалежності в Україні сформована примітивна кримінально-феодална екстенсивна економіка самозадушливого типу, в основі якої – клептократія як форма державного правління. **Україна – у п'ятірці найгірших економік світу.** Економіка України являє собою примітивне поле для шахрайства і спекуляцій кримінально-номенклатурною псевдоеліти. Її основа хабарництво на всіх поверхах владної піраміди. Як наслідок – корупція – несуча конструкція держави,

⁸⁵ Макиавелли Н. Рассуждения о первой декаде Тита Ливия. – М. : Мысль, 1996. – С. 157.

для демонтажу якої немає передумов. В Україні сформувався широкий середній клас – клас злодіїв і шахраїв «мимоволі», що, з одного боку гарантує безпеку для існуючої політичної системи, з другого – веде до стагнації держави і суспільства та їх неминучому краху (*розпаду системи правління, втрати державності та втрати території*).

6. Зміст і сутність розуміння інституційних і юридичних норм української псевдоелітою сформульована Аристотелем: «Очевидно, у будь-якому випадку, що одні люди за природою вільні, інші – раби, і цим останнім бути рабами і корисно, і справедливо»⁸⁶. Ці норми стали фактичною основою для права та правосуддя в Україні. Проведений аналіз показує, що Україна неспроможна виконувати зобов'язання члена ЄС, зокрема, і щодо створення політичного, економічного і валютного союзу.

7. Форму правління в Україні потрібно кваліфікувати як **клептократію** (від др.-греч. *κλέπτειν* – красти і *κράτος* – панування, влада; буквально «влада злодіїв») – ідеологічне кліше, що застосовується до уряду, контрольованому шахраями, що використовують переваги влади для збільшення особистого багатства і політичного впливу, за допомогою розкрадання державних коштів, іноді навіть без спроб імітації власне чесної служби народові. Для клептократії характерна корупція, лобізм та нехтування виконанням довгострокових цілей.

Ліберально-демократична форма державного устрою життєздатна лише в умовах правової держави. Українське керівництво тільки декларує ліберально-демократичні цінності як вектор розвитку держави.

«В уряді проти народу тільки два вірних засоби – мати завжди напоготові хорошу армію, яка була в Римлян, або поселити в народі такий розлад, такі розбрати, таку незгоду, такий безлад, щоб він ніяк не міг з'єднатись і повстати проти

⁸⁶ Аристотель. Сочинения. В 4 т. Т. 4. – М., 1983. – С. 383, 384.

уряду. Усі інші насильницькі заходи для утримання народу в покорі зовсім марні»⁸⁷.

Президент Європейського парламенту Мартін Шульц схарактеризував відносини України і ЄС, як безвихідь. «...Повинно йтися про правову державу і незалежність судової системи. Як відомо, Євросоюз заморозив укладання з Україною Угоди про асоціацію, зокрема через брак правової держави»⁸⁸.

В умовах глобального світу цивілізована трансформація України в ліберально-демократичний світ малоймовірна. Вектори політики діаметрально протилежні. Однак, виходячи з процесів подальшого розпаду державності та деградації, що відбуваються в Україні, вектор політики Заходу щодо України може бути визначений двома алгоритмами.

Перший – Україна являє смертельну небезпеку для ліберальних демократій зважаючи на реальну можливість екстраполяції розбещеної держави на демократичні держави Заходу.

Другий – Україна агонізуючий уламок радянської імперії, подальший розпад якої неминучий, що створює перспективи для високорозвинених держав щодо освоєння «нових» територій на Сході Європи, за аналогією освоєння конкістадорами «Дикого Заходу» в XV–XVI століттях, що цілком імовірно в умовах глобалізації світу. Це єдиний можливий вектор зближення України із сучасним ліберально-демократичним світом, який буде мати тривалий термін для повноцінної інтеграції в Європейський Союз.

⁸⁷ Макиавелли Н. Государь. Рассуждения о первой декаде Тита Ливия. О военном искусстве / предислов., коммент. Е.И. Темнова. – М. : Мысль, 1996. – 639 с. – С. 279.

⁸⁸ Шульц Мартин, Президент Европарламента: Україні бракує демократії і реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dw.de/президент-європарламента-україні-бракує-демократії-і-реформ/a-16341469>. – 31.10.2012.

Література:

1. Forbes : «Украина – в пятерке худших экономик мира» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://economics.lb.ua/state/2011/07/06/104657_ukraina_v_pyuaterke_hudshih_ekonomi.html. – 29.10.2012.
2. Independent News UA // Общество : «Социсследование: демократию готовы защищать лишь 3,5% украинцев». [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://independent-news.org.ua/?p=5632> – 25.10.2012.
3. Wedel, J.R. Rigging the US–Russian Relationship: Harvard, Chubais, and the Transidentity Game. – *Demokratizatsiya* – 1999. – Vol. 7, № 4. – P. 480–481.
4. Абрамкин В. Поиски выхода: Преступность, уголовная политика и места заключения в постсоветском пространстве. – М. : Права человека, 1996 // Досье на цензуру: Страна и ее заключенные. – 1999. – (№7–8); Walmsley R. Prison Systems in Central and Eastern Europe. – Helsinki : HEUNI, 1996.
5. Азаров : 6 млн. украинцев работают неофициально/ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://lb.ua/news/2012/01/27/134035_azarov_6 mln_ukraintse v_rabotayut.html. – 23.03.2013.
6. Азаров заявил, что на «покрашения» уйдут десятки лет. [Электронный ресурс]. // Экономическая газета. – Режим доступа: http://news.eizvestia.com/news_politics/full/azarov-zayavil-chto-na-pokrashheniya-ujdut-desyatki-let. – 29.01.2013.
7. Азаров: В Украине почти умерла промышленность / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://podrobnosti.ua/economy/2013/03/19/894320.html>. 2.04.2013. <http://www.pravo-kiev.com/events/v-ukraine-rochti-umerla-promy-shlennost-azarov>. – 20.03.2013.
8. Аристотель. Сочинения. В 4 т. Т. 4. – М., 1983. – С. 484.

9. Ашин Г.К. Элитология: смена и рекрутирование элит / Ашин Г.К. – М. : Изд. РИО МГИМО, 1998. – С. 16.
10. Бердяев Н. Души русской революции. Впервые: Из глубины. [Электронный ресурс]. : Сборник статей о русской революции. – М., Пг., 1918. Печатается по : Литературная учёба, 1990. – Кн, 2. С. 123–139.– Режим доступа : http://reeed.ru/lib/books/duhi_russkoi_revolyuitsii/ – 20.10.2012.
11. Бондаренко К. Политический популизм востребован избирателями. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.news24ua.com/politicheskij-populizm-vostrebovan-izbiratelyami-politolog>. – 25.10.2012.
12. Бригинець був шокований рівнем зарплат співробітників СБУ. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://hvylya.org/news/briginets-byil-shokirovan-urovнем-zarplat-sotrudnikov-sbu.html>. – 14.03.2013.
13. Брокгауз Ф. А. – Ефрон И. А. Малый Энциклопедический словарь: В 4 т. – Т.3 / Репринтное воспроизведение издания Брокгауза-Ефрона. – М.: ТЕРРА, 1977. – 560 с.: ил. – С. 819.
14. В Украине 145 млрд. грн.. зарплатного фонда находится в тени, - Акимова / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://economics.lb.ua/state/2011/11/29/126018_v_ukraine_145_mlrд_grn_zarplatnogo.html. 20.03.2013.
15. В Украине растет политический цинизм – ПАСЕ о предвыборной ситуации. [Электронный ресурс]. // Интерфакс-Украина. – Режим доступа : <http://www.interfax.com.ua/rus/pol/26208/>. – 28.11.2009.
16. Вишняк М.В. Парламент, советы. Корпорации. // Антология мировой политической мысли: в 5 т. – Т. : IV. Политическая мысль в России: Вторая половина XIX – XX в. / Нац. Обществ.-науч. Фонд. Акад. полит. Науки ; Руководитель проекта Г.Ю. Семигин и др.; Ред.-науч.

- Совет : пред. совета Г.Ю. Семигин и др. – М. : Мысль, 1997. – 829, [1] с. – С. 710–711.
17. Гольбах Поль Анри. Естественная политика, или беседы об истинных принципах управления // Антология мировой политической мысли : в 5 т. – М. : Мысль, 1997. – Т. 1. – С. 473–474.
 18. Даль В.І. Ілюстрований тлумачний словник російської мови / В.І. Даль – М. : Ексмо, 2006. – 806 с. : Іл. – С. 546.
 19. Джемилев: Сын Януковича стал владельцем аэропорта «Симферополь»/ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://investigator.org.ua/news/79210/>. – 4.04.2013.
 20. Договір про Європейський Союз (Маастрихт, 7 лютого 1992 року) : текст із змінами та доповненнями від 13 грудня 2007 року. [Електронний ресурс]. // Документ 994_029, чинний, поточна редакція – Редакція від 13.12.2007. Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_029/page3. – 24.10.2012.
 21. Дорошевич В.М. «Каторга» [Электронный ресурс]. – Режим доступу : http://royallib.ru/read/doroshevich_vlas/katorga.html#0. – 2.04.2013.
 22. Екс-голова СБУ: Теракти, вбивства, викрадення – це помилки правоохоронців. [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.ua/news/531171-eks-golova-sbu-terakti-vbivstva-vikradennya-tse-pomilki-pravoohorontsiv.html>. – 25.10.2012.
 23. Зажигаев Б.В. Конец революционной романтики. [Электронный ресурс]. // Интернет-журнал «Новая политика». 27.06.2006. – Режим доступа : <http://www.novopol.ru/text9754.html>. – 23.12.2009.
 24. Закон України «Про Державний бюджет України на 2013 рік». (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 5-6, ст.60) / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5515-vi>. – 4.04.2013.

25. Звіт ректора КНУ ім. Тараса Шевченка Губерського Л.В. про роботу за період від грудня 2011 р. до грудня 2012 р. , та завдання на наступний рік. Доповідь на конференції трудового колективу КНУ ім. Тараса Шевченка 26.12.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.univ.kiev.ua/pdfs/Zvit.pdf>. – 25.03.2013.
26. Кадырбаев А.Ш. Золотая орда как предтеча Российской империи. / А.Ш. Кадырбаев. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.cac.org/datarus/kadirbaev.shtml>. –24.03.2013.
27. Ключевский В.О. Сочинение : в девяти томах : материалы разных лет / Ключевский В.О. ; [под. ред. В.Л. Янина]. – М. : Мысль, 1990. – Т. 9. – С. 433 [9].
28. Кокурин А.И., Петров Н.В. Лубянка: Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ 1917–1991 гг. / Кокурин А.И., Петров Н.В. : [под ред. акд. А.Н. Яковлева]. – М. : МФД, 2003. – С. 5–6.
29. Конституция Республики Крым. *Принята седьмой сессией Верховного Совета Крыма 6 мая 1992 года. С изменениями и дополнениями внесенными на девятой сессии Верховного Совета Крыма 25 сентября 1992 г./* Симферополь. – Из-во. «Таврида». 1993. – 48с. – С.3.
30. Конституція Республіки Крим : (Прийнята сьомий сесією Верховної Ради Криму 6 травня 1992 року) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1015.11844.0>. 20.03.2013.
31. Конституція України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. – 31.03.2013.
32. Коэн Стивен : «Единственная вина Горбачева в том, что он создал Ельцина» [Електронний ресурс]. / Коэн Стивен // Политический журнал. – 18 апреля 2005. –№ 14 (65); – Режим доступу : <http://www.politjournal.ru/index>.

- php?action=Articles&dirid=67&tek=3288&issue=98. – 24.10.2011.
33. Крымские эксперты: Исполнительная вертикаль в АРК формируется из «донецких и макеевских»/ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zn.ua/POLITICS/krymskie_eksperty_ispolnitelnaya_vertikal_v_ark_formiruetsya_a_iz_donetskih_i_makeevskih.html. 29.03.2013.
 34. Ланда Р.Г. Ислам в истории России. – М., 1995 – С. 44–67. Полубояринова М.Д. Русские люди в Золотой Орде. – М., 1978, с. 24,28, 33–34. Черепнин Л.В. Монголо-татары на Руси (XIII в.), сб.: Татаро-монголы в Азии и Европе. М., 1970, с. 186–206. Федоров-Давыдов Г.Ф. Курганы, идолы, монеты. – М., 1968, с. 9–15.
 35. Ленин В.И. Грозящая катастрофа и как с ней бороться : Избранные произведения : в трех томах. – М. : Издательство политической литературы. 1970. – Т. 2. – С. 197.
 36. Ленин В.И. Полное собрание соч., – [5 изд.], – М. : Политиздат. – Т. 27. – С. 308.
 37. Локк Дж. Сочинения: В 3 т. / Пер. с англ. и лат. Т. 3/ Ред. и сост., авт. примеч. А.Л. Субботин, – М.: : Мысль, 1988. – С. 388 [1].; ил., 1 л. портр. – (Филос. наследие).
 38. Макеевские в Крыму. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://politrada.com/news/material/id/22986>. 30.03.2013.
 39. Макиавелли Н. Государь. Рассуждения о первой декаде Тита Ливия. О военном искусстве / предислов., коммент. Е.И. Темнова. – М. : Мысль, 1996. – 639 с. – С. 279.
 40. Москаль: «Сегодня СБУ – это аналог царского политического охранного ведомства образца до 1917 года». [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://censor.net.ua/news/210150/segodnya_sbu_eto_analog_tsarskogo_politicheskogo_ohrannogo_vedomstva_obraztsa_do_1917_goda_moskal. – 25.10.2012.

41. Недовольство на Україні // «Foreign Policy», США. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.inosmi.ru/sngbaltia/20121024/201342736.html>. – 9.04.2013.
42. Німецька преса : «Шлях на Захід для України поки що закритий». [Електронний ресурс]. – 30.10.2012. – Режим доступу : <http://www.dw.de/німецька-преса-шлях-на-захід-для-україни-поки-що-закритий/a-16341578>. – 1.11.2012.
43. Ожегов С.И. Словарь русского языка : Ок. 57 000 слов / Под ред. докт. филолог. наук, проф. Н.Ю. Шведовой. – 16-е изд. испр. – М. : Рус. яз., 1984. – С. 795, 797.
44. Опрос по теме: Обещание Украине досрочного подписания Соглашения об Ассоциации с ЕС означает: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rus.newsru.ua/info/poll/archive.html>. – 27.03.2013.
45. Полицейское государство: Украина содержит армию милиции в 2,5 раза больше, чем это принято в мире/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.048.ua/news/print/184406>. – 25.02.2013.
46. Проект «ЗАКОН УКРАИНЫ о разграничении полномочий между Украиной и Республикой Крым./ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/krym/show/rb0056002-92>. 30.03.2013.
47. П'яцоло Даніель. Східна Європа між трансформацією і вступом в ЄС: аналіз реформаторських вимог [Текст] : Економічна політика: стратегія і тактика / Д. П'яцоло // Проблеми теорії і практики управління: міжнародний журнал. – 2002 рік. – № 2. – С. 8 – 14.
48. Спад стал яв'ю. [Електронний ресурс] // («Foreign Policy», США). Газета «Коммерсантъ Україна», №175 (1665), 01.11.2012. – Режим доступу : <http://www.kommersant.ua/doc/2057603>. – 01.11.2012.

49. Справа Развозжаєва: СБУ звинуватили у нездатності контролювати ситуацію у себе вдома. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.ua/news/531145-sprava-razvozjaeva-sbu-zvinuvatili-u-nezdatnosti-kontrolyuvati-situatsiyu-u-sebe-vdoma.html>. – 20.11.2012.
50. Стивен Пайфер: «На Западе есть общее видение, что сегодня Украина не демократическое государство». [Електронний ресурс]. – 30.10.2012. – Режим доступу : <http://newsland.com/news/detail/id/1076130/>. – 23.04.2013.
51. Тигипко: 40% зарплат - в тени/ Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lb.ua/news/2011/12/22/129240_tigipko_40_zarplat_v_teni.html. 9.04.2013.
52. УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАИНЫ № 32/2012 от 25.01.2012. Вопросы содействия развитию гражданского общества в Украине. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/ru/documents/14412.html>. – 20.10.2012.
53. Украина заняла 163 место из 179 в рейтинге свободных экономик. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://economics.lb.ua/state/2012/01/12/131599_ukraina_zanyala_163_mesto_iz_179_v.html?utm_source=lbua&utm_medium=link&utm_campaign=theme 20.09.2012.
54. Украина заняла предпоследнее место в рейтинге прогресса. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lb.ua/news/2011/07/06/104664_ukraina_zanyala_predposlednee_eshche.html?utm_source=lbua&utm_medium=link&utm_campaign=theme. – 15.10.2012.
55. Україна втрачає позиції у рейтингу демократії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2013/03/19/6985839/>. – 20.03.2013.
56. Україна втрачає позиції у рейтингу демократії./ Електронний ресурс]. – Режим доступу :

- <http://www.pravda.com.ua/news/2013/03/19/6985839/>. – 20.03.2013.
57. Уровень доверия к милиции достиг одного процента/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dosye.com.ua/news/2013-04-02/uroven-doverija-k-milicii-dostig-odnogo-procenta/43596/>. – 3.04.2013.
58. Фобия как примета времени // Зеркало недели. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.zn.ua/LAW/fobiya_kak_primeta_vremeni.html. – 21.01.2013.
59. Фуко Мишель. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности : Работы разных лет. Пер. с франц. – М. : Касталь, 1996. – С. 244.
60. Фурман Д. Преемник начал ревизию наследства. На смену мафиозному хаосу идет мафиозный порядок / Фурман Д. // Общая газета. – 2000. – 28 сентября – 4 октября. – С. 7.
61. Хайек. Ф. Дорога к рабству // Новый мир. – 1991. – № 8, – С. 189.
62. Хартия основных прав Европейского Союза [Електронний ресурс] / Торжественная прокламация. (*Ницца, 7 декабря 2000 года*) // Міжнародний документ від 07.12.2000. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_524. 27.10.2012.
63. Хартія основних прав Європейського Союзу [Електронний ресурс]. Хартія ; Міжнародний документ від 07.12.2000 : // Документ 994_524, поточна редакція. – Прийняття від 07.12.2000. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_524. – 24.10.2012.
64. Цит. по : Merton R.K. Social structure and anomie / Merton R.K. // American Sociological Review. – 1938. – №3. – С. 672–682.
65. Шульц Мартин, Президент Європарламенту: Україні бракує демократії і реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dw.de/президент>–

- європарламенту–україні–бракує–демократії–і–реформ/а–16341469. – 31.10.2012.
66. Экман Пол. Психология лжи. Обмани меня, если сможешь / Экман Пол. – СПб. : Издательство: «Питер», 2009. – С. 285.
67. Эксперт : Следует обеспечить неизбежность наказания за коррупцию/ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://gazeta.zn.ua/POLITICS/ekspert_sleduet_obespechit_ne_izbezhnost_nakazaniya_za_korruptsiyu.html. – 4.04.2012.
68. Эрлангер С. Известия. – 20 марта 1997 г. [Электронный ресурс]. / С. Эрлангер. – Режим доступа : <http://lib.rus.ec/b/2467/read>. – 23.07.2010.

1.2 Політика Європейського Союзу щодо держав Східної Європи та місце України в цьому процесі (2007 – 2013 рр.)

Чумаченко О.А.

Європейська політика сусідства (ЄПС), започаткована ЄС 2004 року для створення на півдні і сході від нових кордонів розширеного ЄС зони стабільності, миру і добробуту і недопущення виникнення нової лінії розподілу між ЄС і його сусідами, стала загальною стратегією ЄС щодо сусідніх країн, серед них й України, яка в цій програмі опинилася в „колі”, зокрема, африканських країн. Дуже скоро лідери ЄС з усією очевидністю побачили недоліки застосування загального підходу до різних у своєму розвитку і специфічності країн. І зрозуміти це їм допомогла Україна, яка наполегливо, незважаючи на одноразові зауваження в неможливості вносити пропозиції до ЄПС, вказувала на необхідності диференційованого підходу в застосуванні політики до країн-учасниць ЄПС.

Від 2006 року ЄС з більшою увагою починає розвивати східний напрямок ЄПС, укладаючи секторальні угоди і запроваджуючи нові інструменти ЄПС. З огляду на виклики, з якими зіштовхнувся ЄС – перебої з постачанням енергоресурсів унаслідок конфліктів між Росією і сусідніми країнами, нерозв’язані конфлікти в Придністров’ї й Нагірному Карабасі, Південній Осетії й Абхазії, ЄС почав розглядати можливість запровадження специфічної взаємодії зі своїми східними сусідами.

Першою спробою специфікувати віносини з країнами Східної Європи в межах ЄПС стала Синергія Чорного моря.

Синергія Чорного моря

Започаткування Чорноморської синергії в 2007 році стала першою спробою ЄС створити регіональний формат політичного діалогу між ЄС і країнами на Сході Європи. Протоконцепція Чорноморської синергії була вперше

оприлюднена ще 1997 року. Тоді вона спрямовувалася на сприяння регіональному розвитку Південної Європи й втіленню багатосторонніх проєктів ЄС¹. 10 років потому ЄС визначив три головні складові Синергії Чорного моря:

- підготовка Туреччини до вступу до ЄС;
- розвиток Європейської політики сусідства з Україною та іншими державами Східної Європи та Закавказзя;
- стратегічне партнерство з Росією².

Інтерес Євросоюзу до Чорноморського регіону пов'язаний з його планами щодо будівництва нових трубопроводів з країн Центральної Азії в обхід Росії. Ці трубопроводи у випадку успіху європейської політики стосовно Центральної Азії, будуть прокладені саме через регіон Чорного моря. Відповідно, як і у випадку з іншими сусідніми для ЄС областями, Комісія і країни-члени розпочали пошуки можливостей для посилення політичного й економічного впливу Євросоюзу в Чорноморському басейні.

До входження Болгарії і Румунії до складу Євросоюзу ЄС уже мав три вектори зовнішньої політики в регіоні Чорного моря: це процес розширення ЄС, Європейська політика сусідства, яка охоплює Україну, Молдову і три південно-кавказькі країни (які є досить активними в чорноморському співробітництві), а також Стратегічне партнерство з Росією. З входженням до ЄС Болгарії і Румунії Євросоюз вийшов на узбережжя Чорного моря і тепер потребує захисту своїх інтересів у регіоні, які мають життєво важливе значення для безпеки і реалізації зовнішньополітичних амбіцій ЄС.

Євросоюз уже приклав значні зусилля щодо стимулювання демократичних та економічних реформ, розробки стабільності й підтримки розвитку чорноморського простору завдяки

¹ Копійка В.В. Європейський Союз на сучасному етапі: структурні зміни та стратегія розвитку / В.В. Копійка, Т.І. Шинкаренко, М.А. Миронова. – К.: Знання, 2010. – 94 с. – С. 86.

² Там само.

різнобічним програмам співробітництва. Крім того, ЄС робить внесок у цілу низку секторальних ініціатив регіонального значення (Бакинська ініціатива, програми INOGATE, TRACECA³ та ін.).

Лютого 2007 р. Єврокомісія разом з німецьким головуванням і з його ініціативи, у межах рамках реалізації наміру Берліна посилити східний напрямок зовнішньої політики ЄС, почала підготовку документа під назвою „Спільні зусилля на Чорному морі”. Послання Комісії ЄС до Європейської ради та Європейського парламенту „Синергія Чорного моря – нова ініціатива співробітництва” датується 11 квітня 2007 р. і містить політичні й економічні кроки, які доцільно застосувати в регіоні з урахуванням його внутрішніх особливостей і значення для ЄС⁴.

У червні 2007 р. документ було офіційно поставлено в порядок денний червневого саміту ЄС для остаточного формального затвердження – разом з іншим зовнішньополітичним програмним документом ЄС – політики щодо Центральної Азії. Під час саміту було прийнято зовнішньополітичне рішення посилити Європейську політику сусідства (т. зв. „ЄПС плюс”) з метою більшого впливу ЄС на сусідні країни. Синергія Чорного моря стала частиною „ЄПС плюс”. Документ називається „Синергія” („тісне співробітництво”), а не „Стратегія”, оскільки ЄС вже має різні

³ INOGATE (Interstate Oil and Gas Transportation to Europe) – міжнародне співробітництво між Європейським Союзом, прибережними країнами Чорного та Каспійського морів та сусідніми з ними країнами; TRACECA (Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia) – міжнародна програма ЄС «Транспортний коридор Європа-Кавказ-Азія»

⁴ Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Black Sea Synergy – a New Regional Cooperation. Brussels, 11.04.2007. Com (2007) 160 (final) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com07_160_en.pdf

стратегії з країнами регіону і не має наміру створювати цілком нової політики в даному регіоні.

Синергія Чорного моря сфокусована на тих питаннях і галузях співробітництва, які відбивають спільні пріоритети і де присутність і підтримка ЄС вже є значною. Цей документ формулює низку коротко- і середньострокових завдань щодо Чорноморського регіону. Головними сферами для Чорноморської синергії визначені:

- демократія, повага прав людини й управління (good governance);
- управління пересування і посилення безпеки (такі успішні приклади, як Місія ЄС з прикордонної допомоги для Молдови й України, демонструють необхідність використання цього досвіду для врегулювання);
- «заморожені конфлікти»;
- енергія і безпека енергопостачання (за допомогою діалогу в рамках Бакинської ініціативи, ЄПС плюс, Діалогу з енергопостачання ЄС-Росія та ін.);
- транспорт (Стратегія TRASECA триватиме до 2015 р. і слугуватиме важливою основою для регіонального розвитку транспорту);
- довкілля (за допомогою Морської стратегії ЄС) та ін.⁵

Окремими напрямами співпраці в Чорноморському регіоні визначені транскордонне співробітництво (ТКС), посилення Європейської політики сусідства та залучення регіональних організацій до Чорноморської синергії.

Щодо транскордонного співробітництва, то Комісія започатковує програму ТКС Чорного моря як складову

⁵ Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Black Sea Synergy – a New Regional Cooperation. Brussels, 11.04.2007. Com (2007) 160 (final) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com07_160_en.pdf

Європейського інструменту сусідства і співробітництва (ЄІСС). Ця «Програма морського басейну» фокусується на підтримці громадянського суспільства і місцевого рівня співробітництва прибережної зони Чорного моря. Програма буде здійснюватися на місцевому рівні в регіоні, з партнерами, що несуть спільну відповідальність за її втілення.

Ця програма полегшує подальший розвиток контактів між містами Чорноморського регіону, університетами, культурними операторами і громадськими організаціями, включаючи організації споживачів. Це може відіграти значну роль у зоні конфліктів, де актори громадянського суспільства надзвичайно важливі для розвитку співпраці з місцевим населенням.

На додаток, це буде нова програма з ТКС між Болгарією і Румунією (що фінансуватиметься Європейським фондом регіонального розвитку) і між Болгарією і Туреччиною (що фінансуватиметься Інструментом передвступу). Вони дозволять морським і узбережним акторам посилити розвиток зв'язків і кооперації вздовж західного узбережжя Чорного моря.

Посилення Європейської політики сусідства впливає із сучасних реалій для ЄС. Найбільш очевидною причиною ініціативи регіональної політики ЄС у Чорному морі є його два останні раунди розширення. У вищезгаданому Посланні Комісії чітко вказано, що ЄС не має наміру розширюватися деякий час. З обранням президентом Франції Ніколя Саркозі, який відкрито виступає проти вступу Туреччини до ЄС, цілком закономірно виглядає те, що ЄС не може більше продовжувати використання політики розширення як успішної.

Ця дилема змушує ЄС винаходити іншу політику для сусідів розширеної Європи. Спроба охопити політикою сусідства регіон від Марокко до Росії (комюніке Комісії „Широка Європа – нове сусідство”, опублікована 11 березня 2003 р.) зіштовхнулася з відмовою Росії бути її частиною [6]. Сьогодні „ЄПС плюс” задіює всі сусідні з ЄС країни від України до Кавказу, від Близького Сходу до Північної Африки. Ф.

Тассінарі підкреслює неоднозначність такої політики, оскільки ЄС запропонував своїм сусідам незрозумілий статус „більше, ніж партнерство, але менше, ніж членство”.

Другою проблемою нової політики сусідства є те, що вона стосується одночасно надзвичайно гетерогенних груп країн і пропонує їм усім приблизно однакові умови співробітництва, що, ясна річ, створює перешкоди країнам, які прагнуть членства в ЄС (таким, наприклад, як Україна).

Роль регіональних організацій для Чорноморської синергії є також дуже важливою, оскільки Комісія не пропонує створювати в регіоні нових інститутів чи бюрократичних структур, а буде розвивати співпрацю в межах регіональних і субрегіональних організацій, що вже існують⁶.

З настанням нового етапу розширення відносин між ЄС і ОЧЕС країни-члени останньої задекларували свою готовність визначити межі і сфери цих відносин. Під час саміту ОЧЕС в Стамбулі 25 червня 2007 р. було підкреслено, що така взаємодія може стати невід’ємною складовою зусиль, спрямованих на створення процвітаючої і безпечної Європи без роздільних ліній. Країни ЧЕС продовжуватимуть брати участь в ініціативах ЄС, таких як Програма прикордонного співробітництва „Чорне море” Європейського інструменту сусідства і співробітництва (ЄІСС), спрямованого на розвиток співробітництва в регіоні⁷.

До вже існуючого міжурядового співробітництва на регіональному рівні в межах ОЧЕС додалися регіональні ініціативи, які свідчать про зростаючий вплив регіону Чорного

⁶ Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Black Sea Synergy – a New Regional Cooperation. Brussels, 11.04.2007. Com (2007) 160 (final) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com07_160_en.pdf

⁷ Декларация встречи на высшем уровне Организации черноморского экономического сотрудничества по случаю пятнадцатилетнего юбилея ЧЭС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kremlin.ru/text/docs/2007/06/135957.shtml>

моря в міжнародних відносинах, і можуть бути використані Європейським Союзом.

По-перше, це підписання Україною і Грузією в серпні 2005 р. т. зв. „Боржомської декларації”, що привело до створення в грудні того ж року Спільноти демократичного вибору, спрямованої на подолання будь-якої конфронтації між країнам, порушень прав людини та врегулювання „заморожених конфліктів”.

Після кольорових революцій і появи проєвропейських акцентів у зовнішній політиці Молдови відбувається поживалення організації ГУАМ. Після саміту в Києві 23 травня 2006 р. її перебудовано на Організацію за демократію й економічний розвиток (ОДЕР-ГУАМ), головними пріоритетами якої є сфера енергетичної безпеки, створення зони вільної торгівлі між країнам-членами, розвиток демократії⁸.

У червні 2006 р. Румунія, яка протягом довгого часу відстоювала ідею більш скоординованої регіональної політики навколо Чорного моря, за президенства Траяне Башеску ініціювала створення Чорноморського форуму за діалог і партнерство.

Щодо розвитку стратегій інших учасників міжнародних відносин, які зацікавлені в забезпеченні національної безпеки, пов’язаної з присутністю в регіоні Чорного моря, то тут перетинаються також стратегічні інтереси Росії й США, а також Туреччини, України, Румунії і Болгарії.

У Брюсселі не приховують своїх енергетичних інтересів у даному регіоні, а також свого наміру відіграти активнішу роль у врегулюванні „заморожених конфліктів”, які є в регіоні, з

⁸ Савчук К., Проценко И., Мельник С. Правовой статус Организации за демократию и экономическое развитие – ГУАМ / Отв. ред. К.А. Савчук. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2006. – 68 с.

огляду на перспективи проходження через нього нових трубопроводів з країн Центральної Азії в обхід Росії⁹.

Комісія особливо підкреслює, що „Спільні зусилля на Чорному морі” є ініціативою і політикою ЄС, і тому Росія буде відігравати відмінну від „Північного виміру” роль, де РФ має рівні і паритетні з Євросоюзом можливості. Отже, у ближчій перспективі є сенс очікувати посилення суперництва Росії і ЄС в Чорноморському регіоні.

Ще в лютому 2007 р. Росія озвучила негативне ставлення до нової ініціативи ЄС. У Москві вважали, якщо в цьому проекті Росії не буде надана активніша роль, то він приречений на неуспіх¹⁰. Будівництво ж нових магістральних трубопроводів у Чорноморському регіоні є прямим викликом національній безпеці Росії.

Для США басейн Чорного моря – це стратегічний регіон, що межує з Великим Близьким Сходом і є ключовим транзитним маршрутом перекачування каспійської нафти. Сьогодні Чорноморський регіон може стати працдармом для проведення воєнних, відновлювальних і миротворчих операцій в Афганістані, Іраку, і можливо Ірані, і для захисту морських каналів транспортування енергопродуктів між Каспійським регіоном і ринками Західних країн.

Туреччина і Росія – дві основні держави, які найбільш занепокоєні американською присутністю в басейні Чорного моря. У „Доповіді про політику національної безпеки” в Туреччині підкреслювалася важливість використання свого геополітичного положення для перетворення її на центр

⁹ Tassinari Fabrizio. A Synergy for Black Sea Regional Cooperation: Guidelines for an EU Initiative // Centre for European Policy Studies. CEPS Policy Brief. – 2006. – No. 105. – June.

¹⁰ Отношения Россия – Европейский союз в феврале 2007 г.: Информационно-аналитический доклад / Центр европейских и международных аналитических исследований [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cceis.ru/data/file/eu_russia_feb_2007.pdf

накопичення енергоресурсів і транзитний пункт для поставок з Росії, Близького Сходу і Центральної Азії на ринки країн Заходу¹¹.

На думку американських дослідників А. Коена та К. Ірвіна, щоб забезпечити свою присутність у регіоні, США повинні випрацювати реалістичну стратегію, спрямовану на зміцнення безпеки і досягнення стабільності в басейні Чорного моря. Зокрема, це передбачає координацію політики ЄС і США в регіоні, розширення співробітництва НАТО з країнами-нечленами НАТО через програму „Партнерство заради миру”, у межах якого має бути запропонована технічна допомога і навчання у сфері безпеки, а також зміцнення двосторонніх військових контактів з Україною¹².

Чорне море відіграє важливу роль в утвердженні України як транзитної держави. З чотирьох міжнародних транспортних коридорів, що проходять через територію України, два – 9-й і 7-й Дунайський – проходять безпосередньо територією Одеської області. Розвиток транспортної сфери уже є об’єктом уваги з боку Європейсько Союзу. Прикладом може бути один з найперспективніших Євро-Азійський транспортний коридор, ключовою ланкою якої є паромна переправа Іллічевськ-Поті. Розвиток цього цього коридору фінансується ЄС у межах програми TRASECA і передбачає надання технічної допомоги. Перспективними видаються і транспортний коридор Одеса-Гданськ та кільцева автомагістраль навколо Чорного моря в межах ОЧЕС¹³.

¹¹ Ишджан Эрдоган. Черноморский регион и место Украины в нем // День. – 2007. – № 98. – 19 июня.

¹² Коэн А., Ирвин К. Требуется: черноморская стратегия США [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.harvard-rgp.org/static/files/272/blacksea_US_strategy.pdf

¹³ Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2006: Монографія / За ред. О.С. Власюка. – К.: НІСД, 2006. – 572 с.

Після енергетичних криз у відносинах між Росією та Україною, Росією і Білоруссю, застосування Росією торгових санкцій стосовно Грузії і Молдови в 2006 р. занепокоєний Європейський Союз прагне диверсифікувати постачання енергоносіїв. Це породжує додаткову конкуренцію, оскільки свої варіанти транзиту нафти пропонують Румунія (через порт Констанца) і Болгарія (через порт Бургас). У випадку їхньої реалізації вони можуть скласти альтернативу українському варіанту Одеса-Броди¹⁴.

Роль лідера в Чорноморському регіоні дає відчутні економічні переваги, насамперед, на транспортних комунікаціях й у сфері транзиту енергоносіїв. Позитивне рішення питання про те, через який порт пройде той чи інший міжнародний транспортний коридор і чиєю територією пролягатиме гілка нафто- чи газопроводу, де буде відбуватися перекачування нафтопродуктів, здатне визначити майбутнє країни.

Невдовзі в ЄС почали розуміти, що Чорноморська синергія не виконує свого головного свого завдання – створення простору стабільності і процвітання в регіоні через складну його структуру й неоднорідність.

Східне партнерство ЄС

Співробітництво Європейського Союзу з його східноєвропейськими партнерами – Азербайджаном, Білорусією, Вірменією, Грузією, Молдовою та Україною – важливий напрямок зовнішньої політики ЄС. Східне партнерство як частина Європейської політики сусідства, створене завдяки ініціативі Польщі та Швеції саме для забезпечення дво- та багатостороннього співробітництва країн-членів ЄС з шістьма вищеперерахованими сусідами, стартувало

¹⁴ Гриневецкий С. Южный ключ к европейским дверям // Зеркало недели. – 2007. – № 7 (636) – 24 февраля – 2 марта.

в травні 2009 року під часу саміту в Празі (Чехія) і стало інструментом зовнішньої політики ЄС для особливого підходу до кожної з держав відповідно до їхніх потреб.

Зрештою, ЄС збагнув необхідність виокремлення південного і східного напрямків ЄПС. Першим з них став південний, над яким найбільше працювала Франція в період свого головування в ЄС у першій половині 2008 року. Ініціатива Президента Ніколя Саркозі створити Союз для Середземномор'я наштовхнулася на чимало перешкод, серед них і з боку Польщі, але поки сторони шукали компроміс, почала набирати обрисів ініціатива Польщі – східний вектор ЄПС. Отже, країни отримали підтримку одна одної щодо своїх ініціатив.

Запуск регіонального підходу до східних сусідів обговорювався ще на початку 2008 року в межах Вишеградської четвірки, члени якої погоджувалися з тим, що запуск багатобічного формату для Східної Європи украй необхідний, проте з практичного боку серед них було багато розбіжностей, зокрема, щодо питання лідерства цього підходу, підключення Росії до переговорного процесу тощо. Зрештою, Польща почала паралельні переговори зі Швецією щодо Східного Партнерства¹⁵.

Наміри Польщі були реалізовані і знайшли своє відображення в спільній польсько-шведській пропозиції „Східне партнерство” від 23 травня 2008 року, які були підтримані Європейською Радою в червні 2008 року.

Російсько-грузинський збройний конфлікт серпня 2008 року став своєрідним каталізатором розвитку „Східного партнерства”: Європейська Рада на позачерговому засіданні 1

¹⁵ Самохвалов В. Східне партнерство – Чорноморська дружба: 1:0 на користь України і її друзів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unian.net/ukr/news/news-314463.html>.

вересня 2008 року запланувала затвердити ініціативу в березні 2009 року (затвердження відбулося 20 березня 2009 року).

Головною ідеєю „Східного партнерства” стало посилення процесів демократизації в країнах Східної Європи і Південного Кавказу, надання їм допомоги в здійснюваних ними процесах модернізації і встановлення верховенства права. Східне партнерство також стало своєрідними балансом Союзу для Середземномор'я в ЄСП. Без створення СхП Південний вимір ЄПС був би не виправдано привілейованим напрямком, і регіон Східної Європи та Південного Кавказу міг би зазнавати більшої фінансової і політичної експансії з боку Росії.

Інтерес у реалізації ідеї СхП вочевидь є взаємним. Якщо розглядати кожну з країн-партнерів східного виміру, слід зазначити, що Азербайджан, який володіє великими запасами нафти й газу, і тому має важливе геополітичне значення для ЄС, визначає пріоритетним напрямом співробітництво в енергетичній сфері. Вірменія сподівається на допомогу в розв'язанні проблеми Нагірного Карабаху; Грузія має намір інтегруватися до ЄС у всіх сферах. Білорусь розглядає Східне партнерство як можливість посилити незалежність від Росії й залучення європейських інвесторів; Молдова офіційно заявляє про інтеграцію до ЄС, незважаючи на проблеми внутрішньополітичної нестабільності¹⁶.

В Україні, за словами заступника міністра закордонних справ України К. Єлісєєва, „Східне партнерство розглядають як гармонійне доповнення до досягнутого високого рівня двосторонніх відносин з ЄС”¹⁷. Україна, яка своїм зовнішньополітичним курсом обрала європейську інтеграцію,

¹⁶ Східне партнерство ЄС: додаткові можливості для євроінтеграції України / [І.Ф. Газизуллін, М.М. Горчар, О.В. Коломієць [та ін.]; за ред. В. Мартинюка: Укр. незалеж. центр політ. дослідж. – К.: [Агентство „Україна”], 2009. – 84 с.

¹⁷ Єлісєєв К. Україна і ЄС: партнерство-асоціація- членство [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. – 2009. – №16 (744). – 30 квітня – 15 травня. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/1000/1600/66101>.

веде активний переговорний процес щодо Угоди про асоціацію включно з Угодою про зону вільної торгівлі щодо членства України в Енергетичній спільноті ЄС, бере участь у багатосторонньому співробітництві щодо створення європейського простору стабільності й безпеки тощо.

Серед шести країн Східного партнерства Україна в багатьох питаннях стоїть попереду інших країн. І це створює специфічну роль України як пілотного учасника Східного партнерства. Тобто, насправді, ситуація навіть ще очевидніша, тому що Східне партнерство як концепція дуже багато чого запозичила із того, що перед тим було досягнуто в двосторонніх відносинах між Україною та ЄС. Оця ідея політичної асоціації й економічної інтеграції – взагалі вигаданий українцями термін, який і ввійшов до основних концептуальних документів Східного партнерства для всіх шести країн. Ідея угоди про асоціацію, яка була повністю просунута українською стороною за допомогою наших партнерів з ЄС ще в середині минулого року, тепер перенесена на всіх партнерів і пропонується іншим країнам регіону як уже доконаний чинник¹⁸.

Звісно, з одного боку, це полегшує завдання решті країн Східного партнерства, тому що їм уже не треба боротися за ті речі, які нам доводилося відстоювати. З другого боку – вони бачать Україну як певний пілотний проект і можуть робити висновки, як працюють щодо України ці механізми. Наприклад, та сама угода для спрощення віз чи переговорний процес щодо угоди про асоціацію беруться за шаблон і використовуються для інших країн. Для України це створює очевидний лідерський потенціал – якщо вона себе зарекомендує позитивно, то зможе справді бути лідером у більшості проектів Східного

¹⁸ Сушко О. Східне партнерство як допоміжний інструмент досягнення членства України в ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dif.org.ua/ua/publications/comentar/rd6r7t7t78>.

партнерства. І зрозуміло, що успішність її як кращого зі східних партнерів додала б Україні міжнародного авторитету в регіоні.

Східне партнерство стартувало під час Празького установчого саміту ЄС і шести країн – колишніх республік СРСР у травні 2009 року. У заключній Декларації саміту учасники висловили впевненість, що результати Празького саміту і заснування СхП будуть просувати процеси демократії, зміцнювати стабільність і добробут і принесуть вигоди громадянам усіх держав-учасниць¹⁹. Характерними особливостями СхП є такі:

- гнучкість, оскільки враховує потреби, можливості й досягнення кожної країни-партнера;
- застосування до країн-партнерів, які мають подібні політичні, економічні й соціальні інтереси;
- диференціація – принципівий підхід до кожної з країн-учасниць залежно від успішності просування внутрішніх реформ і розвитку відносин з ЄС;
- передбачено укладання угод про асоціацію включно з угодами про зону вільної торгівлі;
- передбачено двосторонній і багатосторонній формати співробітництва;
- сприяння країнам-партнерам у наближенні до стандартів ЄС завдяки реалізації процесів інтеграції країни-партнера до ЄС в окремих сферах;
- передбачено збільшене фінансування порівняно з тим, що надається в межах ЄПС, а саме: 600 млн. євро буде виділено на ініціативи СхП на період 2010–2013 рр., утім джерела фінансування чітко не визначені;

¹⁹ The Declaration. Prague Summit. Southern Corridor. May 8, 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eu2009.cz/en/news-and-documents/press-releases/declaration---prague-summit--southern-corridor--may-8--2009-21533/>.

- передбачено створення організаційної структури – зустрічі на різних рівнях, а також Форуму громадянського суспільства СхП;
- розвиток безпекового виміру співробітництва, зокрема й у сфері енергетичної безпеки.

Вже у червні 2009 р. проведено перші установчі засідання всіх тематичних платформ, реалізація яких розрахована на період до 2011 року, коли повинен відбутися наступний саміт «Східного партнерства» під час Угорського головування в Європейському Союзі.

Протягом першого року існування програми відбулася низка засідань тематичних платформ, що стало потужним поштовхом для подальшого розвитку СхП.

5 червня 2009 р. в м. Брюссель відбулося перше засідання тематичної платформи №1 “Демократія, належне урядування та стабільність”, під час якого схвалено загальні принципи і правила процедури діяльності всіх платформ. Обговорювалися питання визначення основних цілей платформи та необхідності створення в межах неї відповідних панелей. Українській Стороні презентовано дві ініціативи-флагмани – програми “Попередження, готовність до реагування на природні та техногенні катастрофи” та “Інтегроване управління кордонами”, – подальше змістовне (концептуальне) наповнення та реалізація яких сприятимуть забезпеченню цілей “Східного партнерства”.

10 червня 2009 р. в м. Брюссель проходило засідання тематичної платформи №4 “Міжлюдські контакти”, під час якого обговорювалися питання ключових завдань платформи, можливостей співпраці між країнами ЄС і країнами-партнерами в межах культурних програм ЄС, стан підготовки до ратифікації Конвенції ЮНЕСКО про культурне розмаїття та реформи в галузі культури, співпраця з громадянським суспільством і приватним сектором, визначення потреб співпраці між країнами-партнерами та ЄС у сфері молодіжної політики.

17 червня 2009 р. в м. Брюссель під час засідання тематичної платформи №3 “Енергетична безпека” обговорено ключові завдання платформ, можливі сфери та шляхи співробітництва з метою спільного розвитку енергопідтримки та механізмів безпеки, а також концепцію флагманських ініціатив у сфері побудови регіонального ринку електроенергетики, енергоефективності, джерел відновлювальної енергії, диверсифікації джерел енергоресурсів та шляхів їхнього транспортування.

26 червня 2009 р. в м. Брюссель відбулося засідання тематичної платформи №2 “Економічна інтеграція та наближення до політики ЄС”, під час якого сторони обговорили ключові завдання платформи, а також представили своє бачення перспектив “Східного партнерства”.

За підсумками установчих засідань Європейська Комісія мала намір підготувати проект основних цілей діяльності кожної з платформ, який у листопаді 2009 р. було винесено на розгляд наступних засідань. Крім того, Європейська Комісія доопрацює концепції майбутніх проектів у межах “Східного партнерства” і представить їх на розгляд Української Сторони.

Першим конкретним проектом для України став спільний з Білоруссю проект у сфері посилення контролю на кордоні і діяльність митних служб. 5 листопада 2009 року було підписано Меморандум між Міністерствами закордонних справ України та Білорусі про взаємодію з реалізації взаємовигідних проектів у межах ініціативи ЄС „Східне партнерство”. Про це також ішлося під час зустрічі Президента України В. Ющенка з президентом Білорусі О. Лукашенком в Івано-Франківську 6 листопада 2009 р. Тоді прозвучала заява про розробку спільного проекту України й Білорусі в межах СхП і намір подати заявку на реалізацію цього проекту разом.

Іншим, також ініційованим Україною, став проект у сфері енергозбереження. Саме Україна стала першою країною, яка реалізовуватиме цей проект у межах Східного партнерства.

Беніта Фереро-Фальднер, тоді ще єврокомісар з питань зовнішньої політики ЄС та Європейської політики сусідства, представила цей проект 26 листопада 2009 року в Стокгольмі. Вона пообіцяла, що Європейська комісія виділить Україні десять мільйонів євро в 2010 році, з-поміж них і на підтримку проектів розвитку відновлюваної енергетики. У цілому заплановано надати 40 мільйонів євро за умови поліпшення реформ в українському енергетичному секторі, а також покращення законодавчої бази. Важливу роль у реалізації проектів енергозбереження мають відіграти українські міські громади – 11 українських міст долучилися до ініціативи Європейського Союзу, яка передбачає до 2020 року скоротити викиди вуглекислого газу в атмосферу на 20 відсотків.

На відміну від Чорноморської синергії Східне партнерство розвивається набагато успішніше. Для реалізації нової політики ЄС застосовує Європейський інструмент сусідства та партнерства (ENPI) як новий фінансовий інструмент для здійснення ЄПС, покликаний підтримувати пріоритети внутрішнього розвитку та збільшувати відповідальність країн-сусідів. Започаткований 2007 року, ENPI став основною фінансовою допомогою в межах Східного партнерства, і загальна допомога ЄС країнам-сусідам за термін 2007–2013 рр. перевищує 12 млрд. євро, що є збільшенням допомоги регіону порівняно з попередніми сімома роками на 35%. На відміну від попередніх фінансових інструментів ENPI дає змогу країнам-реципієнтам долучитися до таких інструментів допомоги ЄС, як Twinning, TAIEX і SIGMA, які раніше були доступні лише країнам-кандидатам на вступ до ЄС. Крім того, пропонується пряма бюджетна підтримка, яку ЄС виділяє безпосередньо урядам, і спеціальні технічні гранти (Governance Facility) для країн, які демонструють успіхи в реформуванні системи врядування. Утім, на думку українських дослідників цього питання, уряд і недержавний сектор не можуть повністю

зрозуміти процеси, що відбуваються в межах ENPI, а відтак, не можуть ефективно використати потенціалу цього інструменту²⁰.

Головним принципом співробітництва стає гасло «більше для більшого» (“more for more”), що означає: чим більший прогрес показує держава-партнер, тим більшу підтримку вона отримує від Європейського Союзу – і фінансову, і політичну. Це має стимулювати держави-реципієнти в їхньому поступі до норм і стандартів ЄС. Цей принцип також зафіксований у Дорожній карті Східного партнерства 2013²¹.

Як уже зазначалося, Європейський Союз здійснює свою політику в межах СхП у двох вимірах: двосторонньому і багатосторонньому, які суттєво відрізняються, що було підкреслено Спільною декларацією, проголошеною на Варшавському саміті Східного партнерства у вересні 2011 року²².

Розглянемо окремо ці два виміри співробітництва. Станом на 2012 рік у межах двостороннього співробітництва зі своїми східними сусідами ЄС виділяє такі головні напрями:

- політична асоціація й економічна інтеграція;
- поліпшена мобільність громадян;
- посилена секторальна кооперація.

²⁰ Тесьє-Столл С., Гуменюк В., Шумило О. Європейський інструмент сусідства та партнерства: нереалізований потенціал [Електронний ресурс] / Міжнародний центр перспективних досліджень. – 2009. – вересень. – Режим доступу : http://www.icps.com.ua/files/articles/50/80/PB_

²¹ Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Eastern Partnership: A Roadmap to the autumn 2013 Summit. Brussels, 15.5.2012. JOIN(2012) 13 final [Електронний ресурс] / European Union External Action. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/eastern/index_en.htm

²² Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit, Warsaw, 29-30 September 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.easternpartnership.org/sites/default/files/joint_declaration_eap_summit.pdf

За першим напрямком уже досягнуто конкретних результатів. Зокрема, переговори з Україною щодо укладання Угоди про асоціацію включно із зоною вільної торгівлі майже завершені, а погоджений текст угоди було озвучено 30 березня 2012 року. Переговори щодо укладання угод про асоціацію були розпочаті з Молдовою, Грузією, Вірменією та Азербайджаном, і йдуть добре, тоді як рішення розпочати переговори щодо зони вільної торгівлі як невід'ємної частини Угоди про асоціацію з Грузією та Молдовою було прийнято в грудні 2011 року і з Вірменією в лютому 2012 року. Азербайджан має завершити процес вступу до СОТ, щоб розпочати переговори щодо зони вільної торгівлі з ЄС. Щодо Білорусі Європейський Союз стверджує, що посилюватиме розбудову громадянського суспільства і підтримуватиме демократичні сили в країні. Для цього він започаткував «Європейський діалог з модернізації» 29 березня 2012 року для підтримки демократичних прагнень білоруського народу²³.

За другим напрямком Європейський Союз досяг найбільшого прогресу з Україною і Молдовою. Так, із 1 січня 2008 р. набули чинності Угоди між Україною та ЄС про спрощення оформлення віз і про реадмісію осіб, а під час саміту Україна-ЄС (9 вересня 2008 р., м. Париж) сторони вирішили «започаткувати візовий діалог з метою розробки відповідних умов запровадження безвізового режиму між ЄС та Україною у довгостроковій перспективі»²⁴. Безвізовий діалог між Україною

²³ Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Eastern Partnership: A Roadmap to the autumn 2013 Summit. Brussels, 15.5.2012. JOIN(2012) 13 final [Електронний ресурс] / European Union External Action. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/eastern/index_en.htm

²⁴ План дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України [Електронний ресурс] / Урядовий портал. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=244813273&cat_id=223280190&ctime=1324569897648

та ЄС з метою вивчення умов запровадження безвізового режиму поїздок громадян України до ЄС у довгостроковій перспективі, було офіційно розпочато 29 жовтня 2008 р. Україна вже скасувала візовий режим для громадян ЄС з 1 травня 2005 р.

Празький саміт Східного партнерства 7 травня 2009 року підтвердив довгострокову мету ЄС щодо повної лібералізації візового режиму для окремих країн-партнерів в індивідуальному порядку, за умов дотримання вимог впорядкованого та безпечного руху осіб.

На саміті Україна-ЄС (4 грудня 2009 р., м. Київ) було надано оцінку прогресу в безвізовому діалозі та схвалено перехід до „структурованого безвізового діалогу, який зосереджуватиметься на послідовних пріоритетах щодо заходів та рекомендацій для українських властей”²⁵.

Під час засідання у форматі Україна-ЄС з питань юстиції, свободи та безпеки 9 червня 2010 р. сторони схвалили перехід до повномасштабної операційної фази безвізового діалогу на основі Плану дій, що встановлюватиме всі технічні умови, які має виконати Україна перед можливим запровадженням безвізового режиму поїздок, серед іншого запровадження в Україні біометричних паспортів²⁶.

Від березня 2011 року Грузія успішно імплементує угоди з ЄС щодо спрощення візового режиму й реадмісію. Очікується, що невдовзі завершаться переговори щодо лібералізації візового режиму з Вірменією і Азербайджаном. Подібні угоди ЄС запропонував і Білорусі, та наразі відповіді від білоруського

²⁵ Там само.

²⁶ Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Eastern Partnership: A Roadmap to the autumn 2013 Summit. Brussels, 15.5.2012. JOIN(2012) 13 final [Електронний ресурс] / European Union External Action. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/eastern/index_en.htm

керівництва ще не надійшло. Зокрема, ЄС пропонує зменшити вартість віз для окремих категорій білоруських громадян.

У межах третього напряму двостороннього виміру СхП здійснюється активна секторальна співпраця між ЄС і його партнерами. Для цього Євросоюз започаткував неформальний Діалог Східного партнерства, що відбувається двічі на рік, а також залучає країни-партнери до участі в програмах і агенціях ЄС. Відповідні протоколи Євросоюз підписав з Україною і Молдовою. Остання також стала учасницею 7-ї Рамкової програми ЄС з досліджень і технологічного розвитку від 7 січня 2012 року. Очікується, що до кінця 2013 року протоколи для участі інших країн Східного партнерства також будуть підписані²⁷.

Головні сектори для співпраці – енергетична сфера; транспорт; свобода, справедливість і безпека; регіональний розвиток, сільське господарство і розвиток села; охорона навколишнього середовища і зміни клімату.

Слід зазначити, що в початковому вигляді в ініціативі ЄС не фігурували такі поняття, як енергетика й енергетична безпека. Події протягом року з моменту ініціювання Східного партнерства (припинення постачання Росією газу Україні та ЄС, війна в Грузії) примусили поглянути на цей інструмент інакше. Нині енергетика є найголовнішим сектором у СхП, і з позиції забезпечення енергетичної безпеки ЄС 5 країн-учасниць Східного партнерства мають важливе значення:

- Україна, тому що є ключовим транзитером газу та нафти до ЄС зі Сходу, і це відображено в

²⁷ Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Eastern Partnership: A Roadmap to the autumn 2013 Summit. Brussels, 15.5.2012. JOIN(2012) 13 final [Електронний ресурс] / European Union External Action. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/eastern/index_en.htm

Меморандумі між Україною та ЄС про порозуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі від 1 грудня 2005 року та Брюссельській декларації від 23 березня 2009 року;

- Азербайджан як постачальник нафти (Баку-Тбілісі-Джейхан) і в перспективі газу (Баку-Тбілісі-Ерзурум), а також як транзитер нафти і газу зі Східного Каспію та, за певних обставин (реалізації проекту «Білий потік»), частини іранського газу;
- Грузія як ексклюзивний транзитер нафти і газу Каспію на ринок ЄС;
- Білорусь як транзитер нафти («Північна «Дружба») і газу (Ямал-Європа).
- Молдова як транзитер газу для Південної Європи (Румунія, Болгарія, Греція, Туреччина, Балкани).

На думку М. Гончара, Грузія є найвразливішою ланкою для розвитку незалежної енергетичної інфраструктури, що її намагається вибудувати Євросоюз. У ЄС розуміють, що незалежно від того, стануть чи ні в перспективі названі країни членами Європейського Союзу, їхня енергетична інфраструктура має стратегічне значення для ЄС, і тому повинна розвиватися гармонізовано з європейським енергетичним простором²⁸.

Україна і Молдова є членами європейської Енергетичної спільноти з грудня 2009 року, тоді як Грузія і Вірменія є спостерігачами. Метою Енергетичної спільноти є запровадження єдиної регуляторної системи енерготоргівлі на території ЄС і Південно-Східної Європи, у межах якої визначаються правила торгівлі електроенергією, газом і нафтопродуктами. Як член Енергетичної спільноти Україна

²⁸ Тесьє-Столл С., Гуменюк В., Шуило О. Європейський інструмент сусідства та партнерства: нереалізований потенціал [Електронний ресурс] / Міжнародний центр перспективних досліджень. – 2009. – вересень. – Режим доступу : http://www.icps.com.ua/files/articles/50/80/PB_

провела технологічні тестування на атомних станціях відповідно до специфікацій ЄС після аварії на атомній станції Фукусіма в Японії 2011 року²⁹.

Реформи у сфері транспорту стартували порівняно нещодавно в країнах-учасниках СхП і тому ще далекі до завершення. Їхня головна мета – наближення країн до стандартів ЄС: безпека транспорту і пересування, забезпечення соціального захисту пасажирів. Більшою мірою ці реформи стосуються сектору авіації, у межах якого вже уклали відповідні угоди з ЄС Грузія і Молдова, тоді як з Вірменією ЄС розпочав переговори нещодавно. Україна також перебуває на шляху до підписання угоди: переговори наразі в активній фазі.

Проведення реформ щодо морського транспорту залишається під питанням, оскільки кораблі під державними прапорами України, Молдови та Грузії перебувають у т. зв. «чорному списку» Паризького меморандуму про взаєморозуміння щодо контролю суден державою порту, і це унеможливило початок переговорів³⁰. Так само пробуксовують реформи щодо автотранспорту і залізниць.

У сфері юстиції, свободи і безпеки двостороння співпраця розвивається поступово. Ще 2007 року з ініціативи України було укладено секторальний План дій Україна-ЄС [6], угоди «Партнерство щодо мобільності» були укладені між ЄС і Молдовою, Грузією та Вірменією відповідно 2008 року, 2009 року і 2011 року. Завдяки цим угодам у межах СхП

²⁹ Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Eastern Partnership: A Roadmap to the autumn 2013 Summit. Brussels, 15.5.2012. JOIN(2012) 13 final [Електронний ресурс] / European Union External Action. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/eastern/index_en.htm

³⁰ Banning list [Електронний ресурс] / The Paris Memorandum of Understanding on Port State Control. – Режим доступу : http://www.parismou.org/Inspection_efforts/Bannings/Banning_list/

здійснюється тісна регіональна співпраця для регулювання прикордонних питань у контексті діяльності започаткованої 2005 року Місії ЄС з прикордонної допомоги Молдові та Україні (EUBAM) (бюджет на 2011–2013 роки становить 21 млн. євро) та Проекту ЄС для прикордонного врегулювання для Південного Кавказу (SCIBM)³¹.

На порядку денному СхП стоять питання надання притулку біженцям, боротьба з організованою злочинністю, торгівлею людьми, відмивання грошей, боротьба з корупцією, захист даних, юридична співпраця. Зокрема, у грудні 2011 року ЄС розпочав Діалоги з Молдовою, Вірменією і Азербайджаном щодо боротьби з наркотиками.

У секторі регіонального розвитку, сільського господарства і розвитку села Європейський Союз пропонує партнерам діалоги, програми і стратегії відповідно до їхніх потреб. У липні 2009 року розпочато Діалог Україна-ЄС про регіональну політику та розвиток регіонального співробітництва, покликаний розв'язувати такі питання, як диспропорція розвитку регіонів, урбанізація, реструктуризація сільської місцевості, відновлення територій, що потерпають від індустріального занепаду та природних катастроф і стихійних лих, як наприклад, повені та інші наслідки глобальної зміни клімату³².

³¹ Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Eastern Partnership: A Roadmap to the autumn 2013 Summit. Brussels, 15.5.2012. JOIN(2012) 13 final [Електронний ресурс] / European Union External Action. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/eastern/index_en.htm

³² Меморандум про взаєморозуміння для започаткування Діалогу про регіональну політику та розвиток регіонального співробітництва між Міністерством регіонального розвитку та будівництва України і Європейською Комісією від 22 липня 2009 року [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_935

Від 2011 року ЄС починає впроваджувати т. зв. пілотні програми для підтримки регіональної політики в країнах-сусідах для втілення в країнах СхП європейської моделі регіонального розвитку із загальним бюджетом 70 млн. євро. З цією метою ЄС також заснував Європейську програму розвитку сільського господарства та сільської місцевості у країнах-сусідах (ENPARD)³³.

Багатосторонній вимір Східного партнерства призначений для підтримки і зміцнення двосторонніх цілей СхП. Він забезпечує форум для обміну інформацією та досвіду країн-партнерів у процесі реформ і модернізації. Як інструмент для просування інтеграції з ЄС він дозволяє партнерам скористатися додатковими інструментами для сприяння реформам щодо зближення правових норм. Як підтверджено Декларацією Варшавського саміту, СхП повинно також і надалі сприяти зміцненню стабільності та багатосторонньої довіри в регіоні, де нерозв'язані конфлікти перешкоджають співробітництву³⁴.

У «Дорожній карті Східного партнерства 2013» чітко визначено цілі багатосторонніх платформ, які є форумами для старших посадових осіб держав-членів ЄС і країн-партнерів, які беруть участь у діалозі з таких тематичних питань політики: демократія, належне управління та стабільність, економічна інтеграція; енергетична безпека; залучення громадянського суспільства та полегшення контактів між людьми через

³³ Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Eastern Partnership: A Roadmap to the autumn 2013 Summit. Brussels, 15.5.2012. JOIN(2012) 13 final [Електронний ресурс] / European Union External Action. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/eastern/index_en.htm

³⁴ Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit, Warsaw, 29-30 September 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.easternpartnership.org/sites/default/files/joint_declaration_eap_summit.pdf

кордони. Вони доповнюють двосторонній порядок денний відносин між ЄС і партнерами³⁵.

ЄС запустив низку т. зв. флагманських ініціатив з моменту створення Східного Партнерства, які регулярно обговорюються в межах відповідних багатосторонніх платформ. Їхня оцінка проводиться протягом 2012–2013 років. ЄС також визначить можливі нові ініціативи напередодні наступного саміту Східного партнерства, що має відбутися восени 2013 року, для програмування на період 2014–2020 років.

Неофіційний Діалог Східне партнерство вводиться в дію як ще один засіб зміцнення зв'язку між двосторонніми та багатосторонніми процесами, підвищення почуття спільного духу Східного партнерства та зміцнення регіональної динаміки. Ці дворічні неофіційні багатосторонні діалоги між міністрами закордонних справ країни-партнера і Верховного представника / Віце-президента ЄС і Комісара з Політики сусідства дають змогу на рівні міністрів проводити неофіційні обговорення про події в країнах-партнерах, стежити за прогресом у процесі реформ, а також дозволяють проводити моніторинг реалізації Дорожньої карти Східного партнерства. Ця структура також забезпечує неофіційні засідання діалогу між відповідними галузевими міністрами та ЄС.

У межах СхП значну увагу приділено взаємодії з усіма верствами суспільства. Форум громадянського суспільства був створений 2009 року для сприяння участі громадських організацій у реалізації Партнерства та розбудови громадянського суспільства. Стратегія Форуму прийнята на щорічній нараді в Познані (листопад 2011 року), також були

³⁵ Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Eastern Partnership: A Roadmap to the autumn 2013 Summit. Brussels, 15.5.2012. JOIN(2012) 13 final [Електронний ресурс] / European Union External Action. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/eastern/index_en.htm

створені національні платформи Форуму для проведення дебатів за цілями СхП в країнах-партнерах, від грудня 2011 року в межах СхП діють Європейський Фонд за демократію (EED) і Європейський економічний і соціальний комітет (ЕКОСОР).

Парламентський вимір представлений створеною в травні 2011 року асамблеєю EURONEST, у якій парламентарії з країн-партнерів мають можливість проводити спільні засідання й обговорення проблемних питань разом з членами Європейського парламенту.

Для регіонального аспекту партнерства у вересні 2011 року створено Конференцію місцевих і регіональних влад (CORLEAP). Тоді ж стартувала діяльність Бізнес-форуму Східного партнерства, головною метою якого є співробітництво бізнес-спільнот країн-партнерів.

Отже, Європейський Союз надає великий спектр можливостей для співробітництва країнам-учасникам СхП. Але доводиться констатувати, що далеко не всі вони використовуються. Можливими причинами відсутності динаміки в багатосторонньому вимірі СхП називають також недосконалість, а подекуди й відсутність інституційних та технічних механізмів реалізації проектів. Також певну роль могло відіграти те, що СхП стосується сфери відповідальності Європейської служби зовнішніх справ, а ця структура в 2009-2010 рр. перебувала в процесі інституційного оформлення³⁶.

Підбиваючи попередні підсумки функціонування СхП напередодні найближчого саміту восени 2013 року, необхідно брати до уваги незначні часові терміни існування цієї ініціативи. Вважають, що ефект для країн Східної Європи від їхньої участі у СхП може стати відчутним лише у 2015–2016 рр.,

³⁶ Тесьє-Столл С., Гуменюк В., Шумило О. Європейський інструмент сусідства та партнерства: нереалізований потенціал [Електронний ресурс] / Міжнародний центр перспективних досліджень. – 2009. – вересень. – Режим доступу : <http://www.icps.com.ua/files/articles/50/80/PB>

коли стане очевидним соціально-економічний і гуманітарний ефект від дії угод про асоціацію і зону вільної торгівлі, зміни візового режиму та запрацює механізм окремого фінансування у межах нового бюджету ЄС.

Саміт Східного партнерства, що відбудеться у Вільнюсі в листопаді 2013 року, покаже, чи є ця політика ЄС життєздатною. На думку директора дослідницького центру Словацької асоціації зовнішньої політики О. Дулеби (м. Братислава, Словаччина), головною метою Європейського Союзу в Східному партнерстві є укладання угод про асоціацію, включно із створенням поглиблених і всеосяжних зон вільної торгівлі зі східними партнерами, що є дуже амбітною метою. «Якщо ж вийде так, що жодна із країн-партнерів не буде спроможною взаємодіяти з ЄС у такому режимі асоціації, це обіцятиме загрозливий сценарій для всієї ініціативи. Після такого розвитку у Вільнюсі все може зійти нанівець»³⁷.

Єдина країна, яка змогла завершити переговори і може підписати Угоду про асоціацію з ЄС – це Україна. Другою у цьому переліку, є Вірменія, яка нині випередила Молдову, завершивши переговори на технічному рівні. Молдова, яка загальмувала цей процес внаслідок внутрішньої політичної кризи, а також Грузія, не можуть повноцінно контролювати свою митну територію. Ті ж самі проблеми має й Вірменія. Щодо Азербайджану, то ситуація взагалі далека від реалізації, аже країна не є членом СОТ. Порівняно з ними Україна є єдиною країною, яка може досягти успіху на шляху до реальної угоди з ЄС і врятувати долю усього Східного партнерства³⁸.

У випадку негативного розвитку сценарію, ЄС, швидше за все, перегляне формат відносин зі своїми східними сусідами і

³⁷ Лавренюк Андрій. «Східне партнерство» може врятувати лише Україна – словацький експерт [Електронний ресурс] / Укрінформ. – 7 травня 2013 року. Режим доступу : http://www.ukrinform.ua/ukr/news/shidne_partnerstvo_moge_vryatuvati_lishe_ukraiina_slovatskiy_ekspert_1824439

³⁸ Там само.

повернуться до секторального співробітництва лише у сферах, де є така можливість і готовність партнерів³⁹.

Отже, нині Україна в Східному партнерстві відіграє роль «флагмана»: саме на базі українського досвіду Європейський Союз виробляє уніфіковані підходи до співробітництва з усіма країнами СхП. Стратегічний курс України на інтеграцію до ЄС став вирішальним чинником, що дозволив Брюсселю взяти на себе роль центру регіонального тяжіння для всіх держав Східного партнерства і таким чином сформувані СхП в тому вигляді, в якому воно існує сьогодні.

Література

1. Aydin M. Europe's Next Shore: the Black Sea Region after EU Enlargement. Occasional Paper No.53. – European Union: Institute for Security Studies. – 2004. – June.
2. Banning list [Електронний ресурс] / The Paris Memorandum of Understanding on Port State Control. – Режим доступу : http://www.parismou.org/Inspection_efforts/Bannings/Banning_list/
3. COM (2006) 724, Communication from the Commission on “The general approach to enable ENP partner countries to participate in Community agencies and Community programmes”, Brussels, 4 December 2006 [Електронний ресурс] / European Commission. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com06_724_en.pdf
4. Commission Implementing Decision of 26.6.2012 on the Eastern Partnership Integration and Cooperation programme 2012-2013 in favour of the Eastern Neighbourhood to be financed under Article 19 08 01 03 of the general budget of the

³⁹ Лавренюк Андрій. «Східне партнерство» може врятувати лише Україна – словацький експерт [Електронний ресурс] / Укрінформ. – 7 травня 2013 року. Режим доступу : http://www.ukrinform.ua/ukr/news/shidne_partnerstvo_moge_vryatuvati_lishe_ukraiina_slovatskiy_ekspert_1824439.

- European Union [Электронный ресурс] / European Commission. – Режим доступа : http://ec.europa.eu/europeaid/documents/aap/2012/aap-spe_2012_enpi-e_en.pdf
5. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Black Sea Synergy – a New Regional Cooperation. Brussels, 11.04.2007. Com (2007) 160 (final) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com07_160_en.pdf
 6. Communication from the Commission To the Council and the European Parliament. Wider Europe – Neighborhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbors / Brussels, 11.3.2003. COM(2003) 104 final [Электронный ресурс] / European Commission. – Режим доступа : http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com03_104_en.pdf
 7. European Commission (2008) Communication on Eastern Partnership COM (2008), 823 final [Электронный ресурс] / European Commission. – Режим доступа : http://ec.europa.eu/external_relations/eastern/docs/com08_823_en.pdf.
 8. Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Eastern Partnership: A Roadmap to the autumn 2013 Summit. Brussels, 15.5.2012. JOIN(2012) 13 final [Электронный ресурс] / European Union External Action. – Режим доступа : http://eeas.europa.eu/eastern/index_en.htm
 9. Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit, Warsaw, 29-30 September 2011 [Электронный ресурс] / Eastern Partnership Community. – Режим доступа : http://www.easternpartnership.org/sites/default/files/joint_declaration_eap_summit.pdf
 10. Paul Amanda. Waiting for a success story: Eastern partnership [Электронный ресурс] / Today's Zaman. – 2012. – 19 August. – Режим доступа : <http://www.todayzaman.com/columnist-289893-waiting-for-a-success-story--eastern-partnership.html>

11. Świeboda Paweł. Reinventing the Eastern Partnership [Електронний ресурс] / Demos Europa. Centre for European Strategy. – 2010. – 17 November. – Режим доступу : http://demoseuropa.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=525&Itemid=95
12. Tassinari Fabrizio. A Synergy for Black Sea Regional Cooperation: Guidelines for an EU Initiative [Електронний ресурс] / Centre for European Policy Studies. CEPS Policy Brief. – 2006. – No. 105. – June. – Режим доступу : http://shop.ceps.be/downfree.php?item_id=1334
13. The Declaration. Prague Summit. Southern Corridor. May 8, 2009. – Режим доступу: <http://www.eu2009.cz/en/news-and-documents/press-releases/declaration---prague-summit--southern-corridor--may-8--2009-21533/>.
14. Vahl Marius. The EU and Black Sea Regional Cooperation: Some Challenges for BSEC [Електронний ресурс] / Europäische Akademi Berlin. – Режим доступу : http://www.eab-berlin.de/uni/neue_nachbarn_ws0506/vahl.pdf
15. Why Eastern Partnership still matters? Expert article by Minister of Foreign Affairs Edgars Rinkēvičs (Baltic Rim Economies) [Електронний ресурс] / Ministry of Foreign Affairs of the republic of Latvia. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.lv/en/news/speeches/2012/10-22/>
16. Більдт К. Остання європейська революція // День. – 2010. – №1. – Вівторок. – 12 січня.
17. Гриневецкий С. Южный ключ к европейским дверям // Зеркало недели. – 2007. – № 7 (636) – 24 февраля – 2 марта.
18. Гуцал С. Інструменти Східного партнерства: можливості для України // Транскордонне співробітництво на нових східних кордонах ЄС: матеріали міжнародної конференції / Гол. ред. С.І. Мітряєва. – Ужгород: Поліграфцентр „Ліра”, 2009. – С. 159–162.
19. Декларация встречи на высшем уровне Организации черноморского экономического сотрудничества по случаю

- пятнадцатилетнего юбилея ЧЭС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kremlin.ru/text/docs/2007/06/135957.shtml>
20. Єлісеєв К. Україна і ЄС: партнерство-асоціація- членство // Дзеркало тижня. – 2009. – №16 (744). – 30 квітня – 15 травня. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/1000/1600/66101>.
 21. Єремїца Віталій. Українська демократія деградує – звіт Єврокомісії [Електронний ресурс] / Радіо Свобода. – 2012. – 23 листопада. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24580616.html>
 22. Зимнін А. Павел Коваль: Східне Партнерство для України – це план-мінімум. – Режим доступу: <http://www.polskieradio.pl/zagranica/ua/news/artukul.aspx?d=117763>.
 23. Ишджан Эрдоган. Черноморский регион и место Украины в нем // День. – 2007. – № 98. – 19 июня.
 24. Копійка В.В. Європейський Союз на сучасному етапі: структурні зміни та стратегія розвитку / В.В. Копійка, Т.І. Шинкаренко, М.А. Миронова. – К.: Знання, 2010. – 94 с.
 25. Копійка В.В. Україна та Європейський Союз / В.В. Копійка, В.А. Манжола, Н.М. Весела. – К.: Знання, 2012. – 78 с.
 26. Корюкалов М. Зовнішня допомога для розвитку у структурі Європейської політики сусідства та Східного партнерства [Електронний ресурс] / Гілея: науковий вісник. – 2011. – Випуск 48. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_48/Gileya48/P26_doc.pdf
 27. Коэн А., Ирвин К. Требуется: черноморская стратегия США [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.harvard-rgp.org/static/files/272/blacksea_US_strategy.pdf
 28. Меморандум про взаєморозуміння для започаткування Діалогу про регіональну політику та розвиток регіонального співробітництва між Міністерством регіонального розвитку та будівництва України і Європейською Комісією від 22 липня 2009 року [Електронний ресурс] / Законодавство

- України. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_935
29. Новий єврокомісар з питань розширення: стримана позиція щодо України. – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/news/238634.html>
 30. Павленко С. Сучасні аспекти та перспективи ініціативи ЄС „Східне партнерство” // Транскордонне співробітництво на нових східних кордонах ЄС: матеріали міжнародної конференції / Гол. ред. С.І. Мітряєва. – Ужгород: Поліграфцентр „Ліра”, 2009. – С. 163–167.
 31. План дій Україна–ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки від 18 червня 2007 року [Електронний ресурс] / Законодавство України. – Режим доступу:http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_956
 32. План дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України [Електронний ресурс] / Урядовий портал. – Режим доступу:
http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=244813273&cat_id=223280190&ctime=1324569897648
 33. Савчук К., Проценко И., Мельник С. Правовой статус Организации за демократию и экономическое развитие – ГУАМ / Отв. ред. К.А. Савчук. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2006. – 68 с.
 34. Самохвалов В. Східне партнерство – Чорноморська дружба: 1:0 на користь України і її друзів. – Режим доступу: <http://unian.net/ukr/news/news-314463.html>.
 35. Сомер І. „Східне партнерство” отримало додатковий вимір // <http://novisa.org.ua/news/237189.html>
 36. Сушко О. Східне партнерство як допоміжний інструмент досягнення членства України в ЄС [Електронний ресурс] / Фонд Демократичні ініціативи. – Режим доступу : <http://dif.org.ua/ua/publications/comentar/rd6r7t7t78>

37. Східне партнерство ЄС: додаткові можливості для євроінтеграції України / [І.Ф. Газізуллін, М.М. Гончар, О.В. Коломієць та ін.]; за ред. В. Мартинюка; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. – К.: Агенство «Україна», 2009. – 84 с.
38. Тесьє-Столл С., Гуменюк В., Шумило О. Європейський інструмент сусідства та партнерства: нереалізований потенціал Міжнародний центр перспективних досліджень. – 2009. – вересень. – Режим доступу: http://www.icps.com.ua/files/articles/50/80/PB_September_2009_UKR.pdf
39. Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2006: Монографія / За ред. О.С. Власюка. – К.: НІСД, 2006. – 572 с.
40. Шелест А. Черноморский регион и проблема расширения Европейского Союза // European Union and its New Neighborhood: Different Countries, Common Interests: Volume of paper. – Vilnius: Publishing House Mykolas Romeris University, 2005

РОЗДІЛ 2 ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

2.1 Адаптація нормативно-правової системи України до загальноєвропейських стандартів та напрями подальшого розвитку стратегічних відносин Україна – ЄС

Рожкова Т.С.

Практичні завдання визначення європейського вектору в моделі міжнародного співробітництва України в якості її дедалі більш помітної гео економічної домінанти передбачають якомога більш широке використання загальноєвропейських стандартів в галузі права. Таке використання неможливе без здійснення певної адаптативної роботи щодо приведення у відповідність вітчизняної правової системи тій юридичній системі, яка прийнята в країнах Євросоюзу.

Безумовно, справедливою слід визнати тезу про те, що на початковому етапі інтеграційних процесів, на якому знаходиться Україна, вести мову про повноцінну адекватність вітчизняного законодавства законодавчій системі країн Європи не доцільно. Але визначення загальних засад гармонізації вітчизняного законодавства у відповідності до законодавства європейських країн не лише можливе а й необхідне.

Процес правової гармонізації відбувається як на базі внутрішнього українського законодавства, так і у відповідності до міжнародних угод, які було укладено з ЄС. Так, згідно з п.1 ст. 51 УПС, Україна, з одного боку, та Євросоюз, з іншого, визнали, що важливою умовою для зміцнення економічних зв'язків між Україною та Співтовариством є зближення існуючого та перспективного законодавства України з законодавством Співтовариства. Україна вживе заходів для

забезпечення того, щоб її законодавство поступово було приведене у відповідність до законодавства ЄС¹.

В даному базовому документі ряд вимог до задач гармонізації законодавства України було визначено достатньо імперативно та функціонально чітко. Щоправда, було зроблено поправку на складнощі процесу нормативної, та взагалі ринкової реформи в Україні, і в ряді відношень такої визначеності вимог немає. Крім того, деякі взяті Україною зобов'язання, які можна вважати такими, що були сформульовані саме в жорсткій, навіть імперативній манері, не містили визначення конкретного терміну виконання. В той самий час, п.2 ст. 51 надає вичерпний перелік з 17 галузей правового регулювання, де визнається необхідність досягнення приблизної адекватності законів України до діючого законодавства Співтовариства.

Передусім слід враховувати комплексність системи взаємних впливів, яку становлять правова та господарська сфери, передусім в континентальному інтеграційному контексті. Так, нормативно-правова система України, та її частина, яка стосується співробітництва з країнами ЄС та з блоком у цілому, мають й прямий вплив на розвиток ринкової економіки в країні. Як підкреслює співробітник Європейських комісій К.Шнайдер, «відсутність стабільної законодавчої бази, пристосованої до вимог ринкової економіки, виявилася головною перепоною для успішного процесу економічної трансформації в Україні».

Крім цього, слід відзначити й інший функціональний блок. Так, гармонізація внутрішнього законодавства України у відповідності до система законодавства європейських країн дозволить створити дещо інше правове поле для діяльності вітчизняних економічних структур. Таке поле буде вимагати

¹ Kornai J. Ten Year After «The Road to a Free Economy». The Author's Self-Evaluation. - Washington D.C.: The World Bank. - 2000. - 30 p.

інший ступінь відповідальності за здійснення чи нездійснення певної економічної активності, та інших юридичних засад поведінкової моделі, базисного переліку господарських прав українських підприємств.

У відповідності до нагальних інтеграційних детермінант розвитку, в Стратегії інтеграції України до ЄС, яка була затвердженою Указом Президента України від 11 червня 1998 р. №615/98², сформульована і найважливіша вимога до законодавчої роботи, яка полягає в забезпеченні правової адаптації нормативно-правових актів до вимог ЄС. Ця вимога виходить із того положення, що, ратифіковані Верховною Радою міжнародні пакти, декларації та інші документи ООН та ЄС, по-перше, являються законами прямої дії (Ст. 9 Конституції України) і становлять частину національного законодавства; по-друге, вони зобов'язують законодавчу й виконавчу влади у своїй законотворчій та нормотворчій діяльності виходити з принципів і положень, закріплених у цих міжнародних пактах і міжнародних договорах; по-третє, сама юридична програма повинна відповідати цим принципам і положенням; по-четверте, закріплення й розвиток цих принципів і положень у національному законодавстві є нормативно-правовим аспектом вираження державності України як суверенної, соціальної та правової держави (Ст. 1 Конституції України³).

² Cepujnoski G., Zografski E. The Dynamic Model and the New Economics // Proceedings. International Conference "Recent Development and Problems in the Transition Economies" (Skopje, 25 - 27 March 1999). Scopje: Univ. St. Cyril and Methodius. - P. 199 - 206.

³ Cepujnoski G., Zografski E. The Dynamic Model and the New Economics // Proceedings. International Conference "Recent Development and Problems in the Transition Economies" (Skopje, 25 - 27 March 1999). Scopje: Univ. St. Cyril and Methodius. - P. 199 - 206.

При проведенні реформи правової системи в Україні слід враховувати, що важливим елементом процесу євроінтеграції є здатність країни запроваджувати правові механізми, які застосовуються в Європейському Союзі. Причому має значення не саме по собі буквальне «відтворення» певних нормативів та підходів, а забезпечення функціональної сторони справи, власне економічних відносин, що їх такі нормативи породжують. В результаті відповідної правотворчості повинна з'явитися нова правова ситуація. Вона має характеризуватися тим, що при застосуванні нових правових механізмів суб'єктами господарювання всіх форм власності виникає можливість ефективного функціонування на висококонкурентному ринку ЄС.

Враховуючи особливості нормативно-правового процесу в Україні, слід підкреслити, що в практичному відношенні важливі положення щодо виконання Україною зобов'язань в цій сфері та їх розвитку і конкретизації покладені в Указах Президента України (наприклад в Указі «Про заходи щодо вдосконалення нормотворчої діяльності органів виконавчої влади» та Постановах Кабінету Міністрів України (наприклад, «Про запровадження механізму адаптації законодавства (України до законодавства Європейського Союзу»).

Конкретніше, Указом Президента України «Про заходи щодо вдосконалення нормотворчої діяльності органів виконавчої влади» від 9 лютого 1999 р. передбачене забезпечення в державі такого порядку створення правових норм, за яким усі без виключення нові нормативні правові акти мають створюватися у відповідності до законодавства ЄС. Ця і директива була конкретизована в Положенні «Про порядок опрацювання проектів актів Кабінету Міністрів України, а також проектів законів України та актів Президента України», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 13 липня 1999 р. № 1236.

У Постанові Кабінету Міністрів України «Про запровадження і механізму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 12 червня 1998 р.⁴ йшлося про базові проблеми такої нормативної гармонізації. У відповідності до даного документа було створено Міжвідомчу координаційну раду з питань адаптації законодавства України до законодавства ЄС на рівні заступників міністрів на чолі з Міністром юстиції України. Причому на координаційну раду було покладено відповідальність за координацію діяльності міністерств та інших центральних органів виконавчої влади щодо адаптації українського законодавства до законодавства ЄС.

Втім, слід визнати, що ані перелікованих вище, ані інших вжитих в Україні юридичних (а розширюючи контекст розгляду й адміністративно-

організаційних) заходів виявилось вочевидь недостатньо для практичного розгортання інтеграційних процесів. Причому, звичайно, не йдеться про якусь особливу роль міжнародноекономічних актів при проведенні внутрішніх реформ. Ми маємо на увазі те, що навіть з точки зору розв'язання «органічних» для себе задач створення необхідного правового поля, очікуваного успіху зусилля щодо створення необхідної правової бази не мали.

Справа ускладнювалася і тим, що в Україні не було прийнято комплексного підходу, який би синтезував на належному теоретичному, прикладному рівні як специфіку нормативного процесу, цілі ринкових реформ та характер

⁴ Cepujnoski G., Zografski E. The Dynamic Model and the New Economics // Proceedings. International Conference "Recent Development and Problems in the Transition Economies" (Skopje, 25 - 27 March 1999). Skopje: Univ. St. Cyril and Methodius. - P. 199 - 206.

економічного комплексу, який реально існує в країні. Дійсно, слід зрозуміти, що суперечливість, складність та обсяг робіт у напрямку наближення до ЄС не дозволяють розв'язувати існуючі завдання тільки на основі виключно формального нормативного підходу. Натомість цілеспрямована політика уряду, діяльність законодавчого порядку з поступового приведення права України у відповідність до норм і стандартів ЄС вимагають в якості своєї обов'язкової риси всеохоплюючої гармонізації права України з правом ЄС, а це означає підкріплення юридичного процесу шляхом вирішення цілого комплексу методологічних, методичних, кадрових, організаційних питань та питань матеріально-технічного забезпечення.

Необхідність ужиття практичних заходів щодо зближення правових систем актуалізує цілі науково-методологічної розробки принципів внутрішньогосподарського, правового регулювання в Україні, яке наближувало б нашу державу до ЄС. Зокрема важливим є вироблення системи загальних правових поглядів як функціональної ідеологічної основи діяльності законодавчої й виконавчої влади по реалізації Стратегії інтеграції України до ЄС.

В цьому контексті важко не погодитися з відомим правником В.Я.Тацієм стосовно переосмислення ставлення до постулатів звичаєвого права, що має відношення до судового прецеденту. Це необхідне тому, що в разі визнання Конституційним Судом України неконституційними тих чи інших законів, окремих їхніх положень, суди повинні, по суті, керуватися рішеннями Конституційного Суду до внесення відповідних змін у ці закони Верховною Радою. Подібна практика наближує юридичну систему України до континентальної.

Разом з тим, важливо підкреслити, що будь-яка сучасна галузь права й національного законодавства не може бути побудована на ідеях якоїсь однієї школи права. Тим більше,

слід враховувати, що на європейському континенті органічно співіснують два базові підходи до формування національної правової системи - так звана континентальна та англосаксонська, причому обидві мають розвинуті господарсько-правові, міжнародно-господарсько-правові аплікації.

Таким чином, будь-яка школа, якщо вона претендує на свою науковість і своєчасність, відповідність нагальним потребам суспільства, то вона повинна синтезувати у своїх поглядах кращі ідеї, які розроблені в інших напрямках у тій чи іншій галузі права з урахуванням їх сучасних модифікацій. Зокрема, останні можуть бути пояснені тими інтеграційними процесами, трансформацією наукових шкіл, які характерні для сучасного наукового знання.

Крім того, на проблему варто дивитися ширше, оскільки ані господарсько-інтеграційні, ані правові чинники самі по собі не є самодостатніми важелями суспільного розвитку. Дійсно, в господарсько-правовій літературі, передусім на європейському континенті, справедливо звертається увага на те, що світовий досвід суспільного розвитку доводить, що в одних регіонах світу в конкретно-історичний час є найбільш вагомими економічні чинники, у других - політичні, у третіх - юридичні, в четвертих - релігійні тощо. Для країн із перехідною економікою ці чинники мають вагоме значення, оскільки фактично йдеться про комплексні реформи в суспільствах, економічна складова яких є функціональним компонентом, результатом дії та умовою реалізації інших чинників.

Виходячи з такого підходу, вповні можна робити прогностичні оцінки про можливість чи неможливість інтеграції відповідних країн до європейської спільноти. Так, наприклад європейський кореспондент газети «Times» Флетчер, не бачить «перспектив для вступу України в ЄС по меншій мірі ще протягом 20 років. Таким країнам як Польща та Угорщина знадобилося 15 років на те, щоб заслужити членство,

не дивлячись на те, що вони здійснили радикальні програми ринкових реформ, як тільки розпався комуністичний режим. Більш того, для них характерним є таке явище як колективна пам'ять - пам'ять ринкової економіки і демократії»⁵.

Саме у цьому історико-культурологічному зв'язку правові механізми набувають якості стабілізаційного чинника, який здатний створити ті нормативні умови, в яких формуються економічний лад і державність України. І міжнародне економічне правотворення, як та складова правового механізму, яка значною мірою визначається згідно поточних свідомих, суб'єктивних оцінок та практичних дій, є найбільш динамічним елементом такого механізму, отже може бути використаною в якості фактору динамізації загального процесу господарсько-правової реформи в Україні та її інтеграції до євроструктур.

Таким чином, можна погодитися із думкою про те, що самі закон і право є основою формування правової держави, і навіть господарсько-правова регламентація вже сама по собі має чимале значення для забезпечення стабільності внутрішньої кон'юнктури. Разом із тим, сталість розвитку української державності як у політичному, так і економічному аспектах залежить в остаточному підсумку не тільки від того господарсько-правового надбання, яке Україна отримала у спадок від колишнього СРСР, від більш або менш ефективної законотворчої діяльності на початковому етапі правотворчості, скільки від подальшого еволюційного процесу правотворення в суспільстві.

В цьому контексті вважаємо за очевидний імператив реалізацію ідеї зближення європейських правових систем на підставі положень і принципів, які виражені в міжнародних

⁵ Kostovska L. Crisis of Economies in Transition and Illusion about the Globalization of the World Economy // Proceedings. International Conference "Recent Development and Problems in the Transition Economies (Skopje, 25 - 27 March 1999). Skopje: Univ. St. Cyril and Methodius. - P. 295 - 305.

угодах, в створенні спільних правових інститутів та правових норм. Таким чином, немає додаткової необхідності доводити, що еволюція національного правотворення в Україні, як і в будь-якій іншій державі, яка пов'язує своє економічне майбутнє з єдиним ринковим простором у Європі, в якості своєї складової та методологічного орієнтира повинна мати загальноконтинентальні нормативно-правові стандарти.

Виходячи з таких посилок, слід враховувати, що важливою умовою забезпечення сталого економічного розвитку, стабільності у функціонуванні державних інститутів є стабільність наукових правових засад у цій сфері. Отже, розвиток законодавства у відповідності до європейських стандартів в Україні є запорукою передбачуваної стратегії розвитку всієї держави. Разом з тим, потрібним є врахування специфіки господарсько-правового механізму в Україні, що означає наявність дихотомічної природи цілей еволюції правової системи в Україні: орієнтація на західноєвропейський правовий процес та створення національної правової бази, яке не може відбуватися на порожньому місці, а тільки на базі існуючих правових традицій.

Інакше кажучи, практичне врахування подібної дихотомічності природи правового процесу в Україні означає, що внутрішній розвиток України слід узгоджувати із входженням її у світове співтовариство як рівноцінного й повноправного суб'єкта, і збереженням, зокрема і в національному законодавстві, тих особливостей, які є іманентними українській державності, менталітету народів України.

На нашу думку, є всі підстави вважати, що Україна демонструє свою прихильність до узгоджених в УПС загальних цінностей європейського співробітництва. Принаймні, на рівні міжнародно-правового процесу цей факт є особливо помітним, що не просто сказати про процес внутрішніх соціально-

економічних реформ. Частково через це навіть в умовах відкритої (інколи декларативної) прихильності до критеріїв ЄС, очевидно, що дещо зарано робити попередні позитивні висновки щодо ефективності проведення в нашій державі політичної та правової реформ і, відповідно, досягнення тих практичних результатів, які дозволили б говорити про завершення цих реформ, як це і передбачається зобов'язаннями, які прийняла на себе Україна у відповідності до положень УПС.

Досить лише назвати ті об'єктивно поставлені питання щодо вдосконалення системи та організації державної влади в Україні, структури, форм та ефективності діяльності Верховної Ради, взаємодії законодавчої та виконавчої гілок влади, проведення судової реформи для формування ефективної судової гілки влади, запровадження децентралізації влади в державі, виконання Конституції України як закону прямої дії, створення справді плюралістичного громадянського суспільства тощо.

Отже для забезпечення стабільності державного розвитку потрібно спиратися на відповідні наукові засади. Еволюція національної правової системи у напрямку зближення з європейськими правовими системами забезпечить оптимальне безконфліктне функціонування гілок державної влади, дасть змогу реально закріпити інститути народовладдя й забезпечити на рівні міжнародних стандартів додержання конституційних прав і свобод громадян України. Цей процес багато в чому прискорить проведення економічних реформ і забезпечить Україні гідне місце у світовій економічній системі. Як підкреслює вітчизняний правник В.Забігайло, «актуальне для сьогодення України питання - це усвідомлення того факту, що інтеграція не передбачається виключно для державних структур і не стосується лише їх. Важливе завдання - це приєднання інших елементів громадянського суспільства, а саме: політичних партій, громадських організацій, підприємств різних форм власності, союзів працевлаштування, професійних і

творчих спілок до європейських організацій. Адже європейська інтеграція передбачає не тільки інтеграцію держав, але й інтеграцію їхніх громадян»⁶.

В цьому контексті зрозумілим є те, що проблеми адаптації нормативно-правової системи України до загальноєвропейських стандартів є дуже складними та широкими. З нашої точки зору, для сучасного розвитку України є першочерговими:

- 1) проблема гармонізації економічного законодавства України в контексті вимог ЄС;
- 2) узгодження стандартизаційних та метрологічних інструментів контролю за якістю продукції з відповідними європейськими нормативами;
- 3) узгодження законодавства України щодо об'єднання підприємств з законодавством ЄС;
- 4) проблема антимонопольного законодавства України та його гармонізація з законодавством ЄС.

Важливим напрямом адаптації нормативно-правової системи України до загальноєвропейських стандартів, як зокрема це слідує з наведеного переліку, є узгодження законодавства, яке стосується мікрорівня економічного життя. Особливо актуальним є задача вчасного реагування на правові новації в даній сфері, які час від часу приймаються в ЄС. Однією із задач, які постають в цьому зв'язку, є адаптація законодавства України щодо об'єднання підприємств з відповідним законодавством ЄС. Так, в 1983 р. Рада ЄС прийняла Сьому директиву про зведені рахунки, в якій докорінно переглянула поняття концерну. Згідно зі Ст. 4 Директиви концернами мають бути визнані такі групи

⁶ Плотніков О. Довіра — «за бортом». Історичний досвід економічних провалів // День. - 1999. - 10 лютого.

підприємств, в яких відсутні акціонерні й акціонерні командитні товариства, але одне з яких створене у формі товариства з обмеженою відповідальністю.

Відтак прийняте рішення потягло за собою відповідні зміни у національних законодавствах, розпочалась імплементація зальноєвропейської норми у національному праві. До цього концерном у західному законодавстві визнавалась група компаній, пов'язана володінням контрольним пакетом акцій, а його статус регулювався законодавством про акціонерні товариства.

В контексті відомих суперечностей з приводу створення фінансово-промислових груп не дивним є те, що сьогодні відкритим залишається питання: яким чином підійти до закріплення категорії концерну в законодавстві України. Правове регулювання на сьогодні (Ст. 3 Закону України «Про підприємства»), досить поверхнєве, що не тільки не дає відповіді на питання, до якого з цих двох варіантів є ближчим концерн, але не дозволяє навіть визначити ступінь взаємопов'язаності таких категорій, як концерн і господарське товариство. У Законі про підприємства питання акціонерної організації підприємств не визначені. Закон про господарські товариства також не містить якихось посилань на норми Закону про підприємства, проте акціонерні концерни організуються, включно й за указами Президента.

Існує й вимагає свого вирішення ще одна проблема, а саме те, що ряд авторів не рекомендують при цьому до кінця наслідувати принципам організації концерну, що закладені у згаданій Директиві ЄС. Зокрема наголошується на тому, що встановлення принципів функціонування концерну в організаційно-правовій формі акціонерного товариства призводить до обмеження інвестиційного потенціалу останнього, а це не відповідатиме економічним інтересам як самого концерну, так і України в цілому. Цілком допустимим і доцільним вважається існування концернів та акціонерних

товариств у тій мірі, в рамках володіння акціями не тягне за собою залежності одного підприємства від іншого.

Удосконалення правового регулювання статусу холдінгу і концерну необхідне для правового забезпечення учасників об'єднань із суб'єктами підприємницького життя та регулювання назовні, оптимізації відносин в самих об'єднаннях, а також – для отримання інформації про статус суб'єкта та його фізичний стан. Слід відзначити, що питання про об'єднання в українському законодавстві - це одне з тих не виправдано забутих правових питань, що вимагають негайного законодавчого врегулювання.

Про необхідність прийняття спеціального Закону про об'єднання вже говорилось давно, однак далі розробки проектів справа не йшла. Проблема загострилася з появою нових тенденцій в економіці України – активним формуванням нових економічних структур самими підприємствами. Крім цього, проблема розвитку підприємств відіграє важливе значення для загального напрямку інтеграції до ЄС. Відомий вчений Б. Гаврилишин вважає, що у цій сфері Україна може досягти успіхів шляхом наслідування одразу кільком напрямам реформ:

- стабілізації законодавства, зробивши його передбачуваним;
- зменшення бар'єрів для імпорту та зменшення корупції;
- скорочення кількості податків та зменшення ставок оподаткування;
- усунення спеціальних привілеїв для багатьох підприємств;
- перетворення тіньової економіки на офіційну.

У контексті розробки проекту і прийняття Цивільного кодексу України постає питання перегляду й прийняття в новій редакції Закону України «Про господарські товариства», бо

нині існує багато Директив ЄС саме стосовно функціонування господарських товариств, які необхідно врахувати, особливо ті, що стосуються акціонерних товариств. Так, статті 30 - 36 УПС визначають умови, що впливають на діяльність компаній. Їх положення є істотними для подальшого реформування законодавства України щодо порядку регулювання господарського життя на всіх його стадіях: створення компаній, реєстрації юридичних осіб, створення філій та представництв, виконання компаніями своїх функцій.

В контексті адаптації нормативно-правової системи України до загальноєвропейських стандартів важливу роль відіграє проблема антимонопольного законодавства України та його гармонізація із законодавством ЄС. Причому, безумовною тенденцією розвитку національного антимонопольного законодавства України, як і інших країн Центральної та Східної Європи в період переходу до ринкової економіки, є приведення його у відповідність із законодавством ЄС.

Основною метою антимонопольного законодавства ЄС є збереження торговельних та інших переваг економічної інтеграції. Формування підприємницького конкурентного середовища є важливим компонентом політики ЄС. Одним з основних завдань ЄС, зазначених у Римській угоді, є становлення системи, що забезпечує недеформованість конкуренції на Спільному ринку. Недеформована конкурентна політика – це комплексна, чітка європейська перспектива економічної організації, однією зі сторін якої є підприємницьке конкурентне право.

В антимонопольному законодавстві, зокрема у Законі України про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності, важливими є правила протидії зловживанням підприємцями їх домінуючим становищем на ринку та заборона антиконкурентних узгоджених дій. Контроль за зловживаннями домінуючих фірм є однією з важливих сфер антимонопольного

законодавства в Україні. Важко не погодитись із точкою зору, що сфера застосування контролю за зловживаннями домінуючим становищем повинна бути обмежена певними підставами його застосування і чітким визначенням тих суб'єктів, щодо яких він може використовуватися. Вважається недоцільним при визначенні кола суб'єктів, які займають монопольне становище на ринку, встановлювати тільки критерій частки І суб'єкта на ринку, оскільки навіть велика ринкова частка автоматично не припускає реальної ринкової влади, і навпаки, ринкова влада суб'єкта може існувати, навіть якщо його частка на ринку незначна.

Незалежним засобом протидії антиконкурентним узгодженим діям підприємців у зазначеному Законі України є загальна заборона, що карається санкціями. Встановлення такого правила відповідає загальній тенденції антимонопольного законодавства країн Західної Європи та інших держав світу, зокрема законодавству ЄС. З метою гармонізації законодавства України із законодавством ЄС для визнання становища підприємця домінуючим, необхідно виявлення двох умов - його частки на ринку й здатності обмежувати конкуренцію. З точки зору критерію «здатність обмежувати конкуренцію», домінуючим слід визнавати становище підприємця на ринку певного товару, що дає йому можливість мати вирішальний вплив на конкуренцію, ускладнювати доступ на ринок іншим підприємцям або іншим чином обмежувати свободу їх підприємницької діяльності.

До речі, тут не можна не пригадати наявність в УПС спеціальних особливостей в галузі взаємного створення умов для виробничо-комерційної діяльності та інвестицій для підприємців України та ЄС. Так, у межах положень, які регулюють співробітництво Сторін в галузі взаємного створення умов для виробничо-комерційної діяльності та

інвестицій для підприємців України та ЄС, Україна бере на себе такі зобов'язання⁷:

а) щодо умов створення компаній ЄС на території України – надавати національний режим або найкращий режим серед тих, які надаються компаніям інших країн, причому надання такого режиму має передбачатися національним законодавством та іншими нормативними актами, які регулюють діяльність компаній;

б) щодо умов виробничо-комерційної діяльності філій та відділень компаній країн-членів ЄС – надавати національний режим (або найкращий серед діючих в Україні) філіям та відділенням, створених починаючи з 1 березня 1998 року.

Ці зобов'язання не розповсюджуються або розповсюджуються не в повному обсязі на створення (але не функціонування) компаній, які займаються наданням фінансовими та телекомунікаційних послуг, послуг в сфері операцій з нерухомим майном та природними ресурсам (включаючи земельні ресурси та сільське господарство, рибальство) та певних професійних послуг. Коли йдеться про послуги, то зобов'язання України не розповсюджуються на повітряний та морський транспорт, внутрішній водний транспорт (за певними винятками).

Гармонізація законодавства України про антиконкурентні узгоджені дії із законодавством ЄС передбачає в нашому законодавстві можливість виключення із заборони погоджених дій, які, хоч формально і мають ознаки правопорушень, сприятливі щодо вдосконалення виробництва або розподілу товарів, допомагають економічному, технічному прогресу, діяльності малих і середніх підприємств на внутрішньому ринку, що підвищують конкурентоспроможність українських товарів на міжнародному ринку.

⁷ Квартальні передбачення. – К.: Міжнародний центр перспективних досліджень, 2010. – Липень. – 102 с.

Важливим є вирішення питання про те, як слід регулювати в законодавстві України горизонтальні та вертикальні угоди - в єдиному правилі чи окремо. Оскільки загальновизнано, що ці два види угод конкурентів істотно різняться за наслідками для конкуренції, в багатьох країнах вони регулюються окремо. В тих самих державах, де встановлене єдине правило для обох типів угод, це викликано прагненням привести національне законодавство у відповідність із законодавством ЄС, що, як і законодавство США, не робить різниці між зазначеними типами угод. Окреме регулювання горизонтальних і вертикальних угод у законодавстві, в принципі є більш прийнятним. Разом з тим, для відповідності національного законодавства України праву ЄС можливе встановлення єдиного правила для обох типів угод, але з обов'язковим урахуванням їхньої відмінності у підзаконних нормативних актах і практиці.

Конкурентне законодавство ЄС і досвід його застосування є цінним джерелом інформації для ефективного здійснення конкурентної політики в Україні в перехідний період до ринку. Однак цей досвід не може бути безпосередньо застосований або адаптований у державах, що здійснюють перехід до ринкової економіки, зокрема в Україні, зважаючи на особливості цього періоду. Розвиток антимонопольного регулювання в нашій країні повинен враховувати як прогресивний досвід ЄС, так і особливості національних умов і перехідного періоду до ринкової економіки. Як підкреслює фахівець Українсько-Європейського консультативного центру з питань законодавства Ж.-П. Бландіньєр, «імплементация положень Угоди про партнерство і співробітництво буде вигідним для України тільки за умови глибоких структурних перетворень у міжнародній торгівлі. Враховуючи економічне та соціальне становище України здається малоімовірним, що така трансформація відбудеться тільки за підтримки ринкових сил, які керуються принципами порівняльних переваг посилені в

процесі лібералізації торгівлі. Це не дасть очікуваних результатів, якщо не супроводжується стійкою політикою, спрямованою на ефективне поєднання тенденцій, притаманних європейському економічному просторові, зі структурними реформами, необхідними для сприяння розвитку ринкової економіки в Україні»⁸.

Основні зобов'язання-принципи, про виконання яких погодилися сторони в рамках УПС, викладені досить прозоро. Йдеться, насамперед, про зміцнення політичних та економічних свобод, покладених в основу партнерства, визнання важливості верховенства закону та поваги до прав людини, формування багатопартійної системи з вільними та демократичними виборами, економічну лібералізацію для створення ринкової економіки, визнання необхідного зв'язку між розвитком партнерства та поступовим завершенням Україною політичних, економічних і правових реформ.

Таким чином, адаптація нормативно-правової системи України до загальноєвропейських стандартів виступає важливим чинником практичної реалізації європейського вектору в моделі її міжнародного співробітництва. Враховуючи можливість конкретних практичних кроків, в першу чергу необхідним є розвиток загальних напрямів гармонізації українського законодавства вимогам європейських країн. При цьому, сам процес гармонізації повинен спиратися на чітке бачення не лише його необхідності і можливості, а самого деталізованого практичного механізму досягнення цілей.

Дослідження, яке було проведено, дає можливість висловити такі висновки.

⁸ Cepujnoski G., Zografski E. The Dynamic Model and the New Economics // Proceedings. International Conference "Recent Development and Problems in the Transition Economies" (Skopje, 25 – 27 March 1999). Skopje: Univ. St. Cyril and Methodius. – P. 199 – 206.

Визначення європейського вектору в моделі міжнародного співробітництва України в якості пріоритетного на політичному рівні, а також на рівні прийняття кардинальних макроекономічних рішень, передбачає використання загальноєвропейських стандартів в галузі права. Таке використання є неможливим без здійснення кропіткої адаптативної роботи щодо приведення у відповідність вітчизняної системи до тієї системи, яка прийнята в країнах Європейського Союзу, а також на рівні блоку в цілому.

Україні необхідно досягти максимальної адекватності в правовому полі країнам Європейського Союзу. Це можливе шляхом заснування організаційної структури (або модифікації існуючого в рамках підрозділу Міністерства економічного розвитку і торгівлі), яка б займалася гармонізацією нормативно-правової системи до вимог європейських країн. В якості першочергових заходів повинні виступати гармонізація екологічного законодавства, законодавства про об'єднання підприємства, антимонопольного законодавство тощо.

Напрями подальшого розвитку економічних відносин України з Євросоюзом

Враховуючи можливості подальшого розвитку економічного співробітництва України з Євросоюзом, треба визначити дві органічні складові такого співробітництва: по-перше, воно повинно бути орієнтовано на підвищення зрілості національної економіки України для досягнення мети повноцінної інтеграції до європейських структур, а, по-друге, поточний стан економічного розвитку України також надає певні коопераційні можливості, отже і вони можуть і повинні використовуватись для розвитку співробітництва з Євросоюзом.

Як підкреслює фахівець Українсько-європейського консультативного центру Ж.-П. Бландіньєр, «динаміка торгівлі в контексті глобалізації світової економіки несе в собі

механізми, здатні надавати поштовх необхідним структурним перетворенням, розвитку технологічних можливостей на основі передачі ноу-хау з боку технологічних лідерів. Укладання субпідрядних угод на виконання робіт внаслідок розподілу виробничого процесу в європейських компаніях вже показало, яку роль воно може відігравати у процесі впровадження зовнішніх технологій в країнах Центральної Європи»⁹.

Характеризуючи можливості подальшого розвитку економічних відносин України з Євросоюзом, треба визначити дві групи напрямів подальшого співробітництва. Такі групи можуть визначатися, враховуючи сукупність можливих кроків України щодо інтеграції до Євросоюзу в коротко- та довготерміновій перспективі, а також враховуючи безумовні завдання та бажані орієнтири співробітництва. Виходячи з цього, наведені групи визначаються як стратегічні і тактичні.

Стратегічні напрями подальшого розвитку економічних відносин з Євросоюзом передбачають приведення економіки України у стан, який би дозволив повноцінну інтеграцію до відповідних європейських структур. В свою чергу, тактичні напрями подальшого розвитку економічних відносини України з Євросоюзом характеризують поточні можливості співробітництва, причому вони не мають жорсткої залежності від того, коли саме можлива повноцінна інтеграція. Тобто, якщо стратегічні напрями визначають загальний рух процесу реформ та стан економічних і соціально-політичних чинників подальшого розвитку України (враховуючи стратегічну мету інтеграції до Євросоюзу), то тактичні визначають поточні можливості розширення економічного співробітництва без

⁹ Kostovska L. Crisis of Economies in Transition and Illusion about the Globalization of the World Economy // Proceedings. International Conference "Recent Development and Problems in the Transition Economies (Skopje, 25 - 27 March 1999). Scopje: Univ. St. Cyril and Methodius. – P. 295 – 305.

врахування того, наскільки повно реалізується основна гео економічна мета розвитку.

Разом з тим, сукупність тактичних і стратегічних напрямків подальшого економічного співробітництва України з Євросоюзом повинна вирішувати низку комплексних проблем, що носять загальнонаціональний соціально економічний і політико-стратегічний характер:

- сприяти якнайскорішому виходу України із соціально-економічної кризи та забезпеченню умов для її економічного зростання;

- підвищувати зрілість ринкової економіки в Україні та сприяти досягненню окремими атрибутивними елементами стану, що є

- адекватним до того, який має місце в країнах з розвинутою ринковою системою;

- створювати умови для органічної інтеграції України у світогосподарські відносини, включаючи вироблення державою відповідних напрямів такої інтеграції.

I. Стратегічні напрями

Враховуючи те, що на рівні декларованої базової гео економічної доктрини Україна орієнтована на діючу в провідних європейських країнах модель соціально-економічних відносин, стратегічні напрями проєвропейського руху мають відповідне ідеологічне підґрунтя для практичного втілення в життя. Разом з тим, додаткові умови для реалізації цих стратегічних напрямів додає процес якісного поглиблення європейської інтеграції та розширення Європейського Союзу, його безпосереднє наближення до кордонів України. Останнє створює передумови для активізації її участі в інтеграційних процесах, адаптації законодавства України до законодавства Євросоюзу. Те ж саме можна сказати про інституційну систему України та механізми макроекономічного управління.

Можливості розвитку стратегічних напрямів співробітництва України з Євросоюзом значною мірою визначаються динамікою макроекономічних показників, тому головною стратегічною умовою проєвропейського руху України та її інтеграції до євроструктур є забезпечення сталої тенденції розвитку, і в першу чергу, мова йде про зростання показника ВВП. Причому про наявність сталої тенденції можна казати тільки тоді, коли таке зростання відбувається протягом відносно довгого часу. В цьому зв'язку блок цільових стратегічних інтеграційних завдань є тотожним із загальним завданням оздоровлення національної економіки та переведу її на рейки ринкового розвитку у відповідності до практики країн-кандидатів на вступ до ЄС, які надають приклади для адаптації в умовах України.

Визначаючи перспективи співробітництва України з Євросоюзом, слід враховувати загальні очікувані наслідки тих процесів, які розгортаються зараз, в більш широкому гео економічному зрізі. Так, виходячи з результатів аналізу наслідків процесу розширення Євросоюзу на Схід, можна навести декілька гіпотетичних сценаріїв відповідно до основних результатів такого розширення. Зокрема, російський вчений С.Ткаченко наводить три відповідних сценарії розвитку подій¹⁰.

Згідно першого сценарію, економічна та соціально-політична експансія Євросоюзу дуже швидко виявить свої природні межі. Таким чином, жодна держава в регіоні Центрально-Східної Європи не увійде більше до «спільного європейського дому». (При цьому, слід сказати, що у історії Європейського союзу вже декілька разів відмічалися випадки «інтеграційного відкату», навіть відмови від розрекламованих і оголошених найбільш значущими амбітних програм щодо

¹⁰ Kostovska L. Crisis of Economies in Transition and Illusion about the Globalization of the World Economy // Proceedings. International Conference "Recent Development and Problems in the Transition Economies (Skopje, 25 - 27 March 1999). Scopje: Univ. St. Cyril and Methodius. – P. 295 – 305.

валютної інтеграції на початку 1970-х років, або фактична невдача Міжурядової конференції з підготовки Амстердамського договору (1997 р.).

Згідно другого сценарію, розширення торкнеться лише декількох держав Центрально-Східної Європи, але вони будуть прийняті в блок на неповних умовах і фактично будуть оголошені його периферією, на яку не будуть поширені найбільш значущі для країн-кандидатів області діяльності ЄС. (Від себе додамо, що поки що ми не можемо казати про офіційну практику «неповноцінного членства» та про наявність в ЄС членів «другого сорту» за офіційним статусом, відтак дане припущення є, навіть, дещо неетичним. Більше того, «неповноцінність» деяких членів значно послабить блок в цілому, оскільки створить не тільки додаткові суперечності, а й породить ефект «ображеності», можливо й прагнення до своєрідного реваншу. З іншого боку, вповні можна казати про статус асоційованого членства, і проти можливості такого перебігу подій важко заперечувати).

Згідно третього сценарію (найменш вірогідного): розширення ЄС пройде успішно і охопить більшість або всі країни, які зараз ведуть переговори про вступ. При цьому вдасться зберегти Економічний і валютний союз, загальноєвропейську валюту і сформувані Загальну зовнішню політику і політику в області безпеки.

Розглядаючи дані три варіанти, які, на думку наведеного автора, тільки і є можливими і не припускають яких-небудь інших, можна прийти в основному висновку: процес розширення ЄС на Схід в найближчі одне-два десятиріччя не торкнеться держав-членів СНД, точніше європейських республік колишнього СРСР, за винятком країн Балтії. Значно вірогіднішим було б інше припущення: погляд на ці країни, як на «чужі» щодо геополітичного ядра європейського континенту, безсумнівно, збережеться. Таким чином, Україні в

середньостроковій перспективі доведеться мати справу з Євросоюзом у тому вигляді, яким він постає зараз (можливо, дещо оновлена парадигма відносин набуде певних нових рис, окрім її складові та показники співробітництва вповні можуть змінитися чисельно, але навряд чи якісно).

Позиції щодо такого «відносно замкненого» ЄС в Україні (як, до речі, і в Росії) вже фактично сформувалися; вироблені і моделі відносин за таких умов. Це - повільне відкриття власних ринків для товарів і послуг з Європи, так само повільне відкриття у відповідь ринків європейцями; домінування в двосторонніх відносинах неекономічних проблем, а саме питань щодо прав людини, захисту демократії і стабільності, питань безпеки та військово-політичного балансу.

На думку експертів Міжнародного центру перспективних досліджень, пріоритетні питання і напрямки економічної політики, що їх уряд України сформулював у 2000 році, за своєю сутністю вповні відповідають тим завданням, які стоять перед країнами Центрально-Східної Європи. Йдеться, зокрема, про такі завдання ¹¹:

1. підвищення ефективності системи державного управління;
2. досягнення макроекономічної стабільності;
3. поліпшення якості бюджетного процесу та забезпечення фінансової стійкості;
4. реструктуризація і приватизація державних підприємств, запровадження регулювання галузей інфраструктури;
5. земельна реформа;

¹¹ Новікова І., Тільний Є. Проблеми розвитку інноваційної діяльності в Україні // Стратегія економічного розвитку України: Науковий збірник. - Вин. 2 - 3. - К.: КНЕУ, 2009. - С 159 - 173.

б. створення законодавчої бази для розвитку приватної власності і підприємництва.

Проте уряди країн Центрально-Східної Європи досягли більшого успіху у впровадженні задекларованої економічної політики, оскільки заходи щодо втілення економічної політики фактично підпорядкувалися меті вступу до Європейського співтовариства. За підтримки, а також за умов тиску та контролю з боку ЄС, країни регіону реформували адміністративні структури і змінювали законодавство відповідно до вимог ЄС. В свою чергу, в Україні ці процеси, які щойно розпочалися, не набули належного розмаху.

Кажучи про майбутні інтеграційні механізми за участю країн як Західної, так і Центрально-Східної Європи, слід враховувати обопільність їх інтересів щодо зближення, співробітництва, а також певних геостратегічних гарантій. Адже навіть в країнах Західної Європи досить розповсюдженою є думка про те, що сам Європейський Союз отримає від розширення своїх кордонів в східному напрямі гарантію від економічного колапсу і встановлення в цій зоні авторитарних режимів, які були б загрозою не тільки безпосередньо постсоціалістичним країнам, а й більшій рівновазі всередині самого Союзу, передусім враховуючи зростаючу силу Німеччини.

Дійсно, в останньому зв'язку, як це не дивно на перший погляд, можна помітити своєрідну роль країн-потенційних членів Євросоюзу як балансирів гео економічної ситуації (адже, як правило, вважається, і небезпідставно, що розширення членства в ЄС може дестабілізувати цей блок). Подібна балансуєча роль має дещо локальний характер, маючи на увазі протиріччя між Великою Британією та Францією, між Німеччиною та іншими державами, які можуть претендувати на лідерство в ЄС, між «сильними» та «слабкими» членами Союзу.

Це положення є особливо важливим зараз, оскільки близькість політичних і економічних позицій окремих країн Євросоюзу (наприклад Франції та Німеччини) останнім часом починає давати збої. Крім того, таким інтеграційним шляхом не тільки Німеччина, але й інші країни-члени ЄС закріпили б свій вплив в цій частині Європи, хоч вже зараз більшість торгівлі Центрально-Східноєвропейських країн доводиться на країни Західної Європи. Втім, остання могла б навіть зміцнити свої позиції, особливо в контексті глобальної конкуренції із Сполученими Штатами.

Цей аргумент геостратегічного змісту підкріплюється рядом прогностичних оцінок, зокрема деякими розрахунками західних економістів, згідно яких Центральна Європа незабаром може перетворитися в одну з частин континенту, що найбільш швидко розвивається і є найбільш перспективною з точки зору ділової привабливості¹².

Але як вважає ряд західноєвропейських економістів, Польща, Угорщина і Чеська республіка та інші країни Центральної Європи можуть давати Україні уроки ринкової трансформації і вони не далекі від того, щоб відповідати пред'явленим умовам.

Але з точки зору здійснення конкретних інтеграційних кроків, слід відзначити, що до них є неготовим передусім сам Європейський Союз. І основною перешкодою є те, що нові претенденти на членство в ЄС - це порівняно бідні країни. Якщо розширення ЄС за рахунок прийому трьох країн Південної Європи свого часу швидко підняв (хоч і незначною мірою) середній рівень ВВП на душу населення в Європейському Союзі, то його розширення за рахунок прийому трьох країн Центральної Європи знизить його, навіть якщо економічний

¹² Новікова І., Тільний Є. Проблеми розвитку інноваційної діяльності в Україні // Стратегія економічного розвитку України: Науковий збірник. - Вин. 2 - 3. - К.: КНЕУ, 2009. - С 159 - 173.

підйом, що в них розпочався, продовжиться. До речі, має місце і елемент міждержавної конкуренції всередині ЄС, адже нові члени конкурують з країнами Південної Європи та Ірландією за доступ до структурних фондів ЄС, змушуючи інші країни-учасниці збільшувати свої внески до бюджету Союзу.

Особливо чутливим моментом є те, що товари, які експортують країни Центрально-Східної Європи, відносяться до таких категорій, що торкаються інтересів ряду країн-членів ЄС. Мова йде про сталь, хімічну і сільськогосподарську продукцію. Вступивши до ЄС, дані країни, безсумнівно, використовуватимуть в своїх інтересах і на збиток іншим членам захисні нормативно-регламентаційні положення цих галузей, особливо у сфері загальної сільськогосподарської політики Євросоюзу.

Що стосується європейських держав, що входять раніше до складу Радянського Союзу, як, наприклад, Україна, Білорусія і Молдавія, то члени ЄС не виключають і їх прийняття, правда у вельми віддаленому майбутньому і тільки при умові створення в них насправді демократичної системи (отже йдеться про позаекономічні міркування, що взагалі є типовим для євроінтеграції) і успішного реформування економіки.

Досить особливим є ставлення Російської Федерації до розширення Євросоюзу на Схід. Практично всі члени Європейського Союзу солідарні в тому, що Росія ні за яких умов не зможе увійти до їх числа. Це, проте, не виключає, на їх думку, створення системи угод про співпрацю в самих різних областях між ЄС і РФ. Така природна позиція зумовлює відповідне ставлення самої Російської Федерації до розширення Євросоюзу. Таке ставлення концентрується навколо усвідомлення того, що, з одного боку, розширення Євросоюзу є об'єктивною реальністю, а з іншого – Росія не має перспектив в найближчому майбутньому щодо вступу до Євросоюзу. В цьому контексті, на російському вищому державному рівні

проголошується стратегічне партнерство з Європейським Союзом¹³.

В контексті стратегічних напрямів подальшого розвитку економічних відносин України з Євросоюзом, чинник Російської Федерації є дуже вагомим. Розширення ЄС на Схід, безумовно, торкнеться інтересів Росії, і наслідки можуть бути для неї неоднозначними, особливо в перехідний період. Воно буде ще більше сприяти переорієнтації національних економік країн Центрально-Східної Європи на ринки ЄС і зробить східно- і центральноєвропейські ринки недоступними для російських товарів, незважаючи на вже підписані торгові угоди між Росією і ЄС. Це посилить економічні проблеми, оскільки велика частина промислової продукції колишнього Радянського Союзу йшла саме в ці країни, в результаті Росія позбавиться можливості отримання коштів, необхідних для технологічного переоснащення підприємств. Відносно України, така ситуація може привести як до підвищення зацікавленості з боку Російської Федерації до розширення економічного співробітництва з Україною, так і до певних перешкод розвитку співробітництва України з Євросоюзом.

Разом з тим, природним є ставлення питання про те, що формування стратегічних напрямів подальшого розвитку економічних відносин України з Євросоюзом в плані їх конкретизації та уточнення має відбуватися в залежності від реального стану економічного і політичного розвитку держави, а також з урахуванням аналогічних процесів у сусідніх, розташованих на Захід від України, країнах регіону Центральної і Східної Європи.

¹³ Силіна Т. В Європу разом із... Білоруссю? [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. – 2012. – №15. – Режим доступу : <http://www.zerkalo-nedeli.com>

II. Тактичні напрями

Тактичні напрями поглиблення торгової взаємодії з ЄС полягають в площині тих реальних процесів співробітництва з Євросоюзом, які тривають й зараз. Причому, якщо стратегічні напрями можна розглядати в контексті організації загального перспективного руху України до євроструктур та розвитку національної економіки, то тактичні напрями деталізують та конкретизують такий перспективний рух в комплексі різноманітних форм поточного взаємно вигідного торговельного співробітництва.

На сучасному етапі реалізації тактичних напрямів подальшого розвитку економічних відносин України з Євросоюзом важливо визначити чинники, які перешкоджають інтеграції України до Євросоюзу, а також чинники, які справляють негативний вплив на процес такої інтеграції. Згідно соціологічних опитувань Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О.Разумкова¹⁴, ранжирування чинників, що мають значний негативний вплив на процес інтеграції України до Європейського Союзу виглядає так:

- низький рівень економічного розвитку та недостатні темпи реформ;
- високий рівень корупції;
- недосконалість податкової політики, непрозорість і нестабільність господарського законодавства;
- невідповідність рівня демократії європейським стандартам;
- тарифні та нетарифні обмеження у торгівлі з країнами ЄС;

¹⁴ Силіна Т. В Європу разом із... Білоруссю? [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. – 2012. – №15. – Режим доступу : <http://www.zerkalo-nedeli.com>

- проблеми з захистом прав інтелектуальної власності в Україні;
- проблеми боргових зобов'язань України;
- значна ресурсна залежність України від РФ;
- геоекономічне дисбалансування Українських пріоритетів.
- В свою чергу, згідно того самого джерела, найбільшою мірою
- перешкоджають інтеграції України до ЄС такі чинники:
- низький рівень економічного розвитку та недостатні темпи реформ;
- високий рівень корупції;
- невідповідність рівня демократії європейським стандартам;
- геополітична близькість до Росії;
- відмінність культурного розвитку України від загальноєвропейського, мовні бар'єри тощо.

З точки зору практики взаємного економічного співробітництва, взаємовідносини України з Євросоюзом значною мірою залежать від широкого спектру інструментів реалізації міжнародної економічної діяльності кожної із сторін. Слід враховувати, що об'єктивно, крім вектору наближення до Європи, Україна не може не наслідувати інший геоекономічному напрямку розвитку. Це - вдосконалення механізмів торгових відносин держави у відповідності до вимогами багатосторонньої системи СОТ. Сказане передбачає досягнення мети гарантованого доступу на ринки товарів і послуг багатьох країн світу та передбачає підписання двосторонніх протоколів з питань тарифних поступок та зобов'язань в сфері послуг з країнами-членами СОТ, визначення перехідних періодів гармонізації законодавства у відповідності з угодами з СОТ у відповідних галузях зовнішньоекономічного регулювання.

Разом з тим, не можна не визнати, що значною мірою ці два базові вектори зовнішньоекономічної оптимізації є

співнаціленими. Більше того, нерозв'язаність проблем, які виникають і в тому, і в іншому напрямках має приблизно одну і ту саму природу. Зокрема йдеться про антидемпінгові розслідування. Так, восени 2000 року Рада Міністрів Європейського Союзу визнала Україну країною з ринковою економікою з антидемпінгових розслідувань, що дає можливість більш успішно проводити антидемпінгові процеси та прагнути уникнення небажаних обмежень експорту. Аналогічний позитивний ефект має приєднання України до системи ГАТТ/СОТ.

Що стосується завдань оптимізації торгівлі послугами з Євросоюзом, то слід враховувати, що в цій сфері ситуація для України складається дещо за іншими детермінантами¹⁵. Взагалі, в цілому за період з 1994 року в Україні постійно зберігається позитивне сальдо торгівлі послугами. Наприклад, за 1999 рік позитивне сальдо послуг склало 1479 млн. дол. США, при цьому експорт послуг становив 377 млн. дол. США. У структурі експорту послуг безумовно домінуючу позицію постійно займають транспортні послуги (80%), особливо послуги трубопровідного транспорту. Відомо, що особливу роль в забезпеченні цієї цифри мають відносини з Євросоюзом, оскільки трубопровідне транспортування нафти й газу територією України з Росії здійснюється переважно до країн ЄС та тих держав, які є членами союзу.

Сектор фінансових послуг, навпаки, показує скорочення обсягу експорту. У 1999 році фінансові послуги склали 19 млн. дол. США, що майже у 10 раз менше у порівнянні з 1994 роком. У структурі імпорту з 1994 року відбулись певні зміни. Так, спостерігається значне поживлення у секторі туристичних послуг, обсяг імпорту яких зріс у 2,5 рази і у 1999 році складав

¹⁵ Kornai J. Ten Year After «The Road to a Free Economy». The Author's Self-Evaluation. - Washington D.C.: The World Bank. - 2000. - 30 p.

364 млн. дол. США. І знов-таки, відносини з Євросоюзом в цьому відношенні мають збільшувати своє значення. Взагалі імпорт послуг в Україну є значно більш диверсифікованим: транспортні, туристичні, будівельні, фінансові послуги і послуги зв'язку у тому ж році році складали у сукупності близько 5% загального обсягу імпорту. Дані підтверджують збереження тенденцій у структурі експорту та імпорту. Експорт послуг становить 2857 млн. дол. США, з яких 76% належить транспортним послугам. Імпорт послуг становить 1738 млн. дол. США. У порівнянні з аналогічним періодом можна відмітити зростання імпорту і експорту на 3% відповідно щорічно.

Слід відзначити і те, що проєвропейський рух України наштовхується на певні механізми гальмування. Частково ці механізми - інерція виробничо-збутової залежності, яка сформувалася протягом попередніх періодів. В силу пов'язаності із постачаннями сировини з Росії, а також із необхідністю орієнтуватися на російські ринки збуту, підприємницькі структури України мають відповідну гео економічну орієнтацію.

Однією з найголовніших внутрішніх проблем для проєвропейської орієнтації України є досить слабка економіко-соціальна база її підтримки. Так, важливими складовими успішного розвитку економічних відносин України з Євросоюзом та органічної інтеграції України до європейських структур є формування відповідної свідомості широких верств населення з точки зору необхідності європейської орієнтації держави, а також широкого розуміння можливих переваг та недоліків такої орієнтації. Саме в заходах щодо підтримки широкими верстами населення обраної інтеграційної моделі закладено великі потенційні можливості руху держави у вказаному напрямку.

Характеризуючи стратегічні і тактичні напрями подальшого розвитку економічних відносин України з

Євросоюзом, треба, також, враховувати загальне бачення проблематики європейської безпеки, як з точки зору її впливу на Україну, так і враховуючи геополітичну роль України. Наша держава може і повинна постати важливим фактором стратегічної стабільності на континенті, і ця умова має постати фактором повномасштабного розвитку її торговельних та інвестиційних відносин з ЄС. Український фахівець в сфері національної безпеки Г.Перепелиця визначає такі основні проблемами міжнародної безпеки в Європі¹⁶, які можна вважати напрями реалізації стабілізуючої ролі України:

1. зміцнення стабільності в Європі;
2. запобігання конфліктам, управління кризами, підтримання миру, врегулювання конфліктів;
3. контроль над озброєнням та нерозповсюдженням зброї масового знищення;
4. зміцнення воєнної довіри та розвиток військового співробітництва.

Виходячи з наведених параметрів, на думку цитованого автора, внесок України та її роль у новій архітектурі європейської безпеки полягатиме як в приєднанні до європейських організацій, так і в визначенні свого місця та у цілеспрямованій діяльності в кожній із складових європейської безпеки. А головними напрямками політики в галузі зміцнення європейської безпеки саме для України повинні постати:

1. інтеграція в Європейські структури безпеки, перш за все вступ в ЄС;
2. запобігання конфліктам та активізація миротворчої діяльності;

¹⁶ Kornai J. Ten Year After «The Road to a Free Economy». The Author's Self-Evaluation. - Washington D.C.: The World Bank. - 2000. - 30 p.

3. контроль над озброєнням та посилення заходів щодо нерозповсюдження ядерної зброї;

4. поширення заходів воєнної довіри та розвиток міжнародного військового співробітництва;

5. зміцнення ролі та активізація діяльності в субрегіональних структурах безпеки.

В свою чергу, проблематика економічної безпеки повинна бути підпорядкована загальним напрямам інтеграційних процесів України до європейських структур. І це матиме необхідну реалізацію як в стратегічному, так і в тактичному значенні.

Загальне комплексне бачення подальшого розвитку економічних відносин України з Євросоюзом обумовлює не лише проблематика європейської безпеки і підключення України до врегулювання цієї сфери, але й більш широкий аналіз можливостей визначення ролі і місця України в європейському процесі.

В свою чергу, визначення та реалізація як економічних, так і політичних пріоритетів всередині держави є важливою запорукою розвитку зовнішнього чинника, яким є інтеграція до Європейського Союзу. Як підкреслюють вітчизняні автори В.Є.Мармазов та І.С.Піляєв, «наприкінці тисячоліття ідея Об'єднаної Європи стала актуальною, як ніколи раніше. Існує чітке політичне бажання продовжувати інтеграцію. Отримана історична можливість для всіх європейських країн об'єднати континент на основі спільних цінностей заради миру, свободи, прав людини та економічного добробуту»¹⁷.

Такі параметри і передбачають визначення шляхів подальшого міжнародно-економічного розвитку України, а також обґрунтоване акцентування уваги на окремих ключових

¹⁷ Квартальні передбачення. – К.: Міжнародний центр перспективних досліджень, 2010. – Липень. – 102 с.

кроках такого поступального руху. В свою чергу, лише у органічній єдності економічних і політичних кроків можливе досягнення адекватної стратегічного і тактичного розвитку України в контексті європейських інтеграційних пріоритетів.

Отже, Україна поки що не має достатніх соціально-економічних умов для інтеграції в Європу. Тому без цілеспрямованої державної політики, розрахованої на широку та динамічну інтеграцію до ЄС, вона не має майбутнього як європейська незалежна і суверенна держава.

Виходячи з необхідності подальшого розвитку економічних відносин України з Євросоюзом, треба визначити дві групи підходів щодо оптимізації подальшого співробітництва. Такі групи визначаються, враховуючи сукупність можливих кроків України щодо інтеграції до Євросоюзу. В загальному плані, вони можуть розумітися як стратегічні і тактичні інтеграційні кроки.

Реалізація напрямів подальшого економічного співробітництва України з Євросоюзом повинна: сприяти виходу України з соціально- економічної кризи та забезпеченню умов для економічного зростання; підвищувати зрілість ринкової економіки в Україні та сприяти досягненню окремими атрибутивними елементами стану, що є адекватним країнам з розвинутою ринковою системою; створювати умови для органічної інтеграції України у світогосподарські відносини, включаючи відповідні напрями такої інтеграції.

Стратегічні напрями подальшого розвитку економічних відносин з Євросоюзом передбачають приведення економіки України у стан, який би дозволив повноцінну інтеграцію до відповідних європейських структур. В свою чергу, тактичні напрями подальшого розвитку економічних відносини України з Євросоюзом характеризують поточні можливості співробітництва і не мають жорсткої залежності від того - коли саме можлива повноцінна інтеграція. Тобто, якщо стратегічні

напрямки визначають загальний рух економічних і соціально-політичних чинників подальшого розвитку України (враховуючи стратегічну мету інтеграції до Євросоюзу), то тактичні визначають поточні можливості розширення економічного співробітництва на умовах лише опосередкованого врахування стратегічної мети інтеграційного розвитку держав.

Література

1. Cerujnoski G., Zografski E. The Dynamic Model and the New Economics // Proceedings. International Conference «Recent Development and Problems in the Transition Economies» (Skopje, 25–27 March 1999). Scopje: Univ. St. Cyril and Methodius. – P. 199–206.
2. Снелбекер Д. Перспективи економічної безпеки та зростання в Україні. – К.: Гарвардський інститут міжнародного розвитку. – 1999. – 9 с.
3. Реформи заради добробуту. Про хід виконання програми діяльності Кабінету Міністрів України // Урядовий кур'єр. – 2000. – 13 липня. – С. 4 – 9.
4. Тенденції української економіки. – 2001. – Грудень. – 104 с.
5. Плотніков О. Довіра – «за бортом». Історичний досвід економічних провалів // День. – 1999. – 10 лютого.
6. Пахомов Ю.Н., Крымский С.Б., Павленко Ю.В. Пути и перепутья современной цивилизации. – К.: Благотворительный Фонд содействия развития гуманитарных и экономических наук «Международный деловой центр», 1998. – 432 с.
7. Ітвелл Дж., Еллмен М., Карлссон М., Нуті Д.М., Шапіро Дж. Трансформація та інтеграція: Формування майбутнього Центральної та Східної Європи / Пер. з англ. – К.: Стилос, 1998. – 192 с.

8. Угода про партнерство та співробітництво (УПС) між Україною та ЄС та інтеграція України до Європи все ще викликають запитання // Інформаційний бюлетень Українсько-Європейського консультативного центру з питань законодавства (UEPLAC). – 2000. – №4. – 4 с.
9. Моргос П. Алгоритм повернення до Європи // День. – 2000. – 5 липня.
10. Примара Європи. Аналітична доповідь – К.: Агентство гуманітарних технологій, 1999. – 99 с.
11. Бураковський І. В. Шлях України до Європейського Союзу / І. В. Бураковський, В. М. Білецький // Погляд України. – 2009. – № 5. – С. 96–104.
12. Новікова І., Тільний Є. Проблеми розвитку інноваційної діяльності в Україні // Стратегія економічного розвитку України: Науковий збірник. – Вип. 2–3. – К.: КНЕУ, 2009. – С. 159 – 173.
13. Бурда М., Виплош Ч. Макроекономіка: Європейський контекст / Пер. з англ. – К.: Основи, 1998. – 682 с.
14. Сіденко В.Р. Системна трансформація зовнішньоекономічної діяльності при переході від централізованої планової до ринкової економіки. Автореф. док. екон. наук. К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 1999. – 32 с.
15. Kornai J. Ten Year After «The Road to a Free Economy». The Author's Self- Evaluation. – Washington D.C.: The World Bank. – 2000. – 30 p.
16. Kostovska L. Crisis of Economies in Transition and Illusion about the Globalization of the World Economy // Proceedings. International Confernce «Recent Development and Problems in the Transition Economies (Skopje, 25 – 27 March 1999). Scopje: Univ. St. Cyril and Methodius. – P. 295 – 305.

17. Сіденко В. Експортний потенціал України: пріоритети інтеграції // Національна безпека і оборона. – 2000. – №6. – С. 48 – 50.
18. Василенко Я. Глухий кут, у який нас кличуть [Електронний ресурс] / Дзеркало тижня. – 2002. – №19. – Режим доступу : [http:// www.zerkalo-nedeli.com](http://www.zerkalo-nedeli.com).
19. – Силіна Т. В Європу разом із... Білоруссю? [Електронний ресурс] / Дзеркало тижня. – 2012. – №15. – Режим доступу : <http://www.zerkalo-nedeli.com>
20. Тенденції української економіки. – 2001. – Грудень. – 104 с.
21. Семченко И. Шаг в сторону. Украина пытается оторваться от российского рынка // Эксперт. – 2000. – 27 марта. – С. 14.
22. Пашков М., Чалий В. Україна і розширення ЄС: проблеми, наслідки, перспективи [Електронний ресурс] / Дзеркало тижня. – 2001. – №45. – Режим доступу : <http://www.zerkalo-nedeli.com>
23. Гриценко А., Пашков М. Украина на мировых рынках: добро пожаловать или... // Зеркало недели. – 2000. – 24 июня.
24. Квартальні передбачення. – К.: Міжнародний центр перспективних досліджень. – 2010. – Липень. – 102 с.

2.2 Право зовнішніх зносин ЄС та Україна

Данченко Т.В.

Правове регламентування здійснення зовнішніх зносин Європейським Союзом як суб'єктом міжнародного права

Розглядаючи питання здійснення зовнішніх зносин Європейським Союзом, варто для початку визначитись з самим терміном, який ми будемо використовувати для позначення цього явища. У міжнародному праві для позначення галузі, яка регулює відносини між суб'єктами міжнародного права з приводу встановлення та підтримання дипломатичних і консульських відносин найчастіше використовуються назва “дипломатичне та консульське право”. Такий підхід підтримується більшістю дослідників. Водночас, це означає, що до цієї галузі міжнародного права автоматично не підпадає діяльність міжнародних організацій, оскільки вони не можуть встановлювати дипломатичних або консульських відносин з державами. Проте вони можуть на двосторонній основі направляти своїх представників до інших міжнародних організацій або держав, а останні, у свою чергу, можуть мати постійні представництва безпосередньо при міжнародних організаціях, а не державах, у яких розташована їх штаб-квартира. Крім того, у практиці міжнародних організацій отримала поширення практика здійснення спеціальних місій, миротворчих чи гуманітарних контингентів або спостерігачів до держав. Ці контингенти мають спеціальний статус з особливими привілеями та імунітетами, виступаючи, при цьому, від імені міжнародних організацій, а не своїх національних держав. Усе це означає, що назва “дипломатичне та консульське право” на разі вже недостатньо відображає предмет цієї галузі правовідносин.

Для розв'язання цієї проблеми на зламі 70 – 80-х років ХХ ст. професором К.К. Сандровським була запропонована інша назва для галузі міжнародного права, норми і принципи якої

регулюють на узгодженій загальнодемократичній основі офіційні зв'язки та відносини між суб'єктами міжнародного права, які встановлюються й підтримуються їхніми органами зовнішніх зносин, а саме – право зовнішніх зносин¹. У свою чергу, його підгалуззями ставали дипломатичне право, консульське право, право спеціальних місій, дипломатичне право міжнародних організацій. Варто зазначити, що ця пропозиція не отримала однозначного схвалення в доктрині міжнародного права, хоча сам факт виділення певної галузі в міжнародному праві є суто теоретичною справою науковців.

Після набуття чинності Маастрихтським договором проф. А.Я. Капустін диференціював норми європейського права, що відносяться до зовнішніх зв'язків Союзу на чотири великі групи з точки зору предмета їх правового регулювання:

1. Правові норми, що регулюють функціонування митного союзу (право митного союзу ЄС).

2. Правові норми, що регулюють здійснення спільної торговельної політики (право міжнародної несумлінної комерційної практики, право експорту та імпорту Союзу).

3. Правові норми, що регулюють торговельні відносини ЄС (договірне право Союзу).

4. Правові норми, що регулюють СЗППБ Союзу (право міжнародної безпеки Союзу)².

Проте нині, після набуття чинності Лісабонським договором, ситуація з розподілом норм, що регулюють зовнішні зв'язки Союзу, стала іншою. У якості підстав для класифікації можна вважати як характер правового регулювання (виключна компетенція Союзу та спільна компетенція Союзу з державами-членами), так і предмет регулювання зносин (з приводу спільної

¹ Сандровский К.К. Дипломатическое право. внешних сношений: Учебник для юрид. ин-тов и ф-тов. – К.: Вища школа. Головное изд-во, 1981. – С. 29, 240 с.

² Право Европейского Союза: Правовое регулирование торгового оборота. – М.1999. – С. 153.

торговельної політики, митного союзу, різних аспектів СЗППБ, валютної політики, асоціації тощо). Все це дозволяє говорити про фактичне існування права зовнішніх зносин ЄС як окремої галузі європейського права. Вона включає в себе норми, що регулюють і зовнішньоекономічні, і зовнішньополітичні питання діяльності Союзу. При цьому ми погоджуємося, що за шириною свого регулювання вона наближається до відповідної галузі національного права держав³, а за характером норм – до відповідної галузі міжнародного права. А це ще раз свідчить як про особливе місце системи норм європейського права, так і про можливість виокремлення в цій системі окремої галузі – право зовнішніх зносин Союзу.

Як видається, недоречно розглядати ці норми як інститут права міжнародних організацій⁴, оскільки, по-перше, як ми вказували, Союз вже давно не є міжнародною організацією, по-друге, з точки зору юридичної техніки (джерел, характеру і предмету правового регулювання, сфери дії), вони є частиною європейського права, яке являє собою складний та комплексний юридичний феномен.

Саме визначення *права зовнішніх зносин Європейського Союзу* є, на нашу думку, наступним: це галузь європейського права, яку складають норми різного походження та юридичної сили, що регулюють відносини, пов'язані з зовнішньою діяльністю органів Союзу та держав-членів, зовнішнім представництвом інтересів Союзу в сфері СЗППБ та інших сферах. Цій галузі притаманні певні інститути, зокрема – посольське право Союзу та право спеціальних місій Союзу, які, у свою чергу, об'єднують певні норми, що регулюють однорідну групу відносин.

Розглядаючи особливості здійснення зовнішніх зносин Європейським Союзом, коротко зупинимося на тому, як вони

³ Право Европейского Союза: Правовое регулирование торгового оборота. – М., 1999. – С. 153.

⁴ Курс международного права в 7 томах. Том 7. – М. 1993. – С. 223, 241.

здійснюються іншими суб'єктами міжнародного права: державами та міжнародними організаціями. Відомо, що задля здійснення зовнішніх зносин суб'єкти міжнародного права повинні мати певні органи. Такі органи мають бути наділені певними повноваженнями згідно національним законодавством, звичаєм або міжнародними договорами. Щодо того, як можна класифікувати органи зовнішніх зносин держав, то свого часу В.О. Зорін⁵ запропонував поділити їх з точки зору розташування на дві окремі групи: центральні органи та закордонні органи. У свою чергу, Г.І. Тункін⁶ та І.П. Бліщенко виокремлювали у держав внутрішньодержавні та зарубіжні органи⁷. При цьому, перші, на думку І.П. Бліщенко, складаються з конституційних (повноваження визначаються за національним правом) та конвенційних (наділяються додатковими повноваження за умовами конвенцій та двосторонніх угод). Зарубіжні органи складаються з постійних та тимчасових (делегації на конгресах і конференціях)⁸.

На думку Г.І. Туніна, внутрішньодержавні органи поділяються на такі, що здійснюють представництво з усіх питань, і такі, що представляють державу в одній галузі⁹. А зарубіжні органи поділяються на постійні (дипломатичні, консульські представництва, торговельні представництва та постійні представництва при міжнародних організаціях) та тимчасові (спеціальні місії та делегації на конференціях)¹⁰.

⁵ Зорин В.А. Основы дипломатической службы. – М., 1977.

⁶ Международное право. /отв. ред. Г.И. Тункина. – М.: Юридическая литература, 1974. – 592 с. С. 345-348.

⁷ Курс международного права /отв. ред. Ф.И. Кожевников. – М.: Изд. Международные отношения, 1966. – С. 365; Бліщенко І.П. Дипломатическое право. – М.: Высшая школа, 1990. – С. 15

⁸ Бліщенко І.П. Дипломатическое право. – М.: Высшая школа, 1990. – С. 48.

⁹ Международное право. /отв. ред. Г.И. Тункин. – М.: Юридическая литература, 1974. – 592 с. – С. 345.

¹⁰ Там само. – С. 348.

Погоджуючись із самою двочленною ідеєю диференціації органів зовнішніх зносин, К.А. Аджаров розподіляє їх на внутрішні та зарубіжні, виокремлюючи в перших із них конституційні та спеціалізовані (відомчі), а в других – дипломатичні (дипломатичні представництва, постійні представництва при міжнародних організаціях, тимчасові зарубіжні органи зовнішніх зносин) й недипломатичні (консульства, делегації на конференціях, комісари виставок за кордоном) або постійні (будь-які органи зовнішніх зносин, що мають постійну резиденцію за кордоном) та тимчасові (будь-які державні органи, що не направлені за кордон для виконання доручень тимчасового характеру)¹¹.

Подібні точки зору притаманні й українській школі міжнародного права. Так, один із її представників, а саме К.К. Сандровський вважав, що всі органи зовнішніх зносин держав можна поділити на внутрішньодержавні та зарубіжні. Внутрішньодержавні поділяються на конституційні та спеціалізовані (створення оформлюється актом внутрішнього права, але залежить від існування відповідних міжнародних угод). Зарубіжні органи диференціюються на постійні (посольства, консульства, постійні місії та представництва при міжнародних організаціях) й тимчасові (спеціальні місії, делегації на міжнародних конференціях, групи спостерігачів, делегації для участі в роботі сесій міжнародних організацій)¹².

Б.І. Гуменюк виокремлює в держав центральні та закордонні органи зовнішніх зносин. Розділяючи перші на органи загальнополітичного керівництва та спеціальні органи (галузеві та відомчі державні установи, співробітники яких не є дипломатами в загальноприйнятому значенні, проте час від часу

¹¹ Международное право / отв. ред. Л.А. Моджорян, Н.Т. Блатова. – М.: Юридическая литература, 1970. – 568 с. – С. 363-370.

¹² Сандровский К.К. Дипломатическое право. – К.: Вища школа, 1981. – 240 с. – С. 61-63; Міжнародне право. Основні галузі / За ред. В.Г. Буткевича. – К.: Либідь, 2004. – 816 с. – С. 44-46 .

їхня діяльність набуває певною мірою дипломатичного характеру), а другі – на постійні (посольства та місії, представництва при міжнародних організаціях) та тимчасові (делегатії, окремі представники за кордоном, спостерігачі на міжнародних конференціях, з'їздах, комісіях тощо)¹³.

В.М. Репецький пропонує одночасно виокремлювати вищі державні органи, наділені компетенцією у сфері міжнародних відносин:

1) органи, що виражають волю та принципи зовнішньої політики держави (парламент);

2) органи, покликані реалізовувати цю волю та принципи, що закріплюються у відповідних правових нормах (глава держави, глава уряду та міністр закордонних справ) й органи, наділені компетенцією у сфері зовнішніх відносин, які поділяє на внутрішньодержавні та закордонні. При цьому, на його думку, і внутрішньодержавні і закордонні органи функціонують і як тимчасові, і як постійні.

Якщо у визначенні закордонних органів в принципі існує згода з іншими дослідниками (постійні – посольства, постійні місії при міжнародних організаціях, консульства і т.п., тимчасові – делегатії, що беруть участь у міжнародних конференціях, спеціальні місії), то в якості тимчасових внутрішньодержавних органів В.М. Репецький виділяє главу держави, главу уряду, міністра закордонних справ та інших міністрів під час їх тимчасового візиту за кордон зі спеціальною місією¹⁴. Проте тут, на нашу думку, варто радше говорити про короткотермінові спеціальні місії, які виконують згадані особи, аніж про тимчасові внутрішньодержавні органи зовнішніх відносин.

¹³ Гуменюк Б.І. Основи дипломатичної та консульської служби. – К.: Либідь, 1998. – 248 с., С. 16–26.

¹⁴ Репецький В.М. Дипломатичне і консульське право: Підручник. – К.: Знання, 2006. – 372 с., С. 60-61.

Представники західної доктрини міжнародного права беруть за основу класифікації загальне функціональне призначення державних органів зовнішніх зносин і рівень їх привілеїв та імунітетів. Наприклад, Дж. Вуд та Ж. Серре поділяють державні органи зовнішніх зносин на дипломатичні й консульські органи та позачергові місії¹⁵. Л. Оппенгейм виокремлював Глав держав, дипломатичні відомства, дипломатичні представництва та консульства¹⁶. Ж. Тускоз – дипломатичну та консульську службу¹⁷. У цьому позицію названих дослідників підтримував і І.І. Лукашук, який вирізняв систему органів зовнішніх зносин (глава держави, уряд, міністерство закордонних справ, інші відомства, парламент, суд), дипломатичні органи, консульські органи та спеціальні місії¹⁸.

Як бачимо, якоїсь сталої класифікації органів зовнішніх зносин на разі не існує, хоча більшість дослідників міжнародного права, принаймні на пострадянському просторі, серед них і в Україні, розподіляють органи зовнішніх зносин держав на внутрішні та зовнішні.

У свою чергу, у міжнародних організаціях система органів є іншою. Насамперед, варто вказати, що міжнародним організаціям притаманне здійснення як активного (направлення своїх представників до держав та інших міжнародних організацій), так і пасивного (акредитація при собі

¹⁵ Вуд Д., Серре Ж. Дипломатический церемониал и протокол. / перевод с англ.. Ю.П. Клокина, В.В. Пастоева, Г.И. Фомина. – М.: Прогресс, 1976. – 395 с.(5 с.), С. 47-107.

¹⁶ Оппенгейм Л. Международное право. / перевод с англ. А.И. Ивенского, И.Я. Левина, И.А. Моро. - Мир. Т. 1, полутом 2. – М.: Изд-во Иностранной литературы, 1949. – 548 с. С. 295-374. - «Библиотек внешней политики».

¹⁷ Тускоз Ж. Міжнародне право. / переклад з франц. Л. Бадешко. – Будапешт, Інститут відкритого суспільства, Інститут Конституційної і Законодавчої політики, К.: АртЕк, 1998. – 416 с., 135 С.

¹⁸ Лукашук И.И. Международное право. Особенная часть. Учебник для юридических факультетов и вузов. – М.: Изд-во БЕК, 1997. – 410 с., С. 41-60.

представництва суб'єктів міжнародного права) права посольств. При них існують постійні представництва держав (які одночасно є зарубіжними органами зовнішніх зносин держав¹⁹), відповідні адміністративні органи міжнародної організації, котрі згідно з внутрішнім правом організації чи міждержавними угодами наділені правом представляти організацію та місії самої організації. Свого часу Р. Аго, роз'яснюючи різницю дипломатичних аспектів стосунків між державами та міжурядовими організаціями, вказав на такі причини: “По-перше, в цих відносинах беруть участь суб'єкти міжнародного права, відмінності в структурі та характері яких роблять неможливим просте застосування до них дипломатичного права. По-друге, міжнародна організація є суб'єктом міжнародного права, що не має території, тому до її відносин з державами входить третя сторона, а саме – приймаюча держава. Відповідно, відносини, про які йдеться, не є власне двосторонніми”²⁰. Тобто, система є в дійсності тричленною.

Б.В. Ганюшкін виокремлював чотири категорії представників держав у міжнародних організаціях: постійні представники і співробітники постійних представництв при міжнародних організаціях; постійні спостерігачі держав, що не входять до складу членів даної організації, і персонал місій, які засновані при цих організаціях; делегати держав на сесіях органів міжнародної організації та на міжнародних конференціях, скликаних або проведених такими організаціями; спостерігачі держав на сесіях органів міжнародних організацій та на конференціях²¹.

¹⁹ Блищенко И.П. Дипломатическое право. – М.: Высшая школа, 1990. – С. 132.

²⁰ Yearbook of the International Law Commission (YILC). - 1968. - vol. 1. - P. 10.

²¹ Ганюшкин Б.В. Дипломатическое право международных организаций. Правовое положение представителей государств при международных организациях, в их органах и на международных конференциях. - М.: Международные отношения, 1972. - 191 с., С. 8.

Проте, міжнародно-правові акти, присвячені статусу міжнародних організацій, як правило, не містять якихось спеціальних положень, що стосуються постійних представництв, обмежуючись лише згадуваннями про необхідність надання імунітетів та привілеїв представникам держав-членів тієї чи іншої організації на сесіях її органів та скликаних нею конференціях. Спеціальні норми, що стосуються правового положення постійних представництв містяться, як правило, в угодах про штаб-квартири міжнародних організацій. У більшості з них в загальній формі передбачається, що постійні представництва користуються такими ж привілеями й імунітетами, які надаються дипломатичним представництвам, акредитованим в державі перебування²². Крім того, право створення постійних представництв підтверджується і звичаєвою практикою міжнародних організацій²³.

В той же час, розглядаючи питання надання державам права засновувати постійні представництва при міжнародній організації, ми повинні розрізняти універсальні та регіональні міжнародні організації, оскільки від однієї з них походить і Європейський Союз. Навряд чи може викликати заперечення твердження про наявність права і потреби держав щодо створення постійних представництв при організаціях універсального характеру, що прямо передбачено в ст. 5 Віденської конвенції про представництво держав в їх відносинах з міжнародними організаціями універсального характеру (1975 р., чинності не набрала). Це ж стосується створення постійних місій спостерігачів держав – не членів організації. Ця норма діє звичайно ж у випадку не протиріччя її

²² Зокрема, п. 4 розд. 15 ст. V Угоди ООН-США 1947 р., ст. I Угоди про штаб-квартиру ОАД.

²³ Ганюшкин Б.В. Дипломатическое право международных организаций. Правовое положение представителей государств при международных организациях, в их органах и на международных конференциях. - М.: Международные отношения, 1972. - 191 с., С. 38.

правилам такої універсальної організації. Зрозуміло, що надавши таке право одним суб'єктам міжнародного права, міжнародна організація не може відмовити в цьому праві іншим.

Не дивлячись на часто однакову назву, варто розрізняти постійні представництва держав-членів при Союзі та представництва (за назвою), а точніше (з точки зору права зовнішніх зносин) – місії спостереження третіх держав при Союзі. Різниця між ними полягає в функціональному навантаженні цих органів зовнішніх зносин: якщо місії спостереження за своїм функціональним призначенням є лише органами зовнішніх зносин держав, то постійні представництва держав-членів виконують більше завдань, на яких ми зупинимося нижче.

З моменту вступу країни до Союзу її місія стає за своїм міжнародно-правовим статусом постійним представництвом при Союзі. Вперше представництва держав-членів при Співтовариствах були засновані в 1958 р. Представництво у зв'язку з більшою кількістю завдань має і більший чисельний склад. Очолює Постійне представництво постійний представник у ранзі Надзвичайного і Повноважного Посла, його заступник має ранг радника-посланника. До їх складу входять не лише співробітники міністерств закордонних справ країни, а й представники інших галузевих державних відомств, включаючи міністерства торгівлі, промисловості, казначейства, міністерства податків та зборів, сільського господарства – т.з. експерти. У представництвах на контрактній основі, в якості адміністративно-технічного персоналу працюють також іноземці. Наприклад, у представництві Великобританії, працює близько 100 осіб, включаючи 52 особи, найняті із числа місцевих жителів²⁴. Всі ці співробітники представництва користуються дипломатичним статусом.

²⁴ Guide to the Council of the EU. - Brussels. 1999.

У складі акредитованого при Союзі представництва федеративної держави-члена можуть бути й делегації її суб'єктів. Наприклад, у складі Постійного представництва Бельгії є також делегації Валлонії, Фландрії, регіону Брюссель та французької громади²⁵.

Члени персоналу представництва здійснюють свої функції не лише у якості співробітників представництва, але і в якості представників держави акредитації в органах Союзу. З цим пов'язана значна чисельність співробітників представництв таких країн, як Греція чи Словенія, оскільки їх фахівці з окремих конкретних питань повинні брати участь в роботі комітетів та робочих груп Союзу і для держав логічніше тримати цих чиновників в Брюсселі, аніж щотижнево сплачувати за їх поїздки з батьківщини. Зазвичай, саме відряджені державами-членами експерти та спеціалісти формують валютний і торговельний комітети.

Безпосередньо співробітники постійних представництв держав-членів при ЄС беруть участь в діяльності COREPER I і COREPER II, в окремих групах, займаючись підготовкою засідання Ради, в КПБ, в Економічному та соціальному комітеті, Комітеті регіонів. Вони ж підтримують зв'язки з Комісією та національними групами в Європейському парламенті, проводять переговори в рамках різних інстанцій в Раді. Окрім того, деякі постійні представництва можуть виконувати і специфічні завдання. Так, наприклад, Постійне представництво Італії при Союзі слідкує за присутністю італійських чиновників в інституціях Союзу за допомогою Бюро по контролю за присутністю італійських чиновників в європейських установах. Бюро веде їх реєстр, слідкує за їх кар'єрними успіхами з метою

²⁵ Permanent Representation of Belgium to the European Union [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.diplomatie.be/belgoeurop/default.asp>.

забезпечення адекватної присутності Італії на всіх щаблях, в тому числі – на керівних посадах Союзу²⁶.

Обсяг роботи постійного представництва та, відповідно, кількість представників певної країни в Союзі суттєво зростає в період її головування у Раді за рахунок збільшення кількості відряджених осіб з батьківщини на допомогу представництву експертів. До набуття чинності Лісабонським договором протягом 6 місяців постійний представник та його заступники головували на всіх зустрічах та засіданнях відповідного рівня. Як свідчить практика останніх років після ухвалення Лісабонського договору, така ж звичаєва схема, очевидно, зберігатиметься й надалі – після введення колективного 18 місячного головування в Раді. Завдання постійного представника та його заступників полягає в досягненні компромісів і в посередництві між країнами-членами. Вони спостерігають за передбаченим ходом дебатів, стежать за тим, щоб переговірники повністю володіли ситуацією.

Суттєва практична відмінність у діяльності представництв при Союзі від посольств полягає в тому, що всі їх члени постійно залучені до переговорного процесу. При цьому, самі переговори можуть вестися як у комітетах Союзу, так і на неофіційній основі. Строк перебування співробітників в представництвах при Союзі зазвичай не перевищує трьох-п'яти років. Повернувшись на батьківщину, вони можуть розраховувати на підвищення в своїх відомствах, що забезпечує міцний безпосередній зв'язок між інституціями Союзу та чиновниками країн-членів²⁷.

²⁶ The Permanent Representation of Italy to the European Union [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.italiaue.esteri.it/Rapp_UE/Menu/Ambasciata/Cosa_facciamo/.

²⁷ Зонова Т.В. Современная модель дипломатии: истоки становления и перспективы развития. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2003. - 336 с., С. 212.

Характерною рисою роботи Глави представництва при Союзі є його повсякденний контакт з акредитуючою державою, що й відрізняє його діяльність від діяльності посла або представника при інших міжнародних організаціях на кшталт ООН. Глава постійного представництва при Союзі щодня одержує з батьківщини інструкції по веденню переговорів²⁸. Під час переговорів постійне представництво взаємодіє з європейськими інституціями, а також з представництвами інших країн. При цьому, представництво підказує, через кого в Союзі варто лобіювати пропозиції держави-члена. Таким чином, представництво постачає необхідну інформацію Союзу й представництвам інших держав-членів, а також своєму уряду. При цьому, число контактів з представництвами інших країн-членів дорівнює числу контактів з інституціями Союзу.

Країни-члени мають розвинену систему координації національної та європейської політики. Так у Великобританії координуючим центром є Європейський секретаріат Кабінету міністрів у складі 20 осіб. У Франції, це Генеральний секретаріат Міжміністерського кабінету з проблем європейського співробітництва, підзвітний безпосередньо прем'єр-міністру. Щоправда до його компетенції не входять питання СЗППБ, якими займається Міністерство закордонних справ, а також питання бюджету Союзу, якими займається міністерство фінансів. В його апараті працює близько 100 чоловік. В Німеччині Канцелярія з європейських питань існує, на відміну від Франції та Великобританії, заради того, щоб формулювати лише точку зору канцлера, в той час, як відповідальність за вирішення конкретних проблем розподіляється між різними центрами²⁹.

²⁸ Blair A. Permanent Representations to the European Union. // *Diplomacy & Statecraft*, 1557-301x, Volume 12, Issue 3, 2001, Pages 139 – 158. P. 142.

²⁹ Blair A. Permanent Representations to the European Union. // *Diplomacy & Statecraft*, 1557-301x, Volume 12, Issue 3, 2001, Pages 139 – 158. P. 145.

В Україні та інших країнах колишнього СРСР, відносини з якими регулюються Угодами про партнерство та співробітництво, ключовим органом, що відповідає за співпрацю з Союзом є Рада з питань співробітництва між державою (сторонаю Угоди про партнерство та співробітництво) та Європейськими Співтовариствами (тепер – Союзом) у складі Глав ключових міністерств та відомств країни з одного боку та членів Ради і Комісії з іншого³⁰. Безпосередньо національним органом, що координує таку співпрацю є Координаційне бюро європейської та євроатлантичної інтеграції в Секретаріаті Кабінету міністрів України. Окрім того, у складі кожного міністерства існує департамент чи відділ, який займається питаннями, пов'язаними з Союзом. Наприклад, у Міністерстві закордонних справ України існує департамент Європейського Союзу³¹.

При Союзі акредитовані численні місії третіх держав, тобто держав - не членів (загальною кількістю близько 160), що в принципі не є типовим для регіональних міжнародних організацій. Першу таку місію в Брюсселі у 1953 р. при Європейському об'єднанні вугілля та сталі відкрили США. За своїм походженням вони є продовжувачами місій спостерігачів при міжнародній організації, проте, за своїм теперішнім станом – наближаються до дипломатичних представництв. Про це побічно свідчать навіть їх назви, що використовуються на практиці: в Україні – Представництво при Європейському Союзі, в Росії – Постійне представництво при ЕС і т.п. В Протоколі до Лісабонського договору використовується назва

³⁰ Указ Президента України „Про забезпечення виконання Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими співтовариствами (Європейським Союзом) і вдосконалення механізму співробітництва з Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом)” від 24 лютого 1998 р. № 148/98. - <http://www.minjust.gov.ua/0/2105>

³¹ Див. Структура МЗС України: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/856.htm>.

“місія”, з метою диференціації їх від постійних представництв держав-членів, які мають інші функції.

Права цих місій визначені в ст. 16 Протоколу № 7 до Лісабонського договору “Про привілеї та імунітети Європейського Союзу” (раніше ст. 17 “Протоколу про привілеї та імунітети Європейських співтовариств” – Додаток до Брюссельського “Договору про створення спільної Ради та спільної Комісії Європейських співтовариств” від 8 квітня 1965 р.). Передбачено, що держава-член, на території якої розташовано Союз, надає місіям третіх країн, акредитованих при Союзі, звичайні дипломатичні імунітети й привілеї. Тобто, не передбачено ніяких інших привілеїв, відмінних від дипломатичних у розумінні, регламентованому Віденською конвенцією про дипломатичні зносини 1961 р.

У разі приєднання третьої держави до Союзу, а точніше – після набуття такою угодою чинності, її місія при Союзі перетворюється на Постійне представництво при Союзі, аналогічне за своїми правами, повноваженнями та функціями постійним представництвам інших держав-членів Союзу. Характерно, що в період після підписання державою угоди про приєднання, але до набуття нею чинності внаслідок ратифікації всіма державами-членами Союзу представники та заступник представника такої держави можуть брати участь в роботі COREPER II та I, а представник її уряду – в роботі Ради з правом лише дорадчого голосу і, відповідно, без права голосувати в рамках процесу прийняття рішень Союзом³². Таке право надавали протоколи до Договору про приєднання, які, тим самим продукували для права зовнішніх зносин доволі цікавий вид суб’єкта, статус якого *вже* не був тотожним місії спостерігачів, але *ще* не означав статусу повноправного членства.

³² The Permanent Representation of the Republic of Poland to the European Union [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.brukselaeu.polemb.net/index.php?document=94>.

Окрім пасивного, Європейський Союз здійснює і активне посольське право: делегації Союзу (раніше делегації чи представництва Комісії Співтовариств) – акредитовані у 124 країнах та при міжнародних організаціях, зокрема, ООН, ОБСЄ, СОТ та ОЕСР. Перша така місія була відкрита Європейським об'єднанням вугілля та сталі у Великобританії в 1955 р. Функції делегації полягають у відслідковуванні та аналізі політики країни акредитації, спостереження за двосторонніми відносинами в політичній, економічній, торговельній, фінансовій сферах, а також у сфері технічного співробітництва. Делегації може бути надане право вести переговори від імені Союзу відповідно до затверджених повноважень. Передусім, це спільна торговельна політика, політика в сфері сільського господарства, рибальства, захисту навколишнього середовища, транспорту, енергетики, науки й технології. Після набуття чинності Лісабонським договором делегації Союзу повинні відігравати суттєву роль у проведенні СЗППБ, регулярно надаючи Верховному представникові аналіз політичних і зовнішньополітичних подій в країні акредитації, а також проводячи їх оцінку разом з посольствами країн-членів Союзу. Представництва відповідають за керівництво програмами технічного співробітництва Союзу, включаючи оперативне управління, укладання контрактів та фінансові питання (програма Тасіс, Європейська ініціатива в галузі демократії і прав людини тощо).

Сучасна інтенсивність здійснення активного право посольств у практиці Союзі є безпрецедентною, і виходить далеко за рамки аналогічного явища в регіональних міжнародних організаціях. В установчих договорах Союзу щодо цього зазначено, що “делегації Союзу в третіх державах та при міжнародних організаціях забезпечують представництво Союзу” (п. 1 ст. 221 ДФЄС). Відповідно, ліквідується попередня практика представництва Союзу в третіх державах посольствами держави, що головує в Раді. Делегації

підкоряються Верховному представникові Союзу. Передбачається їх тісна співпраця з дипломатичними та консульськими місіями держав-членів (п. 2 ст. 221 ДФЄС). Це є ще однією новацією європейського права, оскільки в жодній міжнародній організації такий принцип не передбачений. Тісна співпраця є продовженням розвитку СЗППБ та, на загал, є значним кроком по зближенню зовнішніх політик держав-членів та формуванню їх спільної позиції на зовнішній арені. Передбачено, зокрема, що “держави-члени активно та беззастережно підтримують СЗППБ Союзу в дусі лояльності та взаємної солідарності і дотримуються заходів Союзу в цій сфері. Держави-члени спільно ведуть роботу зі зміцнення та розвитку їх взаємної політичної солідарності” (п. 3 ст. 24 ДЄС). Продовжено цю ідею в ст. 32 та 35 ДЄС: дипломатичні місії держав-членів та делегації Союзу в третіх державах і при міжнародних організаціях співпрацюють одна з одною і сприяють формулюванню та реалізації спільного підходу.

Норму щодо тісної співпраці держав-членів та делегації Союзу можна розглядати як добровільне обмеження права держав-членів на здійснення самостійної зовнішньої політики. Традиційна відповідальність посольств у країнах-членах більшою чи меншою мірою перекладена на європейські інститути, на дипломатів та службовців різних департаментів Ради міністрів. Подальший розвиток ця норма отримала в ст. 34 ДЄС, де зазначено, що “держави-члени координують свої дії в рамках міжнародних організацій і на міжнародних конференціях. Вони відстоюють у цих форумах позиції Союзу. Верховний представник Союзу по іноземних справах і політиці безпеки організує дану координацію. У міжнародних організаціях та на міжнародних конференціях, де беруть участь не всі держави-члени, ті держави-члени, які є їх учасниками, захищають позиції Союзу” (п. 1 ст. 34 ДЄС). Держави-члени, що не беруть участь в цих міжнародних організаціях або на

міжнародних конференціях та Верховний представник мають інформуватися з будь-якого питання, що має спільний інтерес.

Окремо визначено діяльність держав-членів Союзу, які виступають в якості членів Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй. Передбачено, що вони “будуть узгоджувати свої дії та повною мірою інформувати інші держави-члени, а також Верховного представника. Держави-члени, які є членами Ради Безпеки, при здійсненні своїх функцій будуть захищати позиції та інтереси Союзу, без шкоди відповідальності, покладеної на них відповідно до положень Статуту Організації Об'єднаних Націй. Якщо Союз визначив позицію з питання, що входить до порядку денного Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй, то держави-члени, що засідають на ньому, клопочуть про запрошення Верховного представника з метою викласти позицію Союзу” (п. 3 ст. 34 ДЕС).

Слід зазначити, що норма, яка стосується узгодження дій та захисту позицій Союзу в Раді Безпеки ООН не нівелює принцип суверенної рівності держав та не впливає на норму щодо принципу наявності одного голосу для кожного члена Ради Безпеки (п. 1 ст. 27 Статуту ООН). У якості аргументу останнього твердження вкажемо що навіть у разі узгоджених дій Франції та Великобританії, які є і членами Союзу, і постійними членами Ради Безпеки, відсутнім буде юридичний вплив на рішення цього органу. Рада Безпеки приймає свої рішення з непроцедурних питань не на основі більшості, а у разі відсутності заперечень з боку постійних членів (п. 3 ст. 27 Статуту ООН), яких, окрім Франції та Великобританії, є ще три.

Іншою правовою основою для здійснення активного посольського права Союзом є двосторонні угоди з третіми країнами. До набуття чинності Лісабонським договором такі угоди уклалися між Комісією та урядом країни, у якій планувалося відкрити представництво (делегацію), або шляхом прийняття спеціального рішення Ради стосовно міжнародних організацій. Юридично вони представляли лише Комісію

Співтовариств, а не самі Співтовариства чи Союз, їхній персональний склад формувався з числа співробітників Комісії. Із набуттям чинності Лісабонським договором делегації Союзу в третіх державах потрапляють під юрисдикцію Верховного представника. Внаслідок згаданих вище змін щодо правосуб'єктності Союзу та ролі Верховного представника в зовнішніх зносинах Союзу, має певним чином змінитися і функціонування представництв (делегацій) Союзу. Відтепер Союз зможе виступати як суб'єкт міжнародного права та, відповідно, відкривати представництва вже від свого імені. Для цього є доречним укладання нових двосторонніх угод від імені Союзу, а не згода на правонаступництво щодо представництв Комісії Співтовариств на користь представництв Європейського Союзу. Останнє, в принципі, є можливим з огляду на ст. 1 ДЄС: "Союз замінює собою Європейське співтовариство та є його правонаступником", проте воно видається недоцільним, оскільки в цьому випадку незрозуміло, яким чином буде представлено, наприклад, Євратом, який функціонує за окремою угодою, маючи лише спільні інституційні установи з Союзом.

Поряд з акредитацією представництв в третіх державах, Союз має свої представництва і в державах-членах, які до 1989 р. мали назву "*інформаційні бюро*". Виходячи з ДЄС та ДФЄС, у праві ЄС має місце певна правова прогалина: визначено, що делегації Союзу в третіх державах переходять під контроль Верховного представника, але нічого не сказано про представництва в державах-членах. Тому, з формально-юридичної точки зору вони можуть залишитися під керівництвом Комісії, яка, окрім представництв в державах-членах, має регіональні бюро і в певних регіонах держав-членів.

Завдання представництв та регіональних бюро в державах-членах полягає в тому, щоб проводити в життя і відстоювати рішення Комісії та її політичний курс з урахуванням інтересів тієї держави чи регіону, де вони акредитовані. Вони слугують своєрідним "каналом зв'язку" з центральною та місцевою

владою, з політичними партіями, громадськими діячами, профспілками, діловими колами. Представництва допомагають комісарам в розробці їх політики, у проведенні ініціатив, у дослідженні громадської думки. До завдань представництва Комісії входить організація брифінгів напередодні візиту в країну Комісара або керівника генерального директорату Комісії, а також підготовка програми цього візиту, за допомогою, зокрема, мережі інформаційних центрів, якою Комісія володіє у державах-членах³³.

Представництва Комісії співпрацюють з присутніми в кожній державі-члені інформаційними бюро Європейського парламенту. Спільно вони організують візити державних та політичних діячів у Брюссель і Страсбург, приймають європейських парламентаріїв у країні перебування. Інформаційні бюро парламенту, окрім цього, знайомлять громадськість із діяльністю Європейського парламенту, забезпечують контакти із представниками влади, з бізнесменами, керівниками підприємств, представниками університетів, молодіжних асоціацій, профспілкових організацій.

Важливу роль в зовнішніх зносинах Союзу відіграють також місії *ad hoc* (спеціальні місії): спеціальні представники та різноманітні військові й гуманітарні миротворчі місії. Згідно ДЄС, спеціального представника з певних питань призначає Рада, а керівництво його діяльністю здійснює Верховний представник (ст. 33 ДЄС). Подібна ж процедура встановлена і щодо миротворчих місій: рішення про їх проведення ухвалює Рада, а Верховний представник відповідає за координацію військового та гуманітарного компонентів, але під керівництвом Ради (ст. 43 ДЄС).

³³ Дипломатия зарубежных государств. Учебное пособие / Под ред. Т.В.Зоновой. — М.: Московский государственный институт международных отношений (Университет); «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. - 352 с., С. 329.

Слід зазначити, що ЄС на разі є інститутом, котрий претендує на проведення чи не найактивнішої зовнішньої політики у загальносвітовому масштабі у найрізноманітніших сферах, що значно відрізняє його від регіональних міжнародних організацій та переважної більшості сучасних держав, адже проведення такої різноманітної та масштабної діяльності з місій *ad hoc* їм не притаманне. Держави в своїй практиці використовують призначення спеціальних представників Глав держав з особливих питань³⁴, проте одноосібно не проводять миротворчих операцій.

В Європейському Союзі ж діяльність та існування таких місій *ad hoc*, повторимося, прямо прописана в установчому договорі та відповідних заперечень не отримує.

Інша важлива відмінність у здійсненні зовнішніх зносин державами, міжнародними організаціями та Європейським Союзом проявляється у визначенні кола джерел, на основі яких здійснюється регулювання цих відносин. Як відомо, упродовж довгого часу міжнародно-правові питання зовнішніх зносин суб'єктів міжнародного права регулювалися звичаєвими нормами. У 1818 р. було прийнято Ахенський протокол, що встановив поділ на класи дипломатичних агентів і лише в другій половині ХХ ст. було проведено кодифікацію більшості норм в цій галузі міжнародного права. Так, у 1961 р. прийнято Віденську конвенцію про дипломатичні зносини (1964 р. наб. чин.)³⁵, в – 1963 р. Віденську конвенцію про консульські

³⁴ Див. наприклад: Указ Президента України від 1 грудня 2008 р. «Про Спеціального представника України з розвитку відносин з Російською Федерацією». – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1128%2F2008&test=Mf9yLGD6poY7Y>.

³⁵ Венская конвенция о дипломатических отношениях от 18 апреля 1961 г. // Действующее международное право в трех томах. Т. 1. – М.: Изд-во Московского независимого ин-та международного права, 1996. – С. 510-528.

зносини (1967 р. наб. чин.)³⁶, в – 1969 р. Конвенцію про спеціальні місії (1985 р. наб. чин.)³⁷ і в 1975 р. – Віденську конвенцію про представництво держав в їх відносинах з міжнародними організаціями універсального характеру (не наб. чин.)³⁸. Характерним є те, що учасниками всіх цих конвенцій були виключно держави, а не будь-які інші суб'єкти міжнародного права, ця норма міститься в преамбулах всіх перерахованих вище конвенцій. Слід також зауважити, що статус представників держав в міжнародних організаціях регламентується не універсальними міжнародними договорами, а цілою низкою міжнародно-правових та внутрішньодержавних актів. Наприклад, в ООН – це Статут ООН та статuti її спеціалізованих установ, Конвенція про привілеї та імунітети ООН 1946 р., Конвенція про привілеї та імунітети спеціалізованих установ 1947 р., акти національного законодавства, переважно, США, Швейцарії та Франції.

З огляду на еволюцію розвитку Союзу, що розпочалася із статусу міжнародної організації, сучасний Європейський Союз жодної участі у згаданих вище Віденських конвенціях не бере, внаслідок чого жодних прав та обов'язків для Союзу вони безпосередньо не створюють. Тому, сьогодні зовнішні зносини Союзу можуть розглядатися, як такі, що мають два рівні регулювання: зносини між державами-членами та Союзом, які мають певні архаїчні риси міжнародної організації, та зносини Союзу і його держав-членів (знову ж таки під суттєвим

³⁶ Венская конвенция о консульских сношениях от 24 апреля 1963 г. // Действующее международное право в трех томах. Т. 1. – М.: Изд-во Московского независимого ин-та международного права, 1996. – С. 528-562.

³⁷ Конвенция о специальных миссиях от 8 декабря 1969 г. // Действующее международное право в трех томах. Т. 1. – М.: Изд-во Московского независимого ин-та международного права, 1996. – С. 562-582.

³⁸ Венская конвенция о представительстве государств в их отношениях с международными организациями универсального характера от 14 марта 1975 г. // Действующее международное право в трех томах. Т. 1. – М.: Изд-во Московского независимого ин-та международного права, 1996. – С. 582-615.

контролем Союзу) з третіми державами та організаціями, в яких Союз набуває державоподібних рис. На другому рівні ЄС (Співтовариства, а тепер Союз) пішли шляхом укладання двосторонніх угод із зацікавленими країнами та міжнародними організаціями, щодо окремих питань зовнішніх зносин: відкриття місій Комісії / Союзу при державах та організаціях, характеру привілеїв та імунітетів цих представництв. Відносно привілеїв та імунітетів безпосередньо Співтовариств / Союзу в державах-членах, то тут чинним міжнародним документом є, як ми вже згадували, Протокол до Брюссельського договору, замінений зараз аналогічним Протоколом № 7 до Лісабонського договору “Про привілеї та імунітети Європейського Союзу”.

Окрім того, навіть не будучи стороною Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 р., Союз у двосторонніх угодах з третіми державами та організаціями передбачає встановлення для своїх представників у складі місії при третій державі таких же привілеїв, які передбачені Віденською конвенцією для членів дипломатичних представництв держав. Самі ці угоди уклалися протягом 70-90-х рр. ХХ ст. між Комісією Співтовариств, яка представляла Співтовариства і третіми державами та організаціями. В першому типі угод мова йшла про заснування представництва Співтовариств в державі, у другому – про обопільне створення представництв організацій на основі взаємності або створення представництва однієї з організацій при іншій.

Що стосується представництва третіх держав при Союзі, то процедура їх заснування є наступною. Згідно міжнародно-правового принципу суверенної рівності держав, всі країни є рівними у здійсненні своїх прав, виходячи з чого, в принципі, кожна держава може відкрити свою спостережну місію при Союзі. Характер привілеїв цієї місії буде ґрунтуватися на звичаї, хоча для відкриття такої місії і потрібна згода Союзу. Але ця згода може не бути оформленою окремою міжнародною угодою.

Цікавим є питання застосування принципу взаємності при відкритті місії третьої держави при Союзі та делегації Союзу при третій державі, який зазвичай застосовується у зовнішніх зносинах держав. В двосторонніх угодах третіх держав з Комісією Співтовариств, які власне і регулюють діяльність Представництв ЄС (de jure Комісії Співтовариств) в третіх державах, такий принцип не передбачений. Тобто, представництва (делегації) Союзу відкриваються не на основі того, що існує представництво такої держави при Союзі, а лише за умови чітко висловленої волі держави на акредитацію в себе делегації Союзу. Проте, в угодах з міжнародними організаціями, зокрема Радою Європи, передбачається застосування саме принципу взаємності. Це ще раз підкреслює сходження ЄС від міжнародної організації, яка за своєю правосуб'єктністю розглядається, за влучним висловом І.О. Чистоходової, “так би мовити рівною іншій міжнародній організації, проте не державі”³⁹.

Таким чином ми можемо зазначити, що Європейський Союз у здійсненні зовнішніх зносин має суттєві відмінності від міжнародної організації, проте ще не володіє всіма функціями притаманними державам. Союз має та активно використовує як пасивне (приймаючи в себе представництва), так і активне (надсилаючи свої делегації) право посольств.

Представництва при Союзі бувають наступних типів: постійні представництва держав-членів, органи Союзу, що складаються з представників держав-членів та місії третіх держав. За умовами Лісабонського договору делегації Союзу в третіх державах та при міжнародних організаціях забезпечують представництво вже всього Союзу, а керує ними Верховний представник. Передбачається їх тісна співпраця з

³⁹ Чистоходова И.А. Международно-правовой статус и функции зарубежных представительств государств и международных межправительственных организаций. Автореф. диссер. ... кандидата юридических наук спец.12.00.10. – М., 2005. – С. 13-14. С. 25.

дипломатичними та консульськими місцями держав-членів, що не передбачено в практиці жодної іншої міжнародної організації. Окремо визначені права та обов'язки держав-членів Союзу, які є членами Ради Безпеки ООН: вони мають захищати позиції та інтереси Союзу, а якщо Союз визначив позицію з питання, яке входить до порядку денного РБ ООН, то мають клопотати про запрошення на її засідання Верховного представника. Така тісна співпраця є продовженням розвитку СЗППБ і, в принципі, є значним кроком по зближенню зовнішніх політик держав-членів та їх спільній позиції на зовнішній арені.

ДЄС передбачає право Союзу на місії *ad hoc*, які надзвичайно інтенсивно використовуються у сучасній практиці зовнішніх зносин ЄС. Союз не є стороною жодної універсальної конвенції щодо зовнішніх зносин, проте, укладаючи з третіми державами угоди про відкриття своїх представництв (делегацій), поширює на їх співробітників норми Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 р.

Внутрішні органи зовнішніх зносин Європейського Союзу

Європейський Союз відрізняється від міжнародних організацій та держав у різноманітних сферах правовідносин, у тому числі – і у сфері регламентування та здійснення зовнішніх зносин. Ці відмінності обумовлені його специфічним міжнародно-правовим статусом та існуванням як суб'єкта міжнародного та європейського права. За такої особливої ситуації органи, що беруть участь у зовнішніх зносинах Союзу можуть бути диференційовані на декілька груп, а саме:

1) внутрішні органи Союзу – Європейська рада, Глава Європейської ради, Верховний представник з Союзу з закордонних справ і політики безпеки, Рада, Комісія, Європейський парламент;

2) зовнішні органи Союзу – делегації Союзу в третіх державах, місії *ad hoc* – спеціальні представники та співробітники гуманітарних, військових та поліційних місій Союзу в третіх державах, а також постійні представництва держав-членів та постійні представництва третіх держав і міжнародних організацій при Європейському Союзі. Причому, постійні представництва держав-членів виконують подвійну функцію виступаючи одночасно і зовнішнім органом зовнішніх зносин держав-членів, і частиною внутрішніх органів зовнішніх зносин Європейського Союзу. У свою чергу, постійні представництва – місії третіх держав та міжнародних організацій при Європейському Союзі виступають лише зовнішніми органами зовнішніх зносин цих держав та міжнародних організацій.

Зазначимо, що одним з важливих внесків Лісабонського договору стало скасування запровадженої Маастрихтським договором структури “опор”. На зміну їй прийшла тричленна система, за якою існує виключна компетенція Союзу, спільна компетенція (держави-члени не можуть здійснювати компетенцію у сферах, де її здійснює Союз) та підтримуюча компетенція (Союз може вживати заходів для підтримки, координації або доповнення заходів держав-членів) (ст. 4-6 ДЄС).

Але, не дивлячись на внесені Лісабонським договором зміни, у сфері зовнішніх зносин ЄС ми все ще можемо говорити про існування двох значних блоків, що мають дещо різний механізм регулювання. У першу чергу, це блок зносин, який залишився у спадок від комунітарного права Співтовариства (колишня “1 опора” Союзу), в яких Союз має зараз виключну та одноосібну компетенцію, та по друге – СЗППБ (колишня “2 опора” Союзу), яка не дивлячись на її певне зближення з комунітарним правом, значною мірою все ще залишається сферою міжурядового співробітництва, яке координується органами Союзу.

Компетенція Союзу з питань СЗППБ охоплює всі сфери зовнішньої політики та весь комплекс питань, що відноситься до безпеки Союзу та спільної оборони (п. 1 ст. 24 ДЕС). З цієї норми випливає, що предмет СЗППБ, у принципі, не обмежений. Іншими словами, не існує таких сфер міжнародних відносин, які становлять виключну компетенцію держав-членів та у які Союзу заборонено втручатися в рамках СЗППБ. В той же час, вона має свої особливості, які окреслені в ст. 21-42 ДЕС.

В першу чергу, СЗППБ здійснюється на основі спеціальних правил та процедур.

По-друге, її формують та здійснюють спеціально визначені органи: Європейська рада та Рада ЄС, а виконує Верховний представник Союзу із закордонних справ та політики безпеки (далі – Верховний представник) і держави-члени. Причому, держави-члени зобов'язуються активно й беззастережно підтримувати СЗППБ в дусі лояльності та взаємної солідарності з дотриманням заходів Союзу в цій сфері. Вони мають утримуватися від будь-яких дій, що суперечать інтересам Союзу або здатні завдати шкоди його ефективності як об'єднуючої сили в міжнародних відносинах. Контроль за цим здійснюють Рада і Верховний представник.

По-третє, за загальним правилом Європейська рада і Рада приймають рішення одногосно, якщо інше не передбачено Договорами.

По-четверте, прийняття законодавчих актів у сфері СЗППБ виключається.

Відповідно, по-п'яте, роль Європейського парламенту і Комісії – обмежена, а Суд Європейського Союзу не має повноважень, за винятком певних винятків (п. 1, 3 ст. 24 ДЕС).

По-шосте, повноваження з інших аспектів зовнішньої діяльності Союзу – не окреслені (ст. 21-42 ДЕС), або такі, що не мають до них прямих відсилок, відносяться до так званої комунітарної зовнішньої політики Союзу (раніше зовнішня діяльність в рамках Співтовариств), або до виключної

компетенції Союзу у зовнішніх зносинах, роль держав в якій нівельована на користь Союзу. Ті норми, що відносяться до міжнародного співробітництва, але передані до виключної компетенції Союзу, сконцентровані у ДФЄС. До них відноситься укладання угод про асоціацію з третіми державами та міжнародними організаціями, відносини з третіми державами в процесі реалізації спільної торговельної політики, відносини з країнами, що розвиваються, у рамках політики з метою сприяння розвитку, включаючи їх відносини з країнами (колишніми колоніями), що мають традиційно тісні зв'язки з рядом держав-членів ЄС та інші. Тому, ми змушені все ще звертати увагу на окреме представництво Союзу у сфері СЗППБ та інших сферах, а це, в свою чергу, свідчить про фрагментарність правового регулювання зовнішніх зносин ЄС, яке все ще зберігається.

Цю фрагментарність, зокрема, можна побачити в переліку тих органів, які здійснюють представництво Союзу на міжнародній арені. З одного боку в рамках СЗППБ – це Глава Європейської ради (п. 6 ст. 15 ДЄС) та Верховний представник (п. 2 ст. 27 ДЄС), а з іншого боку – Комісія забезпечує представництво Союзу на міжнародній арені у всіх інших випадках (п. 1 ст. 17 ДЄС). Зокрема Комісія веде переговори при укладанні угод з третіми країнами щодо спільної торговельної політики (п. 3 ст. 207 ДФЄС). Тому, при характеристиці повноважень органів Союзу у сфері зовнішніх зносин ми будемо звертати увагу на цю особливість, відрізняючи компетенцію органу Союзу в сфері СЗППБ від його компетенції в інших сферах, пов'язаних з міжнародною діяльністю Союзу.

Характерною ознакою Союзу після набуття чинності Лісабонським договором стало колективне головування держав-

членів у Раді⁴⁰. Воно буде здійснюватися трьома державами-членами на основі рівноправної ротації протягом 18 місяців, в усіх формаціях Ради, окрім формації з іноземних справ (ст. 16. п. 9 ДЄС). До цього така “трійка” головує по 6 місяців в Раді держав вже вводилася згідно Масстріхтської редакції ДЄС (ст. J.5 п. 3, Маастрихт), проте діяла вона лише в рамках СЗППБ як колективний представник Союзу на зовнішній арені, та й то за необхідності. До складу цієї “трійки” входили держава, що головує в ЄС на даний момент, її попередниця та наступниця⁴¹.

Сам інститут головування, позбавлений відповідної дипломатичної структури, не мав в своєму розпорядженні необхідних інструментів реалізації СЗППБ. В період гострих криз та конфліктів, Глава не завжди міг запропонувати лідерство, необхідне для проведення ефективних дипломатичних акцій. Була відсутня необхідна наступність та, відповідно, й ефективність в дипломатії ЄС. Багато що залежало від всього складу “трійки”. Амстердамський договір вніс зміни до складу “трійки”, сформувавши її з держави, що головує в Раді, держави, що буде головувати наступні 6 місяців та Верховного представника (ст. 18 п. 3-4 ДЄС, Амстердам)⁴². Такий же стан речей підтвердив і Ніщцький договір.

Ключовою є формально-юридична роль Ради в процедурі приєднання нових держав-членів до Союзу. Зокрема безпосередньо заявка щодо членства передається до Ради, яка після консультації з Комісією та схвалення Парламентом

⁴⁰ Див. Ст. 1 п. 1 Декларації № 9 (Декларация № 9 относительно член 16, параграф 9 от Договора за Европейския съюз относительно решението на Европейския съвет относительно председателството на Съвета // Официален вестник на Европейския съюз. – С 115. - 9.5.2008 г. – С. 341.)

⁴¹ ДЕС в редакции Маастрихтского договора // Хартли. – С. 628.

⁴² ДЕС в редакции Амстердамского договора // Treaty Of Amsterdam Amending The Treaty On European Union, The Treaties Establishing The European Communities And Related Acts // Official Journal C 340, 10 November 1997. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11997M/html/11997M.html#0145010077>.

приймає одностайне рішення про приєднання нового члена, яке потім у формі двосторонніх угод ратифікується державами-членами (ст. 49 ДЄС). Як уже згадувалося, вперше в Лісабонському договорі прописана і процедура виходу держави з Союзу, за якою однією з форм її юридичного оформлення виступає відповідна угода, яку з такою державою підписує Рада від імені Союзу (ст. 50 ДЄС).

Європейський Союз вступає у зовнішні зносини своїми внутрішніми органами інституційного характеру та спеціальними органами, причому останні виконують допоміжну функцію для перших.

Найважливішими серед цих органів є Європейська рада, Глава Європейської ради, Верховний представник Союзу із закордонних справ та політики безпеки, Рада, Комісія та Європейський парламент.

Суттєвою та специфічною є роль Суду Союзу, який своєю багаторічною практикою телеологічного тлумачення установчих договорів та законодавства Співтовариств/Союзу сприяв створенню такої галузі європейського права як право зовнішніх зносин Союзу.

Важливою стане роль ЄСЗД як своєрідного “міністерства закордонних справ Союзу”. Сама наявність таких структурних підрозділів, як внутрішні та зовнішні органи зовнішніх зносин свідчить про докорінну відмінність Союзу від міжурядових організацій, яким така диференціація є невідомою.

Проте, Союз еволюційно походить від міжурядових організацій, про що свідчить наявність в його структурі таких органів, як постійні представництва держав-членів, які в свою чергу формують такий орган Союзу, як Рада.

Досі в структурі права зовнішніх зносин Союзу зберігається подвійний його характер. З одного боку, це збереження в Комісії повноважень успадкованих від колишньої “1 опори” Союзу, з питань де Союз має виключну компетенцію. З іншого боку, це повноваження Верховного представника,

Глави Європейської ради та Ради в галузі СЗППБ, яка все ще зберігає риси міжурядового співробітництва.

Важливою новацією, внесеною Лісабонським договором стало питання представництва Союзу на міжнародній арені, що може свідчити про спрямованість ЄС на відхід СЗППБ від міжурядового співробітництва до діяльності на наднаціональному рівні. Відтепер СЗППБ не може здійснювати держава, що головує в Союзі, як це було ще за Ніщською редакцією ДЄС. Функцію представництва Союзу відтепер здійснюють Верховний представник та Глава Європейської ради (в сфері СЗППБ) або Комісія (в інших сферах).

Зовнішні органи зносин Європейського Союзу

Питання здійснення активного права посольств не первинними суб'єктами міжнародного права (наприклад, міжнародними організаціями), а також таким специфічним суб'єктом, яким є зараз Європейський Союз, завжди викликало дискусію в доктрині та практиці міжнародного права⁴³. Це питання не отримало свого кодифікаційного закріплення, залишившись поза увагою під час роботи з створення Віденської конвенції про представництво держав у їхніх відносинах з міжнародними організаціями універсального характеру 1975 року Конвенції. В спеціальних працях, що присвячені дипломатичному / посольському праву міжнародних організацій це питання також найчастіше обходять мовчанням⁴⁴. Українська дослідниця О.М. Шпакович вказує, що “право

⁴³ Останній приклад: Сандровський К.К. Дипломатичне право МОРГ // Міжнародне право. Основні галузі [Задорожній О.В., Буткевич В.Г.,] / К.К.Сандровський. – С. 99.

⁴⁴ Наприклад, Ганюшкин Б.В. Дипломатическое право международных организаций. – М.: Международные отношения, 1972. – 191 с.; Митрофанов М.В. Служащие международных организаций. – М, 1981. – 231 с.; Морозов Г.И. Международные организации. Некоторые вопросы теории. – М., 1974. – 167 с.; Нештаева Т.Н. Международные организации и право. – М., 1998. – 156 с.

посольства є ще однією формою реалізації міжнародної правосуб'єктності міжнародних організацій. Воно дістає конкретний вияв у праві організації направляти своїх представників у держави та інші міжнародні організації (активне право посольства) і праві мати при собі представників інших суб'єктів міжнародного права (пасивне право посольства). Як один з елементів її міжнародно-правового статусу “посольське право” належить кожній міжнародній організації – суб'єктові міжнародного права і є однією з найважливіших форм участі міжнародної організації в міжнародних відносинах. Слід підкреслити, що це саме право, а не обов'язок міжнародної організації.”⁴⁵

На практиці питання здійснення активного права посольств міжнародними організаціями вирішуються за допомогою двосторонніх договорів між міжнародною організацією та приймаючою державою з урахуванням норм національного права приймаючої держави. Виключенням в цьому є ООН, в рамках якої ухвалені універсальні Конвенція про привілеї та імунітети ООН 1946 р. та Конвенція про привілеї та імунітети спеціалізованих установ ООН 1947 р. Характерно, що такі угоди найчастіше визначають статус всієї організації та її персоналу в приймаючій державі, а не лише конкретного представництва. Ці угоди зазвичай укладаються організаціями на виконання норм статутів з її державами-членами, проте украй рідко – з іншими державами. В цьому сенсі ЄС кардинально відрізняється від міжнародних організацій, здійснюючи своє активне право посольств, не з державами-членами, а, навпаки, лише з третіми державами. На території держав-членів діє універсальний Брюссельський протокол 1965 р., адаптований Лісабонським договором Про

⁴⁵ Шпакович О. М. Роль міжнародних економічних організацій в правотворчому процесі: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2003. – С.59-60.

привілеї та імунітети ЄС, що не вимагає укладання додаткових двосторонніх угод.

Заснування Комісією делегацій в третіх державах та міжнародних організаціях є новим явищем в дипломатії, яке від самого початку значною мірою суперечило усталеній дипломатичній практиці, хоча й було схожим з практикою міжнародних організацій⁴⁶.

Європейські інтеграційні об'єднання майже відразу після свого створення стали підтримувати зв'язки з третіми країнами та міжнародними організаціями й брати участь в багатосторонніх міжнародних форумах. З цією метою вони створювали необхідні дипломатичні органи, щоб діяти як у рамках традиційної постійно-діючої двосторонньої дипломатії, так і в рамках форм багатосторонньої дипломатії та місій *ad hoc*.

З 1952 р., після того, як набув чинності Договір про європейське співтовариство вугілля та сталі (ЄСВС), Співтовариство стало брати участь в здійсненні пасивного права посольств (*ius legationis*). Зокрема, своє постійне представництво при Верховному Органі ЄСВС акредитувала Великобританія. Цей процес продовжили Швеція, США, Японія, а наразі при Союзі акредитовані представництва майже 150 країн світу. Паралельно, саме ЄСВС почало здійснювати активне право посольств: в 1956 р. місія Верховного Органу ЄСВС була заснована в Лондоні⁴⁷. На сьогодні ж мережа делегацій Союзу охоплює 130 держав та міжнародних організацій⁴⁸. Не маючи від початку дипломатичного статусу, ці делегації поступово отримували ті ж права, привілеї та

⁴⁶ Dupuy R. J. *Le droit des relations entre les organisations internationales* // RCADI. – t. 100. – 1960. – P. 457-589.

⁴⁷ Schermers H.G. *Las relaciones de Derecho internacional público de la Comunidad* // *Treinta años de Derecho comunitario*. - Luxemburgo, 1984. - P. 238-239.

⁴⁸ *Répertoire des délégations de la Commission des Communautés européennes et des bureaux dans la Communauté*. – Bruxelles, 15 mai 1992.

іmunітети, якими наділені дипломатичні представництва держав згідно норм дипломатичного права, користуючись при цьому інститутом *mutatis mutandis* норм Віденської конвенції 1961 р.

Однією з особливостей здійснення ЄС посольського права упродовж довгого часу була відсутність його згадування в установчих договорах ЄС. Тривалий час існувала лише ст. 17 Брюссельського Протоколу про привілеї та іmunітети ЄС 1965 р. (тепер ст. 16 протоколу № 1 “Про привілеї та іmunітети Європейського Союзу”, Лісабон) щодо пасивного права посольств: на них поширюються “дипломатичні іmunітети та привілеї, визнані в силу звичаю”. Саме ж право на здійснення активного права, повторимося, довгий час взагалі не згадувалося. Вперше, його передбачили у 1984 р. в Проекті Договору про Європейський Союз, прийнятому Європейським парламентом, ст. 89 якого передбачала:

“1. Комісія може, за згоди Ради від імені Союзу, встановлювати представництва в третіх державах та міжнародних організаціях.

2. Ці представництва можуть представляти Союз у всіх тих справах, які відносяться до спільної компетенції. Вони можуть також, в співпраці з дипломатичним представництвом держави-члена, яка обіймає посаду президента європейської Ради, координувати дипломатичну активність держав-членів в сферах, які відносяться до співробітництва.

3. В третіх державах та перед міжнародними організаціями, у яких немає представництв Союзу, його буде представляти дипломатичне представництво держави, яка обіймає посаду президента Ради або, в разі його відсутності, дипломатичне представництво будь-якої іншої держави-члена”⁴⁹.

⁴⁹ Proyecto de Tratado sobre la Unión europea adoptada por el Parlamento europeo el 14 de febrero de 1984 // J OCE. - C 77. - 19.3.1984. - P. 33.

Проте, цей договір чинності не набув і лише з прийняттям 1992 р. в Маастрихті ДЄС, в установчих договорах була зафіксована норма щодо існування делегацій Комісії в третіх державах: “Дипломатичні та консульські місії держав-членів і делегації Комісії в третіх державах та на міжнародних конференціях, а також її представництва при міжнародних організаціях, мають співпрацювати, щоб гарантувати пошану та виконання спільних рішень та дій, прийнятих Радою” (ст. J.6).

В інших умовах жодна з установ не користувалася *ius omnimodaе repraesentationis*⁵⁰ аж до набуття чинності Лісабонським договором, який поширив його на Верховного представника та Голову Європейської ради.

Першим представництвом Співтовариств за кордоном стала постійна місія ЄСВС в Лондоні. Рішення про це було ухвалено після укладання угоди про асоціацію ЄСВС з Великою Британією в 1955 р., хоча відповідна норма в самій угоді не містилася. Першим дипломатом співтовариства в ранзі посла від Співтовариства став Ван Клеффенс. Зі створенням ще двох європейських співтовариств, вони також стали розмірковувати над створенням своїх представництв в третіх державах за моделлю, створеною ЄСВС. В підсумку, для врегулювання цього питання європейська парламентська Асамблея прийняла 19 листопада 1969 р. резолюцію, в якій, стверджувалося, що європейські Співтовариства, завдяки тому, що вони є міжнародними юридичними особами, користуються активним та пасивним правом посольств. Це обґрунтовується Асамблеєю на основі принципу взаємності, оскільки це право було вже визнано третіми країнами, які створили свої місії при

⁵⁰ Sobrino José Manuel. La actividad diplomática de las delegaciones de la Comisión en el exterior de la Comunidad Europea // Revista de Instituciones Europeas. – № 20. – 1993 – P. 485-532, P. 490. – Режим доступу: http://www.cepc.es/rap/Publicaciones/Revistas/5/RIE_020_002_035.pdf

Співтовариствах та визнали себе готовим прийняти місії, які представляли б європейські Співтовариства⁵¹.

Діяльність делегацій в третіх державах з дипломатичним статусом розвивалася еволюційно. Так, спочатку їх кількість була досить обмеженою, а заснування здійснювалося у виключних випадках з метою відстоювання стратегічних інтересів ЄС, що підтверджується аналізом вибору третіх держав, у яких були засновані перші делегації: США – 1971 р., Японія – 1974 р. та Канада – 1976 р. Поступово, наприкінці кінці 70-х на початку 80-х рр. ХХ ст. кількість делегацій Комісії почала різко збільшуватися, зокрема в рамках проведення Середземноморської політики Співтовариств (Єгипет 1979; Ліван 1979; Марокко 1979; Сирія 1979; Югославія 1980; Ізраїль 1980; Йорданія 1980; Туніс 1981) та охоплення широких зон планети, географічно далеких від Співтовариства (Австралія 1981; Індія 1982; Бразилія 1984; Коста-Ріка, 1984). Із середини 80-х і до 90-х рр. ХХ ст. процес акредитування делегацій Комісії Співтовариств набув лавиноподібного характеру: їх кількість почала стрімко збільшуватись.

На даний момент (початок 2011 р.) ми можемо на практиці виокремити наступні види місій, що підтримуються Союзом в третіх державах та міжнародних організаціях:

1. Делегації Союзу, що функціонують у рамках Лісабонського договору та входять до структури, підзвітної Верховному представникові (Україна, Китай, Індія, Африканський Союз, Австралія, Сербія, Македонія, Судан, Індонезія, Норвегія, Афганістан, половина країн Африки та деякі інші).

2. Делегації Європейської комісії, що мають протягом невеликого періоду (до 1 року) перейти під управління Верховного представника (більшість країн, зокрема, США, Канада, Росія, при міжнародних організаціях в Нью-Йорку,

⁵¹ Resolución de 19 de noviembre de 1960 // JO. – 76. – 16.12.1960. – P. 1496.

Відні, Женеві, Парижі, при ООН, більшості країн Латинської Америки, Японії, Непалі, Південній Кореї, Малайзії, Пакистані, Туреччині, Саудівській Аравії, ДР Конго, Мавританії, Марокко, Малі тощо).

3. Акредитація делегацій за сумісництвом (non-resident delegation) (Ліхтенштейн (зі Швейцарії), Ватикан (із делегації при організаціях у Римі), Білорусь (з України), Лівія (з Тунісу), Ємен, Оман, Кувейт, Катар, ОАЕ (всі – з Саудівської Аравії), Туркменістан (з Казахстану), Монголія (з Китаю), Бутан (з Індії), Мальдіви (зі Шрі-Ланки), М'янма, Лаос, Камбоджа (всі – з Таїланду), Бруней (з Індонезії), Сан-Томе і Принсіпі, Екваторіальна Гвінея (обидві – з Габону), Свaziленд (з Лесото), Парагвай (з Уругваю), Еквадор (з Колумбії), Суринам (з Гайани), Панама, Гондурас, Сальвадор, Коста-Ріка, Гватемала (всі з Нікарагуа), Куба (з Домініканської Республіки), Багами (з Ямайки), Палау (з Фіджі), Мальтійський орден (з делегації при організаціях у Римі) та деякі інші дрібні острівні країни).

4. Місії, що не мають дипломатичного статусу – офіси інформації і т.п. (Узбекистан (Дім Європи), Китайська Республіка (Тайвань) (Економічний і торговельний офіс), Палестинська адміністрація (офіс технічної допомоги Комісії), Косово (відділення зв'язку Комісії (Liaison Office), Рада Європи (делегація при РС / Європейському Суді з прав людини за Лісабонським договором)).

5. Місії у країнах та заморських територіях, що не встановлювали відносини дипломатичного характеру з ЄС, проте за актами ЄС відповідальні за відносини з ними – делегації Союзу з відповідних країн (Сомалі (з Кенії), Французька Гвіана (з Барбадосу), Нова Каледонія (з Фіджі), Аруба (з Гайани) та деякі інші спеціальні території країн-членів ЄС за його межами).

6. Спільні з третіми державами та міжнародними організаціями (Комітет послів АКТ-ЄС).

Цілі вказаних місій у країні перебування наразі визначаються в наступному:

- представляти, пояснювати та реалізовувати політику Союзу;
- аналізувати й надавати інформацію про політику та події в країні, у якій акредитована місія;
- проводити переговори відповідно до конкретного мандату⁵².

Зараз ЄС не підтримує жодних відносин дипломатичного характеру з такими країнами, як Іран, Гренландія, Андорра, Монако, Сан-Марино, Західна Сахара, Північна Корея.

Таким чином ми можемо вказати, що Союз на сьогодні має власні органи зовнішніх зносин, які його репрезентують на міжнародній арені у третіх державах та міжнародних організаціях. Вони підзвітні, або переходять у підзвітність Верховному представникові та будуть елементами спільної дипломатичної служби ЄС – Європейської служби зовнішньополітичної діяльності. Їх назва за установчими договорами – “*делегатії Союзу*”.

До ухвалення Лісабонського договору Союз власних представництв за кордоном не мав, а інтереси Співтовариств представляла Комісія через свої делегатії. Останні розвивалися еволюційно: від простих інформаційних офісів або технічних агентств, штат яких наймають за контрактом – до професійної служби, складеної з державних службовців із дипломатичною акредитацією. Раніше вони мали декілька назв та різні органи підпорядкування: Комісію та Раду, що створювало певну плутанину й ускладнювало управління.

Заснування широкої мережі делегатій, представництв, офісів та антен Комісії / Союзу в третіх державах засновується на подвійному правовому підґрунті: з одного боку – це

⁵² Наприклад, Role of the EC delegation to Nepal. – Режим доступу: http://www.ecdelegationnepal.org/en/about_us/role_of_the_ec_delegation.htm.

установчі договори ЄС та рішення Комісії / Верховного представника, з іншого – двосторонні чи багатосторонні угоди Комісії / Союзу з країною перебування про заснування делегації та надання їй певних привілеїв та імунітетів. Крім того, до таких джерел відносяться односторонні акти держав чи акти національного права, в яких держава перебування висловлює згоду наділити делегацію статусом, аналогічним дипломатичному. Статус делегацій та їх персоналу двосторонніми угодами визначається як такий, що відповідає *mutatis mutandis* статусу, який встановлюється Віденською конвенцією 1961 р. для дипломатичних представництв держав.

Отримання делегаціями Союзу права виступати у якості дипломатичних установ досі ще остаточно не завершено. Так, Союз і до сьогодні не може присвоювати дипломатичні ранги, а його делегацію очолюють особи в ранзі послів, маючи його або як особистий ранг від держави-члена, або володіючи ним лише на час перебування на посаді. Проте, самі делегації наразі вже представляють Союз в цілому, до них та їх співробітників застосовуються згідно двосторонніх угод з державами перебування *mutatis mutandis* норми Віденської конвенції 1961 р., які, власне, регулюють дипломатичні відносини між державами, самі делегації виконують більшість функцій, притаманних дипломатичним представництвам. Крім того, у рамках Союзу відбувається активне формування Європейської служби зовнішньополітичної діяльності, що матиме власний штат, рекрутований від Комісії, Ради та держав-членів, з якого і буде формуватися як апарат Верховного представника, так і підзвітні йому делегації Союзу. Все це свідчить, що делегації Союзу вже далеко відійшли від того, що прийнято називати “правом посольств” або “дипломатією міжнародних організацій”, а їхній статус стає близьким до того, який мають дипломатичні представництва держав.

Спеціальні місії (місії ad hoc) та їх роль у здійсненні зовнішніх зносин ЄС

Окрім постійних представництв місій, що покликані у тій чи іншій формі репрезентувати політику ЄС у його зовнішніх зносинах з третіми державами, надзвичайно важлива роль у цій сфері відводиться й місіям спеціальним. Вітчизняні дослідники зазначають, що поняттям “спеціальна місія” у міжнародному праві позначається “різновид тимчасових закордонних органів зовнішніх зносин, що складаються з представників, які направляються однією державою до іншої для виконання конкретних завдань, обумовлених за згодою між цими державами. У міжнародно-правовій науці та практиці держав ця форма здійснення зовнішніх зносин раніше називалася «дипломатія ad hoc», тобто тимчасові, створювані в кожному конкретному випадку з певного приводу дипломатичні органи держав за кордоном”⁵³. Як бачимо, при аналізі місії ad hoc дослідники оперують визначенням, яке у якості суб’єктів міжнародного права та відповідних правовідносин охоплює лише держави. З огляду на проведене вище дослідження, ми вже аргументували доцільність наділення правосуб’єктністю і Європейський Союз та його органи. А значить, у сфері зовнішніх зносин не лише держави, але й такий унікальний феномен сучасного міжнародного права та міжнародних відносин, як ЄС також має всі підстави засновувати та використовувати місії ad hoc.

Що, власне, він активно і робить. Під місіями ad hoc (спеціальними місіями), використовуваних у якості органів зовнішніх зносин ЄС ми розуміємо згаданих в установчих договорах Союзу спеціальних представників, що діють на основі ст. 33 ДЄС та окремі “інституційні форми здійснення оперативних дій”, які спираються на цивільні та військові

⁵³ Дмитрієв А.І., Муравйов В.І. Міжнародне публічне право: Навч. посіб. / Відп. ред.: Ю.С.Шемшученко; Л.В.Губерський. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – С. 57

заходи (миротворчі й гуманітарні місії Союзу) за ст. 42-43 ДЄС та не консолідовані в установчих договорах надзвичайно короткотермінові місії.

Союз не є стороною жодної з універсальних конвенцій права зовнішніх зносин, в тому числі і тієї, що має регулювати функціонування місій *ad hoc* – Віденської конвенції 1969 р. “Про спеціальні місії”. Проте, в своїй практиці Союз іноді посилається і на цю Конвенцію, особливо з країнами, що її ратифікували⁵⁴. Цікаво, що Конвенція 1969 р. закріпила звичаєву норму щодо необов’язковості існування дипломатичних відносин для відрядження чи прийняття спеціальної місії (ст. 7), а це характерно для Європейського Союзу, який юридично дипломатичних відносин як таких не підтримує. Ще одним важливим для нас моментом у Конвенції 1969 р. є визначення того, що є спеціальна місія – тимчасова місія, що за своїм характером представляє державу і направляється однією державою в іншу за згодою останньої для розгляду з нею певних питань або для виконання щодо неї певного завдання. При цьому делегації, що беруть участь у роботі багатосторонніх конференцій або органів міжнародних організацій, спеціальними місіями не вважаються (ст. 1).

Повторюючи викладену вище тезу, ще раз вкажемо, що таке визначення, на нашу думку, *mutatis mutandis* може використовуватися і щодо Європейського Союзу. Виглядати воно буде наступним чином: *місія ad hoc Союзу* - це тимчасова місія, що за своїм характером представляє Європейській Союз та його членів у третіх державах чи міжнародних організаціях за їх згоди або санкції РБ ООН для розгляду з ними певних питань або для виконання щодо них певного завдання.

⁵⁴ Наприклад, з Індонезією. Див.: Agreement in the form of an exchange of letters between the European Union and the Government of Indonesia on the tasks, status, privileges and immunities of the European Union Monitoring Mission in Aceh (Indonesia) (Aceh Monitoring Mission — AMM) and its personnel on 3 October 2005. – OJ L 273. – 4.10.2006. – р. 9–11.

Поняття “спеціальні представники” відоме як державам, так і міжнародним організаціям. Глава держави своїм спеціальним указом призначає спеціальних представників з конкретних питань або для вирішення конкретної проблеми у міжнародних відносинах. За характером своєї діяльності спеціальні представники представляють державу в цілому, хоча, виходячи з назви, може скластися враження, що вони представляють певну посадову особу держави. Наприклад, в Україні спеціальні представники, які мають повну назву “спеціальні представники України”, хоча й призначаються Президентом України, але представляють Україну як державу⁵⁵.

В установчих договорах Європейського Союзу поняття “спеціальні представники” (The Special Representatives of the EU) було введено Амстердамським договором з метою вирішення низки структурних проблем європейської дипломатії. Проте, Амстердамський договір лише поставив на правову основу практику, початок якої було встановлено із самим створенням Європейського Союзу, коли до воюючої Югославії направлялися представники Співтовариств/Союзу⁵⁶. Суть цього явища полягала в призначенні Союзом спеціальних чиновників, що мали діяти в різних неспокійних регіонах і країнах, відіграючи активну роль в зусиллях з підтримання миру, стабільності й верховенства права. Спеціальні представники концентрують свою діяльність на розробці та здійсненні політики ЄС в регіоні своєї діяльності, надаючи, при цьому, оперативну інформацію компетентним органам Союзу. Перші

⁵⁵ Наприклад, Указ Президента України „Про Спеціального представника України з питань придністровського врегулювання”, 16 вересня 2005 року № 1279/2005. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1279%2F2005&check=qY4Mfbtc78fV4tLUZiOpFDQXHI432s80msh8Ie6>.

⁵⁶ Т.з. „тройки” (trojki). Див.: Дипломатия зарубежных государств. Учебное пособие / Под ред. Т.В.Зоной. – М.: Московский государственный институт международных отношений (Университет); «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. - 352 с., С. 316.

спеціальні представники (тоді спеціальні посланці ЄС (Special Envoys)) були призначені Радою у 1996 р.: А. Айєло – для району африканських Великих озер⁵⁷ та М. Анхель Моратінос – для мирного процесу на Близькому Сході⁵⁸.

Існування такої посади тодішніми установчими договорами не передбачалося й основою для їх призначення та функціонування визначалися ст. 3.J та 11.J ДЄС (Маастрихт) щодо прийняття спільних дій Радою, а також висновок Європейської Ради та спільна дія Ради. Характерно, що персонал для них мав надаватися виключно державою-членом або Комісією⁵⁹. Кількість цього персоналу була незначною: 4-6 осіб⁶⁰. Така дещо неоднозначна правова база під діяльністю спеціальних посланців викликала запитання навіть в депутатів Європейського Парламенту⁶¹ та сприяла консолідації його повноважень в редакції ДЄС Амстердамським договором.

Амстердамський договір визначив в загальних рисах процедуру призначення спеціальних представників Європейського Союзу, що збереглася і дотепер: “Рада, коли це

⁵⁷ 96/256/EC: 96/250/CFSP: Joint Action of 25 March 1996 adopted by the Council on the basis of Article J.3 of the Treaty on European Union, in relation to the nomination of a Special Envoy for the African Great Lakes Region // Official Journal. - L 087. - 04/04/1996. - P.1-2.

⁵⁸ 96/676/CFSP: Joint Action of 25 November 1996 adopted by the Council on the basis of Article J.3 of the Treaty on European Union in relation to the nomination of an EU special envoy for the Middle East peace process // Official Journal. - L 315. - 04/12/1996. - P. 1-2.

⁵⁹ Art 4 p. 396/256/EC: 96/250/CFSP: Joint Action of 25 March 1996 adopted by the Council on the basis of Article J.3 of the Treaty on European Union, in relation to the nomination of a Special Envoy for the African Great Lakes Region // Official Journal. - L 087. - 04/04/1996. - P.1-2.

⁶⁰ Дані згідно Written Question E-1595/99 by Christoph Konrad (PPE-DE) to the Council. EU special representatives and envoys and special coordinators // Official Journal. - 170 E. - 20/06/2000. - P. 45-46.

⁶¹ Written Question E-1595/99 by Christoph Konrad (PPE-DE) to the Council. EU special representatives and envoys and special coordinators // Official Journal. - 170 E. - 20/06/2000. - P. 45-46.

необхідно, може призначити спеціального представника з мандатом відносно специфічних проблем політики” (ст. 18 п. 5 ДЄС, Амстердам/Ніцца). Зараз ця норма видозмінена з урахуванням повноважень Верховного представника Союзу: “Рада за пропозицією Верховного представника Союзу з закордонних справ та політики безпеки може призначити спеціального представника, якого вона наділяє мандатом відносно окремих політичних питань. Спеціальний представник здійснює свій мандат під керівництвом Верховного представника” (ст. 33 ДЄС, Лісабон). При цьому, в регламенті парламенту – “Правилах процедури Європейського Парламенту” регламентується не передбачене Установчими договорами залучення до процедури призначення спеціального представника Європейського Парламенту. Зокрема, Глава Парламенту має запросити Раду (точніше – її представників) до Парламенту для надання відповідей щодо мандату, його цілей та іншого, що стосується задач та ролі, яку буде виконувати Спеціальний представник. Після призначення, але до вступу на посаду спеціального представника, ця особа може бути запрошена до парламентського комітету з метою відповіді на поставлені питання. Протягом трьох місяців після заслуховування можуть бути запропоновані рекомендації за його наслідками (правило 93 п. 1-3)⁶².

Ще однією новацією стало залучення спеціальних представників через Верховного представника до діяльності з інформування Європейського парламенту (ст. 36 ДЄС). За регламентом, можливі декілька її різновидів:

1. По-перше, регулярне інформування спеціальним представником Парламенту про практичне виконання своєї діяльності (правило 93 п. 4). Форма такого інформування прямо

⁶² Rules of Procedure of the European Parliament 7th parliamentary term - December 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=//EP//NONSGML+RUL+ES-EP+20091201+0+DOC+PDF+V0//EN&language=EN>.

не встановлена, тобто може бути як особистою та усною, так і безособовою та письмовою, чи здійснюватися в іншій формі.

2. По-друге, це особисте запрошення спеціального представника Парламентом або його відповідним комітетом (правило 93 п. 5).

Повністю незмінним в призначенні спеціального представника за Амстердамським, Ніццьким та Лісабонським договорами є застосування Радою процедури голосування кваліфікованою більшістю (ст. 23 п. 2 ДЄС, Ніцца; ст. 31 п. 2 ДЄС, Лісабон).

Кількість спеціальних представників в Європейському Союзі не є сталою та залежить від конкретної ситуації у світі. Так, в 2001 р. їх було 6 (по Близькому Сходу, по району Великих озер в Африці, по координації дії Пакту про стабільність у Південно-Східній Європі, по колишній Югославській Республіці Македонії, по Боснії та Герцеговині, по Афганістану)⁶³, у 2009 р. – 12 (по Афганістану та Пакистану, по району Великих озер в Африці, по Африканському союзу, по Боснії та Герцеговині, по Центральній Азії, по Косово, по колишній Югославській Республіці Македонії, по Близькому Сходу, по Молдові, по Південному Кавказу, по кризі у Грузії та по Судану)⁶⁴. Характерною відмінністю спеціальних представників Союзу від спеціальних представників інших міжнародних організацій, є те, що вони призначаються виключно за географічним принципом, а не для вирішення проблем, що не мають чітко виражених географічних обрисів, як в ООН чи ОБСЄ (міграції, СНІД, глобальне потепління тощо).

⁶³ Law and Institutions of the European Union. Seventh Edition. K.P.E.Lasok, : D.Lasok. - London: «Butterworth», 2001. – p. 332.

⁶⁴ Factsheet on EUSRs [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/091203%2520EUSR%2520FACTSHEET%2520December%252009.pdf>.

Деякі зі спеціальних представників постійно перебувають в регіоні своєї діяльності, інші працюють в Брюсселі, здійснюючи регулярні візити до регіону. Фінансування цієї діяльності здійснюється з бюджету Союзу, будучи прописаним окремим рядком в розділі про СЗППБ. У своїй діяльності спеціальні представники використовують групу політичних радників. Наприклад, радники спеціального представника по Молдові працюють в Брюсселі, Києві, Кишиневі та Одесі. Держави-члени можуть делегувати співробітників на контрактній основі для спеціальних представників.

Як і інші рішення в сфері СЗППБ, рішення Ради з призначення спеціальних представників втілюються у формі спільних дій (joint actions)⁶⁵. Безпосередньо з державами перебування питання діяльності спеціальних представників може оформлюються усною домовленістю чи письмовою угодою. Це можуть бути як спеціальні угоди про статус спеціальних представників Європейського Союзу⁶⁶ чи взагалі Європейського Союзу, так і рамкові угоди між відповідною державою та Європейським Союзом, у яких можуть міститися відповідні норми про спеціальних представників. Така практика перегукується з нормою Конвенції 1969 р. щодо визначення функцій спеціальної місії за взаємної згоди між акредитуючою державою та державою акредитації (ст. 3).

Таким чином, питання діяльності спеціальних представників Європейського Союзу регулюються як актами міжнародного, так і європейського права. В цих документах визначаються найважливіші питання діяльності спеціальних

⁶⁵ Наприклад: Council Joint Action 2007/805/CFSP of 6 December 2007 appointing a European Union Special Representative to the African Union // OJ L 323. – 8.12.2007. - p. 45.

⁶⁶ Наприклад: Agreement between the European Union and the Government of Georgia on the status in Georgia of the European Union Special Representative for the South Caucasus and his/her support team of 20 March 2006 // OJ L 135. - 23.5.2006. - p. 14–16.

представників, їх привілеї та імунітети, мандат місії, термін діяльності і т.ін.

Завдання, що стоять перед спеціальними представниками зазвичай є доволі різноманітними. Так, спеціальний представник Європейського Союзу по Судану:

- сприяє зусиллям у досягненні політичного врегулювання конфлікту в Дарфурі з метою укладання всеохоплюючої мирної угоди;

- робить внесок в забезпечення максимальної ефективності військово-цивільної місії ЄС на підтримку місії Африканського союзу в Судані;

- бере участь в підтримці військової місії ЄС у Чаді та Центральноафриканській Республіці⁶⁷.

Спеціальний представник Європейського Союзу в Косово:

- надає консультативні послуги ЄС;

- підтримує в рамках політичного процесу та сприяє загальній політичній координації ЄС в Косово, реалізуючи цим цілі політики ЄС: розбудови стабільного, життєздатного, демократичного та мирного багатоетнічного Косово;

- виступає в якості Міжнародного цивільного представника⁶⁸.

Спеціальний представник для Молдови:

- сприяє мирному врегулюванню придністровського конфлікту на основі дієвого вирішення при повазі до суверенітету Республіки Молдови в рамках її міжнародно-визнаних кордонів за умов тісної координації з ОБСЄ;

⁶⁷ Council Joint Action 2007/809/CFSP of 6 December 2007 amending Joint Action 2007/108/CFSP extending the mandate of the European Union Special Representative for Sudan // OJ L 323. – 8.12.2007. – p. 57–58.

⁶⁸ Council Joint Action 2007/744/CFSP of 19 November 2007 amending and extending Joint Action 2006/623/CFSP on the establishment of an EU team to contribute to the preparations of the establishment of a possible International Civilian Office in Kosovo, including a European Union Special Representative component (ICO/EUSR Preparation Team) // OJ L 301. – 20.11.2007. – p. 27–27.

– має допомагати підвищенню ефективності прикордонного та митного контролю на спільному кордоні Республіки Молдова та України, з особливою увагою до придністровської ділянки за сприяння Місії ЄС з прикордонної допомоги Молдові та Україні⁶⁹.

Спеціальний представник по Афганістану і Пакистану:

– сприяє втіленню спільної декларації “ЄС-Афганістан”, відповідних резолюцій Ради Безпеки ООН;

– допомагає укріпленню афганської держави шляхом сприяння внескам в мирний процес в з боку держав-сусідів;

– сприяє здійсненню спільної декларації “ЄС-Пакистан” та відповідних резолюцій Ради Безпеки ООН, підтверджуючи, при цьому, центральну роль ООН, зокрема сприяючи роботі Спеціального представника Генерального секретаря ООН в регіоні⁷⁰.

Як бачимо, мандат спеціальних представників є різним і полягає, головним чином, в автономному або сумісному разом з іншими організаціями, розв’язанні регіональних конфліктів. В багатьох випадках вони концентрують в своїх руках повноваження кількох місій *ad hoc*, діючи “за сумісництвом” не лише в якості спеціальних представників, а й інших тимчасових органів Союзу або навіть інших міжнародних організацій. Наприклад, спеціальний представник у Боснії і Герцеговині є також Високим представником для Боснії і Герцеговини, а спеціальні представники у Колишній югославській Республіці

⁶⁹ Council Joint Action 2005/265/CFSP of 23 March 2005 appointing a Special Representative of the European Union for Moldova // OJ L 81. - 30.3.2005. - p. 50–52; Council Joint Action 2006/120/CFSP of 20 February 2006 extending the mandate of the European Union Special Representative for Moldova // OJ L 49. - 21.2.2006. - p. 11–13; Council Joint Action 2009/132/CFSP of 16 February 2009 extending the mandate of the European Union Special Representative in the Republic of Moldova // OJ L 46. - 17.2.2009. - p. 50–52.

⁷⁰ Council Joint Action of 10 December 2001 concerning the appointment of the Special Representative of the European Union // Official Journal L 326. - 11.12.2001. - p. 1-3.

Македонія та Африканському Союзу також очолюють відповідні делегації ЄС. При цьому, вони концентрують на собі розв'язання саме цивільних аспектів конфлікту, а це в свою чергу зменшує розпорошеність ресурсів, що спрямовані на досягнення цієї мети. Наприклад, глава Місії Європейського Союзу з надання прикордонної допомоги Молдові та Україні – акредитований як Старший політичний радник Спеціального Представника ЄС та одночасно є керівником розширеної групи радників з прикордонних питань Спеціального Представника ЄС.

Термін діяльності спеціальних представників є обмеженим і чітко визначеним, проте в разі потреби повноваження спеціального представника можуть пролонгуватися або одна особа може бути замінена на іншу на тій же посаді.

Цікава відмінність між Конвенцією 1969 р. “Про спеціальні місії”⁷¹ та практикою спеціальних представників Європейського Союзу простежується при аналізі проблеми привілеїв та імунітетів. За Конвенцією, спеціальні місії мають обмежені імунітети щодо статусу приміщень – вони не мають абсолютної недоторканності приміщень, влада країни перебування має доступ до таких приміщень в разі пожежі чи стихійного лиха (п. 1 ст. 25). Імунітети спеціальних представників Європейського Союзу та їхні місії за двосторонніми угодами – аналогічні привілеям дипломатичних представництв, тобто не мають згаданого вище обмеження, наприклад в угоді між Союзом та Грузією⁷¹. Тому привілеї й імунітети місії спеціальних представників Європейського Союзу – аналогічні дипломатичним у трактуванні Віденської конвенції “Про дипломатичні зносини” 1961 р. та включають фіскальні привілеї, митні імунітети, недоторканність архівів та

⁷¹ Agreement between the European Union and the Government of Georgia on the status in Georgia of the European Union Special Representative for the South Caucasus and his/her support team of 20 March 2006 // OJ L 135. - 23.5.2006. - p. 14–16.

документації, свободу пересування для виконання функцій місії, свободу зносин із владою приймаючої держави та своєю владою тощо.

Однією з найважливіших сфер для діяльності місій *ad hoc* у сучасних зовнішніх зносинах ЄС є місії миротворчого характеру. Проте, перш ніж їх характеризувати, видається доречним зазначити, що сама актуальність питання правомірності та масштабів миротворчої діяльності у повоєнний період досягла свого піку у повоєнній ері у 1970-80-ті рр., коли відбулися, серед інших, втручання Бельгії та Великобританії в Конго (1964), США – в Домініканську Республіку (1965), Індії – у Східний Пакистан (1971), Індонезії – в Східний Тимор (1975), Бельгії – в Заір (1978), Об'єднаних сил шести країн Карибського регіону та США – у Гренаду (1983), США в Панаму (1988).⁷²

Підтримання інтересу до цієї проблеми юристів-міжнародників обумовлене подіями першої половини 1990-х та початку 2000-х рр. після військового втручання Об'єднаних збройних сил в Іраку, втручання у події в Сомалі, колишній Югославії, Руанді, Афганістані, Грузії тощо

На початку 90-х рр. різні автори під впливом ескалації громадянських та міждержавних конфліктів, насильства етнічного й релігійного характеру та “мікронаціоналізмів” вводять нову термінологію, складовими якої є поняття “миротворчість”, “миротворчі операції”, “інтервенція в гуманітарних цілях”, “інтервенція з причин гуманітарного характеру”, “право демократичної інтервенції” та все частіше говорять про обов'язок забезпечити демократичну допомогу, навіть якщо не отримана згода уряду держави, в якій мають місце серйозні і систематичні порушення прав людини. За

⁷² Пахіль В. О. Історичний досвід санкцій ООН на прикладі Родезії // Дипломатична академія України. Науковий вісник. – К., 2000. – Вип.3. – С. 104.

словами одного відомого аналітика “ці жваві дискусії призвели виключно до безрезультатної полеміки”⁷³.

Проводячи миротворчі місії, Союз активно співпрацює з міжнародними організаціями, такими як ООН, НАТО, ОБСЄ та третіми державами, на території яких або разом з якими він проводить миротворчі місії. З міжнародними організаціями Союз укладає меморандуми про взаєморозуміння, які передбачають різні аспекти їх співпраці. Окрім того, укладаються і двосторонні угоди, зокрема з НАТО (“Угода про безпеку інформації” (2003 р.))⁷⁴ та з Міжнародним кримінальним судом (“Угода про взаємну допомогу” (2006 р.))⁷⁵.

Завдання, що стоять перед місіями Союзу є надзвичайно різноманітними й класифікувати їх найзручніше з урахуванням конкретного призначення діяльності місії:

1. До завдань Спостережної місії в Аче (Індонезія) віднесені: контроль за роззброєнням, демобілізацією, амністією, процесом зміни законодавства⁷⁶.

2. Поліційна місія на палестинських територіях (EUPOL COPPS) наділена компетенцією надання допомоги у становленні місцевої цивільної поліції за допомогою надання

⁷³ Пахіль В. О. Санкції ООН // Київський ун-т ім. Т. Шевченка. Вісник. Сер. Міжнародні відносини. – К., 1997. – Вип. 7, ч. 3. – С. 69.

⁷⁴ Споразумение между Европейския съюз и организацията на северноатлантическия договор относно сигурността на информацията // Официален вестник. – L 080. – 27/03/2003. – С. 36–38.

⁷⁵ Споразумение между Международния наказателен съд и Европейския съюз за сътрудничество и взаимопомощ от 10 април 2006 г. // Официален вестник. – L 115. – 28/04/2006. – С. 50–56.

⁷⁶ Annex I. Agreement in the form of an exchange of letters between the European Union and the Government of Indonesia on the tasks, status, privileges and immunities of the European Union Monitoring Mission in Aceh (Indonesia) (Aceh Monitoring Mission — AMM) and its personnel on 3 October 2005. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?mode=dbl&lang=bg&lng1=bg,en&lng2=cs,da,de,el,en,es,et,fi,fr,hu,it,lt,lv,nl,pl,pt,sk,sl,sv,&val=416952:cs&page=4&hwords=>

порад та контролю за її безпосередньою роботою, координація надання допомоги з боку Союзу та, за потреби, – іншої міжнародної допомоги цивільній поліції, надання рад поліції з питань кримінальної юрисдикції⁷⁷.

3. Операція “Atalanta” поблизу узбережжя Сомалі покликана здійснювати: захист кораблів, що доставляють гуманітарну допомогу, захист кораблів, що плавають вздовж узбережжя Сомалі від піратських дій, розташування морських сил вздовж 500 миль від узбережжя Сомалі для боротьби з піратськими діями, затримання, арешт та передачу осіб, що займаються або підозрюються у вчиненні піратських дій в зоні відповідальності операції⁷⁸.

4. Місія спостереження на Західних Балканах (МНЕС) здійснює: спостереження за політичним розвитком та розвитком безпеки в регіоні, спостереження за кордонами, міжетнічними проблемами та поверненням біженців, надання аналітичних доповідей⁷⁹.

5. Сили Європейського союзу у Чаді/ЦАР (EUFOR Tchad/RCA) забезпечують: вживання всіх необхідних заходів в межах своїх можливостей та району операції на сході Чаду й північно-східній частині Центральноафриканської Республіки для захисту цивільного населення, сприяння доставці

⁷⁷ Ст. 2 Съвместно действие 2005/797/ОВППС на Съвета от 14 ноември 2005 г. // Официален вестник. - L 300. - 17/11/2005. - С. 65-69.

⁷⁸ Ст. 1-2 Съвместно действие 2008/851/ОВППС на Съвета от 10 ноември 2008 година относно военната операция на Европейския съюз, предназначена да допринесе за възпирането, предотвратяването и потушаването на пиратските действия и въоръжените грабежи край бреговете на Сомалия // Официален вестник. – L 301. – 12/11/2008. – С. 33–37.

⁷⁹ Ст. 1 Споразумение между Европейския съюз и Съюзна република Югославия относно дейностите на Мисията за наблюдение на Европейския съюз (МНЕС) в Съюзна република Югославия от 25 април 2001 г. // Официален вестник. – L 125. – 05/05/2001. – С. 2–4.

гуманітарної допомоги та забезпечення безпеки персоналу ООН⁸⁰.

6. Перед місією EULEX у Косово поставлені завдання: здійснення моніторингу та надання порад компетентним національним установам щодо сфер, пов'язаних з використанням права (включаючи митну службу), гарантування просування верховенства права, суспільного порядку й безпеки, включаючи, за необхідності, й консультації з міжнародними цивільними органами, зміну та скасування рішень прийнятих місцевою компетентною владою, гарантування, що у всіх служб у сфері верховенства закону (включаючи митну службу), немає політичної зацікавленості, гарантування, що випадки військових злочинів, тероризму, організованої злочинності, корупції, міжетнічних та економічних злочинів, будуть відповідно розслідувані, переслідувані по суду та засуджені згідно місцевого та міжнародного законодавства, внесення свого внеску у виконання Антикорупційної стратегії та Антикорупційного плану дій, гарантування додержання міжнародних стандартів прав людини та гендерної рівності⁸¹.

7. Місія з прикордонної допомоги Молдові і Україні (EUBAM) покликана: спостерігати за митним оформленням та прикордонним контролем, перевіряти в межах консультативної діяльності документи, необхідні для перетину кордону, а також облікові записи (включаючи електронні дані), сприяти запобіганню незаконного перевезення людей і товарів, вимагати повторної перевірки та повторної оцінки будь-якого вже оформленого вантажу, здійснювати візити в будь-які офіційні пункти на молдово-українському кордоні, у тому числі, – у всі

⁸⁰ Mattelaer A. The Strategic Planning of EU Military Operations - The Case of EUFOR Tchad/RCA. – IES Working Paper 5/2008.

⁸¹ Art. 3. Council Joint Action 2008/124/CFSP of 4 February 2008 on the European Union Rule of Law Mission in Kosovo, EULEX KOSOVO - <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:042:0092:0098:EN:PDF>

прикордонні частини та митні пости та в будь-які відділення органів внутрішніх справ та служби обліку митних доходів⁸²

Таким чином, на основі проаналізованих міжнародно-правових актів, можна говорити про наявність наступних варіантів залучення Союзу до миротворчої діяльності, частина з яких вже використовувалася на практиці, а інші можуть бути використані в майбутньому:

1. Резолюція Ради Безпеки ООН, з посиланням на VII главу Статуту ООН, що містить заклик до держав та регіональних організацій про проведення миротворчої операції (без вживання терміну “миротворчість”). На основі Резолюції ухвалюється відповідне рішення Ради Європейського Союзу про проведення відповідної місії із направленням звернення до НАТО щодо надання необхідних для неї ресурсів. Розглянувши це звернення, Рада НАТО ухвалює своє відповідне Рішення про надання відповідних ресурсів на місію Союзу. Далі – відбувається укладання правових угод щодо статусу місії та персоналу між Союзом та державою, на території якої має проходити місія, а також – угод між Союзом та третіми державами щодо їх участі в місії. Після цього сама місія вступає в активну фазу. Прикладом такого варіанту стала ЕУРМ у Боснії та Герцеговині, **військова операція “Atalanta” в Сомалі і т.ін.**

2. Європейський Союз рішенням Ради ухвалює провести миротворчу місію та надсилає звернення до НАТО або ЗЄС з проханням про сприяння цьому. Рада НАТО або ЗЄС ухвалює відповідне Рішення про надання ресурсів на місію Союзу. Наступним етапом є охарактеризоване вище укладання

⁸² Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України, Урядом Республіки Молдова та Європейською Комісією щодо місії Європейської Комісії з надання допомоги в питаннях кордону в Україні та Республіці Молдова від 07.10.2005. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=998_235&test=4/UMfPEGznhhPqw.ZihdcL0fHI4dks80msh8Ie6.

різноманітних Угод та початок самої місії. Прикладом є операція “Конкордія” в Македонії.

3. Європейський Союз за рішенням Ради ухвалює провести миротворчу місію. Місія проводиться власними ресурсами й під керівництвом Союзу. Після закінчення процесу укладання Угод (Див. – вище) розпочинається місія, прикладом якої є Місія з прикордонної допомоги Молдові та Україні (EUBAM), за винятком ініціатора Місії (у даному випадку – не Ради, а Комісії).

4. Європейський Союз рішенням Ради ухвалює провести миротворчу місію. Проведення місії доручається певним державам-членам. Вказані держави-члени укладають угоди щодо статусу місії та її персоналу з державою, на території якої має проходити місія. Вони ж укладають угоди з третіми державами щодо їх участі в місії, після чого місія розпочинається.

Щодо питання, які привілеї та імунітети надаються миротворчим місіям Європейського Союзу та їх персоналу, то, на підставі проведеного вище дослідження, можна говорити про те, що ці питання визначаються в двосторонніх угодах Союзу з державою, на території якої проходить місія, з третьою державою, що бере участь у місії та, іноді, в угодах про загальні параметри участі третіх держав в місіях. За загальним правилом передбачено, що привілеї та імунітети персоналу місії еквівалентні привілеям та імунітетам, наданим дипломатичним представникам згідно Віденської конвенції 1961 р., в силу яких юрисдикція держав-членів чи третіх держав, що беруть участь в місії, має пріоритет над юрисдикцією держави перебування. Ці привілеї та імунітети надаються членам персоналу місії на час місії і по відношенню до офіційних дій вчинених під час місії⁸³.

⁸³ П. 1 ст. 6 Споразумение между Европейския съюз и Демократична република Конго относительно статута и дейността на Полицейската мисия на Европейския съюз в Демократична република Конго (EUPOL «Киншаса») от 1 септември 2005 г. // Официален вестник. – L 256. – 01/10/2005. – С. 58-62.

Союз у своїй практичній діяльності *mutatis mutandis* використовує Віденську конвенцію про дипломатичні зносини 1961 р., проте у випадку миротворчої діяльності додаються такі особливі аспекти, які не притаманні дипломатичній діяльності, але мають відношення до діяльності військової та, відповідно, використовуються у такому різновиді місії *ad hoc*, як миротворчі місії. Характер привілеїв та імунітетів від місії до місії відрізняється. Зазвичай розрізняють привілеї місії, привілеї персоналу місії та привілеї місцевого персоналу, найнятого місією.

Щодо самого тлумачення поняття місії Союзу, встановлено, що нею є поліцейська/військова місія Європейського Союзу, створена на території держави перебування для спільної діяльності у сфері СЗППБ, включаючи її складові елементи, сили, частини, головний штаб та персонал, дислоковані на території країни перебування й придані місії⁸⁴. До складу місії Союзу відносяться керівник місії, персонал, відряджений державами-членами та інституціями Європейського Союзу або третіми державами для участі в місії й міжнародний персонал, призначений на договірній основі, дислокований для підготовки, розташування та виконання місії, за виключенням комерційних підприємців та місцевого персоналу⁸⁵.

Для свої діяльності Керівник місії має групу особливих прав та обов'язків. Стосовно членів місцевого персоналу найнятого місією (іноді названого "особовий склад місії, найнятий на місці"⁸⁶), передбачено, що він складається з

⁸⁴ П. 2а ст. 1 Споразумение между Европейския съюз и Демократична република Конго относительно статута и дейността на Полицейската мисия на Европейския съюз в Демократична република Конго (EUPOL «Киншаса») от 1 септември 2005 г. // Официален вестник. – L 256. – 01/10/2005. – С. 58–62.

⁸⁵ Там само.

⁸⁶ П. 3ж ст. 1 Споразумение между Европейския съюз и Република Гвинея-Бисау относительно статута на мисията на Европейския съюз в подкрепа на

громадян країни перебування або таких, що постійно проживають на її території. Їх статус відрізняється в залежності від конкретної місії. Більш докладно питання привілеїв та імунітетів ми розглянемо в третьому розділі дослідження.

Іноді, особливо на початку проведення миротворчої діяльності Європейським Союзом, в угодах виокремлювали деякі специфічні категорії персоналу, що мали відрізнятись за своїм статусом від перерахованих вище. Наприклад, “цивільні міжнародні службовці для цілей даної угоди”⁸⁷ – пізніше їх перестали відносити в особливу категорію, включаючи до складу персоналу місії. Така ж ситуація склалася з “членами адміністративного та технічного персоналу” місії, чий статус визначався як ідентичний статусу адміністративного й технічного персоналу посольства в країні перебування згідно Віденської конвенції 1961 р. на час їх перебування в місії задля офіційних дій⁸⁸: пізніше їх статус також прирівняли до статусу персоналу місії.

Передбачаються певні обов’язки місії та її персоналу, з-поміж основних із яких варто назвати:

1. Поважати закони країн перебування настільки, наскільки це сумісно з мандатом їх дій⁸⁹.

реформата в областта на сигурността в Република Гвинея-Бисау от **11 юли** 2008 г. // Официален вестник. – L 219. – 14/08/2008. – С. 66–71.

⁸⁷ П. 3б ст. 2 Споразумение между Европейския съюз и Босна и Херцеговина относно дейността на Полицейската мисия на Европейския съюз (ПМЕС) в Босна и Херцеговина от 4 октомври 2002 г. // Официален вестник. – L 293. – 29/10/2002. – С. 2–4.

⁸⁸ П. 4 ст. 4 Споразумение между Европейския съюз и Босна и Херцеговина относно дейността на Полицейската мисия на Европейския съюз (ПМЕС) в Босна и Херцеговина от 4 октомври 2002 г. // Официален вестник. – L 293. – 29/10/2002. – С. 2–4.

⁸⁹ П. 3 Соглашения «Про статус НАТО (ЕС) и его персонала» между НАТО (ЕС) и Республикой Хорватией. Добавление В к Приложению 1-А к Дейтонскому соглашению от 21 ноября 1995 г. // Международные организации и кризис на Балканах. Документы. /Сост. Гуськова Е.Ю. – М.: Индрик, 2000. — Т. 3. – С. 205-274. с. 224

2. Носити посвідчення особи, яке повинно бути пред'явлене на вимогу органів влади держави перебування⁹⁰.

3. Місія не має надавати притулку особам, що переховуються від правосуддя країн транзитного переміщення⁹¹.

4. Платити в розумних розмірах за послуги, що надаються персоналу місії приймаючою стороною⁹².

Ще однією формою існування спеціальних місій є надзвичайно короткотермінові спеціальні місії: проведення переговорів, підписання документів, участь в урочистих чи жалобних заходах і т.ін.⁹³ В цьому випадку, підписання спеціальних угод Європейським Союзом з третіми державами щодо цих спеціальних місій не передбачається. За допомогою дипломатичних каналів узгоджується склад місії, а її члени користуються за звичаєм привілеями та імунітетами, наданими Віденською конвенцією 1961 р. персоналу дипломатичного представництва. Можемо припустити, що у даній сфері, враховуючи особливий міжнародно-правовий статус Європейського Союзу, доречним було б укладення Конвенції,

⁹⁰ П. 5 Соглашения «Про статус НАТО (ЕС) и его персонала» между НАТО (ЕС) и Республикой Хорватией. Добавление В к Приложению 1-А к Дейтонскому соглашению от 21 ноября 1995 г. // Международные организации и кризис на Балканах. Документы. / Сост. Гуськова Е.Ю. – М.: Индрик, 2000. – Т. 3. – С. 205–274.

⁹¹ П. 3 ст. 5 Споразумение между Европейския съюз и Република Камерун относительно Статута на силите, ръководени от Европейския съюз, които преминават транзитно през територията на Република Камерун от 6 февруари 2008 г. // Официален вестник. – L 057. – 01/03/2008. – С. 31–36.

⁹² П. 8 ст. 4 Споразумение между Европейския съюз и Република Гвинея-Бисау относительно статута на мисията на Европейския съюз в подкрепа на реформата в областта на сигурността в Република Гвинея-Бисау от 11 юли 2008 г. // Официален вестник. – L 219. – 14/08/2008. – С. 66–71.

⁹³ Наприклад на інавгурацію Президента Грузії М. Саакашвілі в січні 2008 р. Див.: Саакашвили принял президентскую присягу [Електронний ресурс] // NEWSru.ua. – 20 января 2008 г. – Режим доступа : <http://rus.newsru.ua/world/20jan2008/saakawvilia.html>

подібної до Конвенції про привілеї та імунітети ООН 1946 р. та Угоди про привілеї й імунітети Європейського відділу ООН 1946 р.

Специфікою спеціальних місій Союзу є те, що в більшості з них, не враховуючи надзвичайно короткотермінові, згода приймаючої сторони є завжди прямо та письмово висловлена. Така згода зазвичай висловлюється в листі Глави приймаючої держави до ЄС. У якості прикладів, можна вказати лист Президента Грузії М. Саакашвілі від 11 вересня 2008 р. до Ради Європейського Союзу щодо заснування місії у Грузії⁹⁴ або листи Президії Боснії і Герцеговини до ООН та ЄС від 2 та 4 березня 2002 р.⁹⁵. При заснуванні спеціальних місій держав така згода може бути виражена в будь-якій, у тому числі – в мовчазній формі.

Таким чином, слід наголосити, що Європейський Союз використовує в своїх зовнішніх зносинах декілька різновидів місій *ad hoc*. В першу чергу, це спеціальні представники, по-друге миротворчі місії Союзу і, по-третє, надзвичайно короткотермінові місії. Всі ці види місій не регулюються Конвенцією 1969 р. “Про спеціальні місії”, хоча іноді Союз на неї і посилається.

Правовий статус місій *ad hoc* визначається двосторонніми угодами Союзу з державами, на території яких проходить діяльність цих місій, та з державами, які надають свої контингенти для спільної з Союзом діяльності. Рішення про їх проведення приймає Рада із залученням Верховного

⁹⁴ Згадано в преамбулі Угоди ЄС-Грузія про статус місії спостереження. (Споразумение между Европейския съюз и Грузия относительно статута на мисията за наблюдение на Европейския съюз в Грузия от 3 ноември 2008 г. // Официален вестник. – L 310. – 21/11/2008. – С. 31–37).

⁹⁵ Згадано в преамбулі Угоди ЄС-Боснія і Герцеговина про заснування поліційної місії. (EU Doc. Agreement between the European Union and Bosnia and Herzegovina on the activities of the European Union Police Mission in BiH (2002/845/CFSP) of 4 Oct. 2002 // Official Journal. – L 293. – 29/10/2002. – P. 1–4).

представника. Таким чином, навіть до набуття чинності Лісабонським договором місії *ad hoc* мали іншу форму керівництва, аніж інші зовнішні органи зовнішніх зносин – делегації Комісії. Кожна з цих місій за характером своєї діяльності, мандатом та рівнем привілеїв контингенту є унікальною. Проте, їх можна умовно об'єднати в військові місії, спостережні місії, поліційні місії та короткотермінові місії.

Підбиваючи підсумки дослідження аналізу організації зовнішніх зносин Європейського Союзу, слід виокремити наступні його основні результати.

1. Європейський Союз вступає у зовнішні зносини за допомогою внутрішніх органів інституційного характеру та спеціальних органів, які надають першим суттєву допомогу. Найважливішими серед цих органів є Європейська рада, Глава Європейської ради, Верховний представник Союзу з закордонних справ та політики безпеки, Рада, Комісія та Європейський парламент. Суттєвою та специфічною є роль Суду Союзу, котрий своєю багаторічною практикою телеологічного тлумачення установчих договорів та законодавства Співтовариств/Союзу сприяв створенню такої галузі європейського права, як право зовнішніх зносин Союзу. З часом важливою стане й роль Європейської служби зовнішньополітичної діяльності (ЄСЗД) як своєрідного “міністерства закордонних справ Союзу”.

Сама наявність таких структурних підрозділів, як внутрішні органи зовнішніх зносин, зовнішні органи зовнішніх зносин свідчить про докорінну відмінність Союзу від міждержавних організацій, яким такий поділ органів зовнішніх зносин є невідомим. Але при цьому не можна заперечувати еволюційне походження Союзу від міждержавних організацій, про що свідчить і наявність в його структурі таких органів, як постійні представництва держав-членів, котрі, в свою чергу, формують такий орган Союзу, як Рада.

Досі в структурі права зовнішніх зносин Союзу зберігається двошаровий його характер. З одного боку, це збереження в Комісії повноважень, успадкованих від колишньої “1 опори” Союзу з питань, де Союз має виключну компетенцію. З іншого боку, це повноваження Верховного представника, Глави Європейської ради та Ради в галузі СЗППБ, яка все ще зберігає риси міжурядового співробітництва.

Важливою новацією, внесеною Лісабонським договором та спрямованою на відхід СЗППБ від міжурядового співробітництва убік наднаціональності стало й питання представництва Союзу на міжнародній арені. Відтепер його не може здійснювати держава, що головує в Союзі, як це було ще за Ніщською редакцією ДЄС. Натомість, функцію представництва Союзу на разі здійснюють Верховний представник та Глава Європейської ради (у сфері СЗППБ) або Комісія (в інших сферах).

2. Союз має власні зовнішні органи зносин, які його репрезентують на міжнародній арені у третіх державах та міжнародних організаціях. Вони підзвітні, або переходять у підзвітність Верховному представникові та в подальшому стануть елементами спільної дипломатичної служби ЄС – ЄСЗД. Їх назва за установчими договорами – “Делегації Союзу”. До цього Союз власних представництв за кордоном не мав, а інтереси Співтовариств представляла Комісія через свої делегації разом з державою-членом, що головувала в Раді. Делегації, у свою чергу, пройшли еволюційний шлях: від інформаційних офісів або технічних агентств, штат яких наймали за контрактом, до професійної служби, складеної з державних службовців із дипломатичною акредитацією та міжнародних службовців. Раніше вони мали декілька назв та різні органи підпорядкування: Комісію та Раду, що створювало певну плутанину й ускладнювало управління ними.

Заснування широкої мережі делегацій, представництв, офісів та антен Комісії / Союзу в третіх державах засновується

на подвійному правовому підґрунті: з одного боку це установчі договори ЄС та рішення Комісії / Верховного представника, з іншого – двосторонні чи багатосторонні угоди Комісії / Союзу з країною перебування про заснування делегації та надання їй певних привілеїв та імунітетів. Окрім того, до таких джерел відносяться односторонні акти держав чи акти національного права, в яких держава перебування висловлює згоду наділити делегацію статусом, аналогічним дипломатичному. Статус делегацій та їх персоналу двосторонніми угодами визначається як такий, що відповідає *mutatis mutandis* статусу, встановленому Віденською конвенцією 1961 р. для дипломатичних представництв держав.

Отримання делегаціями Союзу права виступати у якості дипломатичних установ на разі остаточно не завершене., так як Союз не може досі надавати дипломатичні ранги, а його делегацію очолюють особи в ранзі послів, маючи його або як особистий ранг від держави-члена або володіючи ним лише на час перебування на посаді. Проте, самі делегації наразі вже представляють Союз в цілому, до них та їх співробітників застосовуються згідно двосторонніх угод з державами перебування *mutatis mutandis* норми Віденської конвенції 1961 р., які регулюють дипломатичні відносини між державами; делегації виконують більшість функцій, притаманних дипломатичним представництвам.

У рамках Союзу відбувається активне формування ЄСЗД, що матиме власний штат, рекрутований від Комісії, Ради та держав-членів, з якого і буде формуватися апарат Верховного представника та підзвітні йому делегації Союзу. Все це свідчить, що делегації Союзу вже далеко відійшли від того, що прийнято називати “правом посольств” або “дипломатією міжнародних організацій”, а їхній статус стає близьким до того, який мають дипломатичні представництва держав.

3. Іншою сферою зовнішньої репрезентації Союзу є місій *ad hoc*. До них відносяться: по-перше, спеціальні представники

та посланці Союзу, по-друге, миротворчі місії Союзу і, по-третє, надзвичайно короткотермінові місії. Всі ці види місій не регулюються Конвенцією 1969 р. “Про спеціальні місії”, хоча іноді Союз на неї й посилається. Правовий статус місій *ad hoc* визначається двосторонніми угодами Союзу з державами, на території яких проходить діяльність цих місій, та з державами, які надають свої контингенти для спільної з Союзом діяльності. Рішення про їх проведення приймає Рада із залученням Верховного представника. Таким чином, навіть до набуття чинності Лісабонським договором місії *ad hoc* мали іншу форму керівництва аніж інші зовнішні органи зовнішніх зносин – делегації Комісії. Кожна з цих місій за характером своєї діяльності, мандатом та рівнем привілеїв контингенту є унікальною. Проте, їх можна умовно об’єднати в військові місії, спостережні місії, поліційні місії та короткотермінові місії.

Література

1. Блищенко И.П. Дипломатическое право. – М. : Высшая школа, 1990. – С. 132.
2. Венская конвенция о дипломатических отношениях от 18 апреля 1961 г. // Действующее международное право: в трех томах. Т. 1. – М. : Изд-во Московского независимого ин-та международного права, 1996. – С. 562–582.
3. Венская конвенция о консульских сношениях от 24 апреля 1963 г. // Действующее международное право: в трех томах. Т. 1. – М. : Изд-во Московского независимого ин-та международного права, 1996. – С. 562–582.
4. Венская конвенция о представительстве государств в их отношениях с международными организациями универсального характера от 14 марта 1975 г. // Действующее международное право: в трех томах. Т. 1. – М. : Изд-во Московского независимого ин-та международного права, 1996. – С. 582–615.

5. Ганюшкин Б.В. Дипломатическое право международных организаций. Правовое положение представителей государств при международных организациях, в их органах и на международных конференциях. – М. : Международные отношения, 1972. – 191 с. – С. 8.
6. Гуменюк Б.І. Основи дипломатичної та консульської служби. – К. : Либідь, 1998. – 248 с. – С. 16–26.
7. Дипломатия зарубежных государств: Учебное пособие / под ред. Т.В. Зоновой. – М. : Московский государственный институт международных отношений (Университет) ; «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – 352 с. – С. 329.
8. Зонова Т.В. Современная модель дипломатии: истоки становления и перспективы развития. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2003. – 336 с. – С. 212.
9. Зорин В.А. Основы дипломатической службы. – М., 1977.
10. Блищенко И.П. Дипломатическое право. – М. : Высшая школа, 1990. – С. 48.
11. Конвенция о специальных миссиях от 8 декабря 1969 г. // Действующее международное право: в трех томах. Т. 1. – М. : Изд-во Московского независимого ин-та международного права, 1996. – С. 562–582.
12. Курс международного права / отв. ред. Ф.И. Кожевников. – М. : Изд. Международные отношения, 1966. – С. 365; Блищенко И.П. Дипломатическое право. – М. : Высшая школа, 1990. – С. 15
13. Курс международного права: в 7 томах. Том 7. – М. 1993. – С. 223, 241.
14. Лукашук И.И. Международное право. Особенная часть : учебник для юридических факультетов и вузов. – М. : Изд-во БЕК, 1997. – 410 с. – С. 41–60.

15. Международное право / [отв. ред. Л.А. Моджорян, Н.Т. Блатова]. – М. : Юридическая литература, 1970. – 568 с. – С. 363–370.
16. Международное право. / отв. ред. Г.И. Тункин. – М. : Юридическая литература, 1974. – 592 с. – С. 345.
17. Оппенгейм Л. Международное право : [перевод с англ. А.И. Ивенского, И.Я. Левина, И.А. Моро]. – Мир. Т. 1, полутом 2. – М. : Изд-во Иностранной литературы, 1949. – 548 с. – С. 295-374. – (Библиотека внешней политики).
18. Право Европейского Союза: Правовое регулирование торгового оборота. – М., 1999. – С. 153.
19. Репецкий В.М. Дипломатичне і консульське право : Підручник. – К. : Знання, 2006. – 372 с. – С. 60–61.
20. Сандровский К.К. Дипломатическое право. – К. : Вища школа, 1981. – 240 с. – С. 61–63; Міжнародне право. Основні галузі / за ред. В.Г. Буткевича. – К. : Либідь, 2004. – 816 с. – С. 44–46.
21. Тускоз Ж. Міжнародне право: переклад з франц. Л. Бадешко. – Будапешт: Інститут відкритого суспільства, Інститут Конституційної і Законодавчої політики ; К. : АртЕк, 1998. – 416 с.
22. Указ Президента України „Про забезпечення виконання Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими співтовариствами (Європейським Союзом) і вдосконалення механізму співробітництва з Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом)” від 24 лютого 1998 р. № 148/98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/2105>
23. Чистоходова И.А. Международно-правовой статус и функции зарубежных представительств государств и международных межправительственных организаций : автореф. диссер. ... кандидата юридических наук : спец. 12.00.10. – М., 2005. – С. 13–14. – 25 с.

2.3 Європейські механізми залучення місцевого самоврядування до охорони громадського порядку та можливість їхнього використання в Україні

Сидорчук Л.А.

Спрямування суспільно-політичного розвитку України в бік інтеграції з Європейським Союзом ставить перед українським суспільством і країною нагальну потребу щодо визначення пріоритетних напрямків реформування державних інституцій і місцевого самоврядування. Особливої гостроти ці питання набувають останнім часом, у контексті реалізації рішень саміту Україна-ЄС, що відбувся 25 лютого 2013 року в Брюсселі. За результатами якого керівники ЄС і Президент України Віктор Янукович у спільній заяві підтвердили сподівання на підписання угоди про асоціацію та зону вільної торгівлі між ЄС та Україною, як тільки будуть виконані всі попередні умови та буде очевидний прогрес України у виконанні зобов'язань¹.

У цьому контексті нової актуальності набувають питання, що пов'язані зі станом функціонування інституту місцевого самоврядування в Україні. Так, відміна Конституційним Судом України нової редакції Конституції України, що була прийнята 2004 року, і повернення до попереднього тексту Конституції України, що існував до внесення змін Законом «Про внесення змін до Конституції України» від 08.12.2004 р. № 2222-IV, спричинили одночасно і відміну поправок до розділу 11 «Місьцеве самоврядування», що значно розширювали повноваження місцевого самоврядування. Фактичне повернення до попередньої редакції призвело до жорсткішої централізації фінансової політики на місцевому рівні управління й одночасно позбавило повноважень місцевих громад щодо вирішення

¹ Спільна заява XVI Саміту Україна – ЄС [Електронний ресурс] / Президент України Віктор Янукович. Офіційне інтернет-представництво. – Режим доступу : <http://president.gov.ua/news/26963.html>

значного кола питань, які стосуються фінансування місцевих інституцій, серед них і з охорони громадського порядку, а також можливості дієвого впливу на вироблення політики в цій сфері.

Наразі, окремі важливі питання щодо реформування місцевого самоврядування можна відсунути в часі, однак рано чи пізно до них треба буде повертатися, тому що сам суспільно-політичний розвиток сучасних європейських держав буде ставити на порядок денний з'ясування питання передачі значної частини повноважень на місцевий рівень, тобто громадам, які вдаліше й ефективніше зможуть розпоряджатися наявними фінансовими та іншими матеріальними ресурсами. Тому, мабуть, є доцільним детальніше ознайомитися з наявними європейськими та світовими механізмами залучення місцевого самоврядування до охорони громадського порядку та можливість їхнього використання в Україні.

Як видається, одним з основних резервів органів місцевого самоврядування, який не в повному обсязі використовується на практиці, є значні можливості профілактичної роботи цих інституцій. Особливістю діяльності правоохоронних органів минулого століття в боротьбі з правопорушеннями була профілактична робота. Цей напрям діяльності щодо забезпечення правопорядку набув того часу значного розвитку як на теоретичному, так і практичному рівні. Однак уже з другої половини 1980-х система профілактичної роботи була значно демонтована, а практичні напрацювання в цій сфері почали широко використовувати і продовжують використовувати в умовах сьогодення переважна більшість зарубіжних держав, зокрема, Німеччина, США, Франція та низка інших країн світу.

Є певні підстави вважати, що основними чинниками, що суттєво вплинули на згортання цієї роботи, стали, по-перше, жорстка прив'язка попереджувально-профілактичної роботи до особи конкретного правопорушника і, по-друге, обмеження пошуку чинників, що формують правопорядок на економічному, політичному та соціальному рівнях розвитку

нашого суспільства. Думається, що нині для науковців являють інтерес дослідження саме тих чинників, які перебувають на проміжному етапі між індивідуальною роботою та розвитком соціально-економічних і політичних явищ у державі. Таке зміщення акцентів у дослідженні причин, що впливають на формування стану охорони громадського порядку, надасть змогу не тільки розкрити нові підходи при визначенні ролі органів місцевого самоврядування в його забезпеченні, але й рівень керованості цими процесами. Наразі пропонується автором підхід щодо дослідження європейських механізмів залучення місцевого самоврядування здатний виявити реальну роль цих інституцій щодо їхньої участі в попередженні правопорушень і використання напрацьованого досвіду на теренах України.

Зараз для поліпшення характеристик охорони громадського порядку держава може активніше використовувати попереджувально-профілактичний потенціал органів місцевого самоврядування завдяки відродженню й удосконаленню традиційних і створенню нових структур профілактичної спрямованості. У зв'язку з цим, отримані результати дослідження щодо правового забезпечення й адміністративного потенціалу органів місцевого самоврядування можуть бути реалізованими через створення місцевих недержавних правоохоронних структур з одночасним їх підпорядкуванням і підконтрольністю місцевій громаді та наділенням їх повноваженнями у сфері забезпечення охорони громадського порядку на самоврядних територіях, а також являти відповідний науковий інтерес.

Сукупність окреслених чинників свідчить про необхідність поглибленого дослідження європейських механізмів щодо залучення місцевого самоврядування та його адміністративно-правового потенціалу до роботи у сфері забезпечення охорони громадського порядку.

Основними теоретичними орієнтирами даного дослідження є праці як вітчизняних, так і зарубіжних

(переважно російських) науковців, які найгрунтовніше займаються проблемами становлення і перспективами розвитку місцевого самоврядування та їхнього потенціалу в забезпеченні правопорядку, серед них: О.М. Бандурка, В.Ф. Кравченко, М.В. Пітцик, В.К. Колпаков, О.Н. Ярмиш, В.В. Ковальська, В.О. Серьогін, М.В. Корнієнко, А.П. Ключниченко, А.В. Сергєєв, А.М. Подоляка, Г.В. Барабашев, В.І. Васильєв, Е.А. Калінникова, А.М. Кононов, О.Е. Кутафін, Н.В. Постовой, В.В. Таболін, А.Д. Тімошевська, В.І. Фадєєв, Е.С. Шугріна, В.М. Цикалевич та інші.

Ми пропонуємо комплексний підхід щодо вивчення питань теорії і практики реалізації європейських і світових механізмів адміністративної спроможності органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення охорони громадського порядку, питань їхньої компетенції й адміністративно-правового статусу. Наразі такий підхід дозволяє визначити характер взаємин органів виконавської влади й оцінити концепцію делегування державно-владних повноважень органам місцевого самоврядування у сфері забезпечення правопорядку, окреслити питання порядку взаємодії органів внутрішніх справ з органами місцевого самоврядування щодо профілактики правопорушень, а також залучення громадян до забезпечення правопорядку.

Даний підрозділ монографії присвячений комплексному вивченню європейських механізмів діяльності органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення охорони громадського порядку. У ньому розглянуті проблеми залучення недержавних структур провідними європейськими і світовими державами в цій сфері з урахуванням існуючих теоретичних розробок і практики їх застосування, а також можливих варіантів розв'язання цих проблем у майбутньому. Сформульовані в монографічному дослідженні висновки і пропозиції доповнюють і розвивають відповідні положення адміністративного й муніципального права, а також можуть

бути використані як у подальших наукових дослідженнях, так і при читанні лекцій з однойменних навчальних дисциплін. Принагідно слід зазначити, що матеріали дослідження можуть стати корисними для подальшої правотворчої діяльності, спрямованої на вдосконалення нормативної правової бази органів місцевого самоврядування, а також у процесі вдосконалення існуючої системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації посадових осіб місцевого самоврядування та правоохоронних органів.

Аналіз зарубіжних юридичних джерел засвідчує, що в провідних країнах світу запроваджуються нові підходи до забезпечення охорони громадського порядку. Зокрема, переважна більшість країн орієнтуються не лише на поліцейські органи, а й на широке залучення до правоохоронної діяльності приватних детективних і охоронних структур. Наявна юридична практика з цього питання дає підстави стверджувати, що не всі види правоохоронних функцій на належному рівні можуть виконувати державні інституції. Наслідком чого є залучення до цієї діяльності недержавних організацій, серед них: адвокатських контор, приватних розшукових, детективних бюро тощо. Послугами зазначених служб користуються не лише приватні особи, а й державні органи. Наприклад, у США атомні електростанції охороняються приватною охоронною фірмою “Вокенхат корпорейшн”, яка спеціалізується на охороні надсекретних об’єктів, що належать державному сектору і найбільшим корпораціям. Водночас приватна фірма “Локенхад” забезпечує будівництво й охорону в’язниць. Діяльність таких організацій вигідна органам державної влади, оскільки вони не потребують бюджетних коштів, а навпаки, поповнюють їх через сплату податків².

² Сатановський О. Недержавна служба безпеки захищає бізнес : (Бесіда з віце-президентом Федерації недержавної служби безпеки України) // Час-Тіме. – 1999. – 2 березня. – С. 7.

В окремих європейських країнах, зокрема Франції, приватні детективні служби залучаються для виявлення фактів приховування доходів від оподатковування. У Великій Британії створена й успішно функціонує одна з найбільших приватних служб безпеки “Сек’юрикор”, яка забезпечує охорону банків, приміщень фірм, коштів і коштовностей під час їхнього перевезення, а також осіб, які підлягають депортації³.

У цілому за кордоном напрацьована достатня нормативна база щодо правового регулювання діяльності охоронних інституцій і їхньої взаємодії з органами поліції у сфері запобігання правопорушенням. Співпраця між окресленими структурами носить багатофункціональний характер.

Дослідження нормативних актів європейських держав, що закріплюють правовий статус приватних охоронних структур, дає підстави узагальнити та виділити основні напрями їхньої діяльності. Зокрема, така діяльність спрямована на:

- забезпечення охорони окремих громадян охоронцями;
- охорону посольств та іноземних представництв;
- дорожнє патрулювання;
- боротьбу з дрібними крадіжками в магазинах;
- проведення розслідувань;
- зовнішнє спостереження;
- розробку заходів безпеки за контрактами з урядовими органами;
- ведення переговорів з терористами, котрі захопили заручників;
- виконання завдань клієнтів зі спостереження за їхніми близькими родичами;
- виявлення фактів подружньої зради;

³ Обеспечение законности в деятельности частных правоохранительных служб за рубежом/ [Дашков Г.В., Кигас В.Н., Мелик-Дадаева И.А., Тюрина Л.П.]. – М., 1994.

– отримання даних щодо фінансового становища і кредитоспроможності майбутніх партнерів з бізнесу⁴.

Є цікавим досвід функціонування приватних служб безпеки в країнах східного регіону, зокрема, у Китаї щодо ефективності діяльності цих структур у сфері забезпечення громадського порядку під час проведення масових заходів. Загалом керівництво органів громадської безпеки цієї держави дає позитивну оцінку діяльності приватних охоронних підприємств із забезпечення правопорядку в країні⁵.

Аналіз зарубіжної літератури та законодавчої бази дає підстави дійти висновку про те, що приватні детективні бюро й служби безпеки в розвинених країнах надають істотну допомогу місцевим правоохоронним органам у боротьбі з організованою злочинністю, промисловим шпигунством, шахрайством у бізнесі й у сфері охорони громадського порядку тощо.

Якщо брати країни пострадянського простору, то з цього питання напрацьована позитивна практика в Російській Федерації, зокрема, з питань організації взаємодії органів внутрішніх справ з приватними охоронцями і приватними детективами. Правовою підставою такої діяльності є Закон Російської Федерації «Про приватну детективну і охоронну діяльність в Російській Федерації» від 11 березня 1992 р. № 2487-1. Положення цього Закону закріплюють право осіб, які мають спеціальний дозвіл (ліцензію) органів внутрішніх справ надавати на відшкодувальній договірній основі послуги фізичним і юридичним особам, підприємствам, для захисту їхніх законних прав та інтересів.

Підприємства, що розташовані на території Російської Федерації, незалежно від їхніх організаційно-правових форм, в інтересах забезпечення своєї власної безпеки, мають право

⁴ Сицик на замовлення: приватна детективна служби у Великобританії // Іменем закону. – 1992. – № 37 (вересень).

⁵ Крысин А. Частные службы безопасности КНР // Частный сыск. Охрана. Безопасность. – 1995. – № 1. – С. 89–90.

здійснення охоронно-розшукової діяльності, засновувати відособлені підрозділи (служби безпеки) з надання їм права відкриття поточних і розрахункових рахунків. Таким підрозділам забороняється надавати послуги, не пов'язані із забезпеченням безпеки свого підприємства. Для підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів, що здійснюють детективну й охоронну діяльність, можуть створюватися на правах юридичної особи недержавні освітні установи.

Для координації взаємодії приватних охоронних структур з підрозділами міліції громадської безпеки на рівні суб'єктів федерації була напрацьована відповідна нормативна база, основними положеннями яких є розширення практики залучення сил і засобів недержавних охоронних формувань у забезпеченні збереження власності тощо.

Маючи у своєму розпорядженні значний потенціал підготовлених кадрів, сучасне озброєння і технічне оснащення, приватні охоронні структури здатні надавати ефективнішу допомогу правоохоронним органам регіонів при виконанні завдань забезпечення правопорядку у відповідних територіальних утвореннях, а також сприяти скороченню місцевих бюджетів на утримання підрозділів міліції.

Сформована практика діяльності приватних охоронно-детективних підприємств, тенденції її розвитку в умовах формування ринкових відносин дають змогу визначити такий перелік основних охоронних послуг і дій, спрямованих на зміцнення економічної безпеки в Російській Федерації:

- фізична охорона об'єктів і приватних осіб з використанням сучасних технічних засобів, вогнепальної зброї і спецзасобів;

- забезпечення безпеки об'єктів і приватних осіб з використанням програмно-технічних комплексів захисту інформаційних систем;

- забезпечення інформаційної безпеки недержавних суб'єктів економічних відносин;
- інформаційно-аналітичне забезпечення підприємницького ризику і захист комерційної таємниці;
- надання консультацій керівниками попередньо створюваних підприємств і комерційних організацій з питань комплексної безпеки у формі розробки практичних рекомендацій;
- забезпечення безпеки комерційних об'єктів міської інфраструктури;
- участь у забезпеченні безпеки держпідприємств, міжнародних комерційних виставок, конгресів, симпозіумів, творчих фестивалів тощо;
- спільне з патрульно-постовою службою органів внутрішніх справ патрулювання в районах міста (за місцем реєстрації охоронного підприємства);
- забезпечення порядку в місцях проведення масових культурно-спортивних і видовищних заходів⁶.

Разом з тим, на місцевому рівні простежується відсутність чіткої координації і взаємодії приватних охоронних структур з підрозділами міліції громадської безпеки, а також із замовниками і керівниками підрядних організацій у питаннях формування єдиної фінансової, цінової, тарифної і правової політики. Зазначені чинники наводять на думку про доцільність утворення відповідних координаційних центрів із забезпечення діяльності структур, одним з напрямів яких стало б забезпечення взаємодії приватних охоронних і детективних структур і підрозділів міліції громадської безпеки, а також узгодження договорів на охорону об'єктів і здійснення контролю за їх виконанням.

⁶ Зульфугарзаде Т.Э. Менеджмент в системе негосударственных правоохранительных организаций (Мекосепрология) : практическое пособие в вопросах и ответах. – М., 1996. – С. 34.

Порівняльно-правовий аналіз регулювання та функціонування приватних охоронних підприємств у досліджених нами зарубіжних країнах дає підстави стверджувати, що приватні охоронні організації в цих державах посідають чільне місце в системі органів, які здійснюють профілактику правопорушень. У деяких державах немає поділу на приватну охоронну й детективну діяльність. Це є недоцільним і підтверджується досвідом країн, у яких регулювання приватної охоронної й детективної діяльності здійснюється двома різними нормативними актами. У таких випадках здійснюється принципове розмежування компетенції.

Проведений аналіз законодавства, що регламентує приватну охоронну діяльність в Україні, переконує нас у необхідності детальнішого розгляду питань, що стосуються правового статусу суб'єктів цього виду діяльності – приватних охоронців. Нині в Україні правовий статус недержавних правоохоронних організацій зовсім не визначений, як і статус приватних охоронців.

Забезпечення громадського порядку і законності в будь-якій країні не обходяться без залучення до такої роботи громадян. Саме підтримка органів внутрішніх справ цією категорією осіб, а також органами місцевого самоврядування є однією з неодмінних умов ефективної діяльності правоохоронних інституцій у боротьбі з правопорушниками.

Громадяни сприяють правоохоронним органам, зокрема, й органам внутрішніх справ, у забезпеченні правопорядку і громадської безпеки індивідуально, за контрактом, а також через громадські об'єднання.

Результати дослідження дають підстави стверджувати, що основними організаційними формами сприяння забезпеченню правопорядку силами громадян можуть бути: ради і комітети мікрорайонів, житлових комплексів; будинкові, вуличні, квартальні комітети; сходи, зібрання громадян та інші форми.

Ініціативу громадян щодо забезпечення правопорядку можна спрямувати також на сумісне розв'язання різноманітних соціальних проблем, що виникають в окремих категорій громадян за місцем проживання.

Перспективним напрямом діяльності громадських організацій може стати створення груп людей, які об'єдналися за інтересами (наприклад, самодіяльні організації, що займаються колекціонуванням, туризмом, садівництвом тощо). Органи місцевого самоврядування могли б надавати матеріальне сприяння такій соціально корисній поведінці громадян.

Ефективність забезпечення правопорядку багато в чому залежить від безпосереднього зв'язку міліції з трудовими колективами, населенням і засобами масової інформації. Правоохоронна практика показує, що, спираючись на підтримку трудових колективів, населення і засоби масової інформації, міліція успішніше виконує завдання щодо забезпечення правопорядку і громадської безпеки.

Упроваджується практика створення громадських формувань щодо надання допомоги з охорони громадського порядку. Зазвичай такі формування можуть фінансуватися з позабюджетних джерел, причому їхнє матеріально-технічне забезпечення і матеріальне заохочення є доцільним здійснювати через рахунки відповідних територіальних підрозділів міліції⁷.

Аналіз міжнародної правоохоронної практики дає підстави висунути ідею щодо створення на території місцевих утворень громадських координаційних штабів із забезпечення громадського порядку, як системи формувань громадян, що беруть участь у забезпеченні правопорядку під керівництвом органів місцевого самоврядування.

⁷ Капитонов С.А. Правообеспечительный потенциал милиции (вопросы теории, методологии и организации) : дис. ... д-ра юрид. наук. – Тюмень : Тюменский юридический институт МВД России, 2003. – С. 175.

Основними завданнями таких координаційних штабів можуть бути:

- організація залучення населення до участі в забезпеченні правопорядку в конкретному населеному пункті, сприяння правоохоронним та іншим державним органам;

- організація й управління діяльністю конкретних громадських формувань (дружин) із забезпечення правопорядку під безпосереднім керівництвом і у взаємодії з правоохоронними та іншими державними органами;

- залучення членів таких формувань до правової пропаганди серед населення і профілактики правопорушень;

- залучення громадських формувань для надання допомоги органам державної влади, правоохоронним органам при виникненні в населеному пункті надзвичайних ситуацій.

Принагідно треба зазначити, що ідея сприяння органам внутрішніх справ у забезпеченні громадського порядку завдяки створенню громадських координаційних штабів із забезпечення правопорядку потребує правової бази. На наш погляд, окреслені нами питання можуть бути з'ясовані через розробку і прийняття зацікавленими державними інституціями відповідного законопроекту. Саме чітке визначення правового статусу запропонованих координаційних штабів відповідними нормативними актами надасть змогу їхнього ефективного функціонування у сфері охорони громадського порядку та залучення до цієї роботи громадян. Зокрема, брати участь у створенні в установленому порядку місцевих підрозділів з охорони громадського порядку, здійснювати відбір кандидатів до членів громадських формувань, контролювати проходження такими особами кандидатського стажу, правової і спеціальної підготовки тощо.

Громадяни через участь у забезпеченні охорони громадського порядку на вулицях, площах, у парках та інших громадських місцях сприяють органам внутрішніх справ створювати належні умови особистої і громадської безпеки на

самоврядних територіях. Залучення окремих громадян до участі на громадських засадах в охороні громадського порядку можна розглядати як одну з ефективних форм добору громадян для проходження служби в органах внутрішніх справ. Така форма має певні переваги. По-перше, особа, яка претендує на зайняття відповідної посади в підрозділах міліції, вивчається безпосередньо на практиці. По-друге, представники органів внутрішніх справ визначають, чи підходить представник громадськості для такої діяльності. І, нарешті, особа, яка є учасником громадського формування, визначає чи підходить йому така діяльність.

Основними формами участі особи, яка є членом громадського формування, у забезпеченні правопорядку є спостереження і сприяння. Багаторічна правоохоронна практика участі таких осіб у правоохоронній діяльності свідчить, що їхня зайва ініціатива і самостійність часто завдавала порядку більшої шкоди, ніж користі. Разом з тим, особи, які проявили себе з позитивного боку, можуть бути рекомендовані для подальшого проходження служби в правоохоронних органах, внутрішніх військах, а також для навчання в спеціальних юридичних навчальних закладах системи ОВС.

Можна зазначити, що активність громадян, які беруть участь у забезпеченні правопорядку, поступово зростає. Відбувається накопичення позитивного досвіду з цього напрямку діяльності громадських формувань.

Дієвим чинником у розв'язанні проблем суспільства у сфері забезпечення громадського порядку є формування інформаційного масиву. Роль і значення інформації в сучасному світі визначається, з одного боку, розвитком комунікаційних систем і мереж, а з другого – тією обставиною, що вона є елементом свободи особи. У цьому контексті є слушною думка В.В. Ковальської, яка зазначала, що формування єдиного світового інформаційного простору, поглиблення процесів інформаційної інтеграції, підвищення рівня доступності, поширення інформації, значущості інформаційно-комуні-

каційної інфраструктури в системі суспільного виробництва є показниками сучасного етапу розвитку суспільства, що характеризується постійним зростанням ролі інформаційної галузі⁸.

Повнота й об'єктивність інформації забезпечує людині можливість адекватно реагувати на зміну навколишнього середовища, ухвалювати правильні рішення, реалізовувати свої можливості і здібності в напрямі досягнення поставленої мети і навпаки⁹.

Демократизація суспільних відносин передовсім зумовила реформування процесів у сфері інформатизації, глобалізації масової інформації, докорінно змінила телебачення, радіо та пресу. Засоби масової інформації отримали новий правовий статус, змінилися їхні функції та соціальне призначення в суспільстві. Саме вони є провідними джерелами отримання інформації про функціонування держави та окремих її напрямів, зокрема й у сфері правоохоронної діяльності. Наразі оперування інформацією щодо діяльності підрозділів міліції у сфері здійснення соціального контролю за злочинністю сприяють зменшенню вірогідності вчинення правопорушень, у майбутньому можуть позитивно впливати на підвищення рівня правової захищеності особи.

Організація будь-якої діяльності повинна бути відповідальною перед суспільством. Міліція як інститут формального соціального контролю працює на забезпечення соціального порядку, стабільності, безпеки. Звідси випливає

⁸ Ковальська В.В. Організаційно-правові засади діяльності міліції в системі правоохоронних органів держави / [за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Бандурки О.М.] : монографія. – Харків : Вид-во ТД «Золота миля», 2008. – С. 266.

⁹ Передернин А.В. Проблемы нормативно-информационного обеспечения налогоплательщиков // Ученые записки : сборник научных трудов Института государства и права ; вып. 2. – Тюмень : Издательство Тюменского государственного университета, 2001. – С. 189.

необхідність у періодичній публічній звітності структур органів внутрішніх справ перед населенням¹⁰.

Передусім взаємодію міліції із засобами масової інформації потрібно розглядати як рівноправну, стійку, взаємовигідну, ділову співпрацю щодо протидії злочинності, зміцненню законності та реалізації функцій органів внутрішніх справ. Такий підхід базується на необхідності своєчасного отримання підрозділами міліції необхідної інформації про населення та суспільство в цілому, основоположні аспекти діяльності державних і політичних інститутів, органів місцевого самоврядування, власне самої участі засобів масової інформації в професійній діяльності силових структур.

Вартує уваги щодо своєї перспективності напрям налагодження чіткої взаємодії органів забезпечення правопорядку з відповідними інституціями засобів масової інформації на рівні місцевого самоврядування. Для цього необхідно створити на центральному і місцевому рівнях управління систему збору, зберігання, аналізу, обробки великих об'ємів інформації. Наприклад, регулярні повідомлення в місцевих засобах масової інформації про нові способи вчинення злочинів, безумовно, створять певні проблеми злочинному світу і допоможуть особі правильно орієнтуватись у конкретній ситуації.

Результатом використання новітніх інформаційних технологій може стати:

- розширення прав і свобод людини і громадянина щодо швидкого і надійного отримання доступу до різноманітної інформації;

- забезпечення на державному і місцевому рівні органами підтримки правопорядку нових комунікаційних можливостей;

¹⁰ Комлев Ю.Ю. Средства массовой информации в коммуникативной деятельности органов внутренних дел: проблемы теории и практики. – М., 2001. – С. 184.

– організація новітніх сфер інформаційних комунікацій між окремим громадянином і державними органами, органами місцевого самоврядування, які дозволять на якісно новому рівні реалізувати конституційні принципи;

– надання адресатам необхідної інформації щодо забезпечення правопорядку;

– формування високої правової культури населення, соціальної активності в боротьбі з правопорушеннями, основ громадянського суспільства і на цій основі розширювати сферу місцевого самоврядування¹¹.

Розвиток нових інформаційних технологій дозволить наблизити органи внутрішніх справ і міліцейські структури до населення через їхню взаємодію у сфері забезпечення правопорядку. Населення безпосередньо отримає можливість через певні комунікативні канали обмінюватися з правоохоронними органами інформацією криміногенного характеру, що являє собою оперативний інтерес. Отже, є реальна можливість впливати на зниження рівня латентної злочинності, оскільки нині громадяни не завжди звертаються до органів внутрішніх справ про вчинені проти них злочини через недовіру до працівників міліції або через боязнь відплати з боку злочинців.

Для кардинального поліпшення обліку злочинів є доцільним залучати до цієї роботи органи місцевого самоврядування за підтримки населення територіальної громади через запровадження на місцевому рівні відповідної інформаційної системи обліку вчинених злочинів.

¹¹ Кулиев И.О. Информационное обеспечение деятельности органов местного самоуправления (муниципалитетов) в сфере правопорядка : монография. – М. : Центр юридической литературы «Щит», 2002. – С. 39.

З метою стимулювання профілактичної діяльності органів внутрішніх справ і правоохоронних структур органів місцевого самоврядування доцільно вести облік попереджених або припинених злочинів і адміністративних правопорушень, з подальшим напрацюванням відповідних програм профілактичних заходів.

Пріоритетним напрямом профілактики є виявлення умов і обставин, що сприяють трансформації законслухняного громадянина стати на злочинний шлях.

На думку провідних кримінологів, робота в цьому напрямі істотно може допомогти вдосконаленню технічних засобів отримання інформації. Важливе значення може мати адекватне висвітлення роботи міліції засобами масової інформації¹².

Для отримання об'єктивних даних про участь органів внутрішніх справ у підтримці правопорядку органи місцевого самоврядування повинні активізувати зв'язок з пресою й електронними засобами масової інформації, громадськими об'єднаннями і громадянами. Такий хід, безумовно, підвищить авторитет і ступінь довіри до них.

З цього питання є слушною думка М.С. Матейковича, який зазначав, що такий підхід дозволить не тільки забезпечувати реалізацію принципу гласності в організації правозабезпечувальної взаємодії, але й достовірного висвітлення суспільної ролі правоохоронних органів. І, разом з цим, реального впливу на формування громадської думки щодо

¹² Див.: Удовиченко В.А. Использование средств массовой информации в деятельности городских районных органов внутренних дел : учебное пособие. – М., 1983; О задачах органов прокуратуры по взаимодействию со средствами массовой информации, совершенствованию общественных связей : Приказ Генеральной прокуратуры РФ от 8 июля 1998 г. № 45; Яхьяев Х.Х. Использование органами внутренних дел возможностей средств массовой информации и творческих союзов в процессе выполнения задач по охране социалистического правопорядка : лекция. – М., 1975.

такої діяльності, а також сприяння виховання поваги до закону¹³.

Слід систематично інформувати населення через інформаційні агентства, друк, радіо і телебачення про стан законності і правопорядку¹⁴.

Повідомлення, що поширюються правоохоронними органами, повинні бути точними і збалансованими. Позитивно зарекомендували себе цілісні програми взаємодії із засобами масової інформації в основу яких покладений реальний аналіз положення справ¹⁵. Необхідно повніше впроваджувати практику акредитації в органах внутрішніх справ і органах місцевого самоврядування влади журналістів, які спеціалізуються на висвітленні правоохоронної тематики згідно з чинним законодавством, що регулює окреслені питання¹⁶.

Органи місцевого самоврядування мають бути зацікавлені в оптимізації відображення в засобах масової інформації проблем, пов'язаних із забезпеченням охорони громадського порядку. У зв'язку з цим є корисним створення окремої державної або самоврядної інституції, яка б здійснювала моніторинг стану охорони громадського порядку і правопорядку, а також забезпечувала б засоби масової

¹³ Матейкович М.С. Конституционные основы гражданского общества в Российской Федерации. // Ученые записки : сборник научных трудов Института государства и права ; вып. 2.—Тюмень : Издательство Тюменского государственного университета, 2001. — С. 26.

¹⁴ Пинто-Душинский М. Выборы и средства массовой информации // Вестник Центральной избирательной комиссии Российской Федерации. — М., 1999. — № 4.

¹⁵ Див.: Куценков И.И., Ананич В.А. Основы государственной политики борьбы с преступностью в России. Теоретическая модель. — М., 1997; Актуальные проблемы правоохранительной деятельности органов внутренних дел : сборник научных статей. — Минск, 1999.

¹⁶ Інформаційне законодавство України : станом на 1 вересня 2008 року / за ред. Тараса Шевченка, Тетяни Олексіук ; упорядник Т.Г. Бондаренко. — К., 2008. — С. 150.

інформації статистичними даними про злочинність і розробляла пропозиції, спрямовані на вдосконалення законодавства в даній сфері суспільного життя¹⁷.

Висвітлення на телебаченні та в засобах масової інформації даних про стан злочинності в цілому й акцентування уваги на конкретних злочинах має суттєвий вплив на психологічний стан населення конкретної самоврядної територіальної громади. Зокрема, висвітлення необ'єктивної, а іноді тенденційної інформації про вчинення окремих злочинів може посясти серед населення страх і недовіру до правоохоронних органів, які покликані боротися з негативними суспільними проявами. Усі офіційні повідомлення від імені органів місцевого самоврядування й органів внутрішніх справ повинні формуватись у спеціалізованих центрах інформації і громадських зв'язків і лише з відома глави органу місцевого самоврядування і начальника органу внутрішніх справ. Матеріали, що надаються для засобів масової інформації, повинні бути ретельно перевірені і юридично бездоганні.

Відповідальність за достовірність і повноту відомостей, наданих у цих матеріалах, повинні нести особи, які надали їх до центру інформації і громадських зв'язків.

Для з'ясування цього питання доцільно організувати навчання працівників місцевих органів забезпечення правопорядку специфіки взаємодії із засобами масової інформації й органами внутрішніх справ, а також підтримувати громадські зв'язки у формі стажування, семінарів, обміну досвідом роботи не тільки на місцевому рівні, але й на центральному.

Важливу роль у цьому процесі відіграє також міжнародний обмін інформацією. Згідно з правилами такого

¹⁷ Боровикова В.В. Проблемы освещения преступности в средствах массовой информации и профилактическая деятельность органов внутренних дел : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2002. – С. 5–7.

обміну, інформаційні служби і засоби масової інформації органу місцевого самоврядування мають право самостійно брати участь у міжнародному інформаційному обміні з питань, зарахованих до предметів їхнього відання, зокрема, забезпечення правопорядку.

Органи місцевого самоврядування мають право створювати місцеві інформаційні служби, здійснювати їхнє фінансування, керівництво, а також встановлювати правила роботи.

Нині засоби масової інформації є не тільки одним із засобів передачі й отримання інформації, але й найефективнішим способом впливу на окрему людину і суспільство в цілому. Ця обставина дозволяє говорити про те, що засоби масової інформації можуть певною мірою або прищепити людині морально-етичні якості або навпаки спрямувати її хибним шляхом. Саме тому місцеві засоби масової інформації можуть відігравати суттєву роль у справі забезпечення охорони громадського порядку.

Нині в країнах Європейського Союзу все більшого використання набувають нові форми і методи запобігання правопорушень серед населення. Фактично під впливом світових глобалізаційних процесів відбувається певна уніфікація в напрацюванні спільних підходів протиставлення свідомої частини населення протиправним діям окремих категорій громадян. Цікавою в цьому контексті є думка А.А. Сергєєва, який зазначає, що зближення у світі різних систем соціального управління, їх децентралізація, як звичайно, пояснюються прагненням зміцнити демократичні засади суспільства, економічними факторами, бажанням держави

перекласти витрати з утримання її органів на місцеве співтовариство¹⁸.

Особливу увагу вчених-юристів привертає концепція «комунального поліціювання», що нині набула значного поширення в країнах Європейського Союзу.

Характеризуючи сучасні процеси, що проходять в поліційних підрозділах більшості зарубіжних країн, фахівці стверджують, що за останні роки відбулися принципові зміни у філософії й практиці поліцейської діяльності. Це результат політики, метою якої була зміна її парадигми від профільної концепції забезпечення правопорядку до ширшої діяльності з надання поліцейських послуг місцевій громаді, зокрема: популяризація правових знань серед населення; допомога в нормалізації сімейних конфліктів, що виникають на побутовому ґрунті; надання психологічної та екстреної медичної допомоги жертвам насильства і громадянам, що потрапили в критичну ситуацію, нещасні випадки; участь в антиалкогольних і антинаркотичних громадських рухах і програмах; надання допомоги дітям з неблагополучних родин; організація, управління та сприяння різним громадським формуванням щодо боротьби з правопорушеннями та інші¹⁹.

Основними механізмами, що використовуються в процесі становлення місцевого самоврядування у сфері охорони громадського порядку, є напрацювання новітніх підходів щодо попередження правопорушень шляхом залучення найактивнішої частини мешканців самоврядних територій, збільшення кількості патрульних нарядів місцевої поліції в найкриміногенніших громадських місцях, запровадження доброзичливих стосунків між поліцейськими і місцевою громадою тощо. Реалізація окреслених механізмів здійснюється

¹⁸ Сергеев А.А. Організаційно-правові засади діяльності підрозділів місцевої міліції щодо охорони громадського порядку : дис. ... на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. - Х., 2004. – С. 57.

¹⁹ Там само. – С. 66.

через такі форми, як надання консультацій, порад, пропозицій і пов'язана зі зверненням поліції до різних державних і недержавних організацій, соціальних служб і населення з метою залучення їх до виконання завдань з охорони громадського порядку, боротьби зі злочинністю та організації взаємодії в цій роботі.

Загалом ці аспекти відображають комунальну діяльність місцевої поліції («community policing») або поліцейське обслуговування за допомогою громад²⁰. Концепція комунального поліціювання (перекладається як районна, місцева чи зональна охорона порядку та громадської безпеки) розроблена у США як альтернатива традиційному патрульному напрямку охорони громадської безпеки²¹. Перші дослідження у сфері комунального поліціювання були проведені науковцями Г. Гольдштейном, Д. Вільсоном, Г. Келлінгом і їхні результати з'явилися у юридичній літературі в 60-ті роки минулого століття. Окреслені науковці, у тій чи іншій мірі, дійшли загального висновку про те, що в основу концепції комунального поліціювання має бути покладений принцип спільного розв'язання проблем у сфері охорони громадського порядку місцевою поліцією і громадою, як єдиним цілісним механізмом, здатним їх подолати.

На думку українського правника В.О. Заросила, основна мета та ідея комунального поліціювання полягає в з'ясуванні причин та умов виникнення, зростання злочинності і перебудові системи роботи в тому напрямку, щоб викоренити ці причини, а також налагодити взаємодію з населенням даної території. Адже виникнення цієї концепції було зумовлено тим, що, незважаючи

²⁰ Шалягин Д.В. Комунальная служба местной полиции США // Право и жизнь. – 1996. – № 9. – С. 165.

²¹ Заросило В.О. Порівняльний аналіз адміністративної діяльності міліції України та поліції зарубіжних країн (Великобританії, США, Канади та Франції) : дис. ... на здоб. наук. ступ. к.ю.н. – К., 2002. – С. 23.

на великі видатки на поліцію, постійне її забезпечення технічними засобами та найновішими інформаційними досягнення, кількість злочинних проявів не зменшувалась. Аналітичні центри зарубіжних країн підрахували, що видатки на розв'язання цих проблем будуть меншими, ніж на подальше збільшення поліції, її оснащення та забезпечення²².

Система надання поліцейських послуг передусім передбачає постійне знаходження працівників поліції у зоні обслуговування (районі, комуні), максимально наближених до місцевої громади. Крім того, вона відповідала і вимогам громадськості зарубіжних країн щодо підвищення контролю за роботою поліції з метою зменшення фактів порушень прав людини та корупції з боку поліції. До основних чинників, що мали значний вплив на ці процеси стала побудова в провідних європейських країнах громадянського суспільства і безпосередня участь громади в охороні громадського порядку на самоврядних територіях.

В більшості поліцейських підрозділів почали вилучати з обігу слово «сила» і використовувати гасло «обслуговування» з усіма корпоративними атрибутами. Однак ідея обслуговування, висловлена головними офіцерами поліції, не знайшла загально-го сприйняття всім персоналом поліції, крім того, організаційна культура все ще значною мірою підтримує дух «контролю та сили»²³.

Особливого значення в процесі запровадження ідеї «якості обслуговування» набула організація навчання поліцейських

²² Заросило В.О. Порівняльний аналіз адміністративної діяльності міліції України та поліції зарубіжних країн (Великобританії, США, Канади та Франції : дис. ... на здоб. наук. ступ. к.ю.н. – К., 2002. – С. 239; Губанов А. Концепція «комунальної поліції» // Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / [відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко]. – К., 2005. – Т. II : Права людини у контексті помпейської діяльності. – С. 433.

²³ Матюхіна Н.П. Поліція Великобританії: сучасні тенденції розвитку та управління : монографія / за ред. О.М. Бандурки. – Х. : Консум, 2001. – С. 19.

відповідних рівнів управління нової стратегії діяльності. Розуміння поліцією громади, яку вона обслуговує, повинно стати однією з найфундаментальніших цілей навчання поліцейських.

Тобто кожен працівник поліції має бути максимально наближений до своєї зони обслуговування населення, а отже, знати всі проблемні місця своєї дільниці, володіти достеменною інформацією про осіб, які є законослухняними мешканцями і тих, що викликають занепокоєння в криміногенному сенсі. Тільки при з'ясуванні окреслених питань можна розраховувати на позитивний результат при здійсненні соціального контролю за правопорушеннями в цілому.

У своєму дослідженні правник Н.В. Камінська особливу увагу акцентує на основних принципах системи комунального поліціювання, що були розроблені Робертом Трояновичем²⁴ і на яких базуються вся концепція, а саме:

1. Комунальне поліціювання – нова філософія у сфері охорони порядку та організаційна стратегія, яка дозволяє поліцейським і жителям району (комуни) тісно співпрацювати, по-новому розв'язувати проблеми злочинності й соціального безладу. Законослухняні громадяни отримують доступ до поліціювання та охорони порядку, право впливати на цей процес через підтримку дій поліції та їх участь у цій діяльності. Розв'язання сучасних проблем вимагає пошуку нових підходів як з боку поліції, так і населення окремих районів.

2. Необхідною в цій програмі є участь усього особового складу поліції. Кожний співробітник поліції зобов'язаний зрозуміти важливість нових підходів роботи, шляхів розв'язання проблем району (комуни).

3. Комунальне поліціювання вимагає формування нового типу офіцера (офіцера з комунального поліціювання), який

²⁴ Камінська Н.В. Місцеве самоврядування: теоретико-історичний і порівняльно-правовий аналіз : навч. посіб. – К. : КНТ, 2010. – С. 119, 120.

працював би як прямий зв'язок між поліцією та населенням комуни. Він не повинен бути ізольованим у патрульній машині і підпорядковуватись не командам по радіо, а здійснювати прямий «обличчям до обличчя» контакт з людьми на території обслуговування²⁵.

4. Працівники поліції покликані працювати з добровольцями з кола законослухняних громадян, відповідати на виклики про допомогу, здійснювати арешти, заходи з припинення дрібних правопорушень і т. п. Але їх основне завдання — розвивати і налагоджувати широкі зв'язки з громадянами, які живуть на відповідній території і намагаються покращити її життя.

5. Комунальне поліціювання передбачає формування нового типу взаємин поліції та громадян на основі взаємної довіри. Громадяни беруть на себе частину відповідальності за те, що поліція повільніше реагує на виклики, які не потребують термінового втручання, їм пропонується розв'язувати власні дрібні проблеми, тоді як поліції зосередиться на охороні громадського порядку.

6. Ця система акцентує на попереджувальній (профілактичній) роботі поліції, а не швидкому реагуванні, як було раніше. Поліція сприяє створенню спокійного, врівноваженого мікроклімату в районі завдяки спільній діяльності поліції і добровільних помічників з кола жителів району.

7. Концепція, насамперед, спрямована на захист вразливих верств суспільства, які можуть стати об'єктом злочину: неповнолітніх, людей похилого віку, національних меншин, бідняків, безпритульних і т. д.

²⁵ Trojanowicz R., Bucqueroux B. Development of Meaningful and Effective Performance Evaluations. Michigan State University, Michigan, East Lansing: 1992.

8. Комунальне поліціювання передбачає децентралізацію в роботі поліції, тобто комуна (район) повинна сама дбати про поліцію як про один з ресурсів покращення життя. Це не тактика, що використовується в певний період, це новий спосіб мислення і ставлення поліції до громадян і громадян до поліції.

9. Загалом це інтегрована система, що стосується всіх верств суспільства і працівників поліції, які можуть надати допомогу і звертатись із проханням про неї.

10. Комунальне поліціювання спрямовано на встановлення балансу між технічними досягненнями і людськими навичками, тобто передбачає використання новітніх технологій у процесі охорони порядку, але не відкидає і людське спілкування, спільне розв'язання проблем суспільства.

Нині концепція комунального поліціювання набула популярності і визнання не тільки в країнах Європейського Союзу (Великобританії, Франції, Німеччині), але й в інших провідних країнах світу (Японії, США, Канаді). Зокрема, у поліцейських підрозділах майже в кожному відділі (відділенні) запроваджені посади офіцерів з комунального поліціювання, які займаються проблемними питаннями місцевих громад, розробляють плани та напрями з втілення їх у життя. Такі форми роботи з місцевим населенням дають позитивні результати щодо встановлення комунікативних зв'язків з мешканцями самоврядних територій і мають позитивний вплив попередження правопорушень серед окремої категорії громадян.

Вартує уваги класифікація комунального поліціювання, запропонована правником Н.П. Матюхіною. Зокрема, за результатами дослідження юридичної літератури, вона виділяє такі основні моделі «community policing»:

- поліцейське обслуговування, засноване на територіальному принципі (area-basedpolicing);
- товариство багатьох агенцій (multi-agency partnerships);

- попередження злочинів засобами громади (community crime prevention);
- стратегії поліцейсько-громадського контакту (police-public contact strategies);
- територіально-базовані піші патрулі (area-based foot patrols);
- залучення громади та консультування з громадами (community involvement and consultation)²⁶.

Дослідження основних механізмів країн Європейського Союзу щодо залучення місцевого самоврядування до охорони громадського порядку дає змогу діти певних висновків щодо можливості напрацювання ефективної концепції, основних принципів, а також форм і методів такої роботи в Україні.

1. Для того, щоб хоча б у далекій перспективі Україна змогла наблизитися до наявних механізмів залучення органів місцевого самоврядування до охорони громадського порядку, на державному рівні необхідно з'ясувати проблемні питання, що лежать у політичній і правовій площині. З політичної точки зору є потреба визначитись у питанні децентралізації державної влади, зокрема, значну частину владних повноважень у правоохоронній сфері доцільно передати на рівень місцевого самоврядування. Це стосується і функції держави у сфері забезпечення громадського порядку. Такий шлях обрала переважна більшість країн Європейського Союзу та провідних країн світу. Пропоновані зміни потребують обов'язкового закріплення на законодавчому рівні. Нині наявна правова основа щодо наділення відповідними функціями і повноваженнями органів місцевого самоврядування є недостатньою. Однак певні кроки в цьому напрямі законодавцями здійснюються. Прийнятий Указ Президента «Про утворення місцевої міліції» 2001 р., Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо

²⁶ Матюхіна Н.П. Поліція Великобританії : сучасні тенденції розвитку та управління : монографія / за ред. О.М. Бандурки. – Х. : Консум, 2001. – С. 19.

місцевої міліції» 2004 р., Положення про місцеву міліцію, затверджене постановою КМУ 2004 р., інші національні та міжнародні документи. Нині у Верховній Раді України на розгляді перебуває низка законопроектів, що передбачають на законодавчому рівні врегулювати питання обирання керівників відповідними територіальними громадами строком на 4 роки, посилення спроможності органів місцевого самоврядування, насамперед завдяки збільшенню місцевих бюджетів. Лише після цього можна говорити про створення місцевої міліції (поліції) і про призначення її керівників органами місцевого самоврядування, а можливо й обрання деяких з них населенням²⁷. Останні події, що сталися в селищі Врадіївка Миколаївської області підтверджують необхідність проведення правоохоронної реформи²⁸.

2. Проблемним питанням для України є організація взаємодії органів місцевого самоврядування, міліції та громадських формувань у сфері охорони громадського порядку. Відповідно до Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» (Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 40. – Ст. 338) визначені основні засади такої взаємодії, однак закон не в повному обсязі враховує залучення до такої роботи органів місцевого самоврядування, місцевих громад, а також не використовує наявні європейські механізми та зарубіжний досвід у сфері охорони громадського порядку.

3. Варті уваги окремі методи контролю на території місцевих громад (система спостереження населення щодо

²⁷ Хавронюк М., Дмитрієва І. Коли виборність недоречна... [Електронний ресурс] / Центр політико-правових реформ. – 2013. – 6 лютого. – Режим доступу : <http://www.pravo.org.ua/2011-07-05-15-26-55/2011-07-22-11-19-37/1281-koly-vybornist-nedorechna.html>

²⁸ Укрінформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrinform.ua/ukr/news/vradiivski_podiii_pidtverdgu

виявлення правопорушень) тощо, які використовуються підрозділами місцевої поліції зарубіжних країн при проведенні профілактичних заходів попередження та припинення протиправних дій з боку окремих категорій осіб, які мають асоціальну поведінку. Органи місцевого самоврядування, з метою належного фіксування у місцях масового відпочинку громадян протиправних дій, можуть з'ясовувати питання забезпечення таких територій системами спостереження, комп'ютерною, відеотехнікою, через залучення коштів приватного сектору економіки для потреб у сфері охорони громадського порядку. Такий підхід надасть можливість ефективніше розв'язувати питання фінансування потреб діяльності підрозділів місцевої поліції і таким чином зніме проблемні питання централізованого фінансування.

4. Система органів місцевого самоврядування в Україні повинна бути наділена відповідними функціями та владними повноваженнями з тим, щоб очолити роботу з організації охорони громадського порядку на відповідних самоврядних територіях, а також у повному обсязі використовувати напрацьовані механізми роботи підрозділів місцевої поліції в країнах Європейського Союзу в процесі практичної діяльності.

5. Місцеве самоврядування має регулювати діяльність місцевих підрозділів поліції (міліції) на предмет якісного обслуговування місцевої громади, задовольняти потреби кожного її мешканця і здійснювати кроки, спрямовані на гарантування відповідності поліцейських дій пріоритетам громадськості. Для демократичних держав, до кола яких де-юре належить наша держава і в яких повноцінно функціонує громадянське суспільство, пріоритетними напрямками розвитку місцевого самоврядування є напрацьовані європейські механізми, серед яких треба виділити концепцію комунікативної діяльності місцевої поліції із населенням, що мешкає на самоврядних територіях. У нашій державі такий підхід дозволить розв'язати проблеми інформаційного вакууму навколо роботи поліцейських (міліцейських) підрозділів і

наблизить їхню діяльність до населення. Важливим чинником є соціальна спрямованість діяльності місцевої поліції (міліції) щодо забезпечення спокою в районі проживання, її готовність прийти на допомогу при виникненні надзвичайних ситуацій. Така діяльність потребує виконання завдань, пов'язаних з організацією взаємодії органів місцевого самоврядування і підпорядкованих їм підрозділів місцевої поліції (міліції), місцевим населенням, а також спільного напрацювання з місцевою громадою заходів, спрямованих на забезпечення охорони громадського порядку.

Література

1. Актуальные проблемы правоохранительной деятельности органов внутренних дел : сборник научных статей. – Минск, 1999. – 342 с.
2. Боровикова В.В. Проблемы освещения преступности в средствах массовой информации и профилактическая деятельность органов внутренних дел : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2002. – 21 с.
3. Губанов А. Концепція «комунальної поліції» // Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / [відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко]. – К., 2005. – Т. II : Права людини у контексті поліцейської діяльності. – С. 433.
4. Обеспечение законности в деятельности частных правоохранительных служб за рубежом/ [Дашков Г. В., Кигас В.Н., Мелик-Дадаева И.А., Тюрина Л.П.] . – М., 1994.
5. Заросило В.О. Порівняльний аналіз адміністративної діяльності міліції України та поліції зарубіжних країн (Великобританії, США, Канади та Франції) : дис. ... на здоб. наук. ступ. к.ю.н. – К., 2002. – 239 с.
6. Зульфугарзаде Т.Э. Менеджмент в системе негосударственных правоохранительных организаций

- (Мекосепрология) : практическое пособие в вопросах и ответах. – М., 1996. – 50 с.
7. Інформаційне законодавство України : Станом на 1 вересня 2008 року / [за ред. Тараса Шевченка, Тетяни Олексіюк ; упорядник Т.Г. Бондаренко]. – К., 2008. – 356 с.
 8. Камінська Н.В. Місцеве самоврядування: теоретико-історичний і порівняльно-правовий аналіз : навч. посіб. – К. : КНТ, 2010. – 232 с.
 9. Капитонов С.А. Правообеспечительный потенциал милиции (вопросы теории, методологии и организации) : дис. ... д-ра юрид. наук. – Тюмень : Тюменский юридический институт МВД России, 2003. – 408 с.
 10. Ковальська В.В. Організаційно-правові засади діяльності міліції в системі правоохоронних органів держави / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Бандурки О.М. : монографія. – Харків : Вид-во ТД «Золота миля», 2008. – 504 с.
 11. Комлев Ю.Ю. Средства массовой информации в коммуникативной деятельности органов внутренних дел: проблемы теории и практики. – М., 2001. – 237 с.
 12. Крысин А. Частные службы безопасности КНР // Частный сыск. Охрана. Безопасность. – 1995. – № 1. – С. 89–90.
 13. Кулиев И.О. Информационное обеспечение деятельности органов местного самоуправления (муниципалитетов) в сфере правопорядка : монография. – М. : Центр юридической литературы «Щит», 2002. – 317 с.
 14. Куценков И.И., Ананич В.А. Основы государственной политики борьбы с преступностью в России. Теоретическая модель. – М., 1997.
 15. Матюхіна Н.П. Поліція Великобританії: сучасні тенденції розвитку та управління : монографія / за ред. О. М. Бандурки. – Х. : Консум, 2001. – С. 19.
 16. Передернин А.В. Проблемы нормативно-информационного обеспечения налогоплательщиков // Ученые записки : сборник научных трудов Института

- государства и права; вып. 2. – Тюмень : Издательство Тюменского государственного университета, 2001. – С. 189.
17. Пинто-Душинский М. Выборы и средства массовой информации // Вестник Центральной избирательной комиссии Российской Федерации. – М., 1999. – № 4.
 18. Сатановський О. Недержавна служба безпеки захищає бізнес: (Бесіда з віце-президентом Федерації недержавної служби безпеки України) // Час-Тіме. – 1999. – 2 березня. – С. 7.
 19. Сергеев А.А. Організаційно-правові засади діяльності підрозділів місцевої міліції щодо охорони громадського порядку : дис. ... на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. –Х., 2004. – С. 57–66.
 20. Сищик на замовлення: приватна детективна служби у Великобританії // Іменем закону. – 1992. – № 37 (вересень).
 21. Удовиченко В.А. Использование средств массовой информации в деятельности городских районных органов внутренних дел : учебное пособие. – М., 1983; О задачах органов прокуратуры по взаимодействию со средствами массовой информации, совершенствованию общественных связей : Приказ Генеральной прокуратуры РФ от 8 июля 1998 г. № 45; Яхьяев Х.Х. Использование органами внутренних дел возможностей средств массовой информации и творческих союзов в процессе выполнения задач по охране социалистического правопорядка : лекция. – М., 1975.
 22. Шалягин Д.В. Комунальная служба местной полиции США // Право и жизнь. – 1996. – № 9. – С. 165.
 23. Матейкович М.С. Конституционные основы гражданского общества в Российской Федерации // Ученые записки : сборник научных трудов Института государства и права ;

- вып. 2. – Тюмень : Издательство Тюменского государственного университета, 2001. – С. 26.
24. Trojanowicz R., Bucqueroux B. Development of Meaningful and Effective Performance Evaluations. Michigan State University, Michigan, East Lansing: 1992.
 25. <http://president.gov.ua/news/26963.html>
 26. <http://www.pravo.org.ua/2011-07-05-15-26-55/2011-07-22-11-19-37/1281-koly-vybornist-nedorechna.html>
 27. http://www.ukrinform.ua/ukr/news/vradiivski_podiii_pidtverdgu

РОЗДІЛ 3 ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

3.1 Соціально-економічні проблеми європейського шляху розвитку України

Швайка М.А.

Майбутнє України – це входження до Європейського Союзу, включення в європейські економічні, соціальні, політичні й оборонні структури. Лише це може бути гарантією від будь-яких імперських зазіхань. Тільки так Україна зможе стати повноцінною, незалежною державою і кінцево позбутися колоніальної залежності. Не робити цього, не докладати тут зусиль означає залишатись у пострадянському проімперському колоніальному болоті.

Досить неоднозначним є економічний «портрет» Європи, до якої третє десятиліття поспіль прагне Україна. Із чим Україна йде в Європу і для чого їй це потрібно?

Згідно з дослідженням, за підписання угоди з ЄС виступають понад 50% українців, таким чином прихильників цієї угоди майже вдвічі більше, ніж опонентів (26%). «Час X» для України – це листопад 2013 року, коли відбудеться саміт Східного партнерства, на якому заплановане підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Якщо на цьому зібранні угоду не буде підписано, це означатиме, що Євросоюз не бачить можливості співпраці з Україною за чинної влади, а тому продовження переговорів стане реальним тільки після зміни влади.

Угода про асоціацію – це важливий документ обсягом понад тисячу сторінок, і він є найбільшим міжнародно-правовим документом, який уклала за свою історію Україна. Ми, звичайно, сподіваємося на позитиви від підписання цього документа, проте мусимо передбачати й певні ризики. Адже невід'ємною частиною цієї угоди є положення про створення

«глибокої та всеосяжної Зони вільної торгівлі», покликаної забезпечувати тісну економічну інтеграцію України та Євросоюзу. Проте, як показує практика участі України в СОТ, міжнародні торговельні об'єднання є економічно вигідними лише для країн, що мають значний експортний потенціал. Україна ж зараз цього не має. Тому перед ратифікацією угоди у Верховній Раді треба її добре проаналізувати. Влада ж повинна б розробити програми захисту української економіки в нових умовах.

Центральна влада не перестає декларувати свої євроінтеграційні наміри, але в її випадку – це інакше, ніж євролицемірством не назвеш. Бо попри заяви, вона не робить тих кроків, яких чекає від неї євроспільнота. Навіть навпаки – таке враження, що останнім часом вона діє всупереч рекомендаціям, які можуть стати вирішальними у відносинах з Євросоюзом. Скажімо, ЄС критикує Україну за недемократичність виборів і вимагає виправити помилки, а влада за допомогою кишенькових судів, відверто порушуючи законодавство, позбавляє мандатів двох народних депутатів, які не вступили до фракції Партії регіонів, свідомо не заводить за списком нових депутатів від «Свободи» до Тернопільської обласної ради тощо. Брюссель вимагає звільнення політичних опонентів влади, а їх не тільки і далі тримають за ґратами, а й висувають їм нові звинувачення. Євросоюз вимагає реформ правоохоронної системи та судочинства, подолання корупції – а влада в Україні тримається на ній. Чинна влада тотально залежна від Москви, й інший шлях важко уявляє. Її перемовини з Євросоюзом викликані винятково інстинктом самозбереження. Вони розуміють, що європейській державі неможливо ігнорувати сусідство з ЄС, а крім того, домовляючись із Європою, вони можуть також набивати собі ціну перед Кремлем. Це свого роду шантаж з метою виторгувати більше – звичайно, не для України, а для приватних потреб. Ця влада не здатна керуватися державницькими критеріями, для неї важливі

тільки кланові інтереси. Справжні реформи, наближення до євростандартів за цієї влади неможливі. Підтвердженням цього є, зокрема, і таке тривале ігнорування партією влади вимог опозиції щодо персонального голосування. Опозиція твердо стоїть на своєму. Її позиція чітка і зрозуміла: не буде запроваджено сенсорної кнопки задля гарантування особистого голосування депутатів – не буде роботи Ради. Бо ж яка користь українцям з такого воістину бутафорного парламенту, у якому регіонами, не маючи твердої більшості, через маніпуляції та кнопкодавство «протягують» власні лобістські рішення, витягуючи з кишень українців їхні чесно зароблені гроші і грабуючи державну казну. Очевидно, що з такого парламенту більше користі, коли він не працює, аніж коли «працює» всупереч інтересам людей і задля бездонних кишень олігархів. Нагадаємо, що саме за допомогою «трудів» кнопкодавів влада «протягнула» сумновідому Пенсійну реформу, антиукраїнський мовний закон, харківські угоди, інші численні скандальні рішення.

Брюссель не готовий прийняти Україну у свої обійми, зрештою, ми бачимо, що останніми роками призупинено процес розширення Євросоюзу. ЄС переживає не найкращі часи, уряди деяких країн, зокрема Великобританії, навіть заявляють про наміри виходу з Унії. Побільшало євроскептиків і серед простих громадян, і серед урядовців. Змушує замислитись і той факт, що через кризу ЄС намагається забрати частину повноважень у національних урядів і передати наднаціональним структурам. Зокрема, ідеться про створення Банківського союзу, посилення контролю Європейської Комісії за національними бюджетами, політику суворої економії в країнах, які найбільше вражені кризою. Є чимало й інших засторог, а головне – це духовна криза, ознаки якої все більше помітні в Європі, як-от знищення традиційних сімейних, християнських і національних цінностей, пропаганда збочень, одностатевих шлюбів і т. ін. Ідеться не стільки про те, чи варто вступати до ЄС, а й про вибір

пріоритетів: чи залишиться Україна в московській залежності – економічно, політично, культурно, цивілізаційно, чи орієнтуватиметься на європейський шлях. Ми хочемо, щоб Україна була в Європі не тільки географічно, а й стала важливим гравцем у європейській політиці. У нас є що запропонувати сусідам: наші ресурси – природні й людські, а також культурні й наукові досягнення. Ми не бачимо інших варіантів, окрім інтеграції та співпраці України з іншими європейськими країнами. Це передусім цивілізаційний вибір. Однак ми бачимо своє майбутнє в такій Європі, у якій країни й народи зберігають власну індивідуальність і самобутність і мають право на самовизначення та політичний суверенітет. Ми хочемо, щоб наші відносини з усіма сусідами, зокрема й країнами ЄС, базувалися на партнерстві та взаємній повазі.

А цього не хоче допустити Росія, бо боїться втратити свою колонію. Тому не бачить України поза створюваних нею союзах: Митному, Співдружності Незалежних Держав (СНД), Єдиному економічному просторі (ЄЕП), Євразійському економічному співтоваристві (ЄврАзЕС) тощо. Митний союз не є кінцевою метою, а радше – стадією реалізації євразійського проекту, фіналом якого має стати політичний союз під проводом Кремля. Україну намагаються з усіх сил втягнути в цей проект, й інколи ці зусилля виглядають не марними через поступливість і політичну залежність чинної влади, а також енергетичну залежність від Росії... Не можна допустити вступу України до Митного Союзу, бо це спроба зруйнувати незалежність нашої держави.

Де шукати порятунку Україні? Куди їй інтегруватися? Чи здатна вона оминати пастку, до якої вже потрапила?

Очевидно, що проблема монополізації влади і власності в країні є ключовою загрозою національній безпеці. Маємо ситуацію, коли наближене коло олігархів, виведене поза межі дії українського законодавства, шаленими темпами концентрує власність і не несе жодної соціальної відповідальності. Не

сплачують податків, не вкладають кошти в модернізацію виробництва, не створюють належних умов оплати праці. Натомість весь тягар «сили державного примусу» ліг на залишки середнього класу. Це називається прихованою окупацією. До речі, опозиція внесла на розгляд ВРУ пакет економічних ініціатив, реалізація яких докорінно може змінити ситуацію. Серед них, зокрема: «Про ліквідацію приватних монополій», «Про примусову легалізацію капіталу та рахунків у банках, що перебувають та зареєстровані за кордоном», «Про спрощений режим реєстрації малого та середнього підприємництва через установи банків», «Про ліквідацію дефіциту бюджету Пенсійного фонду», «Про заборону торгівлі землею сільськогосподарського призначення».

Нас переконують у «недержавності українців», у тому, що ми не здатні жити без союзу з Москвою (політичного, економічного чи хоч би енергетичного), фальсифікують нашу історію, знищують рідну мову. Наше завдання – зберегти українську державність і, поступово наповнюючи її національним змістом, перебудувати на Українську Самостійну Соборну Державу. Українську – де на першому місці стоятимуть українські національні інтереси. Самостійну – як від контролю з Москви, так і від залежності від Заходу. Соборну – яка дбатиме про духовну єдність усіх українців з усіх закутків світу і захищатиме інтереси кожного з них, де і ким би вони не порушувалися.

Анатолій Гриценко вважає, що причина всіх проблем – у Президенті. Ось головна перепона на шляху до Європи. Це як їдете – «лежачий поліцейський». А тут цілий «цар» стоїть. І цю головну перепону ми маємо зрушити.

Україна має відійти від старої економічної моделі, яка ґрунтується на експортноорієнтованому виробництві, і будувати нову модель, де внутрішній попит і внутрішнє інвестування будуть рушіями.

Важливим чинником державного будівництва є економіка. Міцна, самодостатня економіка – це і міць держави, її обороноздатність, гарант незалежності. Це добробут народу. Це задоволення потреб людей. Це щасливе повноцінне життя. Однак це будівництво не відбулось. А економіка стала джерелом формування злочинського клану олігархів і корупціонерів, що сформований переважно з антиукраїнських сил. Наш поступальний розвиток неможливий без того, щоб відібрати в них владу і майно й позбавити вирішальних впливів при прийнятті важливих, доленосних рішень. Перешкодою у відродженні України і в спробі вибратись із колоніальної залежності північного сусіда є як внутрішні, так і зовнішні чинники. Насамперед, це корупція, яка проникла в усі сфери життя, а також шалений опір проімперських, прокомуністичних антиукраїнських сил.

Після відновлення незалежності в 1991 році економіки України як єдиної цільності не існувало. Це була частина дуже специфічного, але єдиного господарського комплексу, зорієнтована на задоволення економічних, військових та інших потреб усього СРСР.

Перед Українською державою постав виклик: перетворити уламок командної, мілітаризованої економіки «народногосподарського комплексу Союзу» на сучасну національну економіку ринкового типу. Завдання було непростим іще й тому, що, на відміну від інших республік (наприклад, Естонії, Литви чи Узбекистану), Україна мала найдеформованішу структуру економіки: левову частку її промислової продукції виробляли «важкі» галузі, а саме металургія, хімія, оборонне машинобудування. Звідси й колосальна енергомісткість, яка збереглася донині: Україна 1990 року в розрахунку на \$1 тис. ВВП споживала енергоносіїв у 13 разів більше, ніж Німеччина і в 10 – ніж Франція. Левову частину цієї продукції використовували у виробництві або ж як сировину, напівсировину чи комплектуючі деталі, які

експортували до Росії. І відповідно лише 13% промислового виробництва становили товари народного споживання.

За двадцять два роки незалежності перетворити цей величезний, важкий, енергомісткий та неефективний уламок на сучасну національну економіку ринкового типу не вдалося. Українська економіка сьогодні така ж деформована, монополізована і, як і раніше, сировинна, енергомістка й неефективна. За цей час відбулася ще більша концентрація промислового виробництва в сировинних галузях.

Водночас левову частку активів олігархів сконцентровано в тих-таки «важких» чи сировинних галузях, які домінували й до 1991 року (металургія, хімпром, видобувна промисловість, енергетика).

Кардинально змінилась лише структура власності економіки. Якщо раніше основним господарем була держава, то сьогодні – олігархи. За інформацією інвестиційної компанії *Dragon Capital*, зі 100 найбагатших людей країни 6 перших володіють активами в сумі \$35 млрд, що на кілька мільярдів перевершує сукупний показник решти 94 осіб. Загалом співвідношення активів 100 найбагатших громадян з ВВП країни становить 38%. Тоді як, наприклад, у Німеччині – це 11%, у Франції – 10%, у США – 7%. Навіть у Росії – 22%. Тобто такої величезної концентрації капіталу в руках купки людей немає в жодній промислово розвиненій країні світу.

Близько 95% вітчизняної промислової продукції виробляють на підприємствах так званого третього й четвертого технологічних укладів. Основною останніх є металургія, хімпром, паливно-енергетичний комплекс, важке машинобудування. Третій уклад домінував у світі в 1880-1930-х роках (металургійна, хімічна галузь), четвертий – у 1930–1980-х роках (нафтохімія, атомні реактори, важке машинобудування).

Водночас частка п'ятого й шостого укладів, які домінують у світі нині й основою яких є електроніка, обчислювальна, волоконно-оптична техніка, програмне забезпечення,

телекомунікації, роботобудування, інформаційні послуги, біотехнології, не перевершує 5%. А саме ці галузі створюють найвищу додану вартість на одиницю продукції, у рази, а то й десятки - сотні разів більшу, ніж підприємства третього-четвертого укладів, абсолютна більшість яких належить олігархам.

Таким чином, структура української економіки з моменту відновлення незалежності не тільки не поліпшилась, а й погіршилась, бо час не стояв на місці. Результат: монополізована, неконкурентна, орієнтована на сировинний експорт економіка, яка консервує своє відставання від світу.

Відтак її флагман – промисловість – продукує дуже низьку додану вартість. Так, рентабельність у ній за 2003–2011 роки не перевищувала 3–6%. Із 55 тис. промислових виробництв третина збиткові.

Наслідки незалежної дохідності та мінімальної доданої вартості, яку створюють ці підприємства, – низька зарплата, надмалі платежі на користь тих, хто працює. Звідси й невеликі пенсії, відсутність адекватних доходів бюджетів країни, брак грошей на модернізацію і створення нових робочих місць, безробіття.

Проблеми, породжені олігархічною структурою української економіки, – монополізм, низька ефективність, неконкурентність – призводить до наступних її великих негараздів: неефективного експорту; неефективного імпорту; від'ємного сальдо торговельного балансу, перманентної загрози девальвації гривні; катастрофічної нестачі ресурсів бюджетів країни і перманентного нарощення державного боргу, загрози дефолту.

А все це разом – неефективний експорт. Погляньмо на його український варіант.

Головні статті є сировинними. За результатами 2011 року вони перевищують дві третини нашого експорту, зокрема: 33% – усього, що вивозять – це чорні метали та вироби з них; 15% –

мінеральні продукти; 13% – продукція рослинного походження (насамперед зерно) та олія; 9% – продукція хімічної промисловості.

Окремо варто сказати про виробництво й експорт чорних металів, оскільки це виключна компетенція п'ятьох найбагатших олігархів, а відповідний експорт – предмет особливої гордості деяких урядовців. Україна посідає восьме місце у світі (після Китаю, Японії, США, Індії, Росії, Південної Кореї, Німеччини) за обсягом виробництва сталі, яке у 2011 році становило 35,3 млн. т. Але, на відміну від інших країн, які тільки від 4% (Китай) до 30% (Японія) виплавленого продукту експортують, вона вивозить рекордну, ні з чією незрівнянну його частку – 68% виробленого (24 млн. т). Навіть за СРСР (1989 рік) цифра була вдвічі меншою – 34%.

Загибель української металургії, яка є технічно відсталою, є неминучою. Українські металурги закривають ще вчора успішні підприємства і виганяють на вулицю і за кордон десятки тисяч людей. Світова криза винна лише частково. Допомагають їй власники підприємств і застарілі технології.

За чотири роки кризи металургія втратила 136 тис. робочих місць. Ще в 2008 р. обсяг усієї української виплавки досягнув рекордних 42,8 млн. т. У 2007 р. за кордон було продано 28,4 млн. т металопродукції за середньою ціною \$750 за 1 т. У цьому ж році продажі знизилися до 22,6 млн. т. При цьому ціна за 1 т металу знизилася до \$550 за 1 т.

Експортні втрати металокомбінатів становлять \$9 млрд. у рік. Ця сума дорівнює розміру зовнішнього держборгу України, який країні належить заплатити в 2013 р.

Головні причини національної катастрофи – всередині країни. Заробляючи на експорті понад \$20 млрд. на рік, власники меткомбінатів не поспішають займатися технічним переоснащенням. У США щорічно вкладають у модернізацію і без того сучасних виробництв у середньому \$60 на кожному тону виплавленої сталі. В Україні – до \$15.

Одна тонна сталі виплавлена в Україні вимагає енергозатрат у 2,2 раза більше, ніж у Росії, в 4,8 раза більше, ніж у Польщі; у 9 і 12 разів більше, ніж у Туреччині і США відповідно.

80% металопродукції йде на експорт і лише 20% – на внутрішнє споживання. Це дуже вразлива пропорція. Ідеальна – 40% експорт, 60% внутрішній ринок.

У 2008 р. гірничо-металургійний комплекс приніс Україні 40% валютних надходжень і 20% ВВП.

Україна є одним із провідних виробників металу у світі, але майже половину власних потреб у металі покриває за рахунок імпорту.

Олігархічна економіка, по суті, спочатку успадкувала, а потім на правах «меншого брата» вмотувала не реформований «уламок» радянської – тепер уже в глобальну.

Друга проблема – неефективний імпорт.

Він віддзеркалює той факт, що в Україні не виробляють навіть найнеобхіднішого, і ми мусимо закуповувати все за кордоном. Наприклад, 2011 року з товарів легкої промисловості, що їх придбали наші громадяни всередині держави, лише 5,3% були вітчизняні, решта – ввізні. Те саме з ліками, із яких лише 18% – українські. Хоч як це дивно, навіть готових харчових продуктів ми ввозимо більше, ніж вивозимо.

І ще одне. Головна стаття нашого імпорту – енергоносії: газ і нафта. У 2011 році блакитного палива закупили на \$4,3 млрд., що становило 35% імпорту, або ж \$18,4 млрд. Більшу частину цих енергоносіїв використовують для виробництва енергії, що забезпечує неефективний український експорт, або ж вона є для цього експорту сировиною. Тому й нарощення експорту завжди приводить до нарощення імпорту – замкнуте коло залежності.

Третя проблема – від’ємний торговельний баланс. Тобто вітчизняний за походженням експорт уже багато років менший за імпорт в Україну. Тут, як у тій приказці: «Досить, батьку,

продавати, бо нічим здачі давати». А інакше не буде, бо продаємо сировину та напівсировину з малою доданою вартістю за низькими цінами, а купуємо імпортні товари за високими, а то й монопольними, які платимо за енергоносії.

Так, за даними Держкомстату, від'ємне сальдо торговельного балансу за 2011 рік становило \$14,2 млрд., за 2012 рік воно сягало не менше ніж \$15 млрд.

І четверта проблема – державний борг. Наслідки низької ефективності економіки є не тільки низькі зарплати громадян, а й малі надходження до бюджетів країни, до Пенсійного та іншого соціальних фондів. Звідси потреба в додаткових ресурсах, їх катастрофічна нестача, як нині. Наслідок – невпинне зростання державного боргу: кінець 2009 року – 308 млрд., кінець 2012-го – 500 млрд. грн., у 2013-му планують позичити ще 136 млрд. грн. Додаємо сюди лавиноподібне збільшення видатків на обслуговування й погашення цього боргу: 2013 року на це потрібно 101 млрд. грн. І порівняймо з доходами всього держбюджету: 362 млрд. грн.

Чому так? Головна причина – олігархічна економічна структура, зорієнтована на консервацію великих підприємств і виробництв уламка радянської економіки, який дістався їй у дійсності безкоштовно, орієнтир на експорт сировини будь-якою ціною. До речі, така ситуація в країні б'є і по самих олігархах.

Маємо не національну, а олігархічну економіку, яка перетворює Україну на сировинну колонію, консервуючи її бідність і відсталість.

Наші олігархи більше схожі не на Рокфеллерів, а на землевласників півдня США, які були проти скасування рабства і всіляко гальмували промислову революцію.

Дехто каже, що наші олігархи – патріоти. Нічого патріотичного немає в тому, що вони виводять за кордон мільярди.

Олігархи побудували новий тип бізнесу, за якого прибутки стали результатом не економічних операцій, а політичних.

Від 1998 до 2008 року з України нелегально вивезено \$ 95,8 млрд.

Україна належить до першої двадцятки країн, резиденти яких накопичили найбільші офшорні капітали. Від 1990 р. з її території в податковій гавані виведено \$ 167 млрд. Ганьбою є те, що в багатій країні з найкращим у світі чорноземом, за який велосся стільки війн, люди живуть у злиднях.

Для виходу з кризи треба нарешті нам, українцям, опрацювати власну економічну політику. Не лише те, що нам нав'язували північні брати, тобто входження до нового економічного чи митного союзу і практично відновлення СРСР і знищення незалежності України, а й західні радники з їх ідеями вашингтонського консенсусу і шокової терапії нас не задовольняють.

Дедалі більше світових політиків тепер вважають, що в епоху державного капіталізму й економічного націоналізму ліберальні цінності не можуть більше бути орієнтиром і регулятором відносин не лише між народами і країнами, а й усередині країни. Президент американського Фонду Дейла Карнегі Джесіка Метьюс написала в американському журналі *Foreign Policy* есе про те, яким буде світ у 2013 році. Економічні проблеми США і ЄС мають політичний наслідок – криза західної демократичної моделі. Нездатність західних урядів до дій робить їх позицію у світі слабшою. Вони не можуть спонукати міжнародну спільноту діяти, якщо самі не здатні до процвітання.

Економіка в США показує повільне зростання. У ЄС господарка у більш жалюгіднішому стані, ніж у США. Главам європейських держав бракує політичної волі для прийняття спільних рішень. Щоразу, коли ситуація на ринках погіршується, уряди ЄС вживають екстрених заходів, які стають дедалі дорожчими, а спрацьовують дедалі рідше. Протягом

кількох десятиліть США і Європа були центрами світового правління. У них є досвід розв'язання проблем міжнародного масштабу. Однак, коли їх модель управління не працює в самих США і ЄС, то світ починає шукати нових лідерів.

Українське економічне будівництво за допомогою так званих глибоких ринкових реформ – це збагачення товстосумів-олігархів через варварську експлуатацію природних багатств і видушування з українців крові й поту.

Відомий і авторитетний світовий політик міністр закордонних справ Швеції Карл Більдт на запитання куди рухається Україна: вправо, у бік європейського процвітання, чи вліво – злиття з прокомуністичною Росією, дав коротку відповідь: «Донизу» (Україна молода», 2013, 5 лютого, с. 4).

Найсерйознішою перешкодою у відродженні України є намагання Росії назад загнати нас в імперське стійло і позбавити незалежності. Цим Путіні прискорюють розпад Росії як імперії, тобто її кінець.

У своїй книжці «Світ 2030 року: занепад чи відродження» французький філософ та інтелектуал Ніколя Тензер писав, що Росія зникне зі світової арени як велика держава через брак демократії, відсутність модернізації держави та економіки, проблеми із системою охорони здоров'я... Проблема також у відпливі капіталу з останньої. Понад \$ 20 млрд. щороку перекачують звідтіля за кордон.

Здавалось Україна через двадцять років незалежності мала б стати демократичною, економічно могутньою, національною державою. Так мріялось, але сталося інакше. Нині наша держава перебуває під тиском руйнівних сил і зсередини, і зовні.

У час розвалу СРСР Україні пророчили високий рівень розвитку. Україна має значні природні ресурси, недеградований, працьовитий народ, кваліфіковані кадри, прекрасне географічне положення. Г.Й. Удовенко часто повторював, що після проголошення Україною незалежності людина з клану Кеннеді видала брошуру про Україну як сьому державу світу, що

відкрита для бізнесу. Але цього не сталося через велику кримінальну постперебудовчу революцію, унаслідок якої люмпенізовані соціальні низи прийшли у вищі ешелони влади й еліти і з'єдналися з партноменклатурою і відверто антиукраїнськими силами. Оскільки владу захопили корупціонери і казнокради, замість розвитку і процвітання наступили застій і деградація.

Причини наших реформаторських невдач розкриває Іван Белебеха з Харкова, який пише: «На зорі незалежності Україна практично не мала своєї еліти – вона була знищена, а ті інтелігенти-академіки, які лишилися, були вихованцями російсько-європейської шовіністичної школи. Вони й досі сидять у кабінетах далеко абстраговані від народу» (Україна Молода, 2012, 20 листопада, с. 8).

Українці – хвора, знесилена тривалою неволею нація. Хижацька експлуатація, колоніальна спадщина лишили на тілі України глибокі соціальні шрами. Український народ, ослаблений руйнуванням його генетичного коду впродовж багатьох століть, поступово ставав маргіналом цивілізації і втрачав активну освічену і цілеспрямовану групу людей, що була хранительською націєутворювальних цінностей.

77% учасників дисидентського руху в Україні були українцями, а майже всі інші, яке б етнічне походження вони не мали, підтримували національно-демократичну ідеологію, виступаючи з позицій, як зараз модно говорити (хоча й не зовсім точний термін), «політичних українців». І, до речі, дисидентський рух України був одним із найсильніших в СРСР. Серед ув'язнених у таборах особливого режиму українські політв'язні становили понад 50% їхнього складу, а у надто специфічних мордовських концтаборах – близько 70%. Середній термін ув'язнення українських дисидентів становив 10–12 років, тоді як, скажімо, литовських чи вірменських – від одного до трьох років. Це засвідчує, що Кремль добре розумів

небезпеку, яку становив для нього український національно-демократичний рух.

І сьогодні «кремлівські чекісти» та інтелектуальна обслуга «наших» олігархів теж добре розуміють цю небезпеку – тому й намагаються розколоти війни, революції мають наслідки, а не результати українських громадян за тими чи іншими ознаками (далеко не завжди регіональними) або звести їхню активність до боротьби за мінімум добробуту та елементарні соціальні гарантії (мовляв, це те, що «об'єднує всіх», від Львова до Луганська, не треба виходити за межі спільних інтересів, проблеми культурних орієнтацій чи геополітики – то від лукавого...).

У час перебудови і боротьби за незалежність масово поширювалися листівки, у яких говорилося: «Україна – на перших місцях у колишньому СРСР за виробництвом на душу населення зерна, цукру, м'яса, рослинної олії, молока, чавуну, сталі, прокату, труб, станків тощо». Ступінь готовності союзних республік до економічної самостійності (за 10-бальною шкалою): Україна – 7,5; Прибалтика – 7; Росія – 6,5; Білорусія – 4,2 (за даними Дойче Банк)... Україна – європейська держава за можливостями!

Ці рядки з наших пропагандистських рухівських матеріалів.

На жаль, реальність виявилась іншою. Рівень ВВП України через майже два десятиліття незалежності значно відстає від рівня 1990 року, тоді загальносвітовий ВВП за останні 20 років збільшився приблизно на 40%. Уперед у розвитку економіки пішли не тільки провідні країни світу, але й ще донедавна схожі на нас за багатьма параметрами сусідні держави.

За рівнем купівельної спроможності своїх громадян Україна, за даними міжнародних організацій, посідає передостаннє місце в Європі, випереджаючи лише Молдову.

За індексом розвитку людського потенціалу

(розрахованого за комплексним аналізом, що включає рівень ВВП на душу населення, середню тривалість життя та рівень освіти), що визначається ООН, Україна міститься наприкінці першої сотні серед 180 досліджених країн світу, у групі із середнім рівнем розвитку. Тоді як, наприклад, Польща, Білорусь і більшість інших країн-сусідів України випереджають нас на десятки позицій, перебуваючи в групі з високим рівнем розвитку.

І це при тому, що всі роки незалежності можновладці всіх кольорів переконували нас, що ми «йдемо до Європи» й будуємо ринкову економіку, «як на Заході». Проте стан справ в Україні не наближався, а віддалявся від ситуації у наших європейських сусідів, незважаючи на прізвища президентів і прем'єр-міністрів, що змінювали один одного.

Адже насправді та система, яка виникла в сучасній Україні, не має нічого спільного з європейською.

В Україні запанував справжній «дикий» капіталізм, як у Латинській Америці чи Африці, за якого існує величезний розрив у доходах між купкою надбагатих олігархів і переважною більшістю громадян, що живуть на межі та за межею бідності. А в країнах Євросоюзу вже багато десятиліть діє «соціальна держава», за якої ринкова економіка поєднується з активним державним впливом на економіку та потужною соціальною політикою в інтересах більшості громадян. А модель, що існує в одній із найбільших процвітаючих країн світу, Швеції, справедливо називають «шведським соціалізмом».

І тому в країнах Євросоюзу більшість працюючих людей за тиждень заробляє в декілька разів більше, ніж в Україні – за місяць (середня зарплата, наприклад, у Німеччині – близько 3000 доларів, а в Україні – 250 доларів). За годину праці українець отримує в 16 разів менше, ніж пересічний європеєць, зарплата якого становить близько 23 євро (244 грн.) за годину. А пенсіонери на свої пенсії мають можливість забезпечено жити й

мандрувати по світу, тоді як в Україні більшість пенсіонерів живе на межі та за межею бідності (середня пенсія, наприклад, у Чехії – близько 450 доларів, а в Україні – 130 доларів).

Згідно з отриманими експертними оцінками, для досягнення німецького рівня добробуту людству необхідне ресурсне забезпечення в обсязі 2,5 планети. Якби всі земляни були б американцями, знадобилося б 4 планети. Насправді Земля лише одна.

Тому в країнах Євросоюзу будь-який звичайний вчитель, фермер чи пенсіонер у випадку хвороби забезпечується, за допомогою дієвої системи медичного страхування та інших механізмів, якісною медичною допомогою, а в Україні будь-яка значна хвороба для тих же категорій населення обертається катастрофою для сімейного бюджету.

Але в Україні, по суті, є тільки два вибори: або продовження нинішнього безвихідного шляху дикого капіталізму, що затягує нашу країну в безодню відсталості та деградації, слідом за Африкою та Латинською Америкою, або зміна цієї системи (а не просто заміна представників одних олігархічних угруповань у владі на інших) на систему європейського соціалізму.

Україна пограбована й розкрадена. Причому розкрадають Україну не торбинками із зібраними на полі колосками для голодних дітей, а ешелонами, за допомогою перерахування мільярдних сум на рахунки в швейцарських банках, чи в офшорах. Руйнується економічний, виробничий, кадровий та інтелектуальний потенціал. Багатства України розкрадають і розтягують по всьому світу. Мафіозі, олігархи і казнокради мільярдні суми перераховують на свої рахунки в швейцарських банках чи в офшорах (Кіпр).

Великі українські компанії, фабрики, торговельні центри є власністю з не властивими для української мови назвами і кіпрською пропискою. Представники і великі друзі влади реєструють фірми на Кіпрі, а податки платимо ми в Україні.

Паразитичні верстви позбавляють народ найелементарніших засобів існування, жорстоко його експлуатують. Народ у незалежній Україні не став господарем засобів виробництва, власником результатів своєї праці.

Як нищиться виробничий потенціал, можна проілюструвати на прикладі автопрому України. За даними Асоціації автовиробників України «Укравтопром», за 20 років в Україні зникло 10 автомобільних заводів. Повністю перестали випускати автомобілі такі підприємства, як «КривавоГАЗ» (Сімферополь), «УкрВолгатехсервіс» (Бориспіль), «Чернігівавтодеталь» (Чернігів), КАРЗ №5 (Київ), КАРЗ №6 (Київ), «Анто-Рус» (Херсон), IVECO-КрАЗ (Кременчук), «Автоагрегат» (Краснодон), «АЗ МО» (Київ), припинив виробництво легкових автомобілів ЛуАЗ (Луцьк). А ці автозаводи випускали десятки тисяч автомобілів на рік.

Скорочення виробництва ставить під загрозу звільнення не лише декілька тисяч працівників заводів ЗАЗ і «Богдан», а й ще 853 українські підприємства, які виробляють комплектуючі для цих заводів. Сьогодні в Україні склалася ситуація, коли вигідніше привозити з-за кордону готові автомобілі, а не виробляти власні. Адже в нас найнижче в Європі ввізне мито на імпортні авто, яке становить від 6 до 10%.

Через відсутність умов, стимулюючих автомобільне виробництво, Україна може повністю втратити всю галузь. У грудні 2013 року вже будуть зупинені Запорізький автомобільний завод (ЗАЗ) і черкаський «Богдан». Замовлення на КрАЗі і ЛАЗі – мінімальні. Збір утилізації, який почав діяти в Росії з 1 вересня, фактично зупиняє українську автомобільну промисловість. Україна досі нічого не зробила, щоб захистити власну промисловість. Хоча вітчизняні автовиробники вимагають підвищити ввізні мита на імпортні автомобілі до 15%. Згідно з правилами СОТ, Україна після 3 років членства в цій організації має повне право на такі заходи, якщо страждає яка-небудь з галузей національної економіки.

Україна живе за рахунок викачування ресурсів, експорту їх та імпорту споживчих товарів. Боляче спостерігати в магазинах за тим, скільки всякого непотребу завозиться до України, який без особливих зусиль можна виробляти в Україні й економити валюту. Завдяки організації імпортозамінного виробництва Бразилія здолала хаос. Україна – така собі бананова республіка, тільки замість бананів – метал, зерно і добрива. Економіка України суттєво залежить від імпорту російського газу, який нам по-братньому продають по вдвічі вищій ціні, ніж Німеччині та іншим далеким країнам, та експорту металопродукції й міндобрив, виробники яких є найбільшими споживачами російського газу. Для потреб населення в Україні видобувається потрібна кількість газу. Але треба навчитися раціонально використовувати його. В Україні майже вимерли легка і взуттєва промисловість, виробництво побутових приладів, хоча 20 років тому вона забезпечувала ними половину СРСР. Нині ж 90% споживчих товарів надходить в Україну з-за кордону. У дійсності український ринок став справжнім порятунком для інших країн. Купуючи імпортні товари, ми підтримуємо закордонних виробників. Водночас багато українських підприємств зазнають значних збитків, а десятки і сотні тисяч працівників втрачають роботу.

Досі не стихли пристрасті з приводу шляхів розвитку України. Багато критиків виною наших невдач вважають відсутність ефективних програм державного будівництва. Інші справедливо акцентують увагу на тому, що нікому було втілювати науково-обґрунтовані програми відродження України.

Українські реформи не мають належного інтелектуального забезпечення та персональних двигунів. Хоч Президент України і намагається залучити до здійснення українських економічних реформ закордонних спеціалістів, він не враховує можливостей українських учених, з працями яких він не знайомий. Він лише знає одного представника свого олігархічного клану – М.Я.

Азарова, який втілює антинародну політику цього клану.

На прес-конференції в Сінгапурі 28 березня 2011 р. В.Ф. Янукович сказав, що в нього є навіть радник із Сінгапуру.

Говорячи про свою команду реформаторів, Президент України В.Ф. Янукович часто повторює: «Створена найпотужніша група експертів, які пройшли цей шлях у деяких країнах світу, розвинутих країнах, де вже ці реформи опрацьовані». Президент любить наголошувати, що в нього в економічній раді – молоді люди з прекрасною освітою, які вже виявили себе у світі. «От мені особисто зателефонував президент Назарбаєв і по-дружньому сказав: «Слухай, я від тебе не очікував заборонених прийомів. Ти у мене утягнув таких хлопців, з якими я пропрацював пару років, вони від мене пішли в Україну» А я кажу: «Ну, Султане Імешевичу, ви вже дуже багато зробили, і тому сьогодні подивіться, як Казахстан розцвітає...», – розповідав В.Ф. Янукович. «І я жодного рішення не ухвалюю, не перевіривши до найдрібніших подробиць. Якщо я не переконаний у тому, що цей шлях принесе успіх» [17, с. 4].

Уже невдовзі на прес-конференції в Єнакієвому 6 грудня 2011 року В. Янукович заявив, що реформи в Україні гальмуються через брак кадрів, які мають їх проводити. Саме через брак кадрів цей план реформ виконано лише наполовину. Оскільки прізвища цих «великих реформаторів» не називаються, судячи за результатами, є всі підстави вважати, що ця група реформаторів нагадує відому фірму «Роги і копита».

У пресі повідомлялось, що уряд відклав на рік реалізацію економічних і соціальних реформ. Національний план дій у 2013 році, підготовлений Кабміном, не містить ніяких радикально нових напрямків роботи. Держава продовжить удосконалення пенсійної системи, енергетики і транспорту, але проігнорує спрощення податкового законодавства і реформу системи державних фінансів. Це дозволило експертам говорити про небажання держави здійснювати системні зміни» (Коммерсант, 1 ноября 2012, №175, с. 5).

Однак невдовзі через кепські справи в економіці уряд змушений терміново зайнятися підготовкою чергового плану розвитку економіки з залученням до цієї справи науковців. Уряд також закликає всіх громадян висловити власну думку з цього приводу. Про спеціалістів і радників світового рівня навіть не згадується (Україна молода, 2012, 15 листопада, с. 5).

Галасуючи з приводу великих успіхів у здійсненні економічних реформ і в розвитку економіки України, влада настирливо стала вишукувати шляхи хоч для якогось мізерного господарського поживалення. Проект нової Державної програми активізації розвитку економіки на 2013–2014 рр. став предметом обговорення під час зустрічі Прем'єр-міністра України Миколи Азарова з членами Ради підприємців при Кабінеті Міністрів, яка відбулась у Києві 29 січня 2013 р.

У заході взяли участь понад сотню представників підприємницької спільноти, вищі посадові особи міністерств і відомств, представники галузевих об'єднань, господарських організацій, науковці, експерти. Конкретно якими є «успіхи» нашої влади в економічному будівництві говорить М.Я. Азаров, який підтримав позицію створення серйозних бар'єрів для ввезення в країну неякісних товарів легкої промисловості. Водночас він констатував, що, незважаючи на нинішні преференції уряду щодо галузі, вітчизняна легка промисловість розвивається дуже слабо. «Ми дійшли до межі. Що це за країна у 45 мільйонів, яка нічого не виробляє з погляду легкої промисловості? У кожного з нас, які тут сидять, костюми імпортні, сорочки імпортні, краватки імпортні, взуття імпортне. Куди далі їхати? Приїхали вже. Настав час вживати радикальних заходів, які дозволять нам піднятися», – заявив керівник Уряду.

На відміну від високопосадовців підприємці пропонували в Програмі акцентувати увагу на виконанні таких завдань:

- підвищення конкурентоспроможності економіки;
- поліпшення інвестиційних умов;

- підтримка національного товаровиробника та реалізація політики імпортозаміщення;
- розвиток високотехнологічних перспективних секторів;
- структурні реформи у стратегічних секторах;
- реформування держсектору економіки, інфраструктури і зв'язку, ПЕК, ЖКГ, будівництва.

Українська влада має також намір провести в Києві Регіональний саміт Всесвітнього економічного форуму по Європі і Центральній Азії, певний «філіал Давосу». Організаційний момент уже обговорений з Виконуючим головою Всесвітнього форуму Клаусом Швабом. Мета заходу – розповісти про можливості України залучати серйозних інвесторів у нашу країну.

Результатом вищезгаданої наради в Миколи Азарова є висновок: влада житиме ще краще, а народу запропоновано вижити.

Українське економічне будівництво за допомогою так званих глибоких ринкових реформ – це видушування олігархами-товстосумами баришів з поту і крові українців через руйнування технічного, кадрового і, виробничого потенціалу, який створювався впродовж століть, а також на базі виснажливої експлуатації природних багатств, призначених для задоволення потреб багатьох прийдешніх поколінь. Слово «реформа» з вуст олігарха і чиновника – це те, чого люди повинні найбільше боятися як провісника майбутніх страждань людини праці.

Поки в інших країнах ВВП зростає, в Україні – скорочується. Провал в економіці України некоректно пояснювати труднощами світової економічної кон'юнктури. Про це в коментарі «DT.UA» заявив экс-радник президента з питань макроекономіки (1994–2005), экс-голова ради НБУ (2000–2005) Анатолій Гальчинський. Експерт нагадав, що за даними МВФ, у третьому кварталі 2012 року в США ВВП виріс на 2,5%, у Китаї – на 7,4%, у Росії і Туреччині – на 2,9%, у

Польщі – на 1,4%, а в Україні – скоротився на 1,3%.

«Україна є, по суті, єдиною країною світу, що досі не пододала наслідки падіння економіки у світову економічну кризу 2008–2009 років. Ми так і не вийшли на показник 2007 року – танцювати необхідно від цього», – зазначив Гальчинський. «У нас є все необхідне, щоб інтенсивно нарощувати ВВП за рахунок розвитку внутрішнього ринку. А що в реальності? Галузь будівництва, а це основа розвитку внутрішнього ринку, виявилася найбільш вразливою в економіці», – зазначив експерт.

Один із найважливіших, за логікою речей, документів для нашої держави – Державну програму активізації розвитку економіки на 2013–2014 роки – влада вирішила ухвалювати якнайскраміше. Намагаючись при цьому надати заходу вигляду публічності: засідання Кабміну зробили відкритим, запросили Президента Віктора Януковича, а також народних депутатів, серед інших й опозиційних. Чим менше часу залишалося до появи в актовій залі глави держави, тим сильніше здавали нерви в організаторів – боялися, мабуть, не втримати ситуацію у своїх руках й опозоритися перед Його очима. Врешті, непритаманне для «донецьких» бажання побавитись у демократію завершилося сподівано: казусом і скандалами.

М.Я. Азаров, вихваляючись геніальністю свого керування країною і високою ефективністю прийнятих ним рішень, голосливо і безпідставно заявляє: «Я хотів би пошукати того розумника, який знаходив би більш оптимальні рішення, ніж ми» (Україна молода, 21–22 вересня 2012, с. 4). Тут Азаров явно зневажає українських економістів, звинувачуючи їх в убогості мислення. Вони при владі азарових не можуть реалізувати власних прогресивних ідей.

Андрес Аслунд, старший науковий співробітник Інституту міжнародної економіки Петерсона, у своїй нещодавній статті у «Вашингтон Пост», присвяченій Україні, зазначив: «Реформи Януковича розвалилися».

Нинішня влада робить ставку не на професіоналів, а на вихідців з донецького регіону, котрим можна особисто довіряти. Чужинцям у ній не місце. Кадрова політика в Україні базується не на критеріях професіоналізму, а на особистій відданості. Це дорога в нікуди.

На заваді реалізації чудових реформаторських ідей стоять азарови з їх шкуродерницькими програмами пограбування народу і забезпечення ненаситної жадоби олігархів до збагачення. Увесь теоретичний багаж олігархівських теоретиків зводиться до одного слова – «дерегуляція», під прикриттям якої можна творити темні справи (створювати фірми-одноденки, конвертаційні пункти, еліта-центри, фінансові пральні). Про які реформи можна говорити з М. Азаровим, який навіть не знає, як утворюються, виникають гроші. Це рівнозначне тому, коли б кухар не знав, як варити борщ, а швець – як робити черевики. Тим, хто краде гроші, це знання не потрібне. Але для тих, хто займається створенням грошей, – обов'язкове. Головна турбота Азарова – забезпечення олігархам, які його тримають при владі, надбаришів, а формування бюджету покласти на плечі звичайних громадян. Збалансувати пенсійний фонд він намагається за рахунок пенсіонерів... А той величезний шмат національного пирога, який відхопили олігархи, – недоторканий.

Азаров увійшов до складу уряду з ідеєю дерегуляції і досі за неї тримається, бо брак розумної державної регуляторної політики дає змогу з повітря робити гроші. Наші багатії збагачуються в основному не за рахунок розгортання виробництва комп'ютерів, телевізорів і телефонних апаратів, а за допомогою операцій з цінними паперами. Безперешкодне створення фірм-одноденок, а також конвертаційних пунктів при банках, фінансових пралень дає змогу розкрадати бюджетні та інші кошти, грабувати народ.

Економічна політика української влади побудована на тому, що бюджет поклали на плечі звичайних громадян, а

надприбутки віддали олігархам і мафіозі.

Саме цією антинародною економічною політикою спровоковані масові виступи підприємців, селян, афганців, чорнобильців, пенсіонерів, жінок, студентів...

Протестуючий українець в 2013 році став настільки популярним, що його називають людиною суспільства, що пробуджується. Громадяни по всій країні, по всіх регіонах заявили всіма доступними засобами: уряд нездатний провести реформи, а держава не в змозі впоратись із соціальними функціями. На політичну сцену вийшли протестувальники. Безперервні соціальні протести закономірно вилились у категоричний вислів недовіри чинній владі. Суспільство чітко визначило власну позицію: можновладці не мають морального права перекладати на найнезахищеніші верстви населення всі витрати від кризи, реформ і просто бездарного управління. Кабінетна політика корумпованої влади кардинально розійшлася з інтересами простих людей. Триває та зміцнюється практика силового зняття ренти з чужої власності (корупція, рейдерство, «кришування» та ін.).

Однак це не змусило отямитись ненажерливих чиновників, які й далі ведуть антинародну шкуродерницьку економічну політику. Найбільше крадуть ті, хто перебуває біля державного керма.

В Україні можлива нова революція. Адже протестні настрої, які нарастають у суспільстві, дуже схожі на ті, що охопили арабські країни.

Про протести говорять, про них думають. Часто сьогодні вживають слово «Майдан». Ми вже мали Майдан учителів, підприємців, «чорнобильців», «афганців», а нещодавно – і Майдан користувачів Інтернету.

Адже кількість обурених роботою чинного уряду сягає вже мільйонів. Важливо перетворити протести кількох тисяч людей на організовану дію в один час і в одному місці. Хаотичні пертурбації в уряді нагадують його смертельні конвульсії.

Влада втратила інстинкт самозбереження, і змінити її насправді нескладно. Але для того, щоб «перезавантажити» Україну, до влади має прийти вмотивована й рішуча еліта, котра знає, що і як треба робити. Люди переконалися: єдине, що вдається чинній владі, – це себе збагачувати. У сучасному світі революції стаються дедалі частіше. За підрахунками, у ХХ столітті революції були приблизно двічі на рік. За перших 10 років цього століття пропорція зросла до чотирьох революцій на рік.

Українцям треба припинити таку погану черговість подій, коли в їхніх руках революційні вила перетворюються на постреволуційні граблі. На хвилі революційних розчарувань до влади приходять контрреволюція, яка нічого не забула, але й нічого не навчилась. Януковича і його команду губить ще специфічний «донбаський синдром»: вони думають, що всією Україною керувати, як Донбасом, за російським варіантом.

На переконання деяких політологів, Україна ще ніколи не мала такого слабкого режиму, як теперішній.

За чинного режиму українські хвороби вилікувати не вдасться, бо сам режим хворобливий. Питання в тому, чи суспільство, яке хоче жити нормальним життям, може себе вилікувати.

Україна потребує «перезавантаження», тобто гри за новими правилами. В одному зі своїх віршів Шевченко писав, що найбільше боїться, як окрадену й нещасну Україну пробудять тоді, коли вона не буде до цього готова. Щось приблизно таке сталося у 1991–2004 роках. Тоді Україна не мала якісної еліти, а суспільство дещо наївно вирішило, що все можна віддати на відкуп політикам. Але незабаром виявилось, що хоч би які хороші ці лідери не були, вони, прийшовши до поганої влади, рано чи пізно зіпсуються.

Загальновідомо, що 25% українських сімей перебувають за межею бідності.

Протягом усієї своєї каденції нинішній уряд послідовний у

бажанні здійснювати реформи лише за рахунок простих громадян. Згадаймо хоча б нещодавно ухвалену пенсійну реформу та намагання «реформувати» систему пільг в Україні виключно за рахунок «чорнобильців», «афганців», ветеранів та інвалідів війни.

Наша помилка в тому, що ми копіювали економічний курс Росії, сліпо йшли шляхом нав'язаних нам руйнівних реформ, зорієнтованих на ринкову саморегуляцію, що виключала організуючу роль держави.

Тільки утопіст може сьогодні намагатися з'ясувати господарські питання за допомогою саморегуляції, дерегуляції, шкідливих положень Вашингтонського консенсусу.

Історія показала, як західна ліберальна демократія перетворюється на роботизовану деспотію. Вона тримається на маніпуляціях свідомістю, тому люди навіть не здогадуються, що є рабами. Вони існують під контролем істот, які, по суті, уже не є людьми – через брак у них людяності. Наші доморошені реформатори похлоливо-підлабузницьки пробують мавпувати так звані західні цінності, незважаючи на національні інтереси.

Цим нав'язаним нам високорозвинутими країнами, які не хотіли бачити Україну в колі потужних конкурентів, а своїм сировинним придатком, згубним курсом скористались у процесі первісного нагромадження капіталу олігархи й корупціонери при захопленні у свої руки народного майна, а також антиукраїнські сили, головним завданням яких є недопущення здобуття Україною справжньої незалежності.

Пострадянська Україна виживала, як могла, і навіть не думала про будь-які реформи, зрідка оглядаючись у бік Росії і передираючи в сусідки один за другим приватизаційні закони. Період первісного накопичення капіталу відбувався ідентично у двох ще донедавна радянських республіках. Ваучерна приватизація, бартерні схеми розрахунків, багатомісячні заборгованості з виплати зарплат і пенсій блискавично перетворювали одних на вкрай зuboжілу масу, а других – на

казково багатих людей. Найуспішнішими скоробагатьками тоді ставали ті, хто був причетний до розподілу бюджетних коштів, умів скористатись із ваучерної приватизації або займався транзитом і постачанням енергоносіїв.

Головне вічне запитання економічної теорії: чи здатний ринковий механізм ефективно розв'язувати болючі соціально-економічні проблеми? Міжнародний валютний фонд і Світовий банк запропонували підходи, відомі під аферистичними назвами Вашингтонський консенсус і «Шокова терапія», теоретичною базою яких була ортодоксальна неокласична (неоліберальна) парадигма – так званий «Мейнстрім», згідно з якою вільний ринок повинен ефективно розв'язувати всі проблеми. Невдачі цієї політики в багатьох транзитивних країнах висвітила важливість інституційної розбудови ринкових відносин, у якій держава відіграє вирішальну роль. Однак ще й досі західні країни змушують бідні країни усувати торгові бар'єри, а самі їх зберігають, перешкоджаючи країнам, що розвиваються, експортувати свою сировину і сільськогосподарську продукцію.

Рух за відновлення української державності був націлений на ліквідацію марнотратної радянської адміністративної системи, приватизацію і запровадженню ринкової економіки, сподіваючись за допомогою цих заходів різко підвищити ефективність господарювання і зростання рівня життя народу. Не розібравшись у всіх деталях і тонкощах підготовлених для нас реформаторських рецептів, влада сліпо стала втілювати в життя цю чужу і шкідливу для нас програму дій, не задумуючись про згубні наслідки. Одночасно вона не спромоглася опрацювати і реалізувати свою ефективну програму дій, через що Україна виявилася розграбованою і розкраденою, ключові позиції в економіці й народне майно, що створювалось українським народом протягом багатьох років, опинилось у руках казнокрадів і олігархів, які зовсім не були причетні до боротьби за незалежність, а в економіці внаслідок усунення держави від регулюючих функцій настав хаос і

анархія. Тепер для всіх стало очевидним, що ліберальна брехня і казуїстика є звичайнісіньким космополітично-ліберальним лукавством.

Жодна із сучасних провідних країн не формувалася в умовах відкритого ринку і без підтримки державою вітчизняного виробництва. А коли вони стали могутніми – ці країни почали домагатися вільних, відкритих ринків у всьому світі.

Особливість наших ринкових перетворень полягає в тому, що процес нав'язування Україні принципів Вашингтонського консенсусу і ринкової стихії відбувався в складних умовах, коли українські економісти ще не встигли здолати антиринкових поглядів, які їм нав'язували впродовж 70-ти років, а український народ ще не зумів вилікувати рани від використовуваної в час голодомору, терору і репресій національної свідомості й почуття власника-господаря (тому і його майно вдалося захопити у свої руки іншим, яким воно не повинно належати).

Китай спочатку лібералізував одну-дві сфери економіки, а потім переходив до інших, не втрачаючи при цьому адміністративного контролю за напрямком реформ і зберігаючи поступовий характер змін.

Необхідно звільнитися від соціальної міфології з приводу неоліберальної глобалізації і зосередити основні зусилля на реалізації заходів, скерованих на подолання наслідків глобалізму і глобалізації по-американськи на національному, регіональному і локальному рівнях. Треба здійснити перехід від експортно-орієнтованого виробництва до виробництва для внутрішнього ринку. Варта уваги підтримка виробництва життєво-важливих сільськогосподарських продуктів і промислових виробів, а також надання головних послуг на локальному рівні замість завезення їх із-зовні, якщо це можна робити при розумних затратах. Світ шукає збалансованішу економічну модель, щоб побудувати життєздатне і демократичне суспільство. Ідеться про вибудовування зважених

відносин між державою і ринком. Держава повинна дозволити робити ринку те, що йому вдається найкраще: запроваджувати інвестиції, нарощувати виробництво. Але вона також має докласти зусиль для того, щоб уникнути нестабільності і нерівності в доходах, які виникають за розбалансованості ринків.

Вільна торгівля вигідна обом сторонам лише в тому випадку, якщо вони перебувають на одній стадії розвитку. Хижацька експлуатація, колоніальна спадщина залишили глибокі соціальні шрами і несправедливість.

Перехід України на ринкові рейки і поступове інтегрування її економіки в глобальний соціально-культурний простір привів до витіснення нашої країни на задвірки глобального капіталізму, зробив її заручницею неоліберальної політики країн «Сімки», транснаціональних корпорацій і транснаціональних банків, Всесвітнього банку, Міжнародного валютного фонду і Всесвітньої торгової організації, а також власної компраторської буржуазії з непередбачуваними наслідками.

Глобальний неолібералізм завів людство в безвихідь.

Україні варто б якнайшвидше усвідомити безперспективність розвитку відповідність до моделей і рецептів ВБ, МВФ, відмовитися від ринкового романтизму і фундаменталізму і розробити власний курс виходу з кризи з урахуванням принципу глобалізації, тобто глобалізації там, де це вигідно нашій країні, і локалізації там, де це суперечить нашим національним інтересам.

Ті, хто вимагав від нас повного невтручання держави в економічне життя, регулювання економіки ринковою стихією, невидимою рукою ринку, реалізації принципів Вашингтонського консенсусу, нині самі переживають тяжкі часи, їхні економіки опинилися на крок від дефолту, повного краху фінансової системи, яка потребує глибокого реформування згідно з засадами функціонування кредитної

грошової системи, яка прийшла на зміну золотогрошовій (див. праці проф. О. Овсянникової. Михайло Швайка – активний поборник кредитної теорії грошей¹; і 2. Про батька гривні і автора кредитної теорії грошей². Мої пропозиції щодо реформування світової фінансової системи і запровадження нової світової резервної валюти замість долара заступник Міністра закордонних справ України П.А. Клімкін надіслав до ООН.

Так званий неолібералізм, який виражався у фінансово-економічному бумі, викликаному наповненням глобальної економіки дутими вартостями і дурними грішми, з тріском провалився.

В час боротьби за незалежність України, яку розгорнув Народний Рух, національно-демократичні сили зіштовхнулися з великими труднощами, пов'язаними з визначенням шляхів державного будівництва, створенням моделі ефективної економіки, націленої на забезпечення національного розвитку і задоволення потреб народу, здатної подолати наслідки колоніального минулого й однобічний сировинний характер економіки. Проімперські сили намагалися зберегти Україну в складі Росії, комуністи, що є в Україні п'ятою колоною, рупором Москви, займали цю саму позицію, а кримінальні елементи, які прагнули наживи, були зацікавлені в усуненні суспільства в особі держави від будь-яких контролюючих і регулюючих функцій. Для української держави, яка будувалась і ставала на ноги, це було смертельною небезпекою, тобто загрозою самому її існуванню. Цю загрозу несли хаос і балаган, які породжувалися так званою ринковою саморегуляцією і

¹ Овсянникова О. М. Швайка – активний поборник кредитної грошової системи // Економічний вісник Донбасу. – 2008. – № 4(14). – С. 206–215.

² Цивілізаційні тенденції глобалізованого світового господарства: монографія / [Швайка М.А., Троненко В.І. та ін.]. – К. : КиМУ, 2011. – С. 407–451.

дерегуляцією.

Ми, рухівці, здобувши мандати народних депутатів, створили у Верховній Раді фракцію НРУ «Народна Рада». Відчуваючи небезпеку прийняття запозиченої в Росії гайдарівської програми економічних реформ, побудованої на принципах лібералізму, тобто повного невтручання держави в економічне життя, я як заступник голови постійної комісії Верховної Ради України з економічних реформ, голова підкомісії з питань грошово-кредитної і банківської політики, член Великої Ради Руху, голова комісії економічної самостійності України, домігся термінового засідання Народної Ради, на якому розкрив недоліки цього згубного курсу. Левко Лук'яненко домовився з головою Верховної Ради про включення моєї доповіді до порядку денного сесійного засідання. Ця доповідь істотно різнилася від поглядів тих патріотів, що погоджувалися на будівництво бандитського капіталізму, тому що боялися бандитського комунізму.

Партноменклатура, що тримала в Україні владу у своїх руках, звикла копіювати те, що робиться в Росії. Одночасно вирішила скористатись із переваг балагану, який крокує поруч з ринковим саморегулюванням.

Виступаючи 4 січня 1992 р. на сесії Верховної Ради України від Народної Ради зі співповіддю при обговоренні урядової програми економічних реформ, я говорив: «Уряд досі не виробив задовільної концепції розвитку економіки незалежної України і цю прогалину намагається компенсувати дублюванням того, що робиться в Росії. Розроблені Урядом заходи самою своєю суттю є антинародними, скерованими на пограбування пенсіонерів, робітників, селян, інтелігенції, усього народу, такими, що підривають економічні підвалини незалежної України, скеровані на її розорення і занепад, вносять напругу і неспокій у суспільство і є серйозною загрозою для її суверенітету. Реалізація їх загрожує закриттям тисяч підприємств, сотні тисяч людей будуть викинуті на вулицю, що

приведе народ до голоду і бунтів. Тому ці заходи повинні бути засуджені і скасовані...»³.

Як по-сучасному звучать ці слова через 20 років!

Україна самостійно не обирала першої моделі переходу до ринку, а була просто втягнута в ринкові перетворення за російським зразком⁴.

Фракція Народного Руху у Верховній Раді «Народна Рада» рішуче противилася цьому шкідливому курсу псевдореформ і домогалася здійснювати українські реформи так само, як домогалися свого піднесення теперішні високорозвинуті країни, насамперед США в період реформ Гамільтона, а також за прикладом Нового курсу президента США Рузвельта, піднесення Німеччини під впливом ідей Ф. Ліста і Л. Ерхарда, відновлення Японії в епоху Мейдзі⁵.

Вартий також уваги досвід перемоги президента Турецької республіки Мустафи Кемалю Ататюрка, Шарля де Голя, творця Сінгапурського дива Лі Куан Ю, який вважав, що демократія не працює в умовах хаосу. У 1959 р., коли Лі Куан Ю прийшов до влади, внутрішній продукт Сінгапуру в перерахунку на одного мешканця становив 400 доларів, а в 2009 р. – 48, 9 тисяч доларів.

Нам найкорисніше згадати, яку економічну політику здійснювали перший президент США Вашингтон і перший міністр фінансів США Олександр Гамільтон, а також німецькі реформатори Ф. Лист і Л. Ерхард.

«Новий курс» Рузвельта базувався не на ринковій саморегуляції, а на жорсткому державному регулюванні

³ Швайка М.А. Шляхи удосконалення банківської системи України // Вісник економічної науки України: науковий журнал. – 2010. – №1(17). – С. 520–521

⁴ Історія економіки та економічної думки: навчальний посібник. – Харків, 2011. – С. 289.

⁵ Швайка М.А. Банківська система України: проблеми становлення і удосконалення. – К. : Видавництво Київського міжнародного університету, 2010. – С. 82.

економіки. Оскільки економіка України носить колоніальний характер, для нас, українців, найціннішим є акцентування Ф. Лістом уваги на потреби розвитку обробної промисловості. Ліст приділяв велику увагу використанню державної політики для підтримання обробної промисловості, яка зароджувалася. Фрідріх Ліст писав: «Тільки там, де інтереси особистостей підпорядковані інтересам нації, де одне покоління за іншим змагається за одну спільну мету, нації досягли гармонійного розвитку продуктивних сил. Існуючі в Україні політичні організації також намагалися дати відповідь на питання про шляхи економічного розвитку незалежної України. Досить чітку відповідь на це питання дали патріотично налаштовані українські організації, які, протиставляючи себе водночас і комуністичному, і нацистському режимам, але при цьому не поділяючи і ліберальної доктрини, прагнули впровадити в Україні новий, третій шлях розвитку. Суть його полягала в застосуванні найкращих надбань людства в площині економічної теорії та практики. Цей шлях розвитку був успішно пройдений у Чехословаччині, Німеччині, Франції, Італії, США і має назву «економічний націоналізм».

Суть економічного націоналізму полягає в захисті власного національного виробника з метою дати йому зміцнити й підготуватися до неминучої в майбутньому світової конкуренції, а потім і утвердитися на світових ринках.

З певних причин нині в Україні націоналізм розглядається переважно в одному ключі, коли виділяється лише одна ідея – право нації на культурний розвиток і незалежність. Доволі часто цій теорії по-блюзнірськи приписують брак чисто економічної доктрини, маючи на меті зменшити її привабливість в очах частини населення.

Якщо б українська влада від самого початку реалізувала політику економічного націоналізму, не було б кількох десятків олігархів, котрі володіють усім майном держави і контролюють (а радше – нещадно експлуатують) її надра, а був би

рівномірний розподіл власності між мільйонами українських громадян, не було б глибокого падіння технологічного рівня і масового зубожіння населення, не було б розчарування людей у необхідності мати власну державу.

Одночасно ці патріотично налаштовані організації акцентують увагу на подоланні наслідків колоніального минулого, викориненні всіх залишків російського імперіалізму й шовінізму. Вони порушують питання про те, щоб домагатися від Російської Федерації виплати грошових відшкодувань за підневільну рабську працю українських політв'язнів і репресованих і за винищення мільйонів українців, а також за Чорнобильську катастрофу та інші екологічні біди.

У виданій Верховною Радою для використання народними депутатами в законотворчій діяльності моїй праці «Яка банківська система потрібна Україні? (до концепції становлення і розвитку банківської системи України)» є такий спеціальний розділ «Яка економічна політика потрібна Україні?», у якому дається чітка відповідь: «Реформи слід почати не з шокової терапії, абсолютної лібералізації ринку, а з поступової ін'єкції в державну економіку підприємницької активності, надання підприємцям допомоги дешевими кредитами і податковими знижками. Україні потрібна розумна державна регуляторна політика»⁶.

Але група 239 не допустила цього. Для комуністів, які в Україні є насправді провідниками політики російського імперіалізму, національних інтересів не існує. Завдяки цій проімперській політиці російських більшовиків вдалося не лише зберегти від розпаду російську імперію, а й світову систему капіталістичного господарства, що й нині дихає на ладан. Вона виявилася гуманнішою, ніж ленінсько-сталінська соціалістична система, яка своїми голодоморами, Гулагами на довгі роки

⁶ Швайка М.А. Банківська система України: проблеми становлення і удосконалення. – К. : Видавництво Київського міжнародного університету, 2010. – С. 81–97.

дискредитувала ідею справедливого суспільства. Коли ж провідні країни за допомогою політики сприяння національній економіці домоглися високого рівня розвитку, вони стали вимагати політики лібералізму, тобто політики відкритих дверей, зняття обмежень на проникнення на чужі ринки.

Ні США, ні Німеччина не сформувались як світові потуги за допомогою політики лібералізму і відкритого ринку, яку нам нав'язували. Америка як і Німеччина досягли успіхів без торгової лібералізації.

В Україні перша програма не лише економічних ринкових реформ, а й державного будівництва, побудови незалежної України, яка згодом стала загальнонаціональною, підготовлена Рухівською командою, до складу якої входив я. Працівники Інституту історії НАН України, які вивчали діяльність Руху, на круглому столі, присвяченому 20-річчю створення НРУ за перебудову, 20 вересня 2009 р., відзначають: «На початку своєї діяльності Рух у своїх лавах мав хорошу команду, яка вирізнялася на фоні «спокійних» академічних науковців. Серед них було чимало спеціалістів з макроекономіки, які очевидно брали участь у розробці Декларації про державний суверенітет України, Акту проголошення незалежності: В. Пилипчук, В. Черняк, М. Швайка⁷. В. Чорновіл спрощено сприймав мої ідеї, тому він неодноразово наголошував, що «М. Швайка був переконаний, що після виходу зі складу СРСР Україна заживе щасливо і заможна, оскільки 90% прибутків, які до цього забирала Москва, залишатимуться в Україні»⁸.

Україна не має національного капіталу. Для олігархів Україна є чужою, вони не переймаються проблемами її незалежності. Ніхто з них не боровся за незалежність України. Вони розглядають Україну лише як матеріал для визиску. При

⁷ Матеріали круглого столу, присвяченого 20-річчю створення НРУ за перебудову, 20 вересня 2009. –К. : НАН України. Інститут історії, 2010. – С. 122.

⁸ Чорновіл В.М. Пульс української незалежності. – К., 2000. – С. 483.

злиденному народі в Україні сформовано уряд мільйонерів.

Олігархи захопили в Україні владу й основні величезні багатства країни і переймаються не процвітанням країни, не зростанням виробництва і піднесенням добробуту народу, а збільшенням своїх багатств через пограбування народу. Олігархи розграбували і розікрали Україну, зробили її немічною, безсилою і слабкою. Тут основна причина полягає в тому, що держава і влада працюють на вузьке коло олігархів і кланів. Більшість рішень у країні приймаються, виходячи з інтересів насамперед олігархів, а не більшості народу. 200 олігархічних сімей споживають і контролюють 2/3 національного багатства. Підприємництвом може займатися лише той, хто лояльний до влади і холуйськи служить їй. Україна є об'єктом нещадної експлуатації з боку перефарбованих партійних і комсомольських функціонерів, колишніх кадебістів і кримінальних елементів; вони об'єдналися у потужний кримінально-олігархічний клан, який шаленими темпами грабує українців. Без усунення цих людей не лише від влади, а й від командних висот в економіці, фінансах і бізнесі українська державність так і залишиться формальною.

За два роки нинішньої влади сумарні статки членів українського уряду зросли вчетверо (див. Корреспондент, 2012, 11 мая, с. 18–21). А між тим чверть громадян перебуває за межею бідності. Якщо виробництво не зросло, чи зросло на 1–2%, а статки урядовців збільшились у чотири рази, то це означає, що це збільшення відбулося за рахунок зниження доходів населення, пенсій, допомоги. Виходить, що робота у владі є найприбутковішим бізнесом. І хоч закон забороняє чиновникам займатися підприємництвом, вони його легко обходять – переписують свої активи на дружин, дітей та інших родичів.

В українських реаліях право приватної власності та свободи підприємництва існує лише для обраних. За

президентської каденції донецьких Україна стала ідеологічним полігоном Луб'янки та споріднених із нею структур. Важко навіть перерахувати нескінченні антиукраїнські провокації на телеекранах, радіохвилях, газетних шпальтах і різних білбордах.

Асортимент на будь-який смак – від непристойних пропозицій злитися в екстазі з Росієм та розчинитись у її нетрях до ідей ліквідації українського національного футбольного чемпіонату. Виникає враження, що проти України ведеться психологічна війна, яка вступила у фазу тотальної. Протистояти цьому було б цілком можливо, якби сусідня держава не приватизувала від 2010 року офіційний Київ, що дедалі більше схожий на місцеву філію центрального московського керівництва.

Українців відкрито агітують на користь національної зради і самоліквідації, достатньо лише поглянути на величезну кількість агіток, починаючи від так званого «Українського вибору» путінського кума. Причому органи, що повинні захищати суверенітет, незалежність і безпеку України, на все це не реагують, бо зайняті зовсім іншими завданнями. Тож не дивно, що комісари «Руського міра» дедалі більше нахабніють і хизуються маразматичністю месиджів.

Специфіка російської зовнішньої політики відрізняється тим, що вона не вміє розмовляти на рівних з іншими країнами, – вона їх обов'язково хоче підпорядковувати, тому в неї друзів майже немає і вздовж периметра російських кордонів є проблеми. Причини цього полягають у татаро-монгольській ментальності та неконкурентноздатності «Руського міра», до якого, на відміну від ЄС, не стоїть черга охочих вступити, і це викликає ревності Кремля.

Україна належить людям, які про неї не хочуть дбати (див. тижневик розумних людей «Коментарі», 2011, №7 (252), 13 лютого і «Факты», 2011, 15 квітня, с. 4). Тут поміщена інформація про багатства 25 олігархів). Податкова служба нараховувала в Україні 6661 мільйонера, в Києві є 800 людей,

які заробили за рік понад мільйона гривень. Для того, щоб приховати награвовані в народі олігархами капітали, серед інших і урядовцями, значну кількість інформації про їхні статки зробили недоступною для народу, засекретили.

Сьогодні в Україні бідні громадяни, у розрахунку на гривню доходу, сплачують у 50 разів більше податків, ніж багаті. Тоді як доходи заможних українців, за підрахунками експертів, у 40 разів перевищують доходи малозабезпечених. Такі дані озвучили у Федерації професійних спілок під час публічного обговорення теми «Впровадження соціальних ініціатив у ході податкової реформи». Учасники зійшлися на тому, що вітчизняна податкова система потребує подальшого реформування (Голос України, 2012, 28 серпня, с.1).

Треба запровадити принцип справедливого оподаткування. Нині в країні існує своєрідна дискримінація стосовно працюючих громадян. Доход людини, яка працює, оподатковується в повному обсязі. Тоді, як роботодавець платить податок не з усього свого доходу, а лише з прибутку. Треба запровадити уніфікований підхід до оподаткування зарплати і прибутку підприємств. Точніше, на порядку денному стоїть питання про запровадження прогресивного податку. Треба відновити дію неоподаткованого мінімуму доходів громадян (на рівні прожиткового мінімуму). І тільки все, що перевищує його, оподатковувати. Слід встановити рівень податкового навантаження на зарплату на рівні не вищому, ніж оподаткування інших доходів. Треба запровадити податок з обороту.

Згідно з інформацією Світового банку, Україна стала лідером за кількістю податків, які громадяни сплачують державі. Мається на увазі не величина суми, а довжина списку. Вітчизняний список податків нараховує аж 135 пунктів. Для прикладу, у Румунії, яка займає другу позицію цього не надто престижного рейтингу, знімають податок за 113 пунктами, а мешканці Ямайки (3-тє місце) – за 72. Водночас у Гонконгу

існує всього три податки, а в Грузії, Швеції, Сінгапурі – по чотири. Нагадаємо, що українська влада неодноразово повторювала, що пріоритетом їхньої роботи є дерегуляція економіки та спрощення оподаткування.

Слід змінити ставки оподаткування фізичних осіб. Нині чинні дві ставки: 15% і 17%. Це пародія на прогресивну шкалу податків. У Швеції, Бельгії, Нідерландах, Данії, Австрії максимальна ставка перевищує 50%. Президент Франції Олланд підвищив ставку для багатих до 75%.

В Україні існують високі заплутані податки з величезною корупційною машиною держави. Робітники, службовці, інші працівники, пенсіонери, держслужбовці – усі платять ПДВ, збори й акцизи. Держава відбирає у своїх громадян гроші при будь-якій купівлі в магазині чи аптеці. Багаті повинні платити більше. Для цього треба запровадити вищі податки для багатих.

Має місце ігнорування владою суспільної думки, коли йдеться про врахування інтересів громадян у прийнятті рішень державного рівня, зокрема стосовно соціально вразливих частин населення (інваліди, діти війни, учасники ліквідації аварії на ЧАЕС та ін.). 10% найбідніших громадян України отримують 2% обсягу соціальних пільг, а 10% громадян отримують 22% соціальних пільг. Про те, кому належать компанії, можна довідатися з видання «50 ведущих компаний Украины» (Издательство «Коммерсант Украины», 2012).

Активи 200 найбагатших українців за останній рік зросли на 20-30%. Мільярдерів за 5 років стало у рази більше – від 5 до 18, серед них жодного українця (16 євреїв, один татарин, один росіянин). Нині 100 олігархів злиденної України володіють 90% національного багатства країни – 54 млрд. доларів, а 100 багатих людей заможної Америки – 52 млрд. Із 200 найбагатших сімей українців менше 5%, росіяни – близько 16%, а євреїв – понад 77%! Співвідношення доходів 10% найбагатших людей Україні до доходів 10% найбідніших становить 40:1 (у країнах ЄС не більше 7:1). З кожної одиниці

собівартості продукції США платять робітникам – 60%, а Україна – 6%... А в парламенті – тільки 29% етнічних українців, у владі – ще менше... Наш дім перетворили в резервацію, забрали у нас мову, владу і майно, а коли ми обурюємося, називають нас фашистами. А які трагічні наслідки злочинного керування нами Кагановичів і Троцьких, ми тепер добре знаємо.

Україна за корумпованістю – на 144-му місці із 176 країн (Росія поряд). За оцінкою Світового банку, ми скотилися на 152-ге місце щодо сприятливості ділового середовища (гірше тільки в країнах Африки). За конкурентоспроможністю ми на 82-му місці у рейтингу країни світу, на 69-му – за індексом розвитку людського потенціалу, на 83-му – з туристичної привабливості й серед останніх – з інвестиційної. У нас ручне управління економікою: монополія ринку, немає єдиних «правил гри», вибіркове і несправедливе правосуддя. Ми на 164-му – (із 183) за рівнем економічної свободи, на 130-му – за рівнем свободи преси (поряд із Південним Суданом). Ми – світовий лідер (разом із Росією) за темпами зменшення населення та в десятці країн за кількістю засуджених до позбавлення волі.

Ми інтенсивно почали проїдати золотовалютні резерви НБУ, які тільки за останній рік зменшились на 23%. Ми перші за кількістю податків і зборів – 135 (у Швеції їх – 2, Франції – 9, Польщі – 29); у нас найбільше податкове навантаження на працюючих у світі – 40%. У нас тіньова економіка, майже половину зарплат видають у конвертах. Українець витрачає на харчування 50% своїх доходів, європеєць – 20%, німець – 12%, британець – 10%, а американець – лише 7%. Це при тому, що 97% ковбас містять переважно синтетичні речовини і фарбники, значна частина продуктів, напоїв, ліків фальсифіковані.

В Україні не буде ладу, поки корупція процвітатиме, зарплати і пенсії залишаться мізерні, нездари нами керуватимуть, моральність падатиме (особливо серед молоді), як і віра людей у добро і справедливість... Поки серед депутатів парламенту не буде пропорційної кількості етнічних українців

(320–360 при нинішній чисельності); доти не буде й довіри до всіх гілок влади, доти невігластво й амбітність нашої еліти буде нормою, доти не відбудуться реформи, доти жодна проблема не буде розв'язана на користь суспільству, доти триватиме безглуздий позаблоковий статус, доти народ буде тільки виживати.

Статки 100 сімей при владі стрімко зростають, попри всілякі кризи. Первинне нагромадження в нас відбулося не так, як у цивілізованому світі (завдяки розуму та праці), а через шахрайську приватизацію. Саме тому наші багатії зобов'язані ділитися з бідними. Хоча для олігархів мораль не багато вартує.

Про закон щодо оподаткування багатства говорять давно, але і віз, і «кравчучка», і «кучмовозик» з доходами і донині на тому ж місці. Надмірне збагачення є справжнім грабунком народу. І це видається як демократія. Якщо грабують людей, обдурюють, як таке суспільство можна вважати демократичним?

У цих умовах гонити за живою корінне завдання створення нових виробництв і галузей залишається поза увагою. Саме тому Україна не поставляє на світовий ринок напівпровідників, сучасної електроніки, автомобілів і морських суден.

Надія на дармові закордонні інвестиції – утопія. Вибратися з ями, стати процвітаючою, благополучною країною ми можемо лише своїми силами. А керівну роль у цьому повинна відіграти держава. Нинішня слабка і корумпована держава – велике лихо.

Наведення в країні порядку треба розпочати з безкомпромісної боротьби з корупцією. Це найреальніша можливість підвищення добробуту народу, збільшити державні доходи, отримати потрібні кошти на модернізацію економіки, відмовитися від нав'язаного ззовні підвищення пенсійного віку і збільшення комунальних тарифів. Корупційні доходи і надприбутки, отримувані несумлінними підприємцями, прямо вилучаються з наших кишень.

У різних державах існує мафія. В Україні мафія має свою державу. Винна держава, що потрапила в руки казнокрадів і не може забезпечити націю достойним рівнем життя. Вона повинна турбуватися про створення робочих місць, а не лише про трудовлаштування на керівних посадах жителів одного (донецького) регіону. Слід очистити державні кабінети від чиновників, які насасались бюджетних коштів. Країні потрібні кардинальні зміни, якщо ми хочемо стати багатим народом і жити в процвітаючій країні. А мікроскопічні зрушення у вигляді підвищення зарплат і пенсій на 100 гривень не приведуть до корінних зрушень. Український виклик маємо в нерівномірному розподілі багатства країни, коли сильні мають усе, а бідні, яких багато, – нічого.

Влада повинна виконувати такі чотири головні завдання: визначити і реалізувати стратегічний курс довгострокового розвитку країни; стежити за тим, щоб сильні не кривдили слабких і не зловживали своєю силою; допомагати кредитами діловим і чесним людям, здатним влаштувати своє життя й навколишніх; турбуватися про непрацевдатних членів суспільства. Слід вирвати зуби у дракона, позбавити його влади і власності.

Справжніх політиків-державників у складі Верховної Ради не більше кількох десятків. Переважна більшість депутатів – люди, які прийшли до влади заради здійснення власних бізнес-проектів, байдужі до інтересів людей і суспільства в цілому... Недолуга економічна політика влади призвела до небезпечного для долі незалежної України процесу різкого розшарування суспільства на дуже багату меншість і дуже бідну більшість населення⁹.

В Америці також існували *robber barons* – барони-розбійники (так називали людей, що нажилися на мільйони за

⁹ Шибко О. Що об'єднає українців? // Персонал плюс. – 2012. – 11–17 січня. – С. 8.

місяці, зокрема на нафті, часто не зовсім законним шляхом, з аналогією із середньовічними феодалами, що грабували мандрівників, які проїздили через їхні володіння. Але річ у тому, що вони грабували в Америці й інвестували в неї ж – тому і з'явилися США. Наші олігархи грабують тут, а гроші переводять в офшори. Реформи, які декларує олігархічно-авторитарна влада, за своєю суттю більше схожі на намагання забезпечити власне перебування при владі, аніж докорінно змінити наскрізь прогнилу й корумповану систему. На захист інтересів мільйонерів скерована економічна політика, зокрема податкова. Шкуродерницькі урядові реформи скеровані проти пенсіонерів, жінок, інвалідів. Ці реформи антинародні, бо мають на меті пограбування народу і збагачення олігархів. Їхні прибутки щорічно подвоюються і потроюються, тоді як люди позбавляються шматка хліба. Теперішня влада хизується своїми непопулярними реформами, втрачаючи довіру народу.

Коли Д.В. Павличко, І.Ф. Драч, В.О. Яворівський та інші націонал-демократи домагалися прискореної приватизації, вони таким чином передали Україну в руки ахметових, пінчуків. Ідуть сьогодні до них, щоб вони виділили кошти на українську культуру, освіту...

Успіхам Китаю сприяє збереження авторитарного режиму і проведення поступової, а не обвальної демократизації і лібералізації. Недержавний сектор створюється з нуля, а не внаслідок широкої приватизації, тобто привласнення чужого майна.

М.Я. Азаров як представник олігархічного клану, що захопив в Україні владу, здійснює економічну політику в інтересах цього клану.

Для багатьох мільйонів українців Україна не стала рідною матір'ю. Її влада не створила умов для нормального життя і праці мільйонів людей, не забезпечила їх робочими місцями, не створила умов для бізнесу, підприємницької діяльності, не забезпечила дешевими, доступними кредитами, не створила

умов для їхньої творчої діяльності, для організації творчих, виробничих спілок, кооперативів, не захистила від здирницьких податків, високих процентів, різного роду поборів.

Побори безперервно зростають, і посилюється свавілля чиновників. При міністерствах і відомствах створено присоски – держпідприємства, які виштовхують з бізнесу гроші. 11 тисяч міністерських держпідприємств продовжують доїти бізнес (див. Корреспондент, 2011, 20 мая, № 19 (456), с. 41). Підприємці ніяк не можуть звільнитися від численної армії упирів-грабіжників – власників ринків, працівників адміністрації, податківців, міліції, пожежників, працівників санстанцій, банківських установ, страхових компаній, Держстандарту. Цій публіці вони змушені сплачувати в кишені суми, що в 6–10 разів перевищують офіційні платежі. Ці грабіжницькі побори, як і гніт корумпованої влади, змушують вдаватися до рішучих протестних акцій підприємців, аграріїв, «чорнобильців» і «афганців».

Тому мільйони людей змушені шукати щастя за кордоном, емігрувати в інші країни, за безцінь продавати свою робочу силу, поневірятися по світу, жити в нелюдських умовах, підривати своє здоров'я, позбавляти своїх дітей опіки, напризволяще залишати батьків.

Близько 8–10 млн. найактивніших освічених і кваліфікованих українців емігрували, серед них 15 тис. учених. Серед них найгіршою є доля жінок. Будівничі України перетворюються на будівельників туалетів і свинарників не лише в європейських країнах... Наш народ, що розсіяний по всіх світах, працює на кого завгодно, тільки не на себе, воює за кого завгодно, тільки не за себе, а його мова на його ж таки землі «стала латиною», бо її використовують лише під час урочистостей і в офіційних документах. Українські національні інтереси – це збереження кожної талановитої людини і зупинення відтоку інтелекту за кордон.

91% українських фахівців з вищою освітою мають чіткий

намір емігрувати або ж розглядають перспективи працевлаштування за кордоном. Це з'ясувала компанія *HeadHunter* під час анонімного опитування пошукачів. Найпривабливішими для еміграції вважають країни Європи (63%), США або Канаду (42%), Австралію (20%) та Росію (14%). Головними причинами виїзду молоді за кордон вважають: відсутність гарного майбутнього для себе і своєї сім'ї в Україні (71%), низький рівень оплати праці (44%), відсутність умов для професійної самореалізації (41%) і нестабільну політичну ситуацію (34%). Більшість опитаних вважають, що емігрувати краще в молодому віці.

Чималі суми зароблених заробітчанами важкою працею за кордоном грошей (називалась цифра 25 млрд. доларів) використовуються нерационально через наявність недосконалої, корумпованої банківської системи. Лише за допомогою створення міжнародного Українського банку можна домогтися використання цих фінансових ресурсів в українських інтересах.

Українські громадяни щорічно інвестують в Україну з-за кордону суми, співмірні (згідно з даними Світового і Національного банків) із розміром кредитів МВФ, – і при цьому не вимагають сплачувати за відсотками й підвищувати пенсійний вік для жінок.

Головним регулятором економіки є гроші. Водночас грошова система України дуже погано організована, що негативно позначається на розвитку економіки. Вона націлена не на її ефективне функціонування, а на пограбування народу і збагачення олігархів.

Україна в дійсності не має власної грошової системи. На нашому ринку панує чужинець і зайда – долар. Доларова маса сягає \$ 150 млрд. Майже вся ця доларова сума виражає втрачений емісійний дохід. Це в кілька разів перевищує гривневу масу. Через доларизацію національна валюта недооцінена на 50,2%. Тобто вартість одного долара США мала б дорівнювати 4 гривням.

Доларизація здійснюється для того, щоб олігархам і мафіозі легше було красти гроші й перераховувати їх в офшори. Робітнику, селянину, службовцю долари не потрібні. Культивована владою гонитва за долларом сіє недовіру до національної валюти. Її роздмухують ті, що мали б її захищати. Треба негайно вивести гривню з-під влади долара.

В. Стельмах перед тим, як залишити посаду голови Нацбанку України, змушений був визнати шкідливість здійснюваної ним монетарної політики. В.С. Стельмах, зокрема, говорить: «До кризи ми підійшли з однією, але системною, проблемою – відсутністю довіри до гривні як стабільної грошової одиниці. Ми дотепер не затвердили гривню в статусі головного атрибута державності і через це маємо всі поточні проблеми. Доларизація офіційної частини української економіки на сьогодні перевищує 30%. За останні шість місяців населення скупило на валютному ринку понад \$6,5 млрд. Скільки валюти знаходиться під подушками громадян, ми й припустити не можемо. Якби доларизація економіки була низькою, ніхто б не звернув уваги на курсові коливання, які були необхідні для того, щоб захистити країну від зовнішньої кризи»¹⁰.

Ця злочинна доларизація здійснена не для широких верств населення і не для полегшення їхнього життя, не для розвитку і процвітання України, а для того, щоб мафії й олігархам легше було грабувати Україну і перекачувати награбовану валюту за кордон.

Про наших невдах банкірів говорив навіть Л.Д. Кучма, який писав, що В.П. Гетьман виступав проти запровадження гривні до того часу, поки не буде розподілений союзний золотовалютний фонд. Він не був зацікавлений у нашому виході з рублевої зони. Він домагався збереження безготівкових розрахунків у рублях (Факти, 14 вересня 2012 р., С. 7). Проти запровадження гривні виступав також В.А. Ющенко.

¹⁰ Weekly UA. – 04. – 10.06.2009. – С. 17.

Загроза дефолту, що нависла над США влітку 2011 р., стала тривожним сигналом для тих, хто звик зберігати заощадження в американській валюті, яка могла перетворитися на фантики...

Тіньовий оборот обслуговується переважно доларами. Близько половини грошового обороту припадає на готівку в умовах, коли по світу ходять електронні гроші. Україна фактично не має Центрального банку. Нацбанк з представника держави в банківській системі і контролера за її діяльністю насправді перетворився на представника банківської мафії в органах влади і захисника її інтересів. Позитивної оцінки варті здійснювані останнім часом заходи щодо дедоларизації, тобто щодо обмеження використання доларів у середині країни і зменшення використання готівки.

Широке використання доларів замість національної валюти створює для країни і підприємств низку проблем. За цих умов країна втрачає можливість змінювати курс національної валюти, який виконує в економіці функції автоматичного стабілізатора. У період спаду курс знижується через виникнення від'ємного сальдо платіжного балансу. Однак здешевлення національної валюти до валюти країн – торгових партнерів стимулює експорт, що допомагає країні компенсувати зрушення внутрішнього попиту і сприяє виходу з кризи.

Якщо країна позбавляється такого амортизатора, то вона повинна мати інші важелі розширення попиту і боротьби з безробіттям у випадку спаду виробництва.

Будучи стурбованим напругою в суспільстві, викликаною діями деяких урядовців, насамперед М. Азарова і Д. Табачника, які провокують протестні акції підприємців, фермерів, чорнобильців, афганців, студентів, я писав Президентові:

«Очистіть владу від Азарових і Табачників, які руйнують Україну і підривають Ваш авторитет у народі «непопулярними реформами». Треба зосередити увагу на розвитку виробництва, особливо імпортозамінного і

популярних реформах. Слід скористатися порадами Івана Франка, який писав: «Доки не подамо народові надії на поліпшення його матеріального існування, він не стане гуртом для виборення своєї і нашої політичної незалежності».

Консолідовані, активні виступи «чорнобильців», «афганців», пенсіонерів у Донбасі, Києві, Львові свідчать про національну консолідацію народу навколо спільної боротьби людей за їхні матеріальні інтереси. Це дуже важливий бік формування національної ідеї в умовах глибокої кризової ситуації. Єдині матеріальні інтереси інтегрують суспільні процеси в єдину цілісну систему.

Обріжте на кілька відсотків бариші олігархів, запровадьте податок на майно і не треба буде мордувати жінок і пенсіонерів.

Я багаторазово вислав Вам пропозиції з реформування економіки, які Азарови відкинули без будь-яких аргументів, хоч І. Акімова в листі №03–01/3045 від 10.10.2011 р. висловлювала мені подяку від Вашого імені. Прошу виділити 3–5 хв. для зустрічі зі мною, і я більш повно викладу Вам суть справи».

Немає сумніву, що саме під впливом моїх вимог українська влада з 1 січня 2012 р. обіцяла запровадити податок на предмети розкоші: вілли, яхти, діамантові кольє й ексклюзивні годинники та інше багатство... Хоч це оподаткування мало бути суто символічним, воно відкладене на невизначений час.

Не встигла громадськість нарадуватись обговоренням законопроекту про податок на багатство, як Кабінет міністрів знову переписав його...

10.10 2011 р. вдруге отримав від І. Акімової листа № 03-01/3045 такого змісту: «В Адміністрації Президента України Ваше звернення щодо впровадження економічних реформ розглянуто.

Дякуємо за Вашу небайдужу позицію з цих питань.

Наразі профільними органами виконавчої влади ведеться робота над реалізацією пріоритетних напрямів реформування національної економіки в рамках виконання Національного плану дій на 2011 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава». Указом Президента України від 21 грудня 2010 року № 1154 призначено керівників напрямів реформ (інформацію про керівників напрямів реформ наведено на веб-сайті офіційного Інтернет-представництва Президента України). Триває також підготовка проекту Національного плану на 2012 рік. У разі наявності конкретних пропозицій (проектів актів законодавства) пропонуємо надіслати їх до профільних державних органів або згаданих керівників напрямів реформ. Інформуємо також, що Ваше звернення надіслано до Кабінету Міністрів України для відповідного реагування».

Замість того, щоб належно реагувати на цього мого листа, його відправили працівникам різних відомств, які взагалі не причетні до прийняття важливих рішень. Зокрема, мого листа відправили директору департаменту Міністерства соціальної політики України М. Шамбіру, з листа № 832/039/97– від 24.10.2011 р. видно, що він навіть не зрозумів, про що йдеться і як йому треба карати М.Я. Азарова...

Таким же абсурдним і туманним є лист № 3033-25/8 від 10.11.2011 першого заступника міністра економічного розвитку і торгівлі України В.А. Копилова, якому уряд доручив розглянути скеровані Президенту України мої пропозиції з реформування економіки (див. листа І. Акімової від 10.10.2011 р.). Оскільки В.А. Копилов не зрозумів, про що я пишу, він попросив окремо для нього особисто сформулювати мої пропозиції щодо реформування економіки. Я відразу ж йому надіслав сформульовані на десяти аркушах свої пропозиції, з якими він навіть не побажав ознайомитись. Їх забракував його

підлеглий директор департаменту макроекономічної політики, стратегічного планування та прогнозування Міністерства економічного розвитку і торгівлі України Є.В. Олейников, який у листі № 3031-25/ від 28.12.2011 р. на п'яти аркушах вихваляє Міністерство за подвиги, яких воно не здійснювало. Про мої пропозиції нема навіть згадки.

Без будь-якої реакції залишився адресований Кабміну лист під заголовком «Про шкідливість для України антинародної економічної політики, яка викликає незадоволення народу теперішньою владою і провокує масштабні виступи підприємців, фермерів, афганців, чорнобильців, учителів, студентів». На згадуваного листа не отримав жодної відповіді.

Такою ж абсурдною є відповідь першого заступника Міністра освіти і науки, молоді та спорту України Є.М. Суліми (лист №1/11–10411 від 09.11.11) мовби на мій лист, надісланий у Секретаріат Кабінету Міністрів України, якого не було.

І цей Є. Суліма, за задумом М. Азарова, повинен очистити Міністерство освіти від ненависного науковій громадськості Табачника, якого студенти б'ють по фізіономії, як це зробила, наприклад, Дарія Степаненко.

На адресованого Президенту України від 02.12.2011 р. листа № 22/136432-26 від 06.12.11 завідувач відділу опрацювання звернень громадян С. Конюхова дала відповідь такого змісту:

«На Ваше звернення від 02.12.2011, що надійшло до Адміністрації Президента України, повідомляємо.

Згідно з підпунктом 20 пункту 4 Положення про Адміністрацію Президента України, затвердженого Указом Президента України від 2 квітня 2010 року № 504, Адміністрація відповідно до покладених на неї завдань організовує розгляд звернень громадян, які надходять до Президента України, здійснює облік і аналіз таких звернень, на основі аналізу звернень розробляє та подає Президентові

України пропозиції щодо розв'язання порушених у них проблем.

Ураховуючи викладене, Ваше звернення передано до Відділу інформаційно-аналітичної роботи для врахування та використання в роботі».

Скерування пропозицій зі звільнення економіки і сфери освіти з-під табачників на розгляд тим же Табачникам рівнозначне тому, коли б хвору людину на лікування скерувати в похоронне бюро. Азаровські реформи спрямовані на пограбування народу, підприємців, жінок, пенсіонерів. А олігархи ним захищаються, і їх бариші не лише не зменшуються, а зростають. Ті високопосадовці, які повинні були розглядати мої пропозиції і ухвалювати рішення, виявилися нездатними це зробити і відфутболили їх тим же Табачникам. І питання закрите. На що здатна така державна машина? Абсолютно ні на що. Дійшли до того, що прийняли Закон про декриміналізацію «госпзлочинів», який скасовує карну відповідальність за економічні злочини. Крадіть собі на здоров'я, грабуйте Україну. Як вірний слуга мафії і представник олігархів в уряді М.Я. Азаров займається словоблуддям, твердячи, що Україна не може жорстко контролювати 6,3 млрд. доларів валютних операцій з Кіпром, які становлять 92% від загальної суми наших закордонних інвестицій, тому що Кіпр є країною Європейського Союзу і в цій офшорній зоні українські олігархи ховають вкрадені в народу гроші. Член уряду С.Л. Тігіпко, продавши «ТАС-Комерцбанк», оптимізував податки, використавши Кіпр для того, щоб уникнути сплати великих податків.

90% коштів виводять на Кіпр, і саме цей офшор не потрапив до списку офшорів, з яких Тігіпко хоче стягувати 12%. Уряд пропонує обкладати 12% відсотковим збором до Пенсійного фонду перерахування грошей в офшори юридичними та фізичними особами – суб'єктами підприємницької діяльності.

Експерти вважають, що це не більше, ніж піар. Насправді ж уряд відкриває канали для витоку грошей: він пропонує розширити перелік офшорів, операції з яким можуть проводити українські резиденти, від 33 до 68. І, найголовніше, платити збір до ПФ при переведенні грошей у такий офшор, як Кіпр, буде не потрібно. А ось це – уже не піар.

Як відомо, виведенням грошей в офшори, що вважається цілком легальною операцією, займаються переважно великі компанії. Моя ідея обкладати ці гроші податком не до вподоби представникам великого бізнесу. Уряд точно не знає, як швидко і красиво покрити дефіцит Пенсійного фонду, який згідно з офіційними даними, досяг 17 мільярдів гривень. Чинне законодавство вже передбачає обкладати додатковим податком, що йде в ПФ, «високорентабельні і престижні» операції, такі, як торгівля ювелірними виробами, купівля нерухомості, машин і використання послуг стільникового зв'язку.

У країні немає контролю за потоками грошей, що йдуть в офшори. Тому введення збору в Пенсійний фонд може частково розв'язати проблеми з дефіцитом. Про які ж суми йдеться? Ідея Тігіпка полягає в тому, щоб з кожної операції в грошовій і безгрошовій формі стягувалися 12% від сум, що переводяться в офшори. Причому гроші повинні бути перераховані в ПФ до того, як покинуть країну. Жоден банк не має права перераховувати гроші в офшори, якщо перед цим не стягнуто податок.

Гроші продовжують тікати з країни в гаманцях олігархів в офшорні зони і банки Європи. Левова частка капіталів України зосереджена в олігархів, чиновників, суддів, прокурорів. Ці гроші нерухомі, змертвілі й неефективні. А в підприємців, творчих людей, здатних творити, організовувати і виробляти, і в населення грошей немає.

Головна мета створення офшорних компаній – можливість реалізації спеціальних схем переміщення фінансових і майнових активів. «Офшорок» існує велика кількість. Найпоширеніші в

міжнародній практиці офшорні схеми можна умовно поділити на три категорії: мінімізація податкового тягаря, виведення капіталу за кордон, приховування реального власника бізнесу чи нерухомості.

Зазвичай вітчизняні фінансово-промислові групи використовували таку схему: експортний товар, вироблений на вітчизняному підприємстві, продавався офшорній компанії за зниженою ціною. А на підприємстві-виробнику залишалися «ріжки та ніжки». «Зароблених» коштів вистачало на таку-сяку зарплату і мінімальні податки. Зокрема, таким шляхом розвивалася вітчизняна металургія. Заробіток українського металурга – це третина від середньосвітового рівня зарплати в галузі. Це при тому, що беруться до уваги показники і слаборозвинених країн.

Часто подібні трюки використовували з державними підприємствами. Коли певні фінансові групи лобювали призначення потрібної людини на посаду керівника, клерки з Фонду держмайна отримували «мзду» і заплющували очі на офшорні оборудки «менеджерів». Часто отримані від оборудок гроші йшли на процес приватизації держпідприємства або на підтримку процесу безмежно тривалого використання державних активів на користь приватних власників.

Усім відома ситуація, коли «приватівський» менеджмент «Укрнафти», використовуючи наявні суперечності між різними гілками влади, розпоряджався частиною формально державної нафтогазової галузі України на власний розсуд. Але ці хлопці принаймні мали в «Укрнафті» власну частку в 42%. А от титанову галузь в оренду (читай: «за горло») взяли «офшорки» Фірташа. Він навіть не робив спроб її приватизувати. Для чого приватизувати те, чим і так володієш? Уряд Тимошенко довго і безуспішно намагався витиснути Фірташа із власників титанової галузі, проте українські суди більше дослухалися до інших аргументів. Кажуть, що такими аргументами були офшорні гроші, які й відкривали орендаторам додаткові

можливості національної юриспруденції. Лише зараз Віктор Янукович дозволив приватизацію титанових підприємств.

Після приходу до влади Віктора Януковича вітчизняні спеціалісти з офшорного бізнесу освоїли ще один надто привабливий аспект цієї справи. Тепер офшори домінують у державних закупівлях.

Інтернет-проект «Наші гроші» з упертою наполегливістю фіксує факти перекачки мільярдів гривень із кишень українських платників податків у спокійні офшорні гавані, давно освоєні українськими владоможцями. Задля справедливості слід зауважити, що такі схеми існували і до президентства Януковича, проте зараз вони працюють на повну котушку.

Зокрема, стало відомо, що «офшорки» Кіпру та Белізу за 15 мільйонів бюджетних гривень перевіряють сейсмічну безпеку Запорізької АС. Засновником фірми-переможця – ТОВ «Атом-Енерго-Проект» – є запорізьке ТОВ «Спецатомінвест». Основними власниками «Спецатомінвест» є офшорні компанії «Вейнхолдінгслімітед» (Кіпр) та «Ларденлімітед» (Беліз).

«Державна продовольчо-зернова корпорація України» через кіпрську компанію, пов'язану з бізнес-групою нардепа Партії регіонів Юрія Іванющенка, купує для українців зернові культури на загальну суму 2,5 млрд. грн. І взагалі всі крупні тендери ДЗПКУ останнім часом вигравали компанії, пов'язані з групою Юри Єнакіївського.

За допомогою послуг кіпрської «офшорки» Дмитра Фірташа та 60 млн. грн. філія держкомпанії «Укртрансгаз» переізолює ділянку газопроводу «Шебелинка–Полтава–Київ». Загалом із початку 2011 року Фірташу «пощастило» освоїти вже не менше чверті мільярда бюджетних гривень.

Геніальну аферу повернули й у «Чорноморнафтогазі» з купівлею через тендер у віргінської «офшорки» бурової платформи за \$400 млн. Потім Юрій Бойко довго виправдовувався, обіцяв купити на «переплачені \$150 млн.»

додаткового обладнання та придбати ще дві бурові платформи на наступних прозорих тендерах... Журналісти каналу «ТВі» знайшли латвійського директора фірми, яка продала українському бюджету товару на 3,2 млрд. грн. Він уперше від журналістів довідався про таке щастя і заявив, що його підпис підроблено.

Після гучного скандалу «Чорноморнафтогаз» оголосив тендер на закупівлю ще однієї бурової платформи. На відміну від попередньої покупки, цього разу «Чорноморнафтогаз» запланував витратити на придбання бурової установки близько 648 млн. грн., що в п'ять разів дешевше, ніж віргінська платформа.

Не менш геніальний бізнес-план вигадав і Рінат Ахметов (рейтинги журналу «Форбс» не дають підстав сумніватись у його здібностях «прораховувати наперед»). Як повідомляли «Наші гроші», держфірма ПАТ «Центрэнерго», контрольована менеджерами Ахметова, за 1,5 млрд. гривень купила майже 1,5 млн. тонн вугілля у віргінської «офшорки», пов'язаної зі старшим сином Президента Олександром Януковичем.

Ну, щодо того, що віргінське вугілля видобуте саме в Україні, сумнівів не виникає, як, власне, не виникає сумнівів і в тому, що його вартість завдяки посередницьким накруткам суттєво зросла.

Водночас є сумніви, що українські шахтарі, які видобували ці 1,5 млн. тонн, відчули вигоду від вдало підписаних угод на експорт вугілля. Відповідь знову можна знайти на сайті «Наші гроші»: Держшахта Ахметова взяла 100-мільйонний кредит на виплату зарплат. І найгірше те, що до вічно порожньої кишені шахтаря додаються ще й кредитні зобов'язання шахти, на якій він працює. Це означає, що при тій самій мотивації – не залишитися зовсім без роботи – шахтар повинен підняти на поверхню вдвічі більше вугілля, щоб не лише прогодувати свою сім'ю, а ще й допомогти п. Ахметову покрити банківські відсотки.

І вже коли Держкомстат називає поглинання вітчизняного бізнесу олігархічними кланами «прямими іноземними інвестиціями», то цікаво було б порівняти, хто і куди більше інвестує: Кіпр в Україну чи Україна в Кіпр. Відкатний капітал таким чином повертається до України. Ви уявляєте відкат у 150 млн. доларів? Як його транспортувати, як передавати? А якщо конвертувати в гривню – ну, це просто колона машин на Хрещатику. Значно простіше перекинути гроші на офшорну компанію – і оперуй як хочеш. Хочеш – щось тут купуй. Хочеш – обирайся до Верховної Ради у мажоритарному окрузі.

Головною країною інвестором України є Кіпр – з кіпрських офшорів в Україну зайшло 12,6 млрд. дол. (32,1%) загальної кількості інвестицій з країн ЄС). Німеччина вклала 7,4 млрд. дол. (18,7%), Нідерланди – 4,8 млрд. дол. (12,2%), Австрія – 3,4 млрд. дол. (8,7%), Велика Британія – 2,5 млрд. дол. (6,4%), Франція – 2,2 млрд. дол. (5,7%).

Більшість засобів, що йдуть з України в офшори, повертаються назад у вигляді інвестицій. На Кіпрі створені вигідні умови оподаткування. Кіпр з територією найменшої української області і населенням 740 тис. мешканців є найбільшим інвестором України.

Для компаній, зареєстрованих на Кіпрі, передбачене пільгове оподаткування комерційних структур, які не ведуть на Кіпрі комерційної діяльності. Замість податків тут сплачують щорічний фіксований збір. Крім того, не потрібно подавати бухгалтерських звітів.

Олігарх, який не хоче платити податків, реєструє на Кіпрі паралельну структуру, яка існує лише на папері, однак має юридичний статус і банківські рахунки. Ось на ці рахунки з України під різними приводами й перераховуються гроші, при цьому в бюджет України не платиться ні копійки. Усі платежі, що йдуть з України на Кіпр, навіть не обкладаються податком на переміщення капіталу, який в Україні становить 15%.

Щоб уникнути оподаткування, олігархи реєструють свої літаки та яхти в офшорних зонах, доходи пускають через офшори, палаци записують на тещу та інших родичів.

Дехто з бізнесменів реєструє своїх високооплачуваних працівників у штаті дочірніх компаній на Кіпрі, що дозволяє економити великі кошти на податках із доходів фізичних осіб, а також приховувати справжні розміри зарплат верхівки українських фінансово-промислових груп. Дуже зручно через офшор оформляти дорогі покупки. І ніяка контрольна служба не докопається, звідки у службовця із зарплатою в кілька тисяч гривень автомобілі, квартири і нерухомість за кордоном.

І головне – усе це законно. За словами експертів, технології виведення коштів із України відповідають чинному законодавству і є невід’ємною частиною бізнес-стратегій українських фінансово-промислових груп.

Здавалося б, час уже давно закрити цю «чорну діру», через яку з держави витікають колосальні суми грошей. Тож український бізнес і далі використовує середземний острів як «тиху податкову гавань». А український Інтернет переповнений оголошеннями на кшталт: «Наша компанія гарантує повністю конфіденційну реєстрацію офшору. Ваша особиста присутність необов’язкова, зареєструвати офшор можна через Інтернет. Пакет документів вам доставлять міжнародною кур’єрською поштою в будь-яку точку світу. Ви можете бути абсолютно впевнені, що ваші дані не стануть відомі податковим службам. Крім того, ми надаємо послуги номінальних директорів і акціонерів, що дозволяє повністю виключити фігурування вашого імені в документах. Ми відкриємо банківський рахунок із можливістю управління через Інтернет, і ви дістанете цілодобовий доступ до своїх грошей».

Які наслідки цього узаконеного грабежу? 2010 року олігархи вивезли на Кіпр суми, що перевищують державний бюджет України. Вивіз капіталу, як і раніше, переважає інвестиції в Україну. Іншими словами, процес легалізації й

відмивання грошових потоків у нашій країні має гарантоване «зелене світло» і дозволяє без проблем вивозити значні суми.

Бізнес в Україні не відчуває підтримки з боку державних органів. Україні слід максимально спростити регуляторне і податкове законодавство, зробивши його зручним для ведення бізнесу, тоді гроші залишатимуться в Україні.

А тепер повернемося до того, що маленький Кіпр офіційно є найбільшим інвестором в економіку України. За даними Держкомстату, острівна держава впродовж останніх років вклала в Україну найбільше грошей – до 25% від загальної суми іноземних інвестицій, обігнавши Німеччину, Росію, США, Нідерланди, Австрію та інших традиційних інвесторів України. Усім зрозуміло, що це не кіпріоти інвестують Україну, а маємо справу з репатріацією капіталів.

Для експертів не таємниця, що насправді інвестиції з Кіпру є кримінальним капіталом. Переважна частина грошей, що надходять з острова, належать українським бізнесменам, які раніше вивели їх з України для ухиляння від сплати податків. А тепер «відмивають» кошти під виглядом іноземних інвестицій, користі від яких для економіки України, як звичайно, немає ніякої. Приміром, якась кіпрська фірма нібито купує в Україні банк або підприємство, тоді як насправді український бізнесмен купує майно сам у себе або перепродує його такому ж шахраю. А використовують ці псевдоінвестиції найчастіше для фінансування виборчих кампаній (згадаймо: 2010 року в Україні відбулися президентські вибори і до місцевих рад) і на інші цілі, далекі від реального бізнесу. Україна не отримує ні нових робочих місць, ні технологій, ні устаткування.

На Кіпрі немає ні ринку, ні інших факторів для примноження капіталів. По суті, Кіпр є посередницькою ланкою руху капіталів, а не економічним чи виробничим партнером. Це – тіньова економіка, сирій експорт, сирі гроші. І нормальна влада мала б відстежувати походження такого капіталу. Це має робити будь-яка держава, яка себе поважає.

Особливої уваги варте питання про великий бізнес, який не є українським (ідеться не про етнічну належність, а про світогляд) і в ставленні до країни та її громадян у дійсності нічим не відрізняється від найбільших олігархів. Абсолютна більшість його представників (одиночні винятки, як відомо, лише підтверджують правило) уже давно має по кілька іноземних паспортів, веде бізнес через офшорні компанії, володіє нерухомістю за кордоном, де зазвичай навчаються її діти (причому, часто це стосується не тільки країн Заходу, а й Росії), і розглядає Україну та українців тільки як територію і «населення» для отримання вищої норми прибутку порівняно з більш економічно розвиненими державами.

Водночас цей бізнес не готовий брати участі в перетвореннях в Україні, аби змінювати ситуацію в ній за прикладом передових держав. Це типовий приклад російсько-совкового барства, що було успадковане в постколоніальній Україні. Так, саме російське дворянство XIX чи радянська верхівка XX століть часто намагалися наслідувати ті чи інші західні віяння, однак ніколи не збиралися докорінно змінювати ситуацію всередині держави, відчуваючи себе цілком комфортно у відсталому, напівфеодальному суспільстві. Утім, такий великий бізнес становив значну частину різних політичних команд української опозиції.

Потрапляючи до парламенту «під прикриттям», Фельдман, Губський, брати Буряки, Жванія та інші представники великого бізнесу, щоразу переходили на службу до Партії регіонів, підтримуючи її політику щедрою фінансовою даниною замість того, аби сприяти створенню в Україні альтернативних полісил. В обмін на це вони діставали право на участь у дерибані країни або принаймні гарантію (у вітчизняній ситуації досить умовну) недоторканності їхнього бізнесу. Вибори 2012 року дали змогу бізнесу капіталу прийти до влади (залишитись у ній) за рахунок проходження у Верховну Раду як самовисуванців, і він цим скористався, купивши собі округи.

Одначе не став незалежним від ПР, а навпаки, дозволив їй перемогти там, де під власним трендом вона ніколи не здобула б успіху.

Одне лише дотримання в Україні чинних законів, припинення відпливу грошей з країни через офшори дозволить збільшити державний бюджет на десятки процентів, а то й у рази, що дозволить розв'язати багато поточних і майбутніх проблем нашої країни.

Усі вкрадені в народу гроші, серед них з бюджету, і сховані в офшорах треба повернути. Маємо здійснити титанічну працю, щоб очистити свідомість людей від намулу неволі та ворожої пропаганди та ворожих ідеологічних диверсій.

У країні треба здійснювати рішучі дії, які повинні привести в дію незадоволення мас і змити з тіла країни всю неефективну верхівку держави, здатну лише контролювати і розподіляти, перерозподіляти і красти. Завдяки цьому буде визнана бездарність керівництва країни старого партійно-комсомольського кадрового складу і породжених ним олігархів, що викачують ресурси з країни. Поки не розпочнеться внутрішній розвиток економіки, позитивних зрушень у країні не варто чекати.

Щоб покінчити з принизливою бідністю Україні передусім треба створити майже з нуля нові галузі, які випускають якісні споживчі товари, сучасне промислове обладнання, коштовну продукцію, на яку є попит на світовому ринку. Лише так наша країна зможе позбутись імпоротної залежності, а податки з доходів і прибутків, отримуваних підприємствами «нової економіки» дадуть державі гроші на пенсії і допомогу дітям, утримання шкіл і лікарень, будівництво доріг і ремонти житлових будинків. У нових галузях будуть створені десятки тисяч високооплачуваних робочих місць.

Для виконання цих завдань необхідна співпраця держави і бізнесу. Бізнес без керівної і скеровуючої ролі держави схильний до зловживань. А його намагання будь-якою ціною

отримувати короткочасний прибуток є руйнівним для суспільства. Таким шляхом півстоліття тому пішла Південна Корея, що показала приклад найефективнішої модернізації на державному рівні в ХХ столітті. У ній було засновано декілька десятків великих приватних корпорацій «чеболов», перед кожною з них було поставлене завдання створення нових виробництв і галузей. Держава вимагала від них виконання цих завдань і особисто вимагала цього від їх керівництва, одночасно допомагаючи їм кредитами і купівлею ліцензій і технологій, надавала їм податкові й митні пільги.

В Україні стрімко зростає державний борг. Експерти вважають, що країна підходить до межі. Україна починає дедалі більше жити на позичене. Статистика за минулий рік виявилася ще тривожнішою, ніж передбачали аналітики. За оприлюдненими даними Мінфіну, загальний держборг за 2012 рік зріс на 5,3 млрд. доларів. Або на 8,9%. І становить нині 64,5 млрд. доларів. У 2011 році зростання було приблизно на цьому ж рівні – 9,1%, що дає змогу песимістично налаштованим жартівникам говорити про досягнуту стабільність. Але найгірше, що в нинішньому році на зменшення цього показника можна не сподіватися: держава має заплатити за старими боргами 9 млрд. доларів, грошей у бюджеті немає, а значить, доведеться позичати ще більше.

У нас катастрофічно бракує еліт, через що навіть на найвищі посади пролазять випадкові непідготовлені люди, нерідко з кримінальним минулим. Французький філософ Ален Безансон писав: «Існують дві перешкоди для остаточного формування української нації – давній дефіцит еліти і старанно культивованій Росією розбрат серед українського народу». Лев Троцький писав: «Відсутність усвідомлення необхідності постійного міцного згуртування всіх членів держави кожного разу нищили всі завоювання українців». Українцям треба позбутися холуйської звички служити поневолювачам. Дмитро Донцов писав: «Коли в момент, де йдеться про існування нації,

хтось застерігає собі право «сецесії» («катам допомагати»), то жадні засади «права» й «справедливості» не повинні вхоронити його перед долею Кочубея».

Еліти формуються не лише в університетах, а й у патріотично налаштованих громадських осередках. Настав час створити єдиний освітній та інформаційний простір, домогтися того, щоб історія не роз'єднувала українців, щоб для деяких регіонів героями не були Стаханов і молодогвардійці, тоді як для інших – студенти, що полягли під Крутами.

Однією з причин, із яких Україна нині опинилась у такій важкій ситуації, є не лише те, що «донецька» влада катастрофічно не відповідає викликам нинішнього часу, а й те, що в частини українців за роки російської і советської окупації атрофувалося почуття національної солідарності. І значна частина населення намагається жити за відомим прислів'ям «Моя хата скраю...», навіть не підозрюючи, що у своєму первісному контексті воно мало значуще продовження – «...ворогів першим зустрічаю».

Головна проблема України – це недоформованість модерної нації, що має включати в себе всі суспільні верстви та групи. Значна частина населення низки регіонів, які свого часу були військово-політичними плацдармами Російської імперії, а потім стали об'єктами посиленої радянської, перебуває в донаціональному стані й керується настановами трайбалізму: головне, щоб той чи інший політик був «свій», «земляк», «місцевий»; його моральні та ділові якості не мають вирішального значення, головне – не допустити до влади «чужих», «інших», «не наших». Саме принцип трайбалізму, який прямо протилежний і ворожий націоналізму, насправді експлуатує нинішня владна верхівка, яку серйозно звати «аристократами» здатна лише людина з атрофованим почуттям гумору та незнанням реальної історії; адже ці персонажі дуже вже нагадують провінційних варварів, які захопили Рим, усілися під римськими орлами, невміло начепили тоги й лаврові вінки

(по десятку на кожну голову) і намагаються вдавати із себе патриціїв...

Трайбалізм цей інколи досягає високого градусу і набуває рис регіонального сепаратизму. Ось уже понад два десятиліття політики певного гатунку говорять про особливий «народ Криму», а останніми роками популярними стали розмови про «народ Донбасу» (найактивніше про нього говорять візитери з Росії – від Йосифа Кобзона до патріарха Кирила). За такими напучуваннями та політичними деклараціями виразно вимальовується прагнення у випадку небажаного для певних персонажів і політичних сил – як в Україні, так і за її межами – відірвати важливі регіони від Української держави на основі «самовизначення» такого фіктивного «народу» (як це було зроблено свого часу за розробленими ще в ЦК КПРС інструкціями з відокремлення Придністров'я від Молдови).

Українському населенню окупанти так довго прищеплювали ненависть і зневагу до всього українського, що в критичний для України час більшість олігархів легко повернулася до тих критеріїв, які вже були колись за часів СРСР.

Певною мірою це можна, звісно, пояснити тим, що майже 350 років українців силою заганяли в домінуючий «московський мир» і все, що тепер відбувається в Україні, – це не що інше, як труднощі переходу від однієї (нав'язаної і домінуючої) культури до іншої. Але це лише частина проблеми, без розуміння і розв'язання якої українська нація просто приречена на самознищення і вимирання.

Андрій Михалков_Кончаловський, російський режисер «Ніка» – про місцеперебування сучасної Росії пише: Росія зараз у Середньовіччі. І не в Київській Русі, а в Московській. Київська Русь не колабораціювала з Батием – вона була зруйнована татарами за допомогою Московського князівства. А в Московському князівстві були абсолютні колабораціоністи у владі, і вони індоктринували ординський синдром у російську

свідомість. Чернишевський чудово написав, що в кожному з нас трохи сидить Батий. Є великий Батий у Кремлі, під ним – ще десяток, тисячі, потім сотні тисяч батіїв, а потім – найменші, але вони – начальник паспортного відділу, ліфтер – це теж батії».

Татаро-монголи не залишили після себе пірамід, римських колізеїв, грецьких храмів, а Росію, яка увібрала в себе азейську деспотію.

Для Росії неприємніше входження України до Євросоюзу, ніж до НАТО, бо тоді Україна вийде з-під впливу Росії.

Що нині справді відбувається «стабільно» – то це репресії. У всіх куточках України політично незгодним «шиють» кримінальні справи.

Отож маємо справу зі зграєю, яка об'єднана канібалістичним завданням поглинути приватну і державну власність, незважаючи ні на які жертви з боку суспільства.

Ураховуючи цей вектор дії, не слід вважати, що суспільство є абсолютно безборонним перед обличчям малого і великого зла, яким є правління донецького біологічного клану.

На відміну від політичних партій, суспільство і це страшне слово «нація», як політична, так і етнічна, має право на абсолютну владу на території України. Яким би не(до)розвиненим вважали наше суспільство, воно неодноразово демонструвало здоровий глузд і бажання вказати на двері держимордам і нездарним чиновникам.

Кидаючи навіть побіжний погляд на історію краю, що його називають Донбасом, дивуєшся, чому вітчизняні політтехнологи і знавці політичної історії так бояться шукати відповідей на вічні запитання. Так, про патерналізм місцевого суспільства і його заляканість владою місцевих феодалів відомо ледь не кожному.

Нейтралізувавши лідерів політичної опозиції, попри всі зауваги, які були до них, донецький біологічний клан порушив принципи політичної рівноваги. Він позбавив суспільство

політичної конкуренції, показавши, що молоток у вигляді тюрми, переслідувань і судової розправи – це найбільша радість Гаранта.

Отже, йдеться про перезаснування. Українцям чимскоріш треба запропонувати цікавий, реалістичний, амбітний Проект держави, який би згуртував націю, виробив би для неї спільне бачення майбутнього.

Тільки хто запропонує українську дієву модерну альтернативу? Адже для цього насамперед потрібен Провідник-патріот, патріотична Влада, який/яка власним прикладом переконає/заохотить громадян до якнайскорішого втілення Проекту в життя.

Натомість по-державницьки налаштованої української еліти, яка б мала ще й економічну вагу та авторитет, катастрофічно бракує.

Не слід випускати з поля зору питання про відповідальність самого суспільства за злочини тоталітарної системи – суспільства, яке знає, але співпрацює з владою, і неважливо – через те що поділяє її ідеї чи просто через страх, інертність, байдужість. Ідеться про так званий злочин належності, про спільну кримінальну відповідальність. То ж логічно, що це суспільство дістає згодом заслужене покарання і в той чи інший спосіб розплачується навіть за пасивну співпрацю з ідеологами й архітекторами за тоталітарної системи.

Більшість наших проблем є наслідком існуючої системи влади, яка створила умови, коли високі посади в державі обіймають не професіонали, а пристосованці. Основні критерії виживання в такій системі: лицемірство, аморальність, підлість, зрадливість, боягузтво, покірність.

Сидять в Адміністрації Президента, у Кабміні і в українському парламенті. Прикидаються українським урядом. Але так спокійно і неквапно за кілька років захопили 46-мільйонну країну, хазайновито розмонтували державність.

Перш ніж долучитися до європейських цінностей, Україні слід створити власний єдиний освітній та інформаційний простір. Українська освіта може стати частиною європейської за умови нашої самоідентифікації, внутрішньої консолідації, спільних цінностей і створення єдиного інформаційного простору.

Освіта проектує майбутнє країни. Суспільство, яке не має єдиного освітнього та інформаційного простору, не може мати і спільного майбутнього. Говорячи про європейську інтеграцію освіти, фахівці констатують – Україні поки що нічого інтегрувати. Тому варто замислитись, який власне національний простір ми маємо.

Питання спільної історії й визнання об'єктивної історичної правди є надзвичайно важливим у європейській освітній науці. Українці ж зараз всередині країни не можуть домовитися про єдину версію історії і розібратися з її суперечностями. Через це, як каже Ліна Костенко, «маємо декоративну незалежність, яка ворушить вусами вві сні».

Френсіс Фукуяма вважає, що «тільки засвоєння українським загалом спільного травматичного досвіду залишає Україні європейські перспективи з єдиною помісною церквою та громадянським суспільством».

Під час розвалу Радянського Союзу і відродження незалежності українці не лише не стали господарями в себе дома на своїй землі, а й позбавлені прав як наймані працівники, насамперед можливості працювати, заробляти гроші, задовольняти власні потреби й утримувати родину.

Так звані глибокі ринкові економічні реформи, про які любить так багато говорити українське державне керівництво, насправді є димовою завісою, що приховує розкрадання природних багатств і жорстоку експлуатацію українського народу.

Усе людство страждає від жахливої глобальної фінансово-економічної кризи, яка є першою в історії

людства.

Науково-технічний прогрес, розвиток інформаційних технологій, стрімке зростання швидкості пересування людей, товарів, послуг, інформації, фінансових капіталів – це все те, що максимально сприяло глобалізації світової економіки. У поєднанні з істотними змінами у функціонуванні валютно-фінансових відносин глобалізація світової економіки не могла не призвести до надзвичайно потужних зсувів усієї міжнародної економічної системи.

За цих умов дедалі чіткіше вимальовується відповідність існуючої міжнародної валютної системи вимогам часу і потреба її докорінної зміни. В умовах глобалізованої економіки існує гостра потреба у формуванні принципово іншої міжнародної валютної системи, яка не буде прив'язана до грошової одиниці однієї країни чи групи країн. На Всесвітньому економічному форумі в Давосі світова еліта назвала справжню причину проблем сучасності. У всьому винен... капіталізм.

Боргова криза в країнах валютного альянсу залишається головною загрозою для світової стабільності. На старому континенті досі немає спільної позиції щодо подолання труднощів. Тому всі їхні дії зводяться до дискусій про розмір стабілізаційного фонду та необхідності посилення бюджетної політики в Єврозоні, яка є найслабшою ланкою капіталістичної системи. Уперше на такому високому рівні було всерйоз озвучено, що корінь зла в самій системі господарювання.

Це проявляється в паразитичному споживанні, марнотратстві, несправедливому розподілі матеріальних благ, при створенні перешкод для розвитку продуктивних сил, підпорядкуванні всіх цілей і завдань суспільного розвитку лише збагаченню товстосумів, тобто отриманню прибутку. Тоді як одна частина населення не може задовольнити власних елементарних потреб, інша транжирить народногосподарські ресурси, паразитує.

Три роки правління Януковича та Партії регіонів стали для України добою українофобії державного масштабу, економічної стагнації, соціальної несправедливості, розгулу корупції, узурпації влади та наступу на права і свободи громадян. Чинний режим засвідчив свою тотальну управлінську некомпетентність та антиукраїнську сутність.

На президентські вибори 2010 року Янукович йшов із програмою «Україна для людей». Після трьох років правління донецького режиму стало цілком зрозуміло, яких саме людей мав на увазі теперішній президент.

Віктор Янукович від початку свого правління активно зайнявся процесами бурхливого покращення власного життя і досяг у цьому вражаючих успіхів. Гасло «Україна для людей» набуло свого справжнього значення: «Україна для Януковича та його людей». За три роки правління Партії регіонів помістя Януковича «Межигір'я» перетворилося на окрему країну, якій невідома криза. «Палац на воді» за 75 мільйонів гривень, люстри з кришталю та позолоти за 97 тисяч доларів, персональне поле для гольфу, приватні вертолїтні майданчики, гаражний комплекс на 70 автівок, кінний клуб і яхт-клуб, комплекс унікальних теплиць на 20 кліматичних зон – ось основні «досягнення», які демонструють сутність політики чинного «гаранта».

Тоді як прості українці змушені боротися за виживання в період правління «професіоналів-регіоналів», верхівка країни живе в нечуваній розкоші! Для більшості громадян великою проблемою нині є придбання навіть звичайної однокімнатної квартири. Проте для Януковича абсолютно не проблематично спорудити для себе чотириповерховий палац, зроблений із дерев'яного бруса.

За інформацією журналістів «Української правди», у будинку, де мешкає гарант, є так званий лицарський зал Януковича – «величезне приміщення в лицарському стилі з фігурами в обмундируванні в повний зріст», повноцінний

приватний кінотеатр, величезна зала площею понад 200 квадратних метрів, яка займає два поверхи, і персональна каплиця з іконостасом із чистого золота. На підлозі – неймовірний паркет складної роботи, величний камін, основу якого становить мармур, а решта – складна фігурна різьба по дереву. Усередині будинку Януковича домінує деревина від німецької компанії класу люкс «Брюнольд», зокрема – ліванський кедр.

Усі ці багатства Януковича захищає від українського народу окрема батарея протиповітряної оборони та високий паркан. Тепер зрозуміло, для чого Віктор Янукович ішов у президенти.

Разом з крахом економіки відбувається наступ на соціальні права громадян.

Українці за три роки сповна відчули, що таке правління Партії регіонів. Нині економіка країни перебуває на межі колапсу. Програма економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» зазнала повного фіаско і плавно перетворилась на програму «Заможні олігархи і бідні українці». У державі побудована кланово-олігархічна модель, а зараз відбувається встановлення влади одного олігокорпоративного угруповання – «Сім'ї» Януковича.

Стрижневим напрямком перетворень в економіці, ініційованих урядом Азарова-Арбузова, стало покращення життя для олігархів і «Сім'ї» та повна консервація економіки. Замість задекларованої інноваційно-інвестиційної моделі розвитку ми отримали спроби штучного забезпечення збуту продукції підприємств, які належать олігархічним групам. Про 50 мільярдів доларів інвестицій за рік тепер ніхто не згадує, хоча саме це писалось у міфічній програмі «Україна для людей». Між іншим, індекс інвестиційної привабливості України в 2012 році був найгіршим за останні чотири роки.

За рівнем боротьби з корупцією в період правління Партії регіонів наша держава посідає 144-те місце поряд із Конго та Папуа-Нова Гвінея. За легкістю ведення бізнесу стараннями уряду Азарова Україна опинилася на рівні з Лесото, Еквадором і Філіппінами. У рейтингу економічних свобод Янукович забезпечив Україні 163-тє місце із 179 держав світу.

Нині Україна, завдячуючи керівництву Партії регіонів, опинилася на межі банкрутства. Так, золотовалютні резерви скоротилися на 35,9% – від 38,2 млрд. доларів станом на вересень 2011 року до 24,5 млрд. доларів станом на грудень 2012 року. За три роки правління режиму Януковича державний борг зріс на 63% – від 316,9 млрд. гривень до 516,4 млрд. гривень.

Якщо 2009 року у бюджет України було закладено дефіцит у розмірі 19,9 млрд. гривень, то вже в 2012 році – 38,8 млрд. гривень, а в 2013 – 50,4 млрд. гривень. Водночас витрати на ДУСю (Державне управління справами, до структури якого належать і витрати на утримання президента) зросли в 2013 році, порівняно з 2009 роком, на 69% – із 679 млн. до 1 млрд. 146 млн. гривень.

Витрати на Державну судову адміністрацію зросли на 65% – від 2,1 до 3,47 млрд., на Генеральну прокуратуру – у 3,3 раза – від 967 млн. до 3,2 млрд., утримання Міністерства внутрішніх справ подорожчало на 60% – від 8,4 до 13,4 млрд., Служби безпеки України на 68% – від 1,97 до 3,31 млрд. гривень. Водночас видатки на Міністерство охорони здоров'я зросли лише на 55% – від 4,43 до 6,86 млрд., а видатки на Міністерство освіти і науки – лише на 27% – від 13,55 млрд. у 2009 році до 17,26 млрд. гривень у 2013 році. Хоча у своїй програмі Янукович обіцяв фінансування медицини на рівні не менше 10% ВВП, але його реальний рівень становить 3–3,5%.

Ініційований Партією регіонів Податковий кодекс призвів до закриття сотень тисяч підприємств. Нові податки та збори, уведені за часів Януковича, а також тотальний пресинг із боку податкових органів знищують умови для існування та розвитку малого й середнього бізнесу. Але й на цьому «регіонали» зупинитися не збираються і вже готують створення фінансової поліції як окремої силової структури.

Пенсійна реформа призвела до погіршення становища мільйонів українців. Пенсії не вирости навіть на кількасот гривень, тоді як статки олігархів зросли на декілька мільярдів.

Попри передвиборні заяви Януковича про 50 мільйонів громадян України у 2020 році, за роки його правління триває скорочення чисельності населення. Якщо в січні 2010 року в Україні проживало 45,779 мільйона мешканців, то в січні цього року – 45,553 мільйона.

Підсумком трирічного правління Партії регіонів у 2012 році стало сповільнення темпів зростання ВВП до 0,2% і падіння промислового виробництва на 1,8%. За січень-лютий 2013 року промисловість впала ще на 4,8%. Обіцянка Януковича, що до 2020 року Україна ввійде до списку 20 найекономічнішо розвинених країн світу, виявилася цілковитою фікцією.

Функціонери з Партії регіонів намагалися довести, що саме завдяки їхнім старанням в Україні відбувся чемпіонат Європи з футболу 2012 року. Цій події з боку влади передувала помпезна рекламна кампанія. Янукович, Азаров, міністри Кабміну та інші посадовці невтомно переконували нас у тому, що Євро-2012 дасть могутній поштовх для розвитку економіки, суттєво поліпшить інфраструктуру та значно збільшить надходження інвестицій до країни. Проте сталося з точністю до навпаки.

Якщо вірити у статистику, яку озвучив Борис Колесніков, на підготовку до Євро-2012 Україна витратила

понад 5 мільярдів доларів. Це – найбільша сума витрат при підготовці до міжнародних футбольних турнірів такого масштабу! Водночас, за найоптимістичнішими підрахунками, доходи від проведення Євро 2012 не перевищили 1 мільярд доларів. Це значить, що Україна зазнала збитків на 4 мільярди. Між тим, Португалія на проведення Євро-2004 витратила 650 мільйонів євро і зазнала 250 мільйонів збитків. Австрія та Швейцарію у 2008 році потратили на чемпіонат із футболу 750 мільйонів євро при збитках у 280 мільйонів. Навіть витрати на проведення чемпіонату світу з футболу 2010 року у ПАР становили менше – 4,6 мільярда доларів, тоді як збитки – 4 мільярди.

Ось такі результати праці «професіоналів» із Партії регіонів.

Діяльність донецької олігархічної, кланової влади у сфері внутрішньої політики характеризується наступом на українську ідентичність і здійсненням політики новітньої русифікації.

За три роки правління режиму Януковича в Україні відбуваються інтенсивні процеси реставрації московсько-радянського колоніального минулого. Під керівництвом відомого українофоба Дмитра Табачника розпочався новий виток русифікації та знищення історичної правди.

За останні три роки на цьому поприщі ідейні нащадки окупантів справді досягли чимало. Відмінено квоти на українськомовні теле- та радіоефіри. З'явилася можливість не користуватись українською мовою в рекламній сфері; відмінено дублювання фільмів українською. Апофеозом наступу на українську мову став сумнозвісний закон Ківалова-Колесніченка. Партія регіонів діє в традиціях російських імперіалістів, які завжди демонстрували своє зневажливе ставлення до української мови та намагалися будь-якою ціною знищити її як основу існування вільної свідомої української нації, а не покірних малоросів «без роду та племені». Завдяки політиці Партії регіонів українці у своїй

державі перебувають у статусі дискримінованої спільноти, яка позбавлена можливості отримувати українськомовний продукт, здобувати навчання українською, користуватись українськими ЗМІ, читати українські книжки...

Знову переписуються сторінки історії, які замінюються міфологією московсько-радянського періоду. Експлуатуються радянські ідеологеми про «Великую Атечественую», «братні народи», «Рускій мір». Замовчується національно-визвольна боротьба, геноцид і репресії проти українського народу. Імена наших героїв викидаються зі сторінок підручників. Натомість на їх місце табачники вводять тих, хто брав участь у загарбанні українських земель і був послідовним ворогом української незалежності.

У державі, яка управляється Януковичем, нормою стало встановлення пам'ятників кату української нації – Сталіну. Замість ліквідації символів окупаційного минулого у вигляді монументів Леніну та інших поневолювачів України, влада зятято захищає їх. Викликає міліцію, порушує кримінальні справи і навіть кидає за ґрати тих, хто не може змиритися з паплюженням національної честі та гідності. А відомий представник Партії регіонів у прямому ефірі навіть погрожує поламати руки і ноги тим, хто спробує знести символ панування московсько-радянського імперіалізму – пам'ятник Леніну в Харкові. Якщо влада в Україні діє такими методами, захищаючи монументи загарбникам, які пролили море крові наших предків, то чи є ця влада українською взагалі? Чи її героями є ті, хто прагнув зникнення українців із світової арени?

Замість обіцяної демократії відбулась узурпація влади та формування донецького кланового феодалізму.

Від початку правління Партії регіонів розпочався послідовний наступ на Конституцію України, метою чого стала узурпація влади правлячою політичною силою та президентом. У 2010 році підконтрольний Януковичу

Конституційний Суд скасував поправки до Основного Закону України, суттєво розширивши повноваження чинного «гаранта». Наступним кроком «регіоналів» стадо нівелювання законодавчої гілки влади. До кінця 2012 року парламент в Україні, по суті, виконував функцію не вищого законодавчого органу, а придворної інстанції Адміністрації Президента, якою вміло диригував за помахом руки Чечетов. Чимало законів, ухвалених у 2010–2012 роках, були проголосовані декількома десятками «піаністів». Утім, такі факти так і не стали предметом розгляду судових чи правоохоронних органів.

Завдяки кадровим перестановкам і певним стимулам ззовні суди, міліція та прокуратура стали повністю залежними від правлячого режиму і виконують його вказівки. Органи, які мають захищати справедливість, права та свободи громадян, тепер захищають Януковича та його партію від власного народу. Заарештовують і переслідують неугодних. Не реагують на порушення законів. І дають «зелене світло» всім забаганкам єнакіївського правителя.

Януковичу та Партії регіонів не потрібна українська армія. Зате потрібний потужний апарат управління й примусу, керований персонально відданими «гаранту» людьми. Цим пояснюється те, що нині чисельність міліції в державі становить 324 тисячі, а внутрішніх військ спецназу – 333 тисячі, тоді як військовослужбовців налічується лише 180 тисяч, і ця цифра продовжує скорочуватись.

В Україні майже знищене місцеве самоврядування, а міста перетворені на банкрутів. Вони не можуть використовувати навіть власні гроші, бо їх фінанси узурповані держказначейством.

Уряд, який було сформовано в грудні 2012 року, став додатковим підтвердженням офіційного курсу на максимальну концентрацію влади навколо Януковича та його «Сім'ї». Шість ключових посад у Кабміні Азарова обіймають

люди, безпосередньо віддані Януковичу та його старшому сину Олександрю. Таким чином, президент і почесний лідер Партії регіонів остаточно перетворив вищий орган виконавчої влади в інструмент для задоволення інтересів своєї «Сім'ї».

Сьогодні Партія регіонів нагадує державних політичних рейдерів. Їй не потрібні ні парламентські, ні місцеві, ні президентські, ні чергові, ні позачергові вибори, бо якщо вони відбуватимуться чесно, то режим зазнає нищівної поразки. «Донецькі» прагнуть встановлення тотального контролю за країною, ліквідації будь-яких проявів громадянської активності та концентрації у своїх руках усіх матеріальних ресурсів.

Очевидно, Янукович уже тепер всерйоз подумує, як би назавжди залишитись у своєму царському маєтку в «Межигір'ї» та бути при владі незмінно, беручи приклад із відомих диктаторів світу. Однак сам донецький феодално-олігархічний режим існує лише на примусі та страху. Якщо українці скажуть рішуче «ні» узурпації влади і планам Януковича правити без часових обмежень, ігноруючи волю народу, цей антиукраїнський колоніальний режим впаде, як картковий будинок.

Свою панівну роль в Україні донецькі олігархи намагаються обґрунтувати провідною роллю регіону в економічному житті країни. У хід пускаються їхні брехливі міфи про те, що на фінансовому внеску донів до державного бюджету тримається вся Україна.

Попри стереотипами, Донбас не лише не «годує» решту областей України, а й отримує з держбюджету майже вдвічі більше, аніж відраховує.

Міф про те, що «Донбас годує Україну» можна почути не лише на форумах, а й із найвищих політичних трибун та органів влади. Проте цей стереотип немає нічого спільного з реальною ситуацією.

Насправді цей регіон не лише не дотує решту країни, а й створює дуже значне фінансове навантаження для неї. Провина не людей, які там живуть, а регіональних олігархів, які принципово нездатні ефективно управляти наявними ресурсами – лише паразитувати на них (див.: Український тиждень. – 28.02–6.03 2013. – №9 (277). – С. 38).

Частка Донецької області у сплаті ПДВ до Держбюджету в 2012 р. була майже вдесятеро нижча від її частки у валовому регіональному продукті. Спекуляції представників нинішнього режиму на тему, що «Донбас годує всю Україну», є лише спробою обґрунтувати право вихідців звідти на домінування в країні за рахунок цинічної підміни понять.

Олігархія тепер розглядається як основна перешкода розвитку України. Питання деолігархізації та демократизації економіки повинне стати ключовим. Інакше змін не буде.

То що ж робити нам, українцям, у цій катастрофічній ситуації, коли оскаженілі антиукраїнські сили позбавляють нас мови, влади, майна? Оскільки демократія в умовах хаосу не працює, М.Шумний [1, с. 29] пропонує спершу провести очищення. Для цього треба провести люстрацію всіх керівних кадрів, усунути від влади всю колишню партноменклатуру, а також колишніх учасників репресивних органів і їх нащадків, які є носіями антиукраїнської проімперської політики. Той, хто прийшов в Україну, як загарбник, повинен бути ізольованим. Слід також прийняти два закони: перший – про заборону діяльності на території України антиукраїнських шовіністичних організацій (так званої компартії), другий – про ізоляцію антиукраїнських, проімперських сил, тобто про запровадження кримінальної відповідальності за антиукраїнську діяльність.

У справі пограбування власного народу українські олігархи використовують досвід російських учителів. Проте за порівняльного аналізу формування російського й українського

олігархатів виявляються деякі суттєві відмінності початкової бази збагачення олігархів у двох країнах.

Російський олігархат насамперед намагався привласнити й експлуатувати те, що називають природними монополіями і що зорієнтовано на торгівлю російськими ресурсами. Саме тому виникла нафтова компанія «ЮКОС» Михайла Ходорковського, усілякі «Сибнафта», «Роснафта» і так далі. Тому склався цікавий симбіоз приватно-державних інтересів навколо «Газпрому» і так далі. Продаж традиційних для Росії товарів таких, як нафта, газ, всіляких корисних копалин і напівфабрикатів із них забезпечували можливість швидких прибутків на ринках, де не було надрізкої конкуренції. Власне кажучи, геть забувши про машинобудування і високі технології, російський олігархат може, як і раніше, фантастично збагачуватися, постачаючи Заходу (а тепер і Сходу – Індія, Китай, Японія) всю таблицю свого співвітчизника Менделєєва з російських надр, яких їм ще на кілька десятиліть надхижацької експлуатації вистачить. Отже, в основі фінансової могутності російських олігархів – пограбування природних ресурсів Росії.

Україна позбавлена таких можливостей, хоча порівнянно з іншими європейськими країнами є з цього огляду в цілком хорошому стані. Українська територія становить менше ніж 1% земного суходолу, але має 5% усіх корисних копалин світу. Цього абсолютно достатньо для нормального розвитку промисловості, однак замало для фантастичних прибутків, як у російських колег. Власне, Україна має і власні вуглеводні – газ і нафту, проте у видобуток треба спочатку вкладати гроші, а вже потім рахувати зиск. Корумпована верхівка України цього не любить, вважаючи за краще збагачуватися задурно, спекулятивним шляхом. Однак їй дуже хочеться жити так, як живуть російські олігархи. За рахунок чого? Нічого іншого, крім пограбування мільйонів українських громадян, тут вигадати не можна.

Є чимало «легітимних» способів вичавлювати гроші з населення України. По-перше, це постійне підвищення податків, від яких олігархи спокійно ухиляються, виводячи гроші в офшори і звично ігноруючи потреби українського суспільства.

Сьогодні в Україні бідні громадяни, у розрахунку на гривню доходу, сплачують у 50 разів більше податків, ніж багаті. Тоді як доходи заможних українців, за підрахунками експертів, у 40 разів перевищують доходи малозабезпечених. Такі дані озвучили у Федерації професійних спілок під час публічного обговорення теми «Впровадження соціальних ініціатив у ході податкової реформи». Учасники зійшлися на тому, що вітчизняна податкова система потребує подальшого реформування (Голос України, –2012, – 28 серпня, – С.1).

Пересічним українцям за кілька років підняли від 13% єдиного податку до 15 і 17%.

Звісно, це передусім тягар для середнього класу. Відіграє свою роль і податкове навантаження на фонд заробітної плати, що штучно гальмує зростання доходів пересічних громадян і не стимулює до створення нових робочих місць. Крім того, ціни на товари масового попиту є завищеними внаслідок усіляких картельних змов, транзакційних витрат (простою мовою – необхідність на кожному кроці давати хабарі) і тому подібних кримінальних хитрощів. А в кінці цього ланцюжка – простий українець, який має всі ці неподобства оплачувати зі своєї кишені.

Окрема сфера регулярного пограбування українців – це тарифи на ЖКГ. В Україні реальне ціноутворення в цій сфері дотепер залишається найбільшою державною таємницею.

У ЗМІ представники цієї сфери постійно нарікають на збитковість своїх послуг, але плинності керівних кадрів там не простежується, навпаки, є конкуренція.

Нині є можливість, проклинаючи МВФ і Тимошенко з її газовими угодами, максимально збільшити тарифи і розпочати конфіскацію і продаж квартир тих українців, які не зможуть

витримати цей комунальний тягар. Певна група привілейованих осіб на цьому непогано заробить.

Непогане джерело збагачення для корумпованої верхівки – це і корупційний податок на всі різновиди економічної активності, пограбування дрібного та середнього бізнесу.

Нікуди не подівся і такий традиційний ресурс, як розкрадання державного бюджету. Це і тендерні (насправді, вже давно не тендерні) державні закупівлі, де як у чорній дірі зникають десятки мільярдів бюджетних грошей, це й передача вигідних замовлень під держгарантії фірмам «друзів» (із пільговим фінансуванням, із податковими привілеями), це й списання багатомільярдних боргів олігархічних структур тощо. Це всілякі «подарунки» своїм людям за рахунок вільного поводження з тим багатостраждальним бюджетом.

Дуже корисним засобом для корумпованої верхівки є механізм штучної інфляції за допомогою друку необмеженої кількості грошей.

У цьому ж контексті слід розглядати постійні наміри влади обмежити доступ українців до іноземних валют, щоб ніхто не міг захистити свої заощадження від керованої інфляції. Корумпована влада почала атаку на банківські вклади українців. Зокрема, ідеться про оподаткування вкладів до 25%, про ускладнення обміну валют і так далі. Поки що це тільки законопроекти, але таких законопроектів у Партії регіонів багато.

Є ще один спосіб звільнити українців від «зайвих» грошей. Приміром, міністр юстиції Лавринович запровадив нову систему перереєстрації документів на володіння нерухомим майном. Звичайно, коштом громадян. Можна вигадати ще десятки документів, які українці повинні будуть оплачувати.

Схоже на те, що в Україні завершується процес формування системи постійного визиску громадян, що консолідується і сягає найвищого рівня досконалості. Адже вперше в історії незалежної України олігархічна верхівка зосередила у своїх

руках цілковитий контроль за законодавчою, виконавчою і судовою владою, не залишивши «посполитим» жодних можливостей для маневру й ухиляння від «залізної» руки влади.

Економіка грабунку, національного самопоїдання позбавляє Україну будь-яких шансів на гідне майбутнє. Українці дедали більше зубожітимуть і деградуватимуть на тлі перетворення державного бюджету на щось подібне до кримінального «общака», бо суспільство й опозиція не допущені до перевірки його стану. Не випадково, за даними соціологів, кожен п'ятий українець прагне виїхати за кордон – назавжди, без повернення. Уже сьогодні Україна є найбільш бідною країною Європи, а незабаром опиниться в компанії бідних країн Африки. Це неминуче, якщо не відбудуться докорінні зміни.

За два роки нинішньої влади сумарні статки членів українського уряду зросли вчетверо (див. Корреспондент, 2012, 11 мая, с. 18–21).

А за три роки статки багатьох урядовців зросли в десятки разів. А між тим, чверть громадян перебуває за межею бідності. Якщо виробництво не зросло, чи зросло на 1-2%, а статки урядовців збільшилися у чотири рази, то це означає, що це збільшення відбулося за рахунок зниження доходів населення, пенсій, допомоги. Виходить, що робота у владі є найприбутковішим бізнесом. І хоч закон забороняє чиновникам займатися підприємництвом, вони його легко обходять – переписують свої активи на дружин, дітей та інших родичів.

Великими є втрати споживачів через неконтрольованість цін у магазинах і на численних ринках. Тут процвітає свавілля.

Пересічний українець за рік сплачує до державної скарбниці понад 25 тисяч гривень.

Висновку про те, що кожен, хто працює, щомісяця віддає державі чималі суми, дійшли фахівці Центру соціально-економічних досліджень «CASE Україна» у звіті «Скільки коштує держава, або за що я плачу податки?»

Згідно з дослідженням експертів, громадяни сплачують чималі гроші на утримання пенсіонерів та пільговиків, на послуги міліції, судів і прокуратури, ремонт доріг, «безплатну» освіту й медицину тощо.

Докладніше про те, які саме статті витрат і в яких обсягах фінансують пересічні українці, дізнаємось зі звіту центру «CASE Україна».

Є два види податків: ті, які ми платимо зі зарплати, і ті, які платимо в крамницях. До першої групи належать єдиний соціальний внесок, який становить понад 30%, і податок на доходи фізичних осіб у розмірі 15%. Беремо середню зарплату українця, вказану Держстатом, і вираховуємо, скільки податку він платить.

Визначаючи розмір податку другої групи, беремо цифру споживання середньостатистичної сім'ї протягом місяця, оприлюднену тим же Держстатом, та обчислюємо розмір витрат на одну людину, що працює. Зі суми відповідних витрат вираховуємо 20% податку на додану вартість. Далі беремо держбюджет і бюджет Пенсійного фонду та екстраполюємо суму, яку щороку стягують з українця, на структуру відповідних витрат.

Кожен, хто працює, щомісяця віддає державі понад дві тисячі гривень:

– Перше, що впадає у вічі, – шалені видатки на утримання пенсіонерів та соціально незабезпечених. Фактично кожен працівник протягом року віддає майже 16 тисяч гривень (2/3 сплачених податків) для того, щоб утримувати когось іще, крім своєї сім'ї. Попри величезні витрати на соціальні потреби, українець оплачує чимало інших державних послуг. Наприклад, кожен, хто працює, платить 2,5 тисячі гривень за «безплатну освіту». На перший погляд, ця сума не вражає, однак якщо врахувати, що середня зарплата у сфері освіти торік становила 2 тисячі гривень на місяць, то, власне кажучи, цим внеском

платник податку здобув право індивідуального місячного курсу від Міносвіти.

Схожа ситуація і з витратами на «безплатну медицину». Сплативши 1,5 тисячі гривень за рік, громадянин, звичайно, не повністю покриває всі потенційні витрати у разі хвороби. Однак звичайна людина і послугами медзакладів користується не кожного дня.

– Майже тисячу гривень на рік ми сплачуємо за послуги міліції, прокуратури та судів. На державний апарат пересічний українець сплачує 765 гривень щорічно, за відсотки держборгу – 709 гривень. На армію з його заробітку йде 392 гривні, на субсидії сільському господарству – 226 гривень, на ремонт доріг – 505 гривень, на розвиток ЖКГ – 257 гривень, на духовну та фізичну сферу – 319 гривень, на охорону навколишнього середовища – 115 гривень на рік.

– Насправді саме пересічний українець, а не промислові гіганти чи олігархи великою мірою утримує величезний держапарат, оплачує держзакупівлі і платить рахунки за всіма соціальними зобов'язаннями.

Руйнування не лише окремих підприємств, а й цілих галузей народного господарства породжує безробіття.

На одну вакансію в Україні претендує десятеро людей. Майже половина безробітних – молодь до 35 років.

На 1 лютого 2013 року кількість лише офіційно зареєстрованих безробітних в Україні становила 564,5 тис. осіб, понад половина з них – жінки, понад 40% – молодь віком до 35 років, майже кожен другий зареєстрований безробітний – мешканець села. Про це з посиланням на прес-службу Державного центру зайнятості повідомляє «Тиждень».

Тим часом кількість вакансій у базі даних державної служби зайнятості становила 54,1 тис. Найбільший дефіцит вакансій у Черкаській, Запорізькій, Луганській, Полтавській, Кіровоградській, Миколаївській областях. На одну вакансію в Україні тепер претендує 10 осіб, а саме: серед професіоналів – 5

осіб, серед кваліфікованих робітників з інструментом – 6, серед фахівців – 8, серед законодавців, вищих державних службовців, керівників і менеджерів – 12 осіб. Серед працівників торгівлі та сфери послуг, а також серед осіб без спеціальної підготовки на одну вакансію припадало 13 осіб. Найбільша конкуренція серед кваліфікованих робітників сільського господарства: там на одну вакансію претендують 30 осіб.

Однак реальна кількість безробітних, відомо, в Україні набагато вища за офіційно зареєстрованих...

Більша половина заробітної плати виплачується в конвертах. Ці суми не проходять через банківські рахунки і не оподатковуються.

«Сіра» зарплата зменшує соціальні пільги, пенсійні накопичення, розмір кредиту, трудові права людей.

Бариші олігархів зростають не за посередництвом зростання виробництва, а переважно забезпечуються спекулятивними операціями з цінними паперами. Але багатство з нічого не виникає. Урешті-решт олігархи збагачуються за рахунок зменшення доходів населення через посередництво зростання цін, податків, зборів.

Пора навести порядок у фінансовому господарстві, грошовому обігові банків. Настав час зжити смітникові цінні папери. Для цього треба зруйнувати ореол сумнівної і таємничої поваги до загадкового фондового ринку. Помилково вважають, що цінні папери і вся суєта навколо них – це фінансовий штаб ринкової економіки, без якого вона не може розвиватись.

Фондовий ринок є інструментом залучення коштів у підприємницьку діяльність лише при первинному розміщенні акцій (облігацій та інших еквівалентів грошових зобов'язань) на фондовому ринку. Саме в цьому випадку є надія, що гроші попадають в реальну економіку! Усі наступні операції на вторинному ринку – не більш ніж спекулятивна гра.

Дивно, але на святе зазіхнули не якісь ліві, а самі мільярдери, які завдяки існуючій капіталістичній системі і заробили свої статки. Серед них – і один з найбагатших людей планети Джордж Сорос, який уже пропонував владі підвищити податки для заможних людей, і український магнат Віктор Пінчук. Останній закликав бізнесменів поставити перед собою подвійне завдання: забезпечувати і максимальні доходи, і «справедливий розподіл багатств».

Деякі експерти вважають, що зростаючий дисбаланс у розподілі матеріальних ресурсів цілком здатний повернути назад розвиток світової економіки і, відповідно, їх власного бізнесу.

Багаті, які мають великі можливості, постійно штовхають вартість життя вгору. Бідний прошарок населення, що не хоче віддавати хоча б мінімальний рівень добробуту, вимагає від роботодавця відповідного зростання зарплат. Якщо компанія втягується в подібні перегони, то пускає свої гроші на проїдання і стає залежною від банків. Не лише політики, а й науковці не могли запропонувати альтернативи. То й яка вона може бути? Комунізм? Ленінсько-сталінський варіант побудови щасливого суспільства за допомогою терору і репресій настільки дискредитував ідею створення суспільства рівності і братерства, що прогнилий капіталізм видається справжнім раєм.

Капіталізм звичайно має безліч недоліків, але це краще з того, що є на сьогоднішній день.

Багато хто зійшовся на думці, що для виходу з безвихідної ситуації необхідно терміново оновити існуючу економічну модель. У західній моделі вільного ринку залишилося три-чотири роки для того, щоб змінитися. Якщо не змінимося, то скоро програємо... За зразок для наслідування може бути Китай, який демонструє величезний потенціал навіть у нинішній складний час. Величезних економічних успіхів Китай досяг не завдяки запровадженню ринкової саморегуляції, а суворого державного регулювання. Для китайців головне –

прагматичність. Підприємства та сервісні організації в азійській країні створюють реально популярні всюди у світі товари й послуги і виставляють за них найвигідніші для покупця ціни. Зараз азіати, і не тільки Китай, але й Індія та інші, почали освоювати Африку, масово створюючи там підприємства та облаштовуючи соціальні структури.

Численні саміти країн Євросоюзу, присвячені врятуванню ЄС і світу, перетворились у рутинну говорильню і нескінченну низку намірів здійснювати якісь дії, яких зрештою ніхто здійснювати не поспішає. Арсенал боротьби з кризою в ЄС, як і в усьому світі, невеликий і складається з двох позицій: по-перше, друкування нових грошей і намагання з їх допомогою здолати економічні труднощі, що нагадує спробу гасити пожежу бочками бензину, що призвело до розкручування інфляційної спіралі; по-друге, заходів суворої економії і скорочення соціальних виплат, що провокує шалений опір широких верств населення.

Найвидатніші вчені (наприклад, Ж. Атталі та Дж. Стігліц), а також світові лідери «вісімки» і «великої двадцятки» на своїх самітах засудили цей згубний курс розвитку, сформульований у Вашингтонському консенсусі. Не може бути ладу у світовій фінансовій системі, паралізувати яку може навіть така мала країна, як Греція, своїми величезними боргами, залізиши до спільного гаманця.

Нобелівський лауреат Дж. Стігліц, який нині очолює створену рішенням 63-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН цільову групу високого рівня для аналізу нинішньої фінансової кризи, вбачає джерела глобальної кризи в захопленні дерегулюванням, яке підігріло ринковий фундаменталізм і Уолл Стріт.

Інформаційні повідомлення з усіх кутків планети свідчать про те, що ми живемо в час великих змін світової системи. Навіть Папа Римський Бенедикт XVI вважає, що глобальна фінансова система потребує реформування.

Про гостру потребу докорінної зміни світового господарства, його глибокого реформування говорять підсумки роботи від 25 до 29 січня 2012 р. 42-го Всесвітнього економічного форуму в Давосі, гаслом якого було «Велика трансформація – формування нових моделей». Якщо перекласти на «нормальну» мову: завданням цьогорічного форуму була спроба зменшити дедалі більшу прірву між світовими лідерами та різними суспільними групами. Головними темами порядку денного були європейська фінансова боргова криза, соціальний неспокій у різних регіонах світу. Учасники форуму наголошували, що наявні системи управління та ведення бізнесу потребують радикального їх реформування. Капіталізм у нинішній формі не задовольняє людство. З фінансової кризи 2009 р. не було зроблено належних висновків. Є негайна потреба глобальної трансформації. Відчайдушно шукаються в усьому світі постаті, які здатні запропонувати такі вирішення.

Криза невпинно старіючого партнера «Старого світу», який спочатку віддав Сполученим Штатам роль світового генератора ідей і технологій, згодом дозволив завалити свої ринки китайським ширужитком, сісти на російську газову голку, допустив приватизувати світову грошову систему, зробити долар світовою резервною валютою, а США – світовим емісійним центром.

У постійному падінні перебуває євро, а саме існування європейського співтовариства перебуває під загрозою. Безконечні зустрічі лідерів Єврозони, передусім лідерів Франції і Німеччини з приводу вироблення нових правил бюджетної дисципліни, суперечливого податку на фінансові транзакції, необхідності внесення змін до угоди про функціонування ЄС, протягом тривалого часу залишаються безрезультатними.

Німеччина наполягає на запровадженні податку на фінансові операції на всій території ЄС. Британський уряд виступає рішуче проти запровадження податку на фінансові операції, оскільки Лондон є основним фінансовим центром

Європи, світовим спекулянтom де здійснюється 80-90% таких фінансових трансакцій. Лондонський Сіті за задумом Ангели Меркель повинен стати фінансовим донором Єврозони, хоч сама Велика Британія до неї не входить. Саме Британський прем'єр не підтримав рішення лідерів ЄС, спрямовані на захист євро на дводенному саміті Європейського Союзу, що завершився безрезультатно в Брюсселі 9 грудня 2011 р. Саме демарш Лондона в особі прем'єр-міністра Великої Британії Девіда Кемерона заблокував спільну пропозицію Франції та Німеччини про внесення поправок до установчих документів ЄС, оскільки вони «не відповідають» національним інтересам його країни. Бояться повторення теперішньої боргової кризи. Де з Англією можна створити євроуряд? Серед запропонованих європейськими країнами заходів передбачається ще більша інтеграція фінансових систем та суворіша бюджетна дисципліна, зміцнення єдиної європейської валюти – євро, якій загрожує крах. Треба регулювати грошовий обіг і грошові відносини в усіх країнах тому, що їх неупорядкованість в одних країнах призводить до втрат в інших країнах. Грошовий обіг – це з'єднані судини, через які грошові потоки з одних країн перекидаються в інші країни. Також пропонується переглянути засади формування ЄС. Необхідно створити в Європі бюджетний союз, суворо регулювати основні принципи політики європейських країн, що входить до Єврозони.

Уже на перших самітах Великої двадцятки прозвучали грікі слова про крах світового економічного порядку і про непридатність у сучасних умовах Вашингтонського консенсусу, який базується, як відомо, на ідеях неолібералізму. Було визнано, що негативні ризики глобалізації можна усунути лише завдяки посиленню регулювання економіки з боку всього міжнародного співтовариства в інтересах усіх її учасників і безперебійного розвитку світової економіки.

Коли в квітні 2009 р. британський прем'єр і господар чергової зустрічі «двадцятки» заявив про кінець

Вашингтонського консенсусу, це було не більше, ніж доконаний факт.

Найбільшу активність у реформуванні світової економіки виявляє Франція, яка з 12 листопада 2010 р. заступила на посаді голови фінансової «двадцятки», залишаючись керівником «вісімки». Франція досить критично оцінює сучасну ситуацію у світі. Головні її висновки:

1. Необхідно «створювати капіталізм з основ».
2. Треба переглянути діючу модель економічної системи і поступово перейти до регульованого капіталізму. Світу потрібна ринкова соціальна модель.
3. Без втручання держави все розвалилось би.
4. Панує думка, що ринок правий завжди. Це породило світ, де все віддавалося фінансовому капіталу і майже нічого трудящим... Породило капіталізм, у якому було нормально грати з чужим капіталом, заробляючи гроші без особливих зусиль.
5. Уявлення про капіталізм як усемогутню і нічим не регульовану систему було безглуздом.

Головна причина кризи – утворення грошових бульбашок і розбухання грошової маси, втрата контролю за емісією грошей. Коли США в 1971 році відмовилися від обміну доларів на золото, вони отримали можливість перетворити долар на світову резервну валюту і наводнити пустими грішми всі світові канали обігу і цим самим спровокувати фінансовий хаос і балаган, а за допомогою цього грабувати увесь світ і збагачуватись.

У XX столітті, насамперед після Другої світової війни, почав виникати і в усе більшій мірі поглиблюватися розрив між грошовою формою і її матеріальним відповідником, тобто товарною масою. Грошова форма стала швидко розбухати і утворювати грошові бульбашки. Запущені в обіг ці величезні лавини пустих грошей почали руйнувати підвалини нормальних

процесів, які відбуваються у виробництві, і передусім у сфері обігу, у цій грошовій кухні.

В умовах стихійного розбухання грошової форми і виникнення диспропорції між вартісною і речовою сторонами відтворення в критичне становище потрапляють не лише окремі фірми-транжири, а й цілі країни, такі як, Італія й Іспанія, що входять до п'ятірки найбільших економік у зоні ЄС.

Немало лиха зазнають люди не лише від долара, а й від його молодшого брата – євро. Європейська грошова система побудована на тих же порочних засадах, що й американська.

У результаті недосконалої організації грошової системи в ХХ столітті виникла економіка казино, віртуальна економіка, коли можна не сіяти і не орати і заробити великі гроші. Ці порочні процеси не просто повинні бути взяті під суворий контроль, приборкані, а повністю зжиті.

Треба критично оцінити місце і роль «bubbleconomy» у витісненні реального виробництва і створенні економіки казино, що дозволяє робити шалені гроші поза сферою виробництва, не докладаючи до цього багато зусиль. На передній план став висуватися не виробничий, продуктивний капітал, а фіктивний, фінансовий.

Частка фінансового сектору у світовій економіці до Другої Світової війни становила не більше 10%. До 1970 року вона підвищилася до 20%, а нині фінансовий сектор перерозподіляє на свою користь до 70% створюваного в економіці прибутку.

Створення нової фінансової архітектури після Другої світової війни вилилось у формування нової фінансової системи.

Різно змінилось відношення щоденної торгівлі іноземною валютою до щоденної світової торгівлі після скасування обміну доларів США на золото в 1971 році. У 1973 році ця пропорція становила 2:1, у 1980 році – 10:1, у 1992 році – 50:1, у 1995 році – 70:1, що свідчить про неухильне зростання спекулятивних угод у фінансовому світі. Прибутки інвесторів десяти провідних

хедж-фондів світу за всю історію їх існування становили близько \$ 154 млрд. Це становить приблизно третину всіх семи тисяч хедж-фондів світу. Лише в 2009 році хаджеві фонди заробили \$ 25,3 млрд. Дохідність цих фінансових компаній, що нерідко займаються спекуляціями, перевищує дохідність найбільших виробничих компаній світу.

Важливим фактором нестабільності є секютеризація активів, які призводять до значного розбухання банківської системи. Фінансову катастрофу 2007-2009 рр. називають першою кризою секютеризації. Масова секютеризація активів, заклавши основи альтернативної банківської системи, стала одним з факторів турбулентності й колапсу глобального ринку. Вона викликала швидке поширення фінансових метастазів неплатоздатності за його сегментами, частина яких на тривалий час замерзла.

На місце класичної економіки прийшла ера фінансових технологій. Неустанно зростають обсяги ринкових деривативів, а також високо ризикованих операцій із смітниковими облігаціями, загострюються бюджетні проблеми.

Гроші почали створюватись усередині самої банківської системи, минаючи дворівневу схему рефінансування, що традиційно існувала між комерційними і центральними банками. Відсутність вимог до створення обов'язкових резервів під міжбанківські депозити привело до фактично необмеженого зростання кредитного мультиплікатора.

Центральні банки суверенних держав здійснюють контроль за грошовою масою, яка створюється за допомогою традиційних методів рефінансування, але не контролюють обсягу і вартості фінансових активів. Зняття обмежень на випуск грошей дало змогу США та деяким іншим країнам від теперішнього порочного підходу отримувати чималі бариші, хоч від цього страждають мільйони людей у всьому світі. Утворення у величезних розмірах грошових бульбашок створило можливості для легкої наживи численним грошовим

спекулянтам за рахунок зменшення доходів широких верств населення і пониження їх рівня життя.

При створенні європейської грошової системи використано негативний досвід функціонування долара з усіма його недоліками. Вищеназвані та багато інших шляхів розбухання грошової форми є не другорядною причиною фінансового балагану і руйнівної економічної кризи. Невідкладно слід вжити, а точніше викорчувати з корінням усі механізми і процеси, на яких базується розбухання грошової форми й утворення грошових бульбашок, які паралізують нормальне здійснення процесів виробництва й обігу.

Зжиття цих віртуальних, паразитичних методів розбухання грошової форми з метою легкої наживи, що здійснюється в обхід створення матеріальних благ, є одним з непростих завдань стабілізації європейської грошової системи, а отже, і зміцнення Європейського Союзу.

При розробці заходів щодо подолання боргової кризи тепер турбуються лише про погашення боргів, що супроводжується вливанням у канали обігу додаткової грошової маси, і не приділяють уваги з'ясуванню причин утворення боргів і недопущенню їх виникнення в майбутньому.

Це нагадує спробу гасіння пожежі цебрами бензину. Якщо не викрити причин утворення боргової кризи і не розробити заходів щодо недопущення її виникнення в майбутньому, кризи не здолати.

Що слід покласти в основу реформування європейської грошової системи, навколо чого здійснювати цю розбудову, на яких засадах?

Цією основою є ефективна організація кредитної грошової системи, яка прийшла на місце золотогрошової, що володіла механізмами саморегуляції, які забезпечувалися внутрішньою вартістю золота. При золотогрошовій системі зайвої кількості грошей не утворювалося. Непотрібні для обслуговування обігу гроші вилучались і ставали скарбом. Кредитну грошову систему

не просто треба визнати, а й запровадити всі її принципи й усунути всі перешкоди на шляху її функціонування.

Кредитна грошова система не володіє механізмами саморегуляції і потребує свідомого державного регулювання. Воно повинно бути достатнім, щоб, з одного боку, не допускати розбухання, гіпертрофування грошової форми, а з другого – не створювати перешкод для безперебійного функціонування грошової системи, тобто перетворення товарів у гроші, а грошей у товари. А щоб це забезпечити, треба дуже багато чого зробити.

Оскільки йдеться про встановлення суворих обмежень на створення банками грошей, з усією гостротою постало питання запровадження суворого контролю за банками з метою недопущення здійснюваного ними розбухання грошової форми, її гіпертрофування.

Найпершою тут передумовою є забезпечення того, щоб створення грошей відбувалось у чіткій відповідності з утворенням здорових (а не спекулятивних) комерційних боргових зобов'язань.

Так само, як держава повинна не лише контролювати, а й регулювати випуск грошових знаків, вона повинна те саме робити з кредитними грошима. Гіркий досвід ФРС із наводнення світових ринків пустими доларами – наочний доказ цієї тези. І цей суворий контроль треба забезпечити не зважаючи на протести тих деяких членів ЄС, які від цієї грошової спекуляції отримують чималі доходи. Так, прем'єр-міністр Великої Британії Девід Кемерон нещодавно повідомив, що будь-яка спроба лідерів ЄС створити ще глибшу політичну інтеграцію серед країн-членів об'єднання стане помилкою, до якої Велика Британія не хоче бути причетною. Усім відомо, що «СІТУ» є синонімом британської фінансової олігархії. Наведення порядку у фінансовій сфері Євросоюзу матиме значення не лише для євро, а й для всієї світової валютної системи, розвиток якої

здійснюватиметься в напрямку створення єдиної нової світової резервної валюти замість долара.

Тут слід відмежувати ті питання, які не пов'язані з забезпеченням ефективного функціонування кредитної грошової системи, а належать до сфери розподілу. Якщо країна має потрібні кошти для збільшення витрат на соціальні потреби, то вона може це робити.

Криза євро вимагає пришвидшення політичної інтеграції. Про це говорять два саміти: перший 22 листопада 2012 року для схвалення рішення з бюджетного питання, а другий – грудневий для створення банківського союзу Єврозони. Країни хочуть перевести банки Єврозони під єдиний нагляд Європейського центрального банку.

Кредитна грошова система дуже слабо досліджена. Їй не присвячено фундаментальних праць. Щодо цього, дещо зроблено в Україні, причому ще за часів панування тоталітарного режиму, при якому сама згадка про створення грошей на базі здорових комерційних зобов'язань була крамольною.

Ось деякі присвячені цій проблемі праці: Овсянникова А. М. Швайка – автор кредитної теорії грошей, опублікована в журналі «Економічний вісник Донбасу». – 2008. – №4 (14) – С. 206–215; Швайка М.А. Экономические методы ускорения воспроизводственных процессов. – К. : Институт экономики АН УССР, 1979. – С. 27–49; Swayka Mykhaylo A. The Credit Monetary system: Its Essence and Peculiarities of Its Functioning. – Kyiv : Publishing of Kyiv International University, 2008; Shvayka Mykhaylo A. The issues of formation from the crisis stimulator into provoker of world financial crisis). – Kyiv : Publishing of Kyiv International University, 2009; Швайка М.А. Кредитна грошова система: її суть та особливості функціонування. –К. : Видавництво Київського міжнародного університету, 2008; Швайка М.А. Банківська система України: проблеми

становлення і удосконалення. – К. : Видавництво Київського міжнародного університету, 2010.

Передумовою реформування фінансової системи повинна виступати широкомасштабна дефінансиалізація економічних процесів шляхом перескерування фінансових ресурсів з віртуального в реальний сектор економіки. Час ейфорії минув, коли всі країни ЄС розглядали Євросоюз як такий, що всім дарує міцну валюту та інші блага, не вимагаючи нічого взамін.

Саме з цих міркувань через недовершення будівлі ЄС виникла гостра потреба в опрацюванні і затвердженні стратегії європейського Економічного і монетарного союзу (ЕМС) зони євро до кінця 2015 року. Мета такого об'єднання – створення ефективних наднаціональних механізмів контролю за фінансовою й економічною ситуацією в Євросоні.

У цій реформаторській роботі доводиться зважувати на різні полярні думки і пропозиції від найрадикальніших про необхідність негайного утворення повноцінної федерації до консервативних поглядів нідерландських центристів, які не хочуть віддавати Європі свої кошти й суверенітет. Можливо, що тепер ще можна обійтися без реалізації запропонованої французьким міністром фінансів П'єром Московічі ідеї про федералізм, запропонувавши заманливу ідею загальноєвропейського фонду страхування від безробіття. Це справа кожної країни. Якщо їй дозволяють фінансові ресурси, вона може сміливо це робити.

Однак реалізація навіть найрадикальніших пропонованих заходів не розв'яже проблеми створення ефективної європейської грошової системи. Найбільше чого можна досягнути – так це повторити варіант долара, або створити грошову систему, подібну на американську, яка доживає свій вік.

Пропоновані заходи не створять бар'єрів на шляху утворення грошової лавини пустих грошей, що сіють хаос і вносять дезорганізацію в економічні процеси. З існуючої

ситуації є лише один вихід – розгорнути в усіх напрямках безперешкодне функціонування кредитної грошової системи й усе стане на своє місце.

Свідомому регулюванню кредитної грошової системи в сучасних умовах сприяє прогрес у розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Це стосується насамперед мікропроцесорів, комп'ютерів і супутників, які з одного боку дозволили стрімко підвищити продуктивність праці у сфері фінансових послуг, а з другого боку, надали змогу верховодам фінансового світу укладати фінансові угоди зі швидкістю світла 24 години на добу і наживати великі бариші на ринку «плаваючих курсів».

Сучасна руйнівна глобальна фінансово-економічна криза, яка характеризується найбільшими руйнівними наслідками з часів Великої депресії 1929-1933 рр., ґрунтовно підриває міфи західної «Економікс» про ефективну саморегулюючу неоліберальну ринкову економіку як кінець історії.

У процесі докорінної зміни сучасної капіталістичної системи господарювання не слід забувати про потребу глибокого реформування його фінансової системи, передумовою якого повинна стати широкомасштабна дефінансиалізація економічних процесів через перескерування ресурсів з фінансової сфери у виробничу. Місце економіки казино повинна посісти економіка виробничої сфери.

Негаразди в Єврозоні хвилюють не лише європейців, а й світову громадськість. Ключовою темою обговорення як на пленарних сесіях, так і в кулуарах на 43-му Всесвітньому економічному форумі в Давосі 23–27 січня 2013 р. стала Єврозона. Експертне голосування на діловому сніданку «Сбербанка» 25 січня показало, що головним економічним ризиком 2013 року стане ескалація кризи в зоні ЄС.

Багато політиків вважають, що не можуть ліберальні цінності, на яких базується ЄС, вистояти в епоху державного капіталізму та економічного націоналізму. Захід втрачає позиції

і виявляється нездатним оцінити кризову ситуацію і знайти з неї вихід.

Проблем у Євросоюзі і без України вистачає. Об'єднання серйозно хворе, а його будівля недовершена. ЄС зможе впоратися зі своїми внутрішніми кризами і кризами в навколишньому світі, лише якщо він збереже єдність.

Поточна криза провела роздільну лінію всередині ЄС: між північчю і півднем, між «старою» і «новою» Європою, між охоронцями фінансової дисципліни і її порушниками.

У довготерміновому плані криза може і повинна згуртувати ЄС, тому що вижити поодинці в глобалізованому світі немає змоги. Ідеться про виживання європейської ідеї, яка є серцевиною концепції європейської інтеграції. Криза цієї ідеї є всеосяжною. Це криза, що охоплює виробничі, фінансові, трудові і соціальні відносини, управління і політику. Найголовніше, що це криза ідей і особистостей, що їх генерують. Ідеться про системну кризу інституту, що називається економічним і валютним союзом, унікального політичного проекту, здійснюваного в умовах недовершеності самої будівлі, половинчастості проекту, а в деяких випадках і помилковості економічних реформ.

Література

1. Алехина Ю. Сколько зарабатывают Ленин и Дзержинский // Комсомольская правда. – 2011. – 24 мая. – С. 9.
2. Большая экономическая энциклопедия. – М., 2007.
3. Вопросы экономики.. – 2008. – №12. – С. 113.
4. Горобець О. Чи з'явиться портрет академіка Михайла Швайки на українських грошах? // Постскриптам плюс: всеукраїнська щотижнева газета. – Лютий, 2007– № 1.
5. Дэвид С. Кидуэлл, Ричард Л. Петерсон, Дэвид У. Блэкуэлл. Финансовые институты, рынки и деньги. – Санкт-Петербург: Москва, Харьков, Минск, 2000.
6. Економіка України на шляху від депресії до зростання:

- джерела, важелі, інструменти. –К. : Національний інститут стратегічних досліджень, 2010 р.
7. За Київським часом. – 2011. – Квітень.
 8. Історія економіки та економічної думки: навчальний посібник. – Харків, 2011.
 9. Ковтун С. Історія Народного Руху України. – К. : Факт, 199. – С. 128–129.
 10. Коментарі. – 2011. – № 4–5. – С. 4.
 11. Коментарі. – 2011. – № 3. – 1 квітня.
 12. Леонов Д.А., Львовчкін С.В., Хоружий С.Г. Ринок фінансових послуг: парадигма євроінтеграції: монографія / За наук. ред. В.М. Федосова/ – К. : УІРФР, 2008. – 848 с.
 13. Матеріали круглого столу, присвяченого 20-річчю створення НРУ за перебудову, 20 вересня 2009. –К. : НАН України. Інститут історії, 2010.
 14. Шибко О. Що об'єднає українців? // Персонал плюс. – 2012. – 11–17 січня. – С. 8.
 15. Овсянникова О. М. Швайка – активний поборник кредитної грошової системи // Економічний вісник Донбасу. – 2008. – № 4(14). – С. 206–215.
 16. Падалка С.С. Проблеми вітчизняної економіки та політичної практики НРУ. Народний Рух України: історія, ідеологія та політична еволюція (1989-2009): матеріали круглого столу, присвяченого 20-річчю створення НРУ за перебудову; (20 вересня 2009). – К. : НАН України; Інститут історії, 2010.
 17. Персонал Плюс, (26 грудня 2010 – 5 січня 2011 р.) – 2010.
 18. Розвиток банківської справи України. – Університет банківської справи України Національного банку України. – К., 2010.
 19. Світова фінансова криза та її вплив на країни з ринковими економіками: матеріали наукової конференції, 23 листопада 2008 р. – Інститут світової економіки НАНУ. – 2008 р.

20. Тиждень український. – 2011. – №14. – С. 22.
21. Три дні вересня вісімдесят дев'ятого: матеріали Установчого з'їзду Народного руху України за перебудову. – К. : Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, 2000.
22. Україна Молода. – 2011. – 6 травня. – С. 4.
23. Факти. – 2011. – 16 березня.
24. Фредеріх С. Мишкін. Економіка грошей банківської справи і фінансових ринків. – К. : Основи, 1998.
25. Хаггер Николас. Соединенные Штаты Америки. Тайна рождения. Документы и свидетельства ордена франкмасонов и пуритан Новой Англии в борьбе за Новый Свет. К 400-летию основания США. – М. : 2010. – С. VII.
26. Цивілізаційні тенденції глобалізованого світового господарства: монографія / [Швайка М.А., Троненко В.І. та ін.]. – К. : КиМУ, 2011. – 452 с.
27. Чорновіл В.М. Пульс української незалежності. – К., 2000.
28. Швайка М.А. Американський долар – головний винуватець (провокатор світової фінансової кризи. – Журнал Верховної Ради України «Віче». – 2009. – №1–2.
29. Швайка М.А. Банківська система України: проблеми становлення і удосконалення. – К. : Видавництво Київського міжнародного університету, 2010. – 760 с.
30. Швайка М.А. Важкою була дорога України до СОТ // Економічні проблеми членства України в СОТ: монографія. – К. : КиМУ, 2010. – 218 с.
31. Швайка М.А. До питання про неефективну економічну політику Українського державного керівництва // Сучасні питання економіки і права: збірник наукових праць. – К.: КиМУ, 2012. – Вип. 2. – С. 20–34.
32. Швайка М.А. До питання про шляхи подолання світової фінансової кризи // Сучасні питання економіки і права: збірник наукових праць. – К.: КиМУ, 2011. – Вип.1. – 2011.

33. Швайка М.А. До питання про шляхи подолання світової фінансової кризи, запровадження світової резервної валюти і організації для управління нею міжнародного банку // Вісник економічної науки України: Науковий журнал. – 2011. – №1 (9).
34. Швайка М.А. До питання про шляхи подолання українських економічних реформ // Вісник економічної науки України: Науковий журнал. – 2011 – № 2 (20).
35. Швайка М.А. Економічні атрибути незалежності України. – К.: КиМУ, 2011. – 88 с.
36. Швайка М.А. За дедоларизацію всієї країни // Персонал плюс. – 30 грудня 2009 – 5 січня 2010.
37. Швайка М.А. Запровадження світової резервної валюти як чинник посткризової стабілізації світових фінансів // Актуальні проблеми економіки.– 2011. – №8 (122).
38. Швайка М.А. Лихварство банків і безпека країни // Персонал плюс. – 4–10 листопада 2009.
39. Швайка М.А. Людство шукатиме нову концепцію грошей // Персонал плюс. – 5_11 лютого 2009.
40. Швайка М.А. Напрями розвитку банківської системи України // Економічний вісник Донбасу. – 2009. – № 3 (17).
41. Швайка М.А. Невдала економічна політика українського державного керівництва веде країну до катастрофи // Європейські перспективи.– 2012. – №5. – С. 173–195.
42. Швайка М.А. Неолібералізм, що з тріском провалився // Журнал Верховної Ради України «Віче». – № 24. – 2011.
43. Швайка М.А. Передумови подолання світової фінансової кризи. – Економічний вісник Донбасу. – № 1 (15). – 2009.
44. Швайка М.А. Передумови світової фінансової кризи // Банківська справа. – 2009. – №6 (90).
45. Швайка М.А. Пограбування народу олігархами і корупціонерами під виглядом імітації так званих глибоких реформ – загроза незалежності України // Європейські

- перспективи. – 2011. – № 4, ч.1.
46. Швайка М.А. Помилка обернулася безвихіддю // Персонал плюс, – 28 вересня – 5 жовтня 2011 р.
47. Швайка М.А. Проблеми пошуків нової світової резервної валюти // Європейські перспективи. – 2011. – № 2, ч.2.
48. Швайка М.А. Провал українських економічних реформ, що скеровані на забезпечення інтересів Українських олігархів // Інтелігенція і влада: Громадсько-політичний науковий збірник: Серія: «Історія», 2011. – № 22.
49. Швайка М.А. Роль Верховної Ради України XII (I) скликання у закладенні фундаменту національної грошової системи незалежної України // Здобуття незалежності України 1991. Історія проголошення, документи, свідчення: у двох томах. – Том 2. – Житомир: Рута, 2011. – С. 417–441.
50. Швайка М.А. Роль Народного Руху України у створенні національної грошової системи: «Народний Рух України: місце в історії та політиці»: матеріали VII Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 20-річчю НРУ, 28–29 травня 2009 .
51. Швайка М.А. Світ на порозі створення нової валюти // Експрес. – 19.01.2012.
52. Швайка М.А. Світова фінансова криза: причини подолання // Журнал Верховної Ради України «Віче». – 2011. – № 6.
53. Швайка М.А. Стан та шляхи реформування банківської системи України // Економічний часопис XXI. – 2010. – № 1–2.
54. Швайка М.А. та ін. Економічні проблеми членства України в СОТ: монографія. – К., 2010 р.
55. Швайка М.А. У світі критично багато грошей // Персонал плюс. – 27 травня – 2 червня 2010. – С .7.
56. Швайка М.А. Україна на розпутті. Пограбування народу як імітація так званих глибоких економічних реформ. –

- Дзвін, 2012, № 9 (815), вересень. – С. 90–93.
57. Швайка М.А. Фінансова криза по-українськи. – Персонал плюс. – 29 квітня – 5 травня 2009.
 58. Швайка М.А. Шляхи удосконалення банківської системи України // Вісник економічної науки України: науковий журнал. – 2010. – №1(17).
 59. Шубин А.В. Великая депрессия и будущее России. – М. : Яуза ЭКСМО, 2009.
 60. Shvayka Mykhaylo A. The Credit Monetary system: Its Essence and peculiarities of its Functioning. – Kyiv: Publishing of Kyiv International University, 2008.
 61. Shvayka Mykhaylo A. The issues of formation, development and functioning of credit-monetary system (its transformation from the crisis stimulator into provoker of world financial crisis). – Kyiv: Publishing of Kyiv International University, 2009.
 62. Weekly UA. – 04. – 10.06.2009. – С. 17.

3.2 Малий бізнес України як інструмент розширення її експортного потенціалу

Матусова О.М.

Світовий досвід свідчить, що дієвість трансформаційних процесів в економіці будь-якої країни неможлива без розвитку малого підприємництва. Усебічне проникнення малого підприємництва в економічну систему України є необхідною передумовою ефективної реструктуризації економіки, зростання рівня конкурентоспроможності підприємств, розв'язання проблем зайнятості, підвищення рівня життя населення. Без розвитку малого підприємництва неможливе формування середнього класу; завдяки йому підвищується результативність виробництва, збуту та організації діяльності, забезпечується задоволення потреб різних груп населення, формування справедливої ринкової ціни на товари й послуги, раціональне використання наявних виробничих ресурсів.

Мале підприємництво здатне концентрувати від 20 до 40% економічно активного населення, насичувати ринок товарами й послугами повсякденного попиту. Крім того, саме суб'єктам малого підприємництва характерні висока мобільність, гнучкість, швидкість переливу ресурсів (трудових, матеріальних, фінансових) відповідно до мінливого попиту, пристосування до кризових умов. Тому продуктивна участь суб'єктів малого підприємництва у розв'язанні соціально-економічних проблем сучасного суспільства визначає необхідність постійного моніторингу їх діяльності, аналізу економічних і соціальних аспектів їх розвитку.

Розвиток провідних держав світу і їх суттєві результати при подоланні наслідків світової фінансової кризи 2008–2010 рр. свідчить про те, що інтеграція національних економік у сучасні світогосподарські процеси є ключовим фактором соціально-економічного розвитку країни і підвищення рівня міжнародної конкурентоспроможності незалежно від її економічного потенціалу.

Україна за частками експорту й імпорту у ВВП є відкритою економікою. Так, за 2011 р. співвідношення експорту товарів і послуг до ВВП перевищувало 50%. На імпорт товарів і послуг у 2011 р. припадало близько 53% від ВВП¹. Це свідчить про значну безпосередню залежність економічного розвитку країни від ефективності зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання і від можливостей розширення експортного потенціалу країни.

Малий бізнес може здійснювати вагомий внесок у ВВП країни. Починаючи з 2000 року, у США і Японії частка малих підприємств у ВВП становить у середньому 53%, а в країнах ЄС і Китаї – у середньому 65%². Тоді як в Україні частка малого бізнесу у ВВП, за даними Держкомстату, не перевищує 21% у 2010 р. і має тенденцію до зменшення (18% у 2011 р.)³.

Крім того, малий бізнес здатен поліпшити сальдо торговельного балансу країни, за рахунок прибуткової зовнішньоекономічної діяльності підвищити її конкурентоспроможність і забезпечити додаткові надходження валютної виручки. За даними ОЕСР, у розвинених країнах приблизно чверть суб'єктів малого і промислового бізнесу має від 10% до 40% доходів від міжнародних операцій, їх експорт становить 25–35% світового експорту товарів і експортна орієнтація суб'єктів малого підприємництва розвинених країн продовжує зростати, випереджаючи темпи зростання експорту найбільших компаній у 2–2,2 раза.

За даними Державного комітету з питань регуляторної

¹ Валовий внутрішній продукт за категоріями кінцевого використання [Електронний ресурс] // Державний комітет статистики України. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>

² Предпринимательская среда в Украине : монографія / под ред. Ю.В. Макогона. – Донецк : ДонНУ, Каунас : КТУ, 2011. – 216 с.

³ China statistical yearbooks database [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.stats.gov.cn>

політики та підприємництва, в Україні практика здійснення зовнішньоекономічної діяльності суб'єктами малого бізнесу характеризується такою структурою: серед промислових підприємств експортом займається кожний п'ятий суб'єкт господарювання (20,6%), тоді як частка експортерів серед підприємств, що займаються іншими видами економічної діяльності, не перевищує 5%. Серед торговельних підприємств кількість імпортерів у 3,4 раза перевищує кількість експортерів (11,2%). Серед будівельних і сільськогосподарських підприємств, а також підприємств сфери послуг, зовнішньоекономічною діяльністю займаються одиниці⁴.

У цілому, за оцінками експертів, частка малого бізнесу України в загальному обсязі експорту становить у середньому 4,5%, тоді як у загальній кількості підприємств малі підприємства становлять близько 90%, що цілком відповідає структурі підприємницького сектору Китаю. Однак малий бізнес КНР робить набагато більший внесок у загальний обсяг експорту країни (близько 65%)⁵. Цілком очевидним є факт, що вітчизняний бізнес відстає від бізнесу КНР за рівнем розвитку і внеском в експортну діяльність через низку об'єктивних чинників, які можна поділити на внутрішні і зовнішні. Дія внутрішніх чинників зумовлює загальний розвиток малого бізнесу, а зовнішні корегують його відповідно до потреб часу. Для того, щоб найповніше їх окреслити й виробити дієву політику протидії, потрібно визначити тенденції розвитку малого підприємництва в Україні.

При оцінці розвитку малого підприємництва в Україні важливого значення набуває розмежування періодів його

⁴ Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні [Електронний ресурс] / Державний комітет з питань регуляторної політики та підприємництва. – Режим доступу : <http://www.dkrp.gov.ua>

⁵ China statistical yearbooks database [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.stats.gov.cn>

діяльності на докризовий (2000–2008 рр.), період кризи (третій квартал 2008 р. – 2010 р.) і післякризовий період (від 2010 р.), що дає змогу виокремити особливості та проблеми функціонування суб'єктів господарювання, спричинені факторами відповідного періоду.

У 2000–2008 рр. в Україні спостерігається стійка тенденція розвитку малого підприємництва: за даними Державного комітету статистики, кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення за цей період зросла на 28 одиниць і досягла 79 одиниць; кількість фізичних осіб-підприємців збільшилася на 1 млн. одиниць; кількість найманих працівників у малих підприємствах збільшилася на 447 тис. осіб і становила 2156,8 тис. осіб; частка малих підприємств у загальному обсязі продукції зросла в 2 рази і становила 16,3%⁶. Позитивна динаміка свідчить про значний потенціал малого підприємництва щодо створення нових робочих місць, підвищення добробуту самозайнятих і зменшення рівня безробіття.

Період кризи неоднозначно позначився на показниках ділової активності малого підприємництва України (табл. 1).

Таблиця 1

**Основні показники розвитку малих підприємств
України в 2009–2011 рр.**

Показник	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення	82	70	70
Кількість малих підприємств у % до загальної кількості суб'єктів господарювання	12,5	15,1	19,4
Кількість найманих працівників у % до загальної їх кількості	57,5	66,7	65,6
Обсяг реалізованої продукції у % до загального обсягу	70,2	67,8	71,3

⁶ Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні [Електронний ресурс] / Державний комітет з питань регуляторної політики та підприємництва. – Режим доступу : <http://www.dkrp.gov.ua>

Джерело: визначено за даними Держкомстату України⁷

2009 р. кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення збільшилася до 82, однак їх частка в загальній кількості суб'єктів господарювання, обсягах реалізації і забезпеченні зайнятості населення зменшилася на 0,5%, 0,6% і 1,4% відповідно. Проте вже 2010 р. при зменшенні загальної кількості підприємств їм вдалося поліпшити основні показники результативності діяльності і зберегти відповідну тенденцію в 2011 р.

2012 року загальна кількість суб'єктів малого підприємництва на 10 тисяч осіб наявного населення України становила 360 одиниць, що на 22,4% менше, ніж у 2011 році. Частка малих та середніх підприємств в Україні становила відповідно 93,7% і 5,7%. Протягом 2010–2012 років ці показники суттєвих змін не зазнали.

У суб'єктів МСП у 2012 році працювало 5147,9 тис. осіб (з них у суб'єктів малого підприємництва – 2271,5 тис. осіб, у суб'єктів середнього підприємництва – понад 3669 тис. осіб). Кількість найманих працівників порівняно з 2011 роком зменшилась на 3,2% (1257 тис. осіб).

Однак, незважаючи на суттєві кількісні досягнення сектору малого підприємництва, рівень його розвитку відзначається експертами як низький порівняно з рівнем його розвитку в провідних країнах світу.

Такі розбіжності кількісних і якісних показників розвитку вітчизняного малого підприємництва пов'язані з низкою чинників підприємницького середовища, які негативно впливають на здійснення діяльності суб'єктами господарювання і, за оцінками експертів, у понад 50% випадків призводять до ліквідації бізнесу протягом перших п'яти років його існування. До таких чинників належать:

⁷ Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>

- несприятлива макроекономічна ситуація;
- недосконалість законодавчого регулювання діяльності суб'єктів сектору малого підприємництва;
- відсутність чітко сформованої державної політики у сфері підтримки малого підприємництва;
- високий рівень оподаткування легального бізнесу й нестабільність податкової системи;
- адміністративні бар'єри, які насправді гальмують створення нових легальних підприємств (реєстрація, ліцензування, сертифікація, регулювання орендних відносин);
- брак дієвих механізмів фінансово-кредитної підтримки;
- професійна роз'єднаність підприємців і відсутність їхніх організаційних об'єднань для лобювання своїх інтересів при формуванні економічної і правової політики держави;
- брак ефективної системи захисту конкурентних засад в економічних відносинах;
- відсутність у суб'єктів малого підприємництва сформованої стратегії функціонування.

Негативним фактором середовища господарювання в докризовий період стала непослідовність дій державних органів влади щодо законодавчого та нормативного забезпечення функціонування малого підприємництва. В Україні протягом останнього десятиліття була прийнята значна кількість законодавчих актів, серед них загальнодержавні та регіональні програми розвитку підприємництва. Однак їх несистематичний, розрізнений характер, брак ефективної системи контролю за дотриманням законодавства на місцях призвели до тінізації діяльності значної кількості суб'єктів підприємництва (за експертними оцінками, близько 60% товарообігу перебуває у “тіні”). Недосконалість законодавства також сприяла розширенню обсягів “сірої” економіки – суб'єкти малого підприємництва отримали підстави для легального уникнення оподаткування та інших обов'язкових платежів.

Однією з найгостріших проблем розвитку малого бізнесу

стало його фінансування. На будь-якому підприємстві воно може здійснюватися як за рахунок внутрішніх, так і зовнішніх (залучених або позичених) джерел. Основним джерелом інвестування для малих підприємств залишаються власні фінансові ресурси та сімейні позики (75%). Однак внутрішні джерела фінансування, тобто отриманий прибуток, кошти сформованих фондів, амортизаційні відрахування, недостатні для оновлення і розширення матеріальної бази. Тому більшість підприємств працює безприбутково: отриманих доходів вистачає лише для підтримання поточної діяльності. Основними напрямками залучення (позики) фінансових ресурсів для ведення господарської діяльності суб'єктами малого підприємництва є: кредити фондів підтримки підприємництва, кредити банків, державне кредитування, позика в родичів, програми підтримки розвитку малого бізнесу, фінансові ресурси кредитних спілок, кредити міжнародних фінансових установ. Найпоширеніший за кордоном метод залучення вільних грошових коштів – банківське кредитування – не набув ще належного розвитку в Україні, насамперед у сільській місцевості.

На селі підприємці, як аграрної, так і інших сфер діяльності, у докризовий період мали обмежений доступ до кредитних ресурсів банків порівняно з міськими їх “конкурентами”: максимальна сума кредиту фермерським господарствам за спеціальними аграрними програмами становила 250 тис. дол. США (термін кредиту до 48 місяців). Міський підприємець мав змогу одержати кредит на 10 років на суму до 500 тис. дол. США (при придбанні нерухомості); а мінімальний беззаставний кредит становив до 6 тис. дол. США (на строк до 24 місяців). Сільський підприємець мав змогу розраховувати тільки на 1 тис. дол. США беззаставного кредиту. Це пов'язано, передусім, з втратами значних обсягів коштів банками у випадку неповернення і при пролонгації боргу або реалізації застави.

Разом із зовнішнім середовищем господарювання ефективність діяльності суб'єктів малого підприємництва

визначається також факторами внутрішнього середовища. На мікрорівні механізми функціонування суб'єктів малого підприємництва залежать безпосередньо від самих суб'єктів і етапу життєвого циклу підприємства. Для новостворюваного підприємства важливим є правильний вибір стратегії створення, виходу на ринок і початкового функціонування; для підприємства, яке вже деякий або тривалий час діє на ринку, – стратегії утримання (зміцнення) позиції на ринку, підвищення конкурентоспроможності. Неконкурентоспроможними підприємці малого бізнесу виявляються, переважно, через брак стратегії створення і існування, у них немає чітко сформованої мети діяльності і напрямів розвитку.

Крім того, на ефективність діяльності суб'єктів малого підприємництва впливає мета їх створення відповідно до особливостей розташування. Якщо для міського малого підприємництва основною метою при створенні переважно є отримання прибутку, то для сільського – необхідність самозайнятості задля підвищення добробуту сімей і виживання в умовах обмежених можливостей працевлаштування за наймом. Тому для міського малого підприємництва характерною є концентрація діяльності у сферах торгівлі, громадського харчування, будівництва та консультування; для сільського ж: розмежування аграрного (рослинництво, тваринництво і переробка продукції) і неаграрного підприємництва та переважання в останньому торгівлі, надання побутових або особистих послуг.

У період кризи існуючі негативні фактори середовища господарювання сектору малого підприємництва доповнилися такими:

– криза ліквідності банківської системи, що призвела до обмеження доступу до фінансових та інвестиційних ресурсів. Банки взагалі припинили надання беззаставних кредитів малому бізнесу (застава за кредитом повинна перевищувати його суму в 2–3 рази), а відсоткова ставка може сягати 30–40% річних;

– зниження попиту на товари й послуги викликане зниженням платоспроможності населення, насамперед у містах, де внаслідок масового вивільнення робітників промислових підприємств рівень безробіття лише за 9 місяців 2009 року зріс на 3,3%⁸. Суб'єкти малого підприємництва в основному орієнтовані на місцевого споживача (лише 6% їх загального обсягу здійснюють зовнішньоекономічну діяльність), це, з одного боку, є запорукою захисту від коливань кон'юнктури зовнішніх ринків, а з другого – пряма залежність лише від місцевого попиту скорочує можливості диверсифікації діяльності і змушує знижувати її обсяги. За даними Держкомстату, унаслідок кризи обсяг роздрібного товарообігу за січень-листопад 2009 р. скоротився на 20,7% порівняно з аналогічним періодом 2008 р.;

– припинення діяльності або ліквідація підприємств сфери інфраструктурної підтримки малого бізнесу (втрата частини коштів суб'єктами малого підприємництва спровокує їх до відмови від інформаційних, маркетингових, консультаційних та інших бізнес-послуг).

Незважаючи на значну кількість негативних факторів розвитку малого підприємництва в Україні, за даними Державної податкової адміністрації, кількість суб'єктів підприємництва за кризовий період зросла (за 2009 р. кількість фізичних осіб-суб'єктів підприємництва, які є найдинамічнішими представниками малого бізнесу, збільшилася на 200 тис. одиниць), що свідчить про значні можливості малого підприємництва поглинути безробітне населення працездатного віку⁹.

Упродовж усього періоду реформування української

⁸ Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>

⁹ Офіційний сайт Державної податкової адміністрації України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minrd.gov.ua/>

економіки державними органами влади й управління прийнято безліч законодавчих, нормативних актів щодо регулювання діяльності малого підприємництва, створено фонди підтримки малого підприємництва і загальний орган – Державну службу з питань регуляторної політики і розвитку підприємництва. Проте, підсумовуючи результати діяльності держави за 20 років незалежності України, Кабінетом Міністрів України в проекті розпорядження «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014–2024 роки» відзначаються такі загальні чинники, що стримують розвиток малого і середнього підприємництва в Україні¹⁰:

- обмеженість внутрішніх фінансових ресурсів та ускладнений доступ до зовнішніх джерел фінансування, складність залучення значних інвестицій;
- складність, тривалість і, як наслідок, значна вартість проходження дозвільних і погоджувальних процедур;
- недостатній рівень відповідальності посадових осіб дозвільних служб та низький рівень обізнаності підприємців про механізм притягнення їх до відповідальності;
- складність процедури започаткування бізнесу й виходу з бізнесу;
- обмеженість інформаційного, консультативного та методичного забезпечення підприємницької діяльності, серед іншого з питань сертифікації продукції та послуг, а також упровадження систем управління якістю;
- недосконалість системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для підприємницької діяльності;
- недостатньо налагоджений механізм партнерства у сфері корпоративно-соціальної відповідальності;
- недостатній рівень доцільності прозорості регуляторної

¹⁰ Офіційна база законодавства України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

діяльності, що не дозволяє суб'єктам господарювання планувати власну діяльність;

- відсутність дієвого механізму підтримки інноваційної діяльності;

- складний доступ вітчизняного малого і середнього бізнесу до сучасних технологій;

- недостатня активність представників малого і середнього бізнесу щодо захисту власних інтересів;

- недостатньо розвинена система інфраструктури підтримки підприємництва;

- недостатній рівень залучення молоді до підприємництва;

- низька активність сільського населення до започаткування власної справи;

- недосконала система державного нагляду за підприємницькою діяльністю;

- складність процедур сертифікації і стандартизації товарів і послуг.

Крім того, існує низка проблем, які гальмують вихід вітчизняних суб'єктів малого підприємництва на світовий ринок:

- відсутність цілеспрямованої державної політики щодо підтримки експортної орієнтації малого бізнесу (за роки незалежності України, державою, переважно, проводиться політика підтримки великих сировинних експортних підприємств);

- неефективність функціонування інфраструктури економіки (незважаючи на значну кількість кредитних продуктів для малого бізнесу з боку банківських установ, умови кредитування залишаються несприятливими);

- малий бізнес України має обмежений доступ до одного з головних сучасних інструментів успішного виходу на світовий ринок – інтернет-торгівлі (виробники можуть скористатися сучасними системами інтернет-торгівлі, однак отримати електронні платежі за продукцію майже неможливо внаслідок обмеженості розвитку систем електронних платежів в Україні і

недосконалості законодавства в цій сфері);

– низький рівень поінформованості малих підприємств щодо можливостей розвитку (ЄС у цілому, окремі країни співтовариства та деякі міжнародні організації надають малому бізнесу країн з перехідною економікою допомогу щодо виходу на закордонні ринки, однак перелік таких програм і їх умови широко не анонсуються в Україні);

– недостатній для ведення справи рівень володіння англійською мовою співробітниками суб'єктів малого підприємництва;

– низький рівень маркетингової культури малого підприємництва;

– невідповідність вітчизняних продуктів стандартам якості ЄС та інших розвинених країн світу;

– відсутність чітко сформованих заходів щодо створення дизайну товару і відповідного іміджу виробника.

Однак вихід малого підприємництва України на світовий ринок є наразі одним з найактуальніших завдань, оскільки в умовах світової фінансової кризи і ліквідації її наслідків необхідно знайти дієві механізми збалансованого розвитку економіки. У цьому контексті збалансованості потрібно досягти не лише за галузями народного господарства, а й за розвитком різних рівнів підприємництва. Адже відомим є той факт, що навіть за радянських часів преференції щодо розвитку отримували великі промислові підприємства, і така тенденція зберігалась упродовж усього періоду ринкового реформування економіки: усі експортні преференції спрямовувалися саме великим підприємствам без урахування потреб малого бізнесу.

В умовах світової фінансової кризи великі підприємства промислово розвинених регіонів виявилися нездатними швидко адаптуватися до нових реалій, наслідком чого стало значне зростання безробіття, масові банкрутства підприємств, порушення економічних зв'язків між галузями народного господарства. При цьому найзначнішого зниження зазнав

добробут населення саме промислових регіонів, оскільки, на відміну від сільськогосподарських, безробітні в них майже не мали альтернативних сфер зайнятості. Таким чином, розвиток експортоорієнтованого малого підприємництва стає об'єктивно необхідним елементом механізму трансформації економіки промислових регіонів.

Аналізуючи процеси розвитку малого підприємництва в промислових регіонах можна виділити такі напрями його впливу на соціально-економічний розвиток регіону:

- інституційна трансформація: за рахунок можливості швидкої організації та реєстрації малого бізнесу відбулося становлення та закріплення таких інститутів ринкової економіки, як конкуренція, вільне ціноутворення;

- структурна трансформація: реструктуризація економіки регіону за рахунок освоєння нових сфер діяльності на комерційних засадах, а також зміна структури й асортименту продукції за рахунок швидшого реагування суб'єктами малого підприємництва на зміну потреб суспільства через співвідношення попиту і пропозиції;

- соціальна трансформація: зміна кількісного співвідношення безробітних і зайнятих на користь останніх, а також становлення, разом із роботодавцями і найманими працівниками, нової категорії зайнятих – самозайняті;

- фінансова трансформація: прискорення руху грошових потоків за рахунок швидшого освоєння інвестицій, активізація прямого залучення у виробництво коштів фізичних осіб, ефективніше використання фінансових ресурсів за рахунок особистої зацікавленості підприємців у досягненні позитивних результатів.

- інноваційна трансформація: розширення використання результатів трансферу технологій у регіоні за рахунок функціонування деяких видів малого підприємництва на інноваційних засадах;

- структурна трансформація: розширення структури економіки регіону за рахунок диверсифікації діяльності

суб'єктів малого підприємництва як у напрямку супутніх до операційної діяльності сфер, так і в напрямку сфер і галузей не пов'язаних з основною діяльністю;

- соціальна трансформація: стійке формування класу дрібних власників із певним рівнем добробуту;

- зовнішньоекономічна трансформація: розширення структури експорту й імпорту промислового регіону за рахунок різногалузевої спрямованості суб'єктів малого підприємництва.

Звичайно, малому підприємству важко конкурувати з великим бізнесом за обсягами виробництва та зайнятості, однак за своєю природою і специфічними функціями малий бізнес здатен досить швидко поглинути значну кількість безробітних, зайняти певну недосяжну або важкодоступну для великих підприємств ринкову нішу та створити “ланцюгову реакцію” виникнення суб'єктів малого підприємництва в супутніх галузях господарства.

Більшість експертів залишається одноставною в думці про те, що переваги, які можуть створити суб'єкти малого підприємництва України, ще не гарантують їх ефективної стабільної діяльності. Забезпечення такої діяльності можливе за рахунок упровадження цілеспрямованих заходів з підтримки малого бізнесу. З урахуванням особливостей розвитку підприємництва і в докризовий, і в кризовий періоди такими заходами повинні стати:

- уніфікація і взаємоузгодження законодавчих і нормативних документів, які визначають порядок створення та здійснення діяльності суб'єктами малого підприємництва;

- зменшення регуляторного тиску на бізнес (зменшення кількості перевірок суб'єктів господарювання, спрощення системи реєстрації та ліцензування);

- полегшення доступу до фінансових та інвестиційних ресурсів, створення рівних можливостей для створення суб'єктів підприємництва і розширення їх діяльності, для міського і сільського малого бізнесу;

- упровадження “кредитних” і “податкових канікул” для підприємців;
- удосконалення спрощеної системи оподаткування та звітності, які призводять до виникнення псеводиверсифікації, коли підприємець, бажаючи зменшити розміри оподаткування, реєструє суміжні види діяльності на декількох членів сім’ї, кожний з яких є самостійним і відособленим суб’єктом підприємницької діяльності;
- створення інфраструктури підприємництва на регіональному рівні;
- формування та забезпечення механізму виконання державної політики розвитку сектору малого підприємництва в Україні.

Враховуючи важливість розвитку малого підприємництва, державою останнім часом було зроблено багато кроків у бік його розвитку. У грудні 2010 р. було створено Координаційну раду з питань розвитку малого та середнього підприємництва. Також за ініціативи Уряду Верховною Радою України прийнято Пакет законодавчих актів, які направлені на спрощення та здешевлення започаткування і припинення підприємницької діяльності. Зокрема, Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» (щодо проведення електронної реєстрації), Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скасування свідоцтва про державну реєстрацію юридичної особи та фізичної особи-підприємця», Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення процедури започаткування підприємництва», Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення процедур припинення юридичних осіб та підприємницької діяльності фізичних осіб-підприємців за їх рішенням»¹¹.

¹¹ Офіційна база законодавства України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

Ще одним важливим кроком стало прийняття Верховною Радою України Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України (щодо спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва)», який є результатом компромісу між бізнесом і владою. Цим законом, зокрема, підвищено граничний обсяг доходу, при якому можливе застосування спрощеної системи оподаткування (для фізичних осіб – від 500 тис. грн. до 3 млн. грн., для юридичних осіб – від 1 млн. до 5 млн. грн.); скасовано обмеження відносити на витрати платника податку на прибуток витрати на придбання товарів (робіт, послуг) у фізичних осіб – платників єдиного податку; надано фізичним особам – платникам єдиного податку право реєструватись платниками ПДВ; скасовано 50%-ну надбавку, що застосовується до фіксованих ставок єдиного податку за кожного найманого працівника.

Протягом 2011–2012 рр. прийнято низку адресних законодавчих і нормативних актів, що покликані сприяти розвитку малого підприємництва України: Закон України «Про національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні», Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», Наказ Українського фонду підтримки підприємництва «Про затвердження Порядку надання мікрокредитів суб'єктам малого підприємництва шляхом проведення конкурсу бізнес-планів».

Законом України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» визначено, що основними напрямками державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні є¹²:

- 1) удосконалення та спрощення порядку ведення обліку в

¹² Офіційна база законодавства України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

цілях оподаткування;

2) запровадження спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності для суб'єктів малого підприємництва, що відповідають критеріям, встановленим у податковому законодавстві;

3) залучення суб'єктів малого підприємництва до виконання науково-технічних і соціально-економічних програм, здійснення постачання продукції (робіт, послуг) для державних і регіональних потреб;

4) забезпечення фінансової державної підтримки малих і середніх підприємств завдяки запровадженню державних програм кредитування, наданню гарантій для отримання кредитів, частковій компенсації відсоткових ставок за кредитами тощо;

5) сприяння розвитку інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва;

6) гарантування прав суб'єктів малого і середнього підприємництва під час здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності;

7) сприяння спрощенню дозвільних процедур і процедур здійснення державного нагляду (контролю), отримання документів дозвільного характеру для суб'єктів малого і середнього підприємництва та скороченню строку проведення таких процедур;

8) організація підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для суб'єктів малого і середнього підприємництва;

9) упровадження механізмів сприяння та стимулювання до використання у виробництві суб'єктами малого і середнього підприємництва новітніх технологій, а також технологій, які забезпечують підвищення якості товарів (робіт, послуг).

Основними видами фінансової державної підтримки є:

1) часткова компенсація відсоткових ставок за кредитами, що надаються на реалізацію проектів суб'єктів малого і середнього підприємництва;

2) часткова компенсація лізингових, факторингових платежів і платежів за користування гарантіями;

3) надання гарантії та поруки за кредитами суб'єктів малого і середнього підприємництва;

4) надання кредитів, серед них мікrokредитів, для започаткування і ведення власної справи;

5) надання позик на придбання і впровадження нових технологій;

6) компенсація видатків на розвиток кооперації між суб'єктами малого і середнього підприємництва та великими підприємствами;

7) фінансова підтримка впровадження енергозберігаючих та екологічно чистих технологій.

Державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва, що проводять експортну діяльність, передбачає:

1) сприяння просуванню на ринки іноземних держав продукції вітчизняного виробництва (товарів, робіт і послуг), об'єктів інтелектуальної власності та створення сприятливих умов для українських учасників експортної діяльності;

2) співпрацю з міжнародними організаціями та іноземними державами у сфері розвитку малого і середнього підприємництва;

3) утворення об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва, що сприяють експортній діяльності, зокрема, завдяки наданню фінансової підтримки (кредитування, гарантування, страхування експортних операцій, часткова компенсація частки відсоткових ставок за кредитами для провадження експортної діяльності, часткове покриття витрат суб'єктів малого і середнього підприємництва, пов'язаних із здійсненням маркетингових заходів на зовнішньому ринку, вивченням кон'юнктури зовнішнього ринку, пошуком партнерів, просуванням товарів на нові ринки, участю у виставково-ярмарковій діяльності за кордоном,

відрядженням спеціалістів для вивчення ринків іноземних держав, підготовкою, перепідготовкою та підвищенням кваліфікації персоналу суб'єктів малого і середнього підприємництва з питань експортної діяльності);

4) сприяння участі суб'єктів малого і середнього підприємництва у виставково-ярмарковій діяльності за кордоном для представлення продукції вітчизняного виробництва, серед них через надання фінансової підтримки, надання в оренду виставкових площ, часткового покриття витрат суб'єктів малого і середнього підприємництва, пов'язаних з участю у виставково-ярмарковій діяльності за кордоном;

5) сприяння поширенню за кордоном інформації про потенційні можливості вітчизняного малого і середнього підприємництва та забезпеченню доступу до іноземних інформаційних мереж для пошуку ділових партнерів.

Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні розроблено, виходячи з важливого значення розвитку малого підприємництва для економіки України.

Основними завданнями програми є:

- створення державної системи забезпечення розвитку та підтримки малого підприємництва;
- створення належних умов розвитку малого підприємництва в регіонах;
- сприяння створенню нових робочих місць суб'єктами малого підприємництва;
- підтримка ділової та інвестиційної активності, розвиток конкуренції на ринку товарів і послуг;
- залучення до підприємницької діяльності жінок, молоді, пенсіонерів та інших верств населення;
- активізація фінансово-кредитних та інвестиційних механізмів, пошук нових форм фінансово-кредитної підтримки малого підприємництва;
- формування регіональної інфраструктури розвитку

та підтримки малого підприємництва;

– створення умов для розвитку малого підприємництва у виробничій сфері, зокрема – на базі реструктуризованих підприємств.

Основними напрямками програми повинні стати:

– удосконалення нормативно-правової бази у сфері підприємницької діяльності;

– формування єдиної державної регуляторної політики у сфері підприємницької діяльності;

– активізація фінансово-кредитної та інвестиційної підтримки малого підприємництва;

– сприяння створенню інфраструктури розвитку малого підприємництва;

– упровадження регіональної політики сприяння розвитку малого підприємництва.

На виконання пункту 3 Закону України «Про національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні» Кабінетом Міністрів України щорічно затверджуються заходи з виконання цієї програми і оформлюються відповідним розпорядженням. Також Уряд України щорічно звітує про результативність реалізації заходів і напрями витрачання коштів державного бюджету з обов'язковим зазначенням адресності і цільового використання коштів.

13 лютого 2013 року Уряд України прийняв розпорядження «Про затвердження плану заходів з виконання у 2013 році «Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні».

Реалізація розпорядження дозволить:

– спростити започаткування підприємницької діяльності;

– зменшити втручання органів державного нагляду (контролю) у діяльність суб'єктів малого підприємництва, що сприятиме поліпшенню умов провадження підприємницької діяльності;

– розширити доступ суб'єктів малого підприємництва до

фінансово-кредитних ресурсів;

– залучити широкі верстви населення до здобуття знань, необхідних для започаткування та ведення власної справи, підвищити ефективність діяльності суб'єктів малого підприємництва в регіонах;

– поліпшити інфраструктуру підтримки малого підприємництва.

Законом України «Про Державний бюджет України на 2013 рік» на фінансування заходів з розвитку малого бізнесу передбачено 2 млн. 672,8 тис. грн.¹³.

Враховуючи тенденції розвитку експортоорієнтованого малого бізнесу і його можливості, у 2012 році стимулювання експортної діяльності малих і середніх підприємств державою визнано одним з пріоритетних напрямів підтримки. У межах цього напрямку запропоновано проект «Національної стратегії розвитку експорту України», реалізація якого сприятиме забезпеченню стабільного зростання обсягів виробництва і валового внутрішнього продукту країни, збільшення податкових та валютних надходжень, створення додаткових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки, поглиблення її інтеграції у світовий економічний простір і поліпшення поточного стану платіжного балансу держави.

Визначені стратегією напрями розвитку експорту вітчизняної економіки, зокрема, сприятимуть:

– розширенню та закріпленню присутності вітчизняних експортерів на традиційних і нових зовнішніх ринках;

– створенню умов для сталого розвитку України на основі підвищення конкурентоспроможності національної економіки й ефективної участі у світовому поділі праці;

– інтеграції України в європейську та світову економічну систему;

¹³ Офіційна база законодавства України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

– зростанню обсягів експорту української продукції.

Основними завданнями «Національної стратегії розвитку експорту України» визначені такі:

1. Інституційне забезпечення передбачає створення всередині країни умов для експорту української продукції, а також функціонування органів підтримки експорту як на державному, так і на громадському та приватному рівнях. Інституційний розвиток здійснюватиметься за рахунок розширення та підвищення ефективності існуючих функцій державних органів, а також створення інституційних основ для впровадження нових механізмів, які можуть використовуватись у зазначеній сфері.

Реалізація даного завдання потребує: утворення ринкових інституційних форм для підтримки експортної діяльності українських підприємств; розвитку галузевих інституцій підтримки експорту; розвитку регіональних і муніципальних інституцій підтримки експорту; розроблення нормативно-правових актів з питань створення та впровадження моделі кластерної організації промисловості.

2. Упровадження і функціонування державної підтримки експорту повинні бути забезпечені належним рівнем підготовки та прийняття відповідних законодавчих і нормативно-правових актів, а також проведенням аналізу норм чинних нормативно-правових актів з метою виявлення та усунення суперечностей, що впливають на ефективність зазначеної діяльності державних органів і суб'єктів господарювання.

Реалізація даного завдання потребує: укріплення позицій українських експортерів на традиційних ринках за допомогою посилення двостороннього торговельно-економічного співробітництва та інтеграційних процесів; наближення законодавства України до законодавства ЄС за окремими напрямками (зокрема, адаптація національних промислових, санітарних і фітосанітарних стандартів до європейських); удосконалення системи нетарифного регулювання експорту на

основі результатів аналізу діючих інструментів формування торговельної політики, існуючої практики регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні та світового досвіду; аналізу законодавства з метою виявлення можливостей удосконалення відповідних норм, що регулюють сферу здійснення експортних операцій; проведення податкової реформи, реформи дозвільної системи та митного регулювання.

3. Інформаційна підтримка спрямована на надання ефективних послуг експортерам у сфері інформування щодо можливостей здійснення зовнішньоторговельних операцій, виходу на світові ринки та укріплення на них, розширення зовнішньоекономічних зв'язків і номенклатури експорту.

Реалізація даного завдання потребує: пошуку перспективних ринків збуту традиційної експортної продукції українських підприємств; удосконалення системи інформаційно-консультаційної підтримки експорту; надання інформаційно-методичної підтримки українським компаніям для забезпечення участі в міжнародних тендерах, виставках і ярмарках.

4. Удосконалення механізмів фінансової підтримки експорту здійснюватиметься завдяки наданню фінансових послуг, спрямованих на стимулювання експортної діяльності.

Реалізація даного завдання передбачає: упровадження спеціальних програм підтримки експорту за рахунок державного та місцевих бюджетів, інших джерел тощо з урахуванням норм СОТ та зобов'язань, узятих Україною при вступі до СОТ; удосконалення та розвиток фінансових інструментів підтримки українських експортерів.

У межах «Національної стратегії розвитку експорту України» передбачено окремий розділ, у якому визначається, що основними заходами підтримки малого експортоорієнтованого підприємництва повинні стати¹⁴:

¹⁴ Офіційна база законодавства України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

- налагодження контактів і проведення переговорів через мережу закордонних дипломатичних установ України;
- юридичне оформлення інвестиційних проектів, включаючи державну реєстрацію, дозвіл на діяльність і видачу ліцензій;
- підбір і подання заявок на участь у програмах співробітництва та залучення інвестицій тощо;
- залучення державних банків до кредитування експортоорієнтованих підприємств;
- створення спеціалізованих агентств страхування експортних (економічних і політичних) ризиків як на бюджетній основі, так і приватними структурами;
- дотримання обов'язкових європейських норм екологічної безпеки;
- уведення в дію ефективного механізму надання кредитів на пільгових умовах підприємствам для провадження експортної діяльності з використанням наукоємних, ресурсо- й енергозбережних інноваційних технологій;
- розроблення програми компенсації державою консультаційних і маркетингових досліджень підприємствам відповідно до напрямку господарської діяльності, серед них таких, що проводяться іноземними експертами;
- розширення інформаційної бази з питань експорту в офіційних ресурсах, формування баз даних на платній і безоплатній основі;
- забезпечення з боку держави неухильного дотримання законодавства щодо відшкодування податку на додану вартість, митного регулювання, забезпечення захисту власності підприємців тощо як базових принципів для стимулювання стабільного нарощування обсягів експорту української продукції;
- розроблення механізму компенсації витрат, понесених унаслідок участі суб'єктів малого і середнього підприємництва у виставково-ярмаркових заходах і

торговельних місіях за кордоном;

– забезпечення пріоритетності в наданні державної експортної підтримки суб'єктам малого і середнього підприємництва для провадження експортної діяльності з використанням наукоємних, ресурсо- та енергозберезжних інноваційних технологій;

– поширення позитивного досвіду використання нових інструментів кооперування малих, середніх і великих підприємств, практики пошуку партнерів за кордоном.

Окрім державної підтримки, малий бізнес може скористатися безоплатною інвестиційною підтримкою від іноземних донорських організацій (Проект розвитку експорту–2, Фонд «Євразія», Творчий центр).

Проект розвитку експорту–2 є наступником раніше реалізованого Першого проекту розвитку експорту, завдяки успішному здійсненню якого Укрексімбанком спільно зі Світовим банком у 1997–2004 рр. було забезпечено істотний приріст експорту учасників проекту¹⁵. Цілями проекту є надання середньотермінового та довготермінового оборотного капіталу та інвестиційного фінансування для приватних підприємств-експортерів з метою сприяння розвитку експортного сектору України та подальше збільшення можливостей банківського сектору з надання фінансових ресурсів підприємницькому сектору через розвиток посередництва завдяки розширенню спектра кредитних продуктів приватних фінансових установ в Україні.

Реалізація проекту здійснюється за двома напрямками: безпосереднє кредитування АТ «Укрексімбанк» підприємств-експортерів і кредитування підприємств-експортерів через комерційні банки України.

Проект передбачає надання Укрексімбанком оптових

¹⁵ Офіційний сайт Українського експортно-імпортного банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eximb.com>

кредитних ліній прийнятним підприємствам-експортерам і комерційним банкам, які відповідають кваліфікаційним критеріям за проектом, які, у свою чергу, надають середньострокові позики на фінансування оборотних коштів або довгострокові інвестиційні позики приватним експортерам для зміцнення їхнього експортного потенціалу.

Для участі в проекті підприємство та банк повинні відповідати критеріям прийнятності, пройти встановлену процедуру відбору та укласти Кредитну угоду (для підприємств-експортерів) або Субсидіарну кредитну угоду (для банків) з Укрексімбанком. Кошти кредитної лінії будуть надані підприємству або банку для фінансування відповідних субпроектів. Банки мають узяти на себе всі відповідні ризики, що виникають у зв'язку з наданими субкредитами. Кошти за проектом можуть надаватися підприємствам (банкам-учасникам) на термін до 5 років, включаючи пільговий період щодо виплати основного боргу, який може складати до 2 років.

Фонд «Євразія» у межах своїх повноважень надає гранти з низки пріоритетних напрямків, однак його діяльність не обмежується підтримкою тільки цих напрямків¹⁶. Фонд активно підтримує прогресивні інноваційні ідеї, які стосуються ширшого спектру економічної реформи і побудови демократичних інститутів, а також проекти, які містять у собі елементи відразу декількох пріоритетних напрямків його діяльності.

Проекти, які надає Фонд для фінансування в галузі ринкової реформи і розвитку підприємництва, можуть охоплювати такі галузі:

– створення умов, сприятливих для розвитку приватного сектору, а також співпраці і партнерства підприємницьких, державних і громадських структур;

¹⁶ Офіційний сайт Фонду «Євразія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurasia.org>

- інформаційна підтримка малого бізнесу;
- конкретні послуги для існуючих і потенційних підприємців з ефективного ведення бізнесу.

Регіональні відділення Фонду мають право ухвалювати рішення щодо грантів розміром до 25 000 дол. США незалежно від головного офісу у Вашингтоні. Середній розмір грантів, які надаються регіональними відділеннями, становлять від 10 000 до 18 000 дол. США. Гранти, видані для програм партнерства головним офісом у Вашингтоні, досягають у середньому 60 000 дол. США.

Творчий центр здійснює допомогу в налагодженні зв'язків і партнерських взаємин між неурядовими організаціями України, Молдови й Білорусі з подібними організаціями в США та Європі для поліпшення інформаційного обміну та професійного рівня. Основні напрямками діяльності центру є проведення тренінгів і надання технічної допомоги жінкам-підприємцям (розміри грантів: від 5 000 до 50 000 дол. США).

Отже, експортно-орієнтована стратегія розвитку економіки України повинна передбачити такі заходи: удосконалення способів виходу на зовнішні ринки (за допомогою системи посередницьких послуг, а також використання малими підприємствами збутових мереж великих компаній); створення експортних об'єднань; кредитне стимулювання, зокрема – забезпечення державних гарантій банкам, що фінансують експортні поставки комерційного довгострокового кредиту, і забезпечення державних гарантій щодо кредитів на участь у міжнародних торгах; страхування операцій з опанування зовнішніми ринками; податкове регулювання (створення системи відшкодування податку на додану вартість, виплаченого на внутрішньому ринку при закупівлі товарів у випадку їх подальшого експорту й розробка комплексу заходів зі зниження непрямого оподаткування експорту послуг, а також звільнення експортерів від виплати податку на рекламу); створення системи зовнішньоекономічної інформації, якою б могли користуватися малі та середні

підприємства. Об'єднання експортерів мають координувати дії на зовнішніх ринках та узгоджувати умови виходу на ринок між зацікавленими членами об'єднання в інтересах оптимального використання кон'юнктури, дотримання правил конкуренції та міжнародних зобов'язань в Україні; збирання й поширення серед членів об'єднання інформації про державне регулювання зовнішньої торгівлі в інших країнах, про стан і перспективи розвитку світових товарних ринків, про специфічні вимоги до якості експортованих за кордон товарів і сприяння підвищенню їхньої якості.

Результати проведеного дослідження дозволяють дійти таких висновків:

1. Розвиток малого підприємництва в Україні має низку особливостей, які визначаються метою створення суб'єктів, розташуванням суб'єктів і сформованим середовищем господарювання залежно від трьох періодів функціонування малого бізнесу: докризового, періоду впливу світової фінансової кризи і періоду подолання наслідків кризи. Однак, незважаючи на переважання негативних факторів середовища господарювання, сектор малого підприємництва України в докризовий період максимально використав внутрішній потенціал для розширення сфер діяльності, а в період кризи – для зниження рівня безробіття, що визначає необхідність його подальшої всебічної підтримки.

2. Створення державними органами влади сприятливого середовища господарювання, підтримання його параметрів і корегування їх з урахуванням змін характеру відносин між суб'єктами господарювання дасть змогу суб'єктам малого підприємництва формувати власну стратегію сталого розвитку. Створення сприятливого середовища господарювання сприятиме також зменшенню тінізації підприємницької діяльності. Для скорочення обсягів тіньової діяльності необхідно внести відповідні зміни до законодавства, яке внаслідок своєї недосконалості дозволяє сільським підприємцям

уникати легалізації значної частки доходу.

3. Малий бізнес України за кількісними показниками розвитку не поступається бізнесу розвинених країн і за переорієнтації частини його суб'єктів на іноземні ринки зможе суттєво поліпшити економічну ситуацію в країні. При цьому розвиток експортної орієнтації вітчизняного малого бізнесу можливий при здійсненні виваженої державної політики його підтримки. Однак лише декларування органами державної влади певних заходів у цьому напрямі не є достатнім, необхідно розробити дієвий механізм реалізації таких заходів і контролю за результатами їх виконання.

4. Одним з головних недоліків політики підтримки малого бізнесу і стратегії його експортної орієнтації є те, що визначна роль у політиці вдосконалення розвитку дрібних експортних фірм належить державним органам влади, натомість мало уваги приділяється участі самих підприємців, їх об'єднань. Якщо і згадується про об'єднання підприємств-експортерів, то не зазначається, що саме вони повинні робити і як співпрацювати з органами влади.

Література

1. Валовий внутрішній продукт за категоріями кінцевого використання [Електронний ресурс] // Державний комітет статистики України. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>
2. Предпринимательская среда в Украине : монографія / под ред. Ю.В. Макогона. – Донецк : ДонНУ, Каунас : КТУ, 2011. – 216 с.
3. China statistical yearbooks database [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.stats.gov.cn>
4. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні [Електронний ресурс] / Державний комітет з питань регуляторної політики та підприємництва. – Режим доступу : <http://www.dkrp.gov.ua>
5. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>

6. Офіційний сайт Державної податкової адміністрації України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minrd.gov.ua/>
7. Офіційна база законодавства України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>
8. Офіційний сайт Українського експортно-імпортного банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eximb.com>
9. Офіційний сайт Фонду «Євразія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurasia.org>

3.3 Кластеризація промисловості України як механізм підвищення економічного добробуту в умовах глобалізації

Мягкова О.В.

Глобальні та регіональні процеси в соціально-економічному житті людства відіграють сьогодні системовизначальну роль щодо окремих національних економік, до тенденцій їхньої спеціалізації та взаємодії і, зокрема, до напрямів розвитку промисловості України. Можна констатувати неоднозначні, суперечливі впливи та наслідки, які зумовлюють означені процеси на умови функціонування сучасних відкритих економік, і навіть невизначеність відповідних наслідків на національні функціональні системи у сфері відтворення та соціально-економічного життя.

Важливою ознакою глобалізації та процесу формування нових структур у системі міжнародного поділу праці є зміна традиційних ринкових кордонів, модифікація і навіть знищення останніх. І це не може не впливати на правила конкуренції на основі формування з'єднаних у єдину мережу інтернаціональних товаровиробників, колишніх національних галузей та цілих економік.

Очевидним є й те, що значні наслідки глобалізація має по інший бік ринкового протистояння – у сфері споживання. Історія суперечностей між прибічниками ідеології лібералізації як передумови зростання сукупного виробництва та, як наслідок, сукупного споживання, є довгою та не потребує докладного висвітлення. Зазначимо лише те, що за сучасних умов інтернаціоналізації та інформатизації вочевидь проявляються обидва протилежні явища: максимізації на базі позитивної динаміки виробництва власне споживання, що відбувається внаслідок лібералізації та подальшої спеціалізації, щільнішої конкуренції, а також зниження обсягів споживання та погіршення його якісних параметрів через виникнення нових

проблем для національних товаровиробників або хижаської політики ТНК.

У зв'язку з такою постановкою питання розв'язання поставлених у роботі науково-практичних проблем постає передумовою розробки та впровадження науково обгрунтованої концепції та ефективної стратегії реформ в Україні, створення дієвої інституційної системи у сфері промислового регулювання. Важливо виконати й таке завдання, як якомога швидше формування ефективної відкритої економіки на базі такої моделі міжнародного співробітництва, яка найбільшою мірою враховувала б наявний у державі потенціал у сферах високих технологій, конкурентоспроможного експортного виробництва, для чого потрібне врахування передового міжнародного досвіду, виявлення перспективних тенденцій розвитку, які є гідними впровадження в нашій державі.

Не можна не зважати й на те, що зміни у сфері міжнародної конкуренції значною мірою засновуються на новітніх тенденціях, передусім, у галузі інформатики. Більше того, враховуючи те, що нині саме контроль за інформацією перетворюється на вирішальний фактор успіху в глобальній конкурентній боротьбі, діяльність регулятивних органів провідних індустріальних країн концентрується на створенні бар'єрів виходу інформації за межі національних територій, що не може не створювати в подальшому кордони в промисловості та на рівні технологічних циклів. Практично це реалізується за допомогою закріплення за окремими країнами того чи іншого статусу в глобальній конкурентній боротьбі, ролі лідера науково-технічного прогресу, або його аутсайдерів, країн, які розміщують на своїй території шкідливі та низькотехнологічні види виробництва.

Глобалізація, а також сучасні вияви технологічного прогресу із характерними для нього інформаційними технологіями, докорінно видозмінили параметри конкурентної

боротьби, вимоги до конкурентного середовища. Завдяки їм виникли принципово нові умови розвитку, коли лідери глобальної ринкової системи можуть закріплювати своє панівне положення за допомогою штучного утримання переваг з базового ресурсу – інформації, найновіших технологій. Хоча формально справедливою є думка про те, що „нові технології швидко виходять за межі розвинутих країн, охоплюють усе нові країни, проникають у різноманітні сфери економіки та суспільного життя”, насправді ніякого „вільного, безперешкодного поширення” інформації, знань у світі немає. Знання концентруються навколо суб’єктів, соціальних цінностей, капіталів, які готові їх „прийняти”, засвоїти, і проходять повз ті країни, які насправді не можуть залучити, засвоїти потоки інформації¹.

У дійсності новітні технології та інформація є засобами утримання конкурентних переваг і контролю за перерозподілом світового продукту, нагромадження доданої вартості в найпотужніших економіках. Причому, саме завдяки таким сучасним методикам перерозподілу світового продукту „старі” засоби нееквівалентного обігу набули цілком сучасного вияву і на зміну колоніалізму, неокolonіалізму прийшли витончені інструменти впливу на параметри добробуту різних країн.

Враховуючи сучасні особливості глобалізації та регіоналізації, які було розглянуто вище, цілком впевнено можна констатувати значущість проблеми підвищення конкурентоспроможності національної економіки через пріоритетний розвиток певних провідних галузей промисловості України. У свою чергу, розв’язання даної проблеми залежить від методів забезпечення такої конкурентоспроможності,

¹ Чухно А. Актуальні проблеми стратегії економічного і соціального розвитку на сучасному етапі // Економіка України. – 2004. – №5. – С. 15.

причому – як на національному, так і на регіональному, комерційно-фірмовому рівнях. Інакше кажучи, ідеться про комплекс позитивних факторів, що сприяють досягненню цілей геоекономічного та комерційного порядків, поліпшенню параметрів ринкової діяльності, товарній диверсифікації на міжнародних ринках, ринковій експансії. Адже „економіка будь-якої країни... є складною системою, тобто сукупністю якісно визначених елементів або підсистем, між якими існує закономірний зв'язок”².

Перехід на етап прискореного інформаційного розвитку суспільства, який стимулюється та модифікується завдяки процесам глобалізації, зумовлює ситуацію, за якої ключову роль відіграє комплекс інструментів геостратегії та інституційної політики держави, що втілюється в створенні та впровадженні найпрогресивніших технологій. Інакше кажучи, ідеться про одночасну дію двох ключових факторів розвитку – глобалізацію й інформатизацію: про об'єктивно зумовлені та суб'єктивно стимульовані процеси зняття обмежень торгівлі, руху капіталів, факторів виробництва, а також про технологічні інструменти прискорення інтеграційних процесів. Виробництво знань і концентрація інформаційних технологій постають вирішальними факторами конкурентоспроможності на світовій арені. Це зумовлює потребу в глибокому науковому осмисленні механізмів інтернаціоналізації та у виробленні нових регулятивних вимог щодо урядової політики.

Зважаючи на таку постановку проблеми, безсумнівною є важливість науково обгрунтованого створення дієвої інституційної системи промислового регулювання, формування

² Никифоров А.Є. Структурна та інвестиційна політика // Державне регулювання економіки : навч. посіб. / [С.М.Чистов, А.Є.Никифоров, Т.Ф.Куценко та ін.]. – [Вид. 2-ге, доопрац. і допов.]. – К. : КНЕУ, 2004. – С.131.

ефективної відкритої економіки, яка враховувала б наявний потенціал у сферах високих технологій, конкурентоспроможного експортного виробництва. Важливим інструментом глобальної конкуренції є контроль за інформацією, діяльність регулятивних органів провідних індустріальних країн, яка передбачає, зокрема, створення бар'єрів виходу інформації за межі національних територій. Новітні технології та інформація є засобами утримання конкурентних переваг і контролю за перерозподілом світового продукту, нагромадження доданої вартості в найпотужніших економіках. Результатом є закріплення за окремими країнами певного статусу в глобальній конкурентній боротьбі, розподіл ролей лідерів та аутсайдерів науково-технічного прогресу.

Сучасні реалії глобальної конкурентної боротьби зумовили те, що дедалі важливішим джерелом економічного зростання виступає внутрішній попит, що постійно зростає. Тому за умов, коли значна кількість населення має доходи нижчі за прожитковий мінімум, конкурентні шанси більшості галузей промисловості України є мізерними. Звідси важливий напрям, за яким збігаються цілі соціальної орієнтації промислового розвитку та конкурентні завдання її галузей, – боротьба з бідністю.

Процеси системної трансформації виступають іманентним компонентом глобалізації, яка реалізується на різних рівнях – глобальному, регіональному, національному, на рівні місцевих громад.

Саме тому основне завдання для України нині полягає в тому, чи здатна вона вибратися з периферії світового розвитку і стати конкурентоспроможним гравцем на світовому рівні.

Що стосується економічної глобалізації, то тут все більш-менш зрозуміло: економічна інтеграція стала об'єктивною тенденцією – різко зростають транснаціональні переміщення капіталів, послуг і людських ресурсів, технологічна інтеграція,

розгортається інформаційно-комунікаційна революція, пов'язана насамперед з Інтернетом. У цьому сенсі в Україні навіть не залишається вибору. Тому важливо врахувати і використовувати можливості глобалізації, щоб не залишитись осторонь від світових процесів. У будь-якому випадку для України обов'язково потрібна національна стратегія адаптації до цих процесів. Нині доводиться визнати, що такої стратегії немає.

Мобілізація технологічних ресурсів, наявного потенціалу в промисловій сфері потребують комплексної оцінки стартової ситуації і реальних можливостей розвитку. На жаль, доводиться констатувати, що відсутність в Україні якісних змін у промисловості, низькі темпи структурної перебудови економіки, незавершеність ринкових реформ і врешті-решт відсутність чіткої стратегії соціально-економічного розвитку країни, не дозволяють бути впевненим у стабільному та поступальному розвитку економіки, а також впевнено прогнозувати розвиток промисловості в державі, визначати довгострокові цілі і перспективні заходи його регулювання. Причому, потрібним є вжиття „комплексу спеціальних заходів, орієнтованих на активізацію діяльності суб'єктів господарювання, нагромадження інвестиційних ресурсів, спрямування їх на розвиток національної економіки, поширення ефекту від позитивної економічної динаміки на широкі верстви населення”³.

Як справедливо зазначалося в економічній літературі, об'єктивним вибором у сучасній ситуації, передусім у розширенні процесів глобалізації світового господарства, для України має постати така модель динамічного розвитку, яка

³ Гузенко І. Глобалізація науково-технічної сфери та проблеми технологічної безпеки України / І. Гузенко // Збірник праць учених ІСЕМВ НАН України ; вип. 20. – К. : ІСЕМВ НАН України, 1998. – С. 34.

передбачає мобілізацію всіх можливостей для досягнення ефективного вписування української економіки в технологічну траєкторію розвитку. Причому, „практична реалізація цього завдання потребує значних управлінських зусиль і першим кроком повинна стати об’єктивна економічна оцінка розвитку української економіки в контексті світової еволюції техніко-економічних укладів з тим, щоб розробити і впровадити дієві інституційні, законодавчо-нормативні та економіко-мотиваційні заходи для забезпечення прискореного розвитку галузей 5-го та 6-го технологічних укладів”⁴.

Сценарій довгострокового розвитку вітчизняної економіки передбачає зростання її конкурентоспроможності як у традиційних, так і нових наукомістких секторах, прорив у підвищенні якості людського капіталу та динаміки продуктивності праці, у випереджальному розвитку високотехнологічних виробництв і перетворення інноваційних факторів на основне джерело економічного зростання. Виконання цих завдань вимагатиме створення системи чіткої взаємодії держави, бізнесу, науки й освіти на основі використання ефективних інструментів інноваційного розвитку, серед яких важливу роль повинен відігравати кластерний підхід. Серед сучасних підходів до визначення шляхів розвитку різних галузей промисловості виділяється саме кластерний підхід, хоча дана ідея і не нова.

Практичне використання даного підходу в сучасних умовах не досить поширене, проте вже встигло отримати як позитивні, так і негативні відгуки. Опоненти з кола представників промисловості, визнаючи широкі можливості

⁴ Бажал Ю.М. Економічна оцінка технологічного розвитку в Україні: стан і перспективи / Ю.М. Бажал // Україна на порозі XXI століття : уроки реформ та стратегія розвитку : матеріали наукової конференції. – К. : НТУУ КПІ, 2001. – С. 135–139.

застосування кластерного підходу, вважають, що для нашої країни він передчасний доти, поки не піднялося на ноги виробництво конкурентоспроможної несировинної продукції. Інші, навпаки, вважають, що якщо дана філософія щодо промисловості буде застосовуватися, то вона здатна принципово змінити зміст промислової політики.

Вибір нами саме цього підходу як методологічної основи продиктований не копіюванням положень, запропонованих М. Портером, а можливістю адаптації теорії кластерів до розв'язання проблем, що нагромадилися, у промисловості України, а також відповідністю цієї теорії основним положенням розглянутої вище промислової політики.

Забезпечення стійкого економічного розвитку на сучасному етапі, зміцнення ринкових відносин безпосередньо залежить від активної інноваційної діяльності, яка передбачає аналіз наявних і потенційних ресурсів (інтелектуальних, виробничих та інформаційних) і пошук нових можливостей їх використання.

Процеси світової глобалізації чинять відчутний вплив на розвиток вітчизняної економіки. Розроблення нових і вдосконалення існуючих методів, механізмів та інструментів підвищення ефективності діяльності підприємств стало необхідною умовою їх виживання та підґрунтям майбутнього економічного розвитку. Забезпечення стійкого економічного зростання в сучасних умовах базується на нових рішеннях у галузі технологій, техніки, економічних методів та організаційних форм господарювання. Однією з таких форм, що довела свою ефективність у розвинутих країнах, є створення інноваційних структур кластерного типу.

Розуміння кластерної філософії швидко й глибоко проникає в усі сфери світового співтовариства. Самі кластери стають ключовим компонентом національних і регіональних програм економічного розвитку. Щоб бути активними гравцями на конкурентному ринку, кожному учаснику слід оволодіти

вміннями консолідувати свої зусилля з іншими динамічними компаніями, бути готовим функціонувати в мережі структур, де всі партнери доповнюють один одного, кожний створюючи свою частку додаткової вартості.

Саме через створення кластерів можна узгодити існуючі потреби та можливості підприємств у інноваційній сфері. Такі кластери матимуть значно більші матеріально-технічні, фінансові та кадрові можливості, що дозволить не розпорошувати наявні кошти і зусилля, а сконцентрувати їх у бажаному напрямку, що забезпечує синергетичний ефект від взаємодії зусиль підприємств, органів управління, суб'єктів інвестиційної та інноваційної діяльності. Саме кластерні структури інноваційного типу, забезпечуючи поєднання науки, техніки і виробництва в єдиний продуктивний ланцюг, сприяють розробці та впровадженню інновацій, удосконаленню технологічних процесів, раціональній організації постачання, виробництва й збуту, підвищенню конкурентоспроможності продукції.

Уперше на цей феномен звернув увагу Альфред Маршал понад сто років тому. Він помітив тенденцію до концентрації спеціалізованих компаній у «промислових регіонах». У 1934 році у своїй праці про роль підприємців продовжив вивчення даного феномену Шумпетер, який зазначив факт інноваційної діяльності кластерів⁵.

Однак саме аналіз, запропонований Майклом Портером⁶, конкурентної переваги націй привернув увагу аналітиків і високопоставлених політиків до концепції промислових кластерів. Сутність підходу полягає в тому, що у своїй теорії національної, державної й місцевої конкурентоспроможності

⁵ Портер М. Международная конкуренция: конкурентные преимущества стран / М. Портер. – М. : Международные отношения, 1993. – С. 174.

⁶ Там само. – С. 249.

економіки Портер провідне місце відводить кластерам. Кластери – «це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємозалежних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій у певних областях, що конкурують, але разом з тим і ведуть спільну роботу... Це група взаємозалежних компаній, що географічно пов'язані між собою, діють у певній сфері й характеризуються спільною діяльністю й взаємодоповнюють один одного».

У сучасній економіці розуміння кластерної моделі господарювання набуло подальшого розвитку, водночас, незважаючи на посилення уваги дослідників до різноманітних аспектів кластерного розвитку, до нинішнього часу не сформувалось єдиного загальновизнаного визначення терміна «кластер». Різноманітність трактувань цієї категорії спостерігається як у працях вітчизняних, так і зарубіжних джерелах. На цю обставину неодноразово звертали увагу вчені-економісти. Зокрема, Л. Марков наводить понад 20 трактувань кластера, що зустрічаються в працях іноземних авторів. Не вироблено і єдиного підходу до визначення кластеру і вітчизняними економістами.

Слово кластер з'явилося в українському побуті зовсім недавно і має багато тлумачень, але характерною ознакою його сутності є об'єднання окремих елементів у єдине ціле для виконання певної функції або досягнення мети.

Кластери охоплюють велику кількість різного роду підприємницьких структур, важливих для конкурентної боротьби, – постачальників спеціального обладнання, нових технологій, послуг, інфраструктури, сировини, додаткових продуктів тощо. Крім цього, вони також включають у себе урядові установи, університети, центри стандартизації, різноманітні асоціації, що забезпечують спеціальне навчання,

освіту, інформацію, дослідження і технічну підтримку⁷.

На нашу думку, до кластерів належать групи підприємств, які сконцентровані географічно, об'єднані активними каналами обміну інформацією, можливостями ділових трансакцій, що спільно використовують спеціалізовану інфраструктуру, науково-дослідницьку базу, ринки праці і послуг та інші функціональні економічні структури.

Кластерний підхід дозволяє проводити концентрацію виробництва конструктивно й технологічно однорідної продукції, ефективніше використовувати матеріально-речовинні й трудові елементи виробництва. При концентрації виробництва високопродуктивна машина може бути використана на повну потужність, тому що при виробництві однорідної продукції на основі її уніфікації, типізації й стандартизації досягається масовість виробництва.

До основних властивостей кластерів, розглянутих М. Портером через призму конкурентоспроможності як найважливішої риси ефективної економіки, можна зарахувати такі:

- синергія: значимість кластера як цілого перевищує просту суму підприємств і організацій, що входять до нього;
- наявність стійких неформальних зв'язків усередині кластеру;
- межі такої системи складно визначити і вони рідко підкоряються традиційній галузевій класифікації, причому межі кластерів постійно змінюються, як і їх учасники;
- кластери можуть перетинатись і накладатись один на одного;

⁷ Третько В. В. Світовий досвід становлення та розвитку кластерів як інструмента активізації трансферу технологій / [В. В. Третько, О. В. Любохинець] // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2008. – №611. – С. 36.

– найважливішими умовами появи й розвитку виступають чотири рушійні сили – джерела локальних конкурентних переваг: умови для факторів виробництва, контекст для стратегії галузі й конкуренції всередині галузі, стан попиту й споріднені та підтримувальні галузі (рис. 1)⁸;

– причинами народження кластерів можуть виступати: доступність загальних фондів, спеціалізовані навички, ведення досліджень, зручне географічне положення або слухна інфраструктура, незвичайний, складний або підвищений місцевий попит; прояв з будь-якої причини певної випадковості;

– для досягнення реальних конкурентних переваг кластерам потрібен час залежно від розміру й призначення кластеру;

– вплив на конкурентну боротьбу в трьох напрямках: підвищення продуктивності вхідних у кластери фірм і галузей, підвищення здатності до інновацій і стимулювання нового бізнесу, що підтримують інновації й розширюють межі кластеру;

– нововведення розглядаються в широкому змісті, включаючи не тільки нові технології, але й нові методи досягнення конкурентоспроможності, нові підходи до маркетингу, організації виробничого процесу, дизайну продукту й методики підвищення кваліфікації працівників;

– вплив кластерів на зростання продуктивності досягається за рахунок: доступу до спеціалізованих факторів виробництва й робочої сили, доступу до інформації, взаємодоповнюваності учасників системи, доступу до організацій і суспільних благ;

– вплив на підвищення здатності до інновацій визначається: адекватною й швидкою реакцією на потреби клієнтів, переваги в доступі до нових технологій і методів

⁸ Портер М. Международная конкуренция: конкурентные преимущества стран / М. Портер. – С. 377.

роботи;

– вища частота виникнення нового бізнесу всередині існуючих кластерів пов'язана з кращою інформованістю всередині системи про існуючі сприятливі можливості, нижчі бар'єри входу.

Уважне вивчення властивостей кластерів показує шляхи пошуку збалансованості виробничої потужності й виробничої програми, причому основний ефект зростання продуктивності досягається не від діяльності окремих підприємств, а від взаємодії й обміну всередині кластеру.

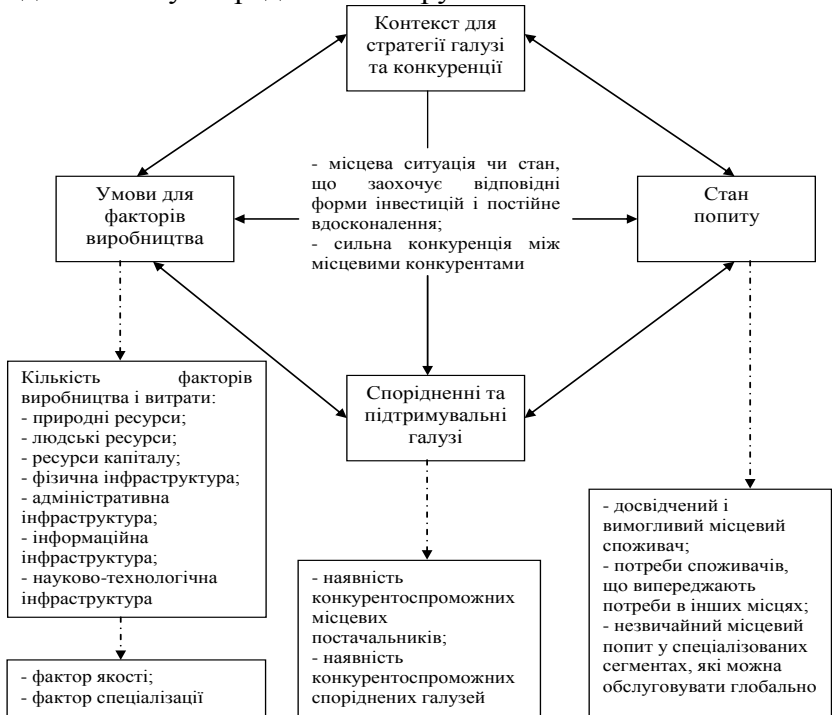

Рис. 1. Джерела локальних конкурентних переваг галузі⁹

⁹ Портер М. Международная конкуренция: конкурентные преимущества стран / М. Портер. – М. : Международные отношения, 1993. – 896 с.

Упровадження подетальної і технологічної спеціалізації приводить до спрощення виробничої структури підприємств, тобто до зміни складу основних, допоміжних і обслуговуючих цехів. Підприємство з обмеженим однорідним асортиментом продукції, що випускається, вимагає обмежену номенклатуру сировини, матеріалів і комплектуючих виробів, що поставляються, зважаючи на кооперування. Але, водночас, виробничий процес має бути насичений сучасною високопродуктивною технікою й відповідним їй кадровим забезпеченням.

Формування кластерів на певній географічній території обумовлено наявністю переваг у підвищенні продуктивності за рахунок зниження витрат, пов'язаних з поділом і комбінуванням ринкових взаємин, поліпшення обміну інформацією, а також тим, що місцеві організації з більшою готовністю реагують на спеціалізовані потреби кластера. Недолік полягає в найгостріше відчутному конкурентному тиску з боку аналогічних фірм при організації кооперативних форм взаємодії¹⁰.

Наявність загального географічного простору, де люди живуть і працюють, сприяє виникненню довіри, відкритої комунікації. У межах регіону близьке розташування підприємств і організацій забезпечує офіційні й неофіційні контакти всередині структури кластеру, утворюючи мережу певних форм спільності, і підвищує частоту й чинність взаємодії. Кластери встановлюють тісніший зв'язок між теорією мереж, суспільним капіталом і суспільною активністю з конкуренцією й економічним процвітанням, розширюючи ці

¹⁰ Мамонова В.В. Методологія управління територіальним розвитком : [монографія] / В.В. Мамонова. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2006. – С. 36.

поняття¹¹.

Отже, теорія кластерів виявляє, кому необхідно бути в мережі, для яких взаємин і чому, допомагає виявити найдоцільніші форми мереж. Світовий досвід підтверджує, що кластерний підхід – новий економічний феномен, який дозволяє протистояти натиску глобальної конкуренції й належним чином відповідати вимогам галузевого, національного та регіонального розвитку.

Накладення кластерів обумовлене взаємодією вздовж лінії виробничих взаємин (подетальної або технологічної спеціалізацією), а також у підготовці кадрів, науково-дослідним і дослідно-конструкторським розробкам і послугам, спільної збутової діяльності й інших напрямів. У цілому важко уявити кластер, який би не мав перетинань з іншими кластерами, розташованими на тій же території. Кластери пропонують новий шлях дослідження механізмів, за допомогою яких мережі, суспільний капітал і суспільна активність впливають на конкурентну боротьбу й ринок.

Вигоди для галузі від розвитку кластера більшою мірою залежать від особливостей кластера, але узагальнено вони можуть полягати в підвищенні ефективності та зниженні витрат поточної діяльності, підвищенні гнучкості та інноваційного потенціалу при створенні нових продуктів, технологій і навіть ринків.

Підприємства, що входять до складу кластера, можуть отримувати подібні вигоди завдяки:

- підвищенню ефективності системи поставок сировини, комплектуючих;
- доступу до різного роду фінансових ресурсів;

¹¹ Войнаренко М.П. Концепція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні / М.П. Войнаренко // Економіст. – 2000. – № 1. – С. 32.

- доступності та якості можливостей для проведення НДДКР;

- доступності до висококваліфікованих спеціалізованих людських ресурсів;

- побудові мережі формальних і неформальних відносин, для передачі ринкової та технологічної інформації, досвіду, знань;

- формуванню констуктивної стратегії розвитку кластеру.

Кластерний підхід, як показує світова практика, пропонує ефективні інструменти для державного регулювання розвитку галузей промисловості та регіонального розвитку країни в цілому, що може проявлятися у підвищенні зайнятості, заробітної плати, відрахувань до бюджетів різних рівнів, підвищенні стійкості та конкурентоспроможності регіональної галузевої промисловості.

Розвиток кластерів викликаний необхідністю створення нового типу виробничих систем в умовах глобалізації. Світова практика засвідчила успішну діяльність великої кількості різних кластерів і довела їх конкурентні переваги, порівнюючи з традиційними структурами.

Досвід найрозвиненіших країн, що досягли успіхів у посиленні своєї конкурентоспроможності, показує, що конкурентні переваги досягаються й утримуються завдяки боротьбі за інноваційність у виробництві, акцентуючи увагу на актуальних для виробництва галузях знань. Інноваційність виробництва трансформується в політику формування конкурентоспроможних промислових кластерів, що ввійшла до національних програм економічного розвитку багатьох країн. Кластерна політика, заснована на інноваціях, спирається на ефективну взаємодію промислових підприємств, організацій науки й освіти з безпосередньою участю системи державної підтримки, що приводить до конкурентоспроможності

підприємств на глобальному ринку¹².

У своєму першому виступі перед американським Конгресом президент Барак Обама, зазначаючи важливість реалізації інноваційної стратегії для процвітання нації, вказав на необхідність підтримки процесів динамічної взаємодії між великими і малими компаніями, університетами, фінансовими структурами на основі кластерних стратегій, що реалізуються, насамперед, на регіональному рівні, які здатні додати динамізм економіці країни в цілому. Він ініціював виділення в межах бюджету на 2010 р. 100 млрд. дол. на підтримку регіональних інноваційних кластерів і бізнес-інкубаторів, вважаючи їх критичною компонентою майбутньої національної економічної конкурентоспроможності США¹³.

На загальнодержавному рівні підтримка регіональних кластерів здійснюється в США вперше, що пояснюється дефіцитом бюджетних коштів регіональної влади для фінансування інноваційних розробок у межах кластеризації.

Світовий досвід дає приклади підвищення конкурентоспроможності країни та її регіонів завдяки реалізації кластерної стратегії розвитку економіки, що характеризується тісною взаємодією державних органів і підприємств¹⁴. Світова практика свідчить, що останніми двома десятиліттями процес формування кластерів проходить досить активно. Успішні приклади функціонування кластерів існують у США, Фінляндії,

¹² Третько В. В. Світовий досвід становлення та розвитку кластерів як інструмента активізації трансферу технологій / [В. В. Третько, О. В. Любохинець] // Вісник Національного університету «Львівська політехніка»; №611. – 2008. – С. 35.

¹³ Глобалізація та регіоналізація: виклики для економіки України : колективна моногр. / Білик Р. С. [та ін.]. – Чернівці : ЧНУ, 2010. – С. 376.

¹⁴ Петухова О. М. Кластеризація як можливість реалізації інноваційних стратегій : монографія / О. М. Петухова ; Нац. ун-т харч. технологій. - К. : НУХТ, 2012. – С. 119.

Німеччині, Італії, Японії, Франції та інших країнах. За оцінками експертів, кластеризацією охоплено близько 50% економік провідних країн світу. Так, найбільша кількість створених і функціонуючих кластерів у США – 380 кластерів, в Італії – 206, у Великобританії – 168, Індії – 106, Франції – 96, Данії – 34, Німеччині – 32, Нідерландах – 20, Фінляндії – 9 кластерів. З наведених даних видно, що саме в США в межах кластерів працює значна частка підприємств, а за даними експертів, частка ВВП, що виробляється ними, перевищує 60%. У країнах ЄС нараховується близько 2 тис. кластерів, у яких зайнято 38% його трудових ресурсів¹⁵.

Повністю охоплені кластеризацією данська, фінська, норвезька і шведська промисловість. Так, Фінляндія, чия економічна політика базується на кластеризації, посідає провідні місця у світових рейтингах конкурентоспроможності. За рахунок кластерів, що відрізняються високою продуктивністю, ця країна, маючи у своєму розпорядженні всього 0,5% світових лісових ресурсів, забезпечує 10% світового експорту продукції деревопереробки і 25% – паперу. На телекомунікаційному ринку вона забезпечує 30% світового експорту обладнання мобільного зв'язку та 40% – мобільних телефонів¹⁶.

На промислові кластери Італії припадає 43% чисельності зайнятих у галузі і понад 30% обсягу національного експорту. Успішно функціонують кластерні структури в Німеччині (хімія та машинобудування), у Франції (виробництво продуктів харчування, косметики).

¹⁵ Колошин А., Разгуляев К., Тимофеев Ю., Русинов В. Анализ зарубежного опыта повышения отраслевой, региональной конкурентоспособности на основе развития кластеров [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://politanaliz.ru/articles_695.html

¹⁶ Jonathan Sallet and Ed Paisley Innovation Clusters Create Competitive Communities // Huff Post Social News. – 2009. – September 21.

Активно йде процес формування кластерів і в Південно-Східній Азії та Китаї, зокрема, у Сінгапурі (в галузі нафтохімії), у Японії (автомобілебудування) і в інших країнах. У Китаї нині існує понад 60 особливих зон-кластерів, у яких міститься близько 30 тис. фірм з чисельністю співробітників 3,5 млн. осіб і рівнем продажів на суму приблизно 200 млрд. дол. на рік.

Розвиток провідних галузей машинобудування й електроніки побудований на базі кластерного підходу в таких країнах, як Нідерланди, Італія, Німеччина, Норвегія, Ірландія, Швейцарія, Японія.

Проведений аналіз світового досвіду реалізації кластерної стратегії узагальнений у таблиці 1.

Таблиця 1
Світовий досвід реалізації кластерної стратегії розвитку¹⁷

Країна	Держава	Підприємства	Найрозвиненіші кластери
	2	3	4
Італія	1. Надання пільг на експорт товарів. 2. Залучення інвестиційних ресурсів. 3. Регулювання ринку праці, заохочення	Концентрація малих ремісничих і середніх підприємств у певній місцевості. Гнучка і рівноправна співпраця підприємств.	Меблево-інтер'єрний, харчовий, легко-промисловий.

¹⁷ Бондік В.А. Роль держави в реалізації промислової політики в умовах розвитку інтеграційних відносин / В.А. Бондік // Розвиток продуктивних сил України: від В.І. Вернадського до сьогодення : матеріали міжнародної наукової конференції, (м. Київ, 20 березня 2009 р.) : у 3 частинах / РВПС України НАН України. – К. : РВПС України НАН України, 2009. – Ч. 2. – С. 58–59.

	зростання кадрового потенціалу.		
Фінляндія	<ol style="list-style-type: none"> 1. Формування рівня розвитку системи взаємодії наукових інститутів і галузей. 2. Вкладення у сферу розвитку людського потенціалу. 	Взаємодія великих, середніх і малих підприємств.	Лісовий, Інформаційний, телекомунікаційний, металургійний, машинобудівний.
США	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розвиток науково-технологічних партнерств. 2. Надання податкових кредитів і пільгового оподаткування компаній, що здійснюють програми НДДКР. 3. Залучення первинного капіталу. 	Концентрація підприємств в одному регіоні і максимальне використання природного, наукового, кадрового та інтеграційного потенціалу.	Інформаційних технологій, кіноіндустріяний, автомобільний, аерокосмічний.
Японія	<ol style="list-style-type: none"> 1. Заохочення розвитку вузькоспеціалізованих регіонів. 2. Залучення із-за кордону сучасних технологій. 	Концентрація середніх і дрібних підприємств навколо великої компанії.	Електротехнічний, автомобільний
Німеччина	<ol style="list-style-type: none"> 1. Заохочення розвитку високих технологій. 2. Заохочення консолідації зусиль промисловості і 	Взаємодія великих, середніх і малих підприємств.	Хімічний, поліграфічний, машинобудівний, електроустаткування, меблевий

	<p>наукових центрів.</p> <p>3. Фінансування промислових кластерів з федеральних і місцевих джерел.</p> <p>4. Законодавче регулювання ринку праці.</p>		
Франція	<p>1. Централізоване регулювання інноваційної діяльності.</p> <p>2. Стимулювання НДДКР для потреб промисловості.</p> <p>3. Бюджетні асигнування наукоємних видів бізнесу.</p> <p>4. Зниження податку на інвестиції в НДДКР.</p>	Концентрація підприємств навколо великої компанії.	Парфюмерно-косметичний, текстильний, харчовий, виноробний.

Промислово розвинені країни на початку ХІХ століття досягли високого рівня кластеризації. Повної кластеризації економіки досягли Скандинавські країни, країни Північної Європи, Італія, Австрія¹⁸.

Для допомоги взаємодії урядів європейських країн і європейського приватного бізнесу в розробці та впровадженні програм розвитку кластерів і мереж малих підприємств ще в 90-х роках минулого століття Організація Об'єднаних Націй з

¹⁸ Соколенко С.И. Производственные системы глобализации: Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры: украинский контекст / С.И. Соколенко. – К. : Логос, 2002. – С. 444.

промислового розвитку (UNIDO) за допомогою Відділення з розвитку приватного сектору (Private Sector Development Branch) підготувала набір рекомендацій. Цей факт свідчить про значимість розвитку виробничих кластерів для європейської економіки.

Світовий досвід показує, що кластерна стратегія розвитку ефективна та застосовується в багатьох країнах з метою галузевого розвитку промисловості. Дана стратегія в обов'язковому порядку базується на координації діяльності держави та підприємств галузі.

Кластерний підхід допускає, що в умовах розвитку ринкової економіки превалююче значення віддається не галузі або компанії як об'єкту економічного управління, а території, що приводить до підвищення її конкурентоспроможності.

Однак в українській економіці існують проблеми, що негативно впливають і перешкоджають створенню кластерів. До основних з них можна зарахувати:

- низький рівень культури взаємин, довіри і загальної виробничої ідеології;
- відсутність загального економічного інтересу між підприємствами, насамперед між взаємопов'язаними в межах технологічного виробничого ланцюжка;
- недостатній рівень підтримки регіональними органами влади підприємств, що входять до кластерної структури;
- нестабільні зв'язки між науково-дослідними інститутами, вищими навчальними закладами і виробничими підприємствами;
- короткострокова стратегія розвитку підприємств і недостатність довгострокового інтересу підвищення конкурентоспроможності в адміністративних органах;
- низький рівень розвитку бізнес-клімату й інфраструктурної бази;
- недостатній рівень конкурентної боротьби та її інтенсивності.

Незважаючи на існуючі проблеми в українській економіці, є всі передумови формування кластерних структур.

Збалансована промислова політика, спрямована на розвиток кластерного підходу, фокусує свою увагу на усуненні обмежень, пов'язаних зі зростанням продуктивності, причому, відмінною її рисою є виборче обмеження конкуренції або її посилення саме там, де це необхідно. Концепція кластерів базується на ширшому баченні процесу конкуренції між фірмами й регіонами на основі зростання продуктивності.

Отже, можна дійти висновку про те, що кластерний підхід здатний найпринциповіше змінити зміст державної промислової політики. У цьому випадку зусилля уряду повинні бути спрямовані не на підтримку окремих підприємств і галузей, а на розвиток взаємин: між постачальниками і споживачами, між кінцевими споживачами і виробниками, між самими виробниками й урядовими інститутами і т. д.

У зарубіжних країнах, наприклад, реалізація кластерних стратегій передбачає наявність грантоутворювальних фондів. Так, у Франції з цією метою створене Національне агентство планування DATAR, у Люксембурзі – Інформаційна система пошуку і класифікації кластерів CASSIS, у США – Національна рада з конкурентоспроможності, у Великобританії розроблена програма кооперації LINK¹⁹. Крім того, формуються спеціальні інститути, здатні ефективно виконувати функції з розвитку, побудови мережевих структур і їх інтернаціоналізації. До них належать центри експертизи (Фінляндія), центри переваги (США), консалтингові, маркетингово-аналітичні й брендингові компанії (Economic Competitiveness Group (США), Центр маркетингово-аналітичних досліджень (Казахстан); інститути та агентства, що входять до кластерної ініціативи (Мюнхенський

¹⁹ Грановеттер М. Успех инновационного кластера основан на открытости, гибкости и свободе // The New Times. – 2010. – 6 апреля.

технічний університет). Невід'ємною частиною інфраструктурного забезпечення кластерних стратегій є створення бізнес-інкубаторів, технопарків, спеціальних економічних зон, які є каталізаторами утворення промислових кластерів.

Прикладами всевітньо відомих об'єднань підприємств, що досягли вражаючих успіхів у певній галузі промисловості, поєднавши переваги співробітництва виробників продукції, досягнень науки та підтримки владних структур окремих територій, є: «Силіконова долина» (Каліфорнія), «Пластикова долина» (м. Тарнув, Польща), Масачусетський мультимедійний кластер, Каліфорнійський кластер із виготовлення вина, італійський взуттєвий кластер, «Даедук» (Південна Корея), «Софія і Гренобль» (Франція), «Лувен» (Бельгія) та інші²⁰.

Не оминула кластеризація й економіку України. Реалізація кластерних ініціатив втілилася спочатку на Поділлі, у Хмельницькій області, де було створено будівельний, швейний, продуктовий, харчовий, туристичний, кластер сільського туризму, будівельних матеріалів, машинобудування, освітньо-інформаційний та інші. У галузі АПК сформувався харчовий кластер із центром у Кам'янець-Подільському, передумовами створення якого стали наявність виробничих потужностей, власної сировини, заготівельних пунктів, транспортного підприємства, ринків збуту та кваліфікованих кадрів.

Розвивати треба всі кластери, оскільки вони можуть виявитися перспективними для підвищення конкурентоспроможності не лише окремих підприємств, галузей, регіонів, а й країни в цілому. Очевидно, що не всі кластери будуть успішними, але це визначить ринок, а не

²⁰ Третько В. В. Світовий досвід становлення та розвитку кластерів як інструмента активізації трансферу технологій / [В. В. Третько, О. В. Любохинець] // Вісник Національного університету «Львівська політехніка»; №611. – 2008. – С. 35.

рішення уряду. Це підтверджують дослідження М. Портера, який вважає, що на ранньому етапі головне завдання уряду – поліпшення інфраструктури й усунення несприятливих умов, потім його роль повинна концентруватися на усуненні обмежень до розвитку інновацій²¹.

Звісно, що такий підхід докорінно змінює принципи державної промислової політики. Насамперед це стосується кризового періоду, де кластерний підхід повинен стати моделлю для виведення промисловості з кризового стану та розробки державної антикризової промислової політики. У свою чергу, це вимагає повної перебудови апарату державного управління, зміни менталітету місцевої влади, вимагає іншого зрізу інформації про стан справ в економіці – не в галузях, а на рівні окремих ринків і компаній. Саме тому такий підхід ще не розглядається на державному рівні в Україні, що підтверджує його актуальність.

Конкурентоспроможність і конкурентні переваги національної промисловості можуть бути визначені комплексом властивостей, які формують як бізнес-середовище, так і фірмові можливості попиту й пропозиції, стратегії фірми, стану споріднених і підтримуючих галузей тощо. До найважливіших факторів розвитку конкурентоспроможності галузі в Україні можна зарахувати²²:

- ступінь розвитку ринку;
- рівень заощадження та структуру національного ринку капіталу;
- державну підтримку галузей промисловості;

²¹ Портер М. Международная конкуренция: конкурентные преимущества стран / М. Портер. – М. : Международные отношения, 1993. – С. 456.

²² Горник В.Г. Реформування системи управління промисловістю на основі інституціоналізації ринкових відносин / В.Г. Горник // Збірник наукових праць НАДУ; випуск 1. – 2004. – С. 140.

- незадоволений попит на продукцію більшості галузей.

Отже, для виживання та розвитку української промисловості необхідно випускати конкурентоспроможну продукцію одночасно з передовими компаніями світу. Тому сукупність основних завдань, що стоять перед українським ринком, полягають, на нашу думку, у такому:

- створення набору конкурентоспроможних продуктів;
- організації виробництва з рівнем витрат не вищим, ніж у передових виробників подібної продукції;
- створення ефективної товаропровідникової та сервісної мережі, тобто системи просування на ринок продукції, яка б не поступалася системам світових виробників;
- забезпечення такої продуктивності капіталу, яка дозволить залучати необхідний обсяг інвестицій з урахуванням ризиків.

З урахуванням поставлених завдань й особливостей розвитку галузей промисловості, можна дійти висновку, що промисловість України потребує найшвидшого державного регулювання. Виконання поставлених завдань повинно стати першим кроком до відновлення вітчизняної промисловості.

Стратегічною метою держави повинно бути створення умов для конкурентоспроможного промислового комплексу, здатного в умовах інтеграції України у світову економіку і жорсткої конкуренції забезпечувати близько 60–70% потреб соціально-економічного розвитку країни. Головною умовою забезпечення економічної безпеки України і входження її до кола провідних технічно розвинених держав світу є досягнення позитивного сальдо в зовнішній торгівлі²³.

Як показує світова практика, ініціаторами проведення кластерної політики можуть виступати як центральні органи управління, які проводять кластерну політику «зверху», так і

²³ Державна політика розвитку промисловості / [за ред. В.А. Головка]. – К. : Техніка, 2008. – С. 436.

регіональні влади або місцеві об'єднання підприємців, що пропонують реалізацію програм стимулювання розвитку кластерів «знизу-вверх». Такі програми отримали назву «кластерна ініціатива», яка визначається як організована спроба збільшити темпи зростання та конкурентоспроможність кластеру в певному регіоні, залучаючи до процесу кластерні фірми, державу і дослідницькі інститути²⁴.

В Україні, на відміну від економічно розвинутих країн, держава не сприяє створенню та функціонуванню кластерів і не стає учасником подібних формувань. Для прикладу, перший український кластер був створений за підтримки громадської організації асоціації «Поділля Перший», а не за участю держави чи місцевої влади.

Участь органів державної влади у визначенні й реалізації антикризової промислової політики з урахуванням кластерного підходу полягає:

- у досягненні економічної й політичної стабільності в країні та її регіонах;
- у діяльності з підвищення ефективності та якості інвестицій у такі види діяльності, як формування підготовленої робочої сили, створення оптимальної інфраструктури і своєчасне й повне забезпечення економічною інформацією;
- у законотворчій діяльності, що забезпечує умови для ефективної конкурентної боротьби, що сприяє зростанню продуктивності;
- у забезпеченні умов і можливостей розвитку й удосконалення кластерів.

У цілому роль державного антикризового регулювання, як на загальнодержавному, так і регіональному рівнях, полягає в

²⁴ Дудкіна К.А. Кластер – світовий досвід економічної політики держави / К.А. Дудкіна // Вісник Української Академії державного управління при Президенті України ; вип. 1.– К. : УАДУ, 2003. – С. 494..

розробці комплексу документів:

- концепцій соціально-економічного розвитку країни й окремих її регіонів;

- галузевих концепцій економічного розвитку, різного роду програм розвитку й планів дій, що мобілізують усіх учасників соціально-економічного розвитку на поліпшення економічної ситуації, підвищення рівня і якості життя в країні та регіоні.

Важливою умовою є розвиток і вдосконалення всіх кластерів, незважаючи на те, що не всі з них досягнуть успіху. Ринок покаже життєздатність тих чи інших кластерів, але ніяк не органи влади. Однак держава повинна створити всі передумови для розвитку кластерів як складової частини антикризової промислової політики.

У процесі розвитку кластерів змінюються їх конкурентні переваги, тому повинні змінюватись і відповідні пріоритети органів державного управління. На ранньому етапі пріоритетними є наявність чіткої політики з окресленою стратегією та виділенням бюджетом, яка повинна охоплювати низку галузей промисловості та різні аспекти розвитку кластерів. Це і створить сприятливі умови для формування інфраструктури кластеризації. У подальшому головне завдання з боку уряду повинне полягати в розробці політики, яка буде спрямована на розвиток кластерів, тобто створення умов для взаємодії між бізнес-структурами та науково-дослідними організаціями.

Серед інструментів реалізації зазначеної державної політики нами вбачаються доцільними: забезпечення виконання адміністративних процедур; пряма фінансова підтримка специфічних проектів, які допоможуть вивести галузь з кризового стану; тимчасове зниження податкового тиску на дослідні й інноваційні напрями; підтримка у створенні та поліпшенні іміджу створених кластерів.

Однак у вітчизняному законодавстві даному напрямку інтеграційних відносин не приділено достатньо уваги. Так, в Україні поки немає законодавчого регулювання розвитку кластерів, незважаючи на їх перспективи. У деяких програмних документах є лише згадка чи постановка завдання про необхідність створення кластерів. Так, у Державній програмі розвитку промисловості на 2003–2011 роки, на третьому, довгостроковому, етапі (до 2011 року) передбачалося завдяки розширеному інвестуванню та використанню, спираючись на досягнення попередніх етапів здійснення заходів промислової політики, забезпечити: формування технологічних кластерів пріоритетного розвитку промисловості, передусім у найнаукоємніших і високотехнологічних галузях і виробництвах, здатних кардинально змінити економічний і науково-технічний потенціал промисловості. Крім того, відповідно до зазначеної програми як напрям інституційних перетворень передбачалися: оптимізація регіональних промислових комплексів і виробничих потужностей підприємств; створення регіональних промислових кластерів; поліпшення коопераційних зв'язків. Незважаючи на певні спроби формування кластерних підходів до структурної перебудови промислового виробництва, нині не розроблено методики утворення кластер-структур²⁵.

Кластери є географічною концентрацією на певній території сукупності взаємопов'язаних між собою компаній та інститутів, що забезпечують конкурентоспроможність регіонального кластеру. Вони включають постачальників певних товарів, виробничих послуг, сировини, енергії, а також інфраструктурних послуг. Кластери можуть поширюватися як уздовж низхідних ланцюжків доданої вартості (наприклад, до

²⁵ Кизим М.О. Промислова політика та кластеризація економіки України : монографія / М. О. Кизим. – Х. : ВД "ІНЖЕК", 2011. – С. 149.

систем збуту і споживання), так і вздовж висхідних ланцюжків до виробників взаємозамінної продукції, а також компаній у галузях зі схожими технологіями, рівнем кваліфікації робочої сили або структурою витрат²⁶.

Нарешті, багато кластерів включають державні й інші інститути, наприклад, університети, агентства за стандартами, наукові центри, центри перепідготовки і професійні організації, а також структури, що забезпечують спеціалізовану підтримку у сфері навчання, перепідготовки кадрів, а також інформаційну, дослідницьку і технічну підтримку.

Успіх, з яким компанія може конкурувати в конкретному регіоні або в конкретній місцевості, у значній мірі визначається місцевим підприємницьким середовищем.

Регіональні кластери впливають на конкурентоспроможність за трьома напрямками:

- збільшуючи продуктивність підприємств, що утворюють кластерне об'єднання;
- прискорюючи інноваційний процес, який закладає фундамент майбутнього зростання продуктивності;
- стимулюючи створення нових підприємств і нових бізнесів, які, розширяючись, підсилюють сам кластер.

Кластер дає змогу підприємствам, що входять до нього, не втрачаючи своєї гнучкості і незалежності, набувати ті ж переваги, які незалежні підприємства можуть отримати, тільки збільшуючи масштаби виробництва або здійснюючи формальні альянси з іншими компаніями.

Перебування в складі кластеру дозволяє підприємству підвищувати продуктивність і ефективність завдяки загальному використанню чинників виробництва, інформації, технологій, необхідних інститутів і координації дій з іншими спорідненими підприємствами.

²⁶ Чевганова В. Кластеры и их экономическое значение / [В. Чевганова, И.Б. Брижань] // Экономика Украины. – 2002. – № 11. – С. 35.

У межах кластеру накопичується різноманітна ринкова, технічна і конкурентна інформація, до якої його члени мають першочерговий доступ. Крім того, особисті стосунки і локальні зв'язки в межах кластеру формують атмосферу довіри і стимулюють обмін інформацією. Подібні умови роблять саму інформацію прозорішою.

У кластері також відбувається ефект взаємодоповнюваності, оскільки сукупність стійких зв'язків між підприємствами створює цілісний комплекс, ефективність якого набагато вища, ніж проста сума підприємств.

Поширенню кластерів активно сприяють центральні органи влади, забезпечуючи прийняття нормативно-правових актів, що стимулюють створення і розвиток галузевих об'єднань. Наприклад, у Японії закон «Про технополіси» встановлює максимальні кредитні ставки на їх створення на рівні 7% проти 20–30%-х ставок за позики взагалі, закон Бейха-Доула дозволяє передавати компаніям та університетам виключні права на використання та комерціалізацію патентів, закон Стівенсона-Уайдлера посилює роль уряду в розвитку інновацій і започатковує цілеспрямовану передачу результатів технічних розробок з лабораторій у промисловість (США)²⁷.

У світі існує багато прикладів успішного застосування кластерного підходу для розвитку країн, наприклад, у Фінляндії – це створення кластеру інформаційних і комунікаційних технологій, або кластер деревообробки у Словенії тощо. Беручи до уваги успішний досвід таких країн, в Україні також постало питання про необхідність застосування кластерного підходу для поліпшення економічного розвитку регіонів держави. 1998 року в Україні вперше спробували застосувати концепцію кластерів,

²⁷ Петухова О.М. Кластеризація як можливість реалізації інноваційних стратегій : монографія / О.М. Петухова ; Нац. ун-т харч. технологій. - К. : НУХТ, 2012. – С. 103.

яка того часу була абсолютно новою для нашої країни. На сьогоднішній день існують підстави стверджувати, що Україна має власний досвід кластеризації, бо за останні роки були створені та функціонують такі українських кластери, як Хмельницький – одяг, будівельні матеріали, зелений туризм; Івано-Франківськ – туризм, декоративний текстиль; Черкаси – транспортні перевезення; Житомир – добування та переробка каменю; Одеса – виробництво вина; Харків – машинобудування; Рівне – деревообробка. Одним з перших був створений швейний кластер на Хмельниччині, до якого ввійшло 24 швейні та трикотажні підприємства. Метою створеного кластеру стало відродження промислового виробництва одягу в Подільському регіоні завдяки об'єднанню зусиль, переходу до більшої спеціалізації підприємств, підвищенню якості та конкурентоспроможності продукції, залученню інвестицій, що сприятиме збільшенню позитивних економічних тенденцій у регіоні. Другий вдалий вітчизняний приклад – це будівельний кластер у Подільському регіоні, який складається з 32 компаній, включаючи 21 підприємство, що працює у сфері будівництва, будівельних матеріалів і торгівлі, двох банків, двох навчальних закладів, трьох архітектурно-конструкторських інститутів, трьох клієнтських компаній та аудиторської компанії. Розвиток будівельного кластеру на Поділлі є новим виміром у досвіді кластерів в Україні. Тоді як більшість кластерів орієнтовані на експорт, будівництво, кінцевим продуктом якого є сучасне комфортабельне житло, – це сектор, орієнтований на внутрішній місцевий ринок, що сприятиме поліпшенню економічного розвитку регіону. Крім того, в Україні існують й інші приклади успішного застосування розглянутого підходу. Таким чином, можна говорити про позитивні моменти при реалізації кластерного підходу, такі, як підтримка та підвищення функціонування вже існуючих підприємств, сприяння

створенню нових, збільшенню робочих місць, поліпшення якості та конкурентоспроможності продукції²⁸.

Отже, в Україні є передумови для створення й ефективного функціонування кластерних об'єднань. Однак для ефективнішого їх функціонування та створення нових кластерів потрібні певні заходи і з боку органів державної влади:

- розробка стратегії підвищення конкурентоспроможності країни та її регіонів на основі кластерів;
- законотворча робота, створення норм і правил сприяння та стимулювання розвитку кластерних об'єднань;
- широке інформування й організація навчання представників влади, ділових кіл і відповідних інститутів у напрямі розвитку кластерів і реалізації кластерних ініціатив.

Адже кластерна промислова політика повинна бути значною мірою політикою самих властей – державної та регіональної, а не тільки підприємницьких структур. Стрижнем цієї політики повинна бути діяльність, направлена на інституційне забезпечення переваг кожного конкретного регіону у сфері підприємницького клімату (включаючи інвестиційний клімат). У динаміці це означатиме швидке поліпшення підприємницького клімату в країні в цілому. Роль держави при цьому повинна полягати в створенні таких загальнодержавних інституційних умов, які б не виключали, а навпаки, сприяли ефективному розвитку регіональної ініціативи в галузі інституційного будівництва.

Необхідність кластерного підходу до промислової політики усвідомлюється поки, на жаль, тільки на експертному рівні. Місце галузей у сучасній економіці повинні будуть посісти кластери і так звані «інтегровані» регіони. Іншими

²⁸ Петухова О.М. Кластеризація як можливість реалізації інноваційних стратегій : монографія / О.М. Петухова ; Нац. ун-т харч. технологій. - К. : НУХТ, 2012. – С. 165.

словами, Україні належить виростити повноцінні виробничі кластери і на цій базі розвернути нову повноцінну мережеву просторову організацію промислової політики.

Метою створення кластерів має бути концентрація можливостей заради підвищення конкурентоспроможності. Нині, в умовах вступу до Всесвітньої торгової організації (ВТО), немає значущішої мети в промисловій політиці. У кластер можуть входити підприємства різного профілю найрізноманітніших галузей, органи управління всіх рівнів – державні, регіональні, освітні установи будь-якого ступеня. Створення найважливіших промислових кластерів в Україні прогнозується не раніше 2015-2020 років. А ось регіональні кластери на базі великих промислових регіонів можуть бути створені набагато раніше.

Кластерний метод, спочатку використаний у дослідженнях проблем конкурентоспроможності, тепер став застосовуватися при виконанні і масштабніших завдань регіонального розвитку, серед іншого і при розробці програм регіонального промислового розвитку, розвитку нових технологій інвестиційного та інноваційного профілю і як основа для виконання такого злободенного завдання, як ефективна взаємодія великого і малого бізнесу.

Формування промислових кластерів розглядається часто як необхідна умова глобальної конкурентоспроможності, так само, як економічна спеціалізація розглядається як важливий шлях подолання глобалізаційної пастки, пов'язаної з дією зовнішньої конкуренції. Кластерний підхід перетворився останніми роками на ключовий інструмент промислової політики провідних індустріальних країн. Проте його практичне використання для формування ефективного локального підприємницького середовища, створення соціальної і виробничої інфраструктури, підвищення конкурентоспроможності територій ще не досить вивчені й оцінені вітчизняною практикою.

У межах кластерної промислової політики створюється ефективне інформаційне середовище, інноваційна інфраструктура, насамперед для розвитку малого і середнього інноваційного бізнесу, включаючи доступ до новітніх технологій і бази даних можливих партнерів з бізнесу, зокрема, і за кордоном²⁹.

Стимулювання процесу формування кластерів в Україні є, по суті, найпершою базовою стадією промислової політики. При цьому увагу державних органів повинні привернути такі основоположні чинники, як удосконалення системи освіти і професійної підготовки, створення можливостей для інновацій, доступ до ринків капіталу і вдосконалення інституційного середовища. З часом з'являється необхідність у додаткових інвестиціях у більш кластерно-специфічні активи³⁰.

На першому етапі Україна повинна розширювати внутрішню торгівлю між містами і регіонами всередині країни, а також торгівлю із сусідніми країнами як перші кроки з придбання досвіду і навиків для успішної торгівлі на глобальному ринку. Така торгівля різко прискорює розвиток регіональних кластерів.

Нова роль держави далека від традиційної промислової політики, у межах якої держава визначає пріоритетні для розвитку галузі або регіони, а потім через систему субсидій або обмежень на інвестиції іноземних компаній стимулює їх зростання. У протизагаду цьому, метою кластерної політики є стимулювання розвитку всіх кластерів.

Це означає, що традиційні кластери повинні не випадати з об'єктів промислової політики, а піддаватися поліпшенню, підвищенню структурної ефективності. Держава не повинна вибірково підходити до кластерів, оскільки кожен кластер має

²⁹ Кизим М.О. Промислова політика та кластеризація економіки України : монографія / М. О. Кизим. – Х. : ВД "ІНЖЕК", 2011. – С. 155.

³⁰ Там само. – С. 306.

потенціали зростання продуктивності і рівня заробітної плати. Кожен кластер не тільки забезпечує безпосередній внесок у зростання загальнонаціональної продуктивності, але також робить вплив на продуктивність інших кластерів. Не всі кластери зможуть успішно розвиватися, але це залежить, зрештою, від дії ринкових сил, а не держави.

Стимулювання розвитку кластеру повинне передбачати максимальне використання конкурентних переваг і спеціалізації, а не простої імітації вже наявних успішних кластерів з інших країн чи регіонів. Визначення сфер спеціалізації звичайно виявляється ефективнішим, ніж конкуренція з уже сформованими й ефективно функціонуючими кластерами.

Лідери бізнесу, держави й інституційних структур мають змогу взяти активну участь у новій економіці конкуренції. Кластерний підхід виявляє взаємозалежність і колективну відповідальність усіх згаданих суб'єктів економіки в справі створення умов для ефективної конкуренції. Розкриваючи істинний механізм створення економічного добробуту, кластерний підхід відкриває нові шляхи для конструктивної взаємодії державного і приватного секторів господарства на регіональному рівні.

Виконання загальних завдань розвитку промисловості в умовах інтеграційних відносин, на нашу думку, може бути у сфері інтеграції кластерного підходу в інноваційну модель промислової політики та його сполучення з особливостями розвитку різних типів промислових кластерів, виконання окремих завдань – у подоланні мікроекономічних проблем і обмежень розвитку промислових кластерів з урахуванням необхідності формування інституціональних структур, інтегрованих у регіональні виробничі й інноваційні системи.

Стратегічними напрямками держави вдосконалення механізму розвитку промислових кластерів в Україні мають бути:

- формування багаторівневої кластерної політики та реалізація кластерних стратегій щодо промислових кластерів, розвитку та підтримки кластерних ініціатив;

- реалізація організаційно-економічних нововведень та інституціональних перебудов на мікрорівні, які потрібні для формування й ефективного розвитку конкурентоспроможних промислових кластерів.

Реалізація стратегічних напрямів, на нашу думку, повинна починатися зі здійснення багаторівневої кластерної політики в практичних аспектах у фокусних кластерних стратегіях. Фокусна кластерна стратегія є стратегією концентрації комунікативних та інших взаємодій носіїв державних і галузевих кластерних стратегій на певних типах кластерних утворень і довготривалому проектуванні відносин з ними (рис. 2).

Мета кластерної політики має бути визначена як забезпечення високих темпів економічного зростання і диверсифікації економіки за рахунок підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств (і пов'язаних з ними компаній) і створення сприятливого середовища для розвитку виробничого підприємництва.

Принципами формування багаторівневої кластерної політики доцільно визначити:

- диференційований підхід щодо різних типів кластерних утворень;

- збір і поширення економічної інформації;

- протекціоністська зовнішньоекономічна політика і просування експорту;

- розвиток спеціалізованих чинників, інституціональних умов і підтримуючих галузей;

- нормативне забезпечення і правова підтримка;

- залучення прямих іноземних інвестицій;

- реалізація політики в галузі науки і технологій, у сфері освіти й підготовки кадрів.

Рис. 2. Формування багаторівневої кластерної політики в Україні щодо кластерних утворень у промисловості

Способами проведення багаторівневої кластерної політики мають бути як прямі, так і непрямі методи, а також усі можливі форми державної підтримки і фінансування за змішаним сценарієм.

Пріоритетами реалізації кластерної стратегії щодо промислових кластерів ми бачимо: створення сприятливих умов для їх розвитку, заохочення конкуренції, підвищення якості освіти, сприяння виходу компаній на зарубіжні ринки.

Формами реалізації стратегії можуть бути нормативне забезпечення і правова підтримка (законотворчість) на державному рівні, а виконавцями – органи законодавчої і виконавчої влади.

У напрямках реалізації стратегії вбачається за доцільне виділити три галузі розвитку промислових кластерів, які є орієнтирами її фокусної реалізації:

- розширення позицій поза сферою експлуатації природних ресурсів;
- посилення акценту на експорт у межах промислових кластерів, у яких уже досягнуті успіхи;
- диверсифікація в напрямі розвитку кластерів, споріднених тим, що вже є.

Найбільші можливості для першого етапу реалізації

стратегії полягають у розвитку промислових кластерів на основі використання природних ресурсів і їх ув'язці із внутрішніми ринками, що зростають. Реалізація стратегії на наступному етапі повинна базуватися на експортних позиціях за межами добувних галузей промисловості і на максимальному використанні досягнень науки, техніки і технологій.

Пріоритетами реалізації фокусної кластерної стратегії щодо регіональних промислових кластерів. Принциповим моментом для здійснення стратегії є необхідність проведення на першому етапі її реалізації системних досліджень з виявлення, ідентифікації і формування промислових кластерів. Формами реалізації кластерної стратегії можуть бути інструменти державно-приватного партнерства і нормативно-правове регулювання. Виконавцями повинні стати регіональні і місцеві органи влади. Типи реалізованих стратегій можуть варіюватися від брокерської кластерної стратегії, створення бренда регіону до реалізації освітніх програм і проектів диверсифікації місцевого попиту через розміщення державних замовлень [24, с.39].

Для уникнення загальних і специфічних проблем при розробці і реалізації фокусної стратегії доцільно враховувати регіональний аспект. Основні напрями її реалізації наведені в таблиці 2.

Головна мета кластерних ініціатив має полягати в створенні мережі взаємодій між промисловими компаніями, науковими та інфраструктурними інститутами, підприємцями і державними органами. Формами їх реалізації повинні стати інструменти державно-приватного партнерства і нормативно-правове регулювання, виконавцями – регіональні і муніципальні органи влади. Типами стратегій залежно від місцевих умов можуть бути: брокерська, створення бренда регіону, реалізація освітніх програм, диверсифікації місцевого попиту через розміщення державних замовлень.

Таблиця 2

Основні напрями реалізації кластерної стратегії щодо промислових кластерів

Напрямок	Зміст напрямку і склад заходів
1	2
<p>Сприяння інституціональному розвитку промислових кластерів, розробка стратегій їхнього розвитку</p>	<ul style="list-style-type: none"> - стимулювання інновацій і підтримка заходів щодо комерціалізації технологій; - сприяння наданню консультативних послуг; - моніторинг і прогнозування потреб ринку праці, планування, участь у розробці державного завдання на підготовку фахівців; - розробка і розповсюдження керівництва і посібників з організації управління з урахуванням специфічних і галузевих особливостей промислових кластерів
<p>Підвищення конкурентоспроможності учасників промислових кластерів</p>	<ul style="list-style-type: none"> - сприяння розробці програм довгострокових партнерських досліджень, кооперації підприємств при фінансуванні і реалізації НДДКР; - субсидування частини витрат підприємств на створення промислових зразків, реєстрацію і правову охорону винаходів; - встановлення пільг зі сплати регіональних і місцевих податків і зборів, а також податку на прибуток у частині, належній сплаті до державного бюджету; - створення особливих економічних зон регіонального рівня; - сумісна реалізація освітніх програм з підприємствами кластерів (матеріально-технічне, технологічне і кадрове забезпечення в частині цільової підготовки кадрів)

Формування сприятливих умов для розвитку промислових кластерів	<ul style="list-style-type: none">- інвестування в розвиток інженерної і транспортної інфраструктури, житлове будівництво з урахуванням завдань розвитку кластерів;- реалізація заходів податкового регулювання для учасників кластерів;- фінансування інновацій у межах державних цільових програм: підтримка центрів колективного користування науковим устаткуванням, проєктів виконання НДР і НДДКР;- програми з підтримки створення нових інноваційних виробничих підприємств;- підтримка реалізації інноваційних проєктів, виконуваних малими інноваційними підприємствами на основі власних розробок і при кадровій підтримці вузів;- підтримка НДДКР, що проводяться підприємствами для освоєння ліцензій на нові технології і технічні рішення
--	--

Склад заходів, інструменти і рівні реалізації фокусної кластерної стратегії представлені в таблиці 3.

Таким чином, при організації багаторівневої кластерної політики і реалізації фокусних кластерних стратегій нами запропоновано розмежовувати повноваження державних органів за рівнями управління, типами і масштабами кластерної освіти в промисловості з урахуванням регіонального аспекту і тимчасового чинника.

Таблиця 3

Склад заходів, інструменти і рівні реалізації фокусної кластерної стратегії щодо кластерних ініціатив у промисловості

Рівні реалізації	Склад заходів та інструменти реалізації фокусної кластерної стратегії
1	2
1. Підвищення конкурентоспроможності компаній кластеру на зовнішніх ринках	
Конкурентоспроможність підприємств кластера	<ul style="list-style-type: none"> - сприяння в придбанні колективної ринкової інформації для групи підприємств; - розвиток експортних можливостей для групи підприємств у кластері; - сертифікація продукції за міжнародними стандартами якості (наприклад, ISO); - удосконалення виробничого процесу й операцій, сприяння в придбанні нового устаткування; - підвищення якості і розробки нових продуктів і послуг.
2. Розвиток співпраці всередині кластеру	
Розвиток внутрішніх і зовнішніх зв'язків, підвищення взаємодії всередині кластеру	<ul style="list-style-type: none"> - розвиток зв'язків на рівні системи постачальників, з використанням інструментів субконтрактації; - розвиток зв'язків на рівні НДДКР, комерціалізації й освітніх програм; - розвиток міжнародних зв'язків кластеру; - сприяння в координації зусиль учасників з розвитку кластеру; - створення кластерної асоціації.
3. Підвищення якості бізнес-середовища для розвитку кластеру	
Розвиток кадрових ресурсів	<ul style="list-style-type: none"> - підвищення якості освітніх програм для кластеру в середніх і вищих професійних навчальних закладах через створення галузевих стандартів; - створення спеціалізованих програм підвищення кваліфікації; - організація студентської практики на підприємствах кластеру; - реалізація програм із залучення трудових ресурсів і підвищення їх професійного рівня.

*Кластеризація промисловості України як механізм
підвищення економічного добробуту в умовах глобалізації*

<p>НДДКР і комерціалізація нових знань, винаходів та інновацій</p>	<ul style="list-style-type: none"> - розвиток доступу з боку компаній кластеру до результатів НДДКР і експертизи через надання консалтингових послуг; - сприяння створенню підрозділів і програм передачі виробничих технологій у структурах науково-дослідних інститутів; - реалізація сумісних НДДКР; - сприяння в комерціалізації НДДКР; - розвиток бізнес-інкубаторів; - розвиток і підтримка промислових підприємств, технопарків, центрів передового досвіду; - захист промислової та інтелектуальної власності.
<p>Розвиток інфраструктури</p>	<ul style="list-style-type: none"> - підвищення ефективності і розвиток університетів, науково-дослідних інститутів та організацій; - розвиток транспортної інфраструктури; - підвищення надійності енергетичної інфраструктури; - розвиток інженерної інфраструктури; - розвиток телекомунікаційної інфраструктури; - доступ до землі і комерційної нерухомості через створення промислових парків і парків постачальників.
<p>Забезпечення доступу до фінансових ресурсів і розвиток фінансових ринків</p>	<ul style="list-style-type: none"> - забезпечення доступу до венчурного капіталу; - забезпечення доступу до фінансових ресурсів для малих і середніх виробничих підприємств; - розвиток банківської системи та інвестиційних фондів; - розвиток системи конкурсних грантів; - розвиток лізингу та факторингу.
<p>Розвиток ділового клімату та інституціонального бізнес-середовища</p>	<ul style="list-style-type: none"> - створення і реалізація програм залучення підприємств у кластери; - спрощення процедури реєстрації підприємств; - радикальне зниження адміністративних бар'єрів і інституціональних обмежень; - формування і реалізація програм преференцій і надання пільг для підприємств кластеру.

Другим стратегічним напрямом удосконалення механізму розвитку промислових кластерів в Україні нами визначена реалізація організаційно-економічних нововведень та

інституціональних перебудов на мікрорівні, що необхідні для формування й ефективного розвитку конкурентоспроможних промислових кластерів

Для виконання завдань з маркетингового та інформаційно-аналітичного забезпечення кластеризації промисловості доцільно створити аналітичний центр і мережі регіональних інформаційно-аналітичних агентств за кластерними технологіями. Аналітичний центр, доцільно організувати у формі державного підприємства, оскільки його метою повинні стати інформаційно-аналітична підтримка й експертно-консалтингове забезпечення реалізації кластерної політики і фокусних кластерних стратегій. Завдання центру такі:

- комплексне дослідження ринків, регіональної і галузевої організації й економіки промисловості;

- стратегічний аналіз регіонального розвитку промисловості: оцінка економічного потенціалу і конкурентоспроможності, аналіз позиціонування на міжрегіональному, національному і міжнародному рівні, проведення форсайт-досліджень у галузях промисловості;

- експертно-консалтингове забезпечення реалізації кластерних стратегій, їх інтеграції в регіональну інноваційну промислову політику;

- проведення маркетингових та інформаційно-аналітичних досліджень для забезпечення високого рівня конкурентоспроможності промислових кластерів і кластерних ініціатив;

- проведення системних досліджень з виявлення, ідентифікації і формуванні промислових кластерів;

- організація національної дискусійної платформи з формування кластерної політики і методів реалізації кластерних стратегій;

- міжрегіональний і міжнародний обмін аналітичною і науковою інформацією;

- створення мережі регіональних агентств за кластерними

технологіями, їх інформаційно-аналітична і ресурсна підтримка.

Організація мережі регіональних інформаційно-аналітичних агентств пов'язана з потребою розв'язання проблем за поданням інформації за кластерними технологіями. Її організація направлена на оптимізацію механізмів доступу, збільшення кількості і підвищення якості надається державним органам, виробничим підприємствам, науково-дослідним і підприємницьким структурам усього спектру інформації в цій галузі. Метою створення агентств є інформаційно-аналітичне забезпечення процесів кластеризації промислових компаній на мікрорівні. Організаційно-правова форма агентств може бути різною і залежить від конкретних умов їх створення. З технічного й технологічного боку модель їх організації може являти: інформаційний центр, центр відкритого доступу або колективного користування, Інтернет-портал. Організаційно-правова форма, технологічна модель і галузевий профіль агентства повинні бути визначені на основі діагностики і системного аналізу параметрів кластерів. Ключовими моментами є демократична форма доступу до ресурсів і системне надання інформації. Завданням агентств є:

- забезпечення інформаційного обміну в створюваній мережі;
- інформаційно-аналітична підтримка кластерних ініціатив і підприємств кластерів, що формуються;
- проведення досліджень локальних і регіональних ринків на замовлення органів виконавчої влади і підприємств кластерів;
- популяризація і поширення інформації про кластерні технології;
- залучення місцевих інформаційних, аналітичних і консалтингових компаній у формування інформаційно-аналітичної мережі за кластерними технологіями на мікрорівні;
- залучення представників бізнес-співтовариства, наукових і державних організацій, некомерційних інститутів до

обговорення практики комерціалізації кластерних технологій;

- формування регіональної дискусійної платформи з реалізації фокусної кластерної стратегії.

Джерелами фінансування агентств можуть бути:

- акціонерний капітал;

- засоби від проведення досліджень на замовлення корпоративного сектору і підприємств кластерів, органів регіональної виконавчої влади та інших зацікавлених інститутів;

- фінансування в межах регіональних проектів інформаційного забезпечення, програм розвитку інформаційних і комунікаційних технологій.

На першому етапі в межах пілотного проекту вважаємо за доцільне створити агентства в регіонах з об'єктивними умовами формування промислових кластерів для прискорення процесів їх організації і структуризації відповідно до спеціалізації регіонів. Після реалізації пілотного проекту, системного аналізу досвіду функціонування створених агентств, на другому етапі необхідно використовувати кращі практики в інших регіонах. Створені інформаційно-аналітичні агентства, як мережеві співтовариства на мікрорівні, їх системно взаємозв'язана група в регіонах і аналітичний центр повинні утворити комунікаційну мережу за кластерними технологіями. Її метою стане багаторівневе і комплексне інформаційно-аналітичне забезпечення розробки кластерної політики і реалізації фокусних кластерних стратегій, інтеграції кластерного підходу в регіональну промислову політику, процесів кластеризації виробничих підприємств на мікрорівні.

Для ресурсного забезпечення реалізації фокусних кластерних стратегій на основі надання грантів пропонуємо створити інноваційний фонд. Його організація має бути у формі акціонерного приватно-державного підприємства. На початковому етапі фонд може бути державним і використовувати кошти Інвестиційного фонду України. На

наступному етапі необхідний послідовний вихід держави з капіталу фонду через емісію його цінних паперів і залучення коштів з інших джерел. Економічна стійкість і фінансова прозорість фонду, що визначаються державними інвестиціями і контролем за їх витрачанням, дозволять використовувати механізм надання грантів від уряду в межах реалізації кластерних стратегій. Завдання фонду такі:

- фінансування заходів щодо реалізації кластерної політики і кластерних стратегій;
- виконання умов і дотримання принципів надання засобів Інвестиційним фондом України;
- залучення коштів корпоративного сектору;
- надання грантів для реалізації фокусних кластерних стратегій;
- координація фінансування кластерних стратегій між державними науково-технічними програмами і проектами, що реалізуються корпоративним сектором.

Для розвитку інституційного середовища виробничого підприємництва і формування ринку субконтрактування доцільно запропонувати, на нашу думку, організацію мережі центрів реструктуризації і промислової субконтрактації. Основна мета їх створення полягає в позбавленні підприємств від виробничих потужностей, що носять допоміжний характер і значно збільшують собівартість кінцевої продукції. Завдання центрів такі:

- виведення зі структури промислових підприємств однотипних і допоміжних потужностей і їх переклад у нові, спеціально створювані на основі партнерства;
- оптимізація виробництва, розширення можливостей виробничої кооперації і субконтрактування, утворення промислових парків і парків постачальників;
- підтримка формування ринку субконтрактації й організації кластерних мереж.

На регіональному рівні пропонуємо організацію мережі

центрів інтеграції. Їх створення має бути спрямоване на забезпечення кооперації виробничих бізнес-систем на основі кластерних технологій і посилення їх взаємодії з органами влади, науковим співтовариством і некомерційними організаціями. Організаційно-економічний аспект центрів на мікрорівні повинен відображати принципи інтеграції науки, бізнесу і влади в мережеві структури і партнерства для здійснення ефективної виробничої діяльності. Основна роль центру інтеграції має бути визначена як роль каталізатора створення інтелектуальної платформи для всіх учасників при формуванні промислового кластеру. Діяльність центру повинна бути направлена на експертизу, виявлення і підтримку реалізації стратегічно важливих для промислових кластерів проєктів. Завданням центру є використання новітніх і кращих на міжнародному рівні знань як джерела кооперації і способу зміцнення конкурентоспроможності підприємств кластера. До функцій центру нами зараховано:

- проведення досліджень регіональних виробничих і бізнес-систем;
- аналіз сильних і слабких боків регіону в утворенні промислового кластеру;
- аналіз чинників, що ускладнюють розвиток підприємств у напрямі їх кластеризації;
- діагностика кадрових ресурсів і експертна оцінка кадрових потреб кластеру;
- аналіз діяльності провідних виробників у галузі методами бенчмаркінгу для визначення ключових чинників успіху, кращих орієнтирів для порівняння і вдосконалення діяльності підприємств кластеру;
- експертна оцінка способів та інструментів кластеризації виробничих структур, координація стратегій розвитку підприємницьких мереж;
- встановлення партнерських зв'язків серед учасників кластеру, що формується, залучення некомерційних організацій,

галузевих альянсів і партнерств у сферу його компетенції;

- узгодження розвитку кластеру (з урахуванням функціонування технопарків, інших каталізаторів і ключових учасників кластеру, що формується) із зміцненням конкурентних переваг регіону;

- виявлення та ідентифікація існуючих у регіоні технологічних ланцюжків і ланцюжка постачальників кластера;

- акумуляція й експертна оцінка інформації про регіональний, національний і світовий ринок у межах галузі кластеру, що формується.

Кожен створюваний центр може мати свою форму організації і модель управління, але головне, щоб у них були закладені принципи мережевої роботи партнерств. При цьому основний акцент повинен робитися на інтернаціоналізації, регіональній привабливості і розвитку виробничих мереж. В організаційно-економічних аспектах центру пропонуємо відобразити концепцію кооперації дослідницьких інститутів, некомерційних партнерств і галузевих альянсів, бізнесу і влади в нелінійній інноваційній моделі взаємодій. Фінансове забезпечення і ресурсна підтримка центрів може здійснюватися за змішаною схемою (державним і корпоративним сектором).

Але вважаємо, що розроблений нами механізм формування кластерів у промисловості буде ефективнішим і регламентованішим, якщо на державному рівні розробити Концепцію кластерної політики в промисловості України. Доцільність прийняття даної Концепції, на нашу думку, пояснюється необхідністю регламентації та реалізації низки пріоритетних напрямів розвитку кластерної політики в промисловості України:

- не створені механізми методичної, інформаційно-консультантської та освітньої підтримки розвитку кластерів;

- відсутня необхідна координація діяльності державних органів влади, регіональних органів влади та органів місцевого самоврядування, об'єднань підприємців у реалізації кластерної

політики;

- обмежений набір інструментів фінансової підтримки кластерних проектів з бюджетних джерел.

Слід підвищити ефективність використання потенціалу розвитку промислових кластерів як одного з пріоритетних напрямів підвищення конкурентоспроможності і диверсифікації промисловості й ефективної реалізації промислової політики України. З цією метою і має бути розроблена Концепція кластерної політики в промисловості України.

Основними завданнями в межах поставленої мети мають бути:

- формування відповідних умов для ефективного організаційного розвитку кластерів у промисловості;

- забезпечення ефективної підтримки реалізації кластерної промислової політики;

- забезпечення ефективної підтримки учасників кластеру.

Формування кластерної політики спрямовано на вибір конкурентоспроможної моделі промислової політики, пріоритетних галузей промисловості, що мають потенціал підвищення конкурентоспроможності, виявлення факторів та елементів, що впливають на ступінь розвитку конкурентних відносин і механізмів у промисловості.

Реалізація Концепції кластерної промислової політики допускає забезпечення ефективної взаємодії державних органів влади, регіональних органів влади й органів місцевого самоврядування, об'єднаннями підприємств.

Функції із забезпечення ініціації розробки стратегій розвитку промислових кластерів, сприяння їх організаційному розвитку й основному обсягу фінансової підтримки кластерних ініціатив мають реалізовуватись органами регіональної влади й органами місцевого самоврядування.

У результаті розробки стратегій розвитку промислових кластерів, що здійснюються на регіональному і місцевому рівнях, буде забезпечена можливість ефективного й адекватного

врахування пріоритетів розвитку промислових кластерів у межах реалізації регіональних і місцевих стратегій і програм соціально-економічного розвитку, включаючи проекти розвитку транспортної та інженерної інфраструктури, а також реалізації заходів у сфері підтримки малого і середнього підприємництва, інноваційної і технологічної політики, освітньої політики, політики залучення інвестицій, політики розвитку експорту, розвитку промислових галузей.

При цьому будуть створені передумови для ефективного використання механізмів фінансової підтримки реалізації промислової кластерної політики, що надається з коштів державного бюджету.

У зв'язку з цим основними напрямками промислової кластерної політики на державному рівні стане вдосконалення механізмів фінансової підтримки розвитку кластерів, а також забезпечення надання необхідної методичної, інформаційно-консультантської та освітньої підтримки їх розвитку.

Реалізація заходів, передбачених у Концепції, дозволить:

- забезпечити зростання нецінової конкурентоспроможності вітчизняної промисловості;
- забезпечити зростання несировинного і високотехнологічного експорту товарів і послуг;
- стимулювати збільшення кількості малих і середніх підприємств;
- забезпечити прискорений розвиток інноваційного сектору економіки;
- підвищити ефективність системи підготовки кадрів для потреб промисловості;
- забезпечити зростання прямих вітчизняних та іноземних інвестицій;
- стимулювати соціально-економічний розвиток регіонів базування кластерів.

При створенні кластеру чинна система управління промисловістю повинна бути доповнена низкою нових функцій:

1. Слід розробити комплекс документів нормативно-правового забезпечення кластеру, включаючи порядок його установи, функціонування та ліквідації. Важливим є розробка нормативно-правової документації, що регулює діяльність підрозділів кластеру, визначення координації дій підприємств-учасників кластеру, включаючи систему індикаторів і показників планування їх діяльності, застосування методів управління виробничо-господарськими процесами і т.д.

2. У межах кластеру слід обов'язково передбачити можливість проведення досліджень, спрямованих на вивчення потреб ринку, виявлення закономірностей його динаміки.

3. З метою розробки нової конкурентної продукції необхідні підрозділи, які здійснюють науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки, створення інновацій з метою задоволення потреб, як самого кластеру, так і ринкового попиту.

4. Життєзабезпечення кластеру повинне включати функції щодо забезпечення підприємств матеріалами, енергією, обладнанням, інформацією і т.д. Особливу роль має функція щодо створення сприятливих умов залучення фінансів та інвестицій для здійснення всіх витрат кластеру.

5. Кластеризація передбачає обов'язковий розвиток людського потенціалу, а сам кластер реалізує функції із залучення працівників, підвищення кваліфікації персоналу, створення системи мотивації, розв'язання соціальних проблем працівників.

6. Для кластеру у сфері промисловості обов'язковим є функція просування і реалізації продукції, налагодження високого рівня сервісної взаємодії зі споживачами. Тому має бути розроблена стратегія стимулювання збуту, яка враховувала б функції з доведення кінцевого продукту до споживача, вибір схем руху товару, а також післяпродажного обслуговування споживачів.

7. Кластер повинен мати власну інфраструктуру, що вимагає наявності спеціальної функції забезпечення його взаємодії з відповідними організаціями та підприємствами в галузі права, інжинірингу, консалтингу, аудиту і т.д. Крім того, слід забезпечити виконання функцій, спрямованих на підвищення іміджу та зв'язків з громадськістю, що передбачає налагодження взаємодії з громадськими організаціями; поширення позитивної інформації про діяльність кластеру.

У галузі регіонального управління обов'язково слід обґрунтувати функцію зі взаємодії кластеру з органами влади регіону, яка може включати комплекс дій щодо забезпечення взаємовигідного співробітництва з міністерствами та відомствами для отримання державного (республіканського) замовлення, формування взаємовигідного приватно-державного партнерства, залучення трудових ресурсів і т. д.

Отже, ґрунтуючись на проведеному аналізі кластеризації промисловості України як механізму підвищення економічного добробуту в умовах глобалізації, можна дійти таких висновків.

Важливе місце у формуванні промислової політики відіграють саме інтеграційні відносини на основі економічного механізму господарювання. У підвищенні ефективності інтеграційних відносин у промисловості важливе місце повинне бути відведене державному регулюванню і саморегулюванню ринку, яке повинне складатися з таких блоків: взаємодія державних органів управління з об'єктами ринку через економічні важелі (ціни, податки, кредити, мита, квоти, пільги); інтеграція взаємозв'язку учасників формування в процесі виробництва і реалізації продукції, а також у фінансово-економічних сферах; державне регулювання пріоритетних напрямів розвитку науки і виробництва. Дані блоки мають знайти відповідне відображення у державній промисловій політиці.

Проаналізовано досвід найрозвиненіших країн застосування кластерної політики, що входить до національних

програм розвитку, з метою посилення конкурентоспроможності галузей завдяки інноваційності у виробництві. Світовий досвід показує, що кластерна стратегія розвитку ефективна й застосовується в багатьох країнах для галузевого розвитку промисловості. Ця стратегія в обов'язковому порядку базується на координації діяльності держави та підприємств галузі. Виявлені проблеми в українській економіці, що перешкоджають створенню кластерів: низький рівень культури взаємин, довіри і загальної виробничої ідеології; відсутність загального економічного інтересу між підприємствами, насамперед між взаємопов'язаними в межах технологічного виробничого ланцюжка; недостатній рівень підтримки регіональними органами влади підприємств, що входять до кластерної структури; нестабільні зв'язки між науково-дослідними інститутами, вищими навчальними закладами і виробничими підприємствами; короткострокова стратегія розвитку підприємств і недостатність довгострокового інтересу підвищення конкурентоспроможності в адміністративних органів; низький рівень розвитку бізнес-клімату й інфраструктурної бази; недостатній рівень конкурентної боротьби та її інтенсивності.

Виконання загальних завдань розвитку промисловості в умовах інтеграційних відносин, на нашу думку, може перебувати в галузі інтеграції кластерного підходу в інноваційну модель промислової політики та його сполучення з особливостями розвитку різних типів промислових кластерів, виконання окремих завдань – у подоланні мікроекономічних проблем і обмежень розвитку промислових кластерів з урахуванням необхідності формування інституціональних структур, інтегрованих у регіональні виробничі та інноваційні системи. Стратегічними напрямками держави вдосконалення механізму розвитку промислових кластерів в Україні мають бути: формування багаторівневої кластерної політики та реалізація кластерних стратегій щодо промислових кластерів,

розвитку й підтримки кластерних ініціатив; реалізація організаційно-економічних нововведень та інституціональних перебудов на мікрорівні, що необхідні для формування й ефективного розвитку конкурентоспроможних промислових кластерів.

Пріоритетами реалізації кластерної стратегії щодо промислових кластерів ми бачимо: створення сприятливих умов для їх розвитку, заохочення конкуренції, підвищення якості освіти, сприяння виходу компаній на зарубіжні ринки.

Для виконання завдань з маркетингового та інформаційно-аналітичного забезпечення кластеризації промисловості запропоновано створити аналітичний центр і мережі регіональних інформаційно-аналітичних агентств за кластерними технологіями. Аналітичний центр запропоновано організувати у формі державного підприємства, оскільки його метою повинні стати інформаційно-аналітична підтримка й експертно-консалтингове забезпечення реалізації кластерної політики і фокусних кластерних стратегій. Визначені завдання центру та агентств.

Обґрунтована доцільність розробки Концепції кластерної політики в промисловості України. Метою Концепції має бути підвищення ефективності використання потенціалу розвитку промислових кластерів як одного з пріоритетних напрямів підвищення конкурентоспроможності і диверсифікації промисловості та ефективної реалізації промислової політики України. У межах поставленої мети визначені основні завдання Концепції. Визначені основні напрями промислової кластерної політики.

Література

1. Бажал Ю.М. Економічна оцінка технологічного розвитку в Україні: стан і перспективи / Ю.М. Бажал // Україна на порозі XXI століття : уроки реформ та стратегія розвитку :

- матеріали наукової конференції. – К. : НТУУ КПІ, 2001. – С. 135–139.
2. Бондік В.А. Роль держави в реалізації промислової політики в умовах розвитку інтеграційних відносин / В.А. Бондік // Розвиток продуктивних сил України: від В.І. Вернадського до сьогодення : матеріали міжнародної наукової конференції, (м. Київ, 20 березня 2009 р.) : у 3 частинах / РВПС України НАН України. – К. : РВПС України НАН України, 2009. – Ч. 2. – С. 58–59.
 3. Войнаренко М.П. Концепція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні / М.П. Войнаренко // Економіст. – 2000. – № 1. – С. 29–33.
 4. Глобалізація та регіоналізація: виклики для економіки України : колективна моногр. / Білик Р.С. [та ін.]. – Чернівці : ЧНУ, 2010. – 520 с.
 5. Горник В.Г. Реформування системи управління промисловістю на основі інституціоналізації ринкових відносин / В.Г. Горник // Збірник наукових праць НАДУ; випуск 1. – 2004. – С. 138–149.
 6. Грановеттер М. Успех инновационного кластера основан на открытости, гибкости и свободе // The New Times. – 2010. – 6 апреля.
 7. Гузенко І. Глобалізація науково-технічної сфери та проблеми технологічної безпеки України / І. Гузенко // Збірник праць учених ІСЕМВ НАН України ; вип. 20. – К. : ІСЕМВ НАН України, 1998. – С. 30–34.
 8. Державна політика розвитку промисловості / [за ред. В.А. Головка]. – К. : Техніка, 2008. – 592 с.
 9. Дудкіна К.А. Кластер – світовий досвід економічної політики держави / К.А. Дудкіна // Вісник Української Академії державного управління при Президентові України ; вип. 1.– К. : УАДУ, 2003. — С. 491–496.

10. Жаліло Я.А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика : монографія. – К. : НІСД, 2003. – 368 с.
11. Кизим М.О. Промислова політика та кластеризація економіки України : монографія / М. О. Кизим. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2011. – 304 с.
12. Ковтуненко К.В. Розвиток бізнесу регіону за рахунок використання кластерних форм виробничих систем / [К.В. Ковтуненко, С.В. Філіппова] // Вісник соціально-економічних досліджень. – Одеса : ОДЕУ, 2003. – № 15. – С. 305–309.
13. Колошин А., Разгуляев К., Тимофеев Ю., Русинов В. Анализ зарубежного опыта повышения отраслевой, региональной конкурентоспособности на основе развития кластеров [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://politanaliz.ru/articles_695.html
14. Кондрашов О.М. Промислова політика в Україні: теорія, методологія, практика управління: [монографія] / О.М. Кондрашов. – Донецьк : ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2008. – 367 с.
15. Мамонова В.В. Методологія управління територіальним розвитком : [монографія] / В.В. Мамонова. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2006. – 196 с.
16. Никифоров А.Є. Структурна та інвестиційна політика // Державне регулювання економіки : навч. посіб. / [С.М.Чистов, А.Є.Никифоров, Т.Ф.Куценко та ін.]. – [Вид. 2-ге, доопрац. і допов.]. – К. : КНЕУ, 2004. – С. 131–165.
17. Нові виклики для економічної політики України: рекомендації до плану невідкладних дій / [за ред. А.П. Ремезова]. – К. : Ін-т економ. дослідж. та політ. консультацій, 2006. – 78 с.
18. Петухова О.М. Кластеризація як можливість реалізації інноваційних стратегій : монографія / О.М. Петухова ; Нац. ун-т харч. технологій. - К. : НУХТ, 2012. – 263 с.

19. Портер М. Международная конкуренция: конкурентные преимущества стран / М. Портер. – М. : Международные отношения, 1993. – 896 с.
20. Соколенко С.И. Производственные системы глобализации: Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры: украинский контекст / С.И. Соколенко. – К. : Логос, 2002. – 646 с.
21. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) „Шляхом Європейської інтеграції” / [авт. кол. : А.С. Гальчинський, В.М. Геєць та ін.]. – К. : ІВЦ, Держкомстату України, 2004. – 416 с.
22. Точилін В. Концепція розвитку національного ринку в умовах лібералізації / [В. Точилін, Т. Осташко] // Галузеві ринки України : оцінка стану та перспективи розвитку : наукова доповідь / за ред. В.О. Точиліна. – К. : Інститут економічного прогнозування, 2004. – С. 5–16.
23. Третько В. В. Світовий досвід становлення та розвитку кластерів як інструмента активізації трансферту технологій / [В. В. Третько, О. В. Любохинець] // Вісник Національного університету «Львівська політехніка» ; №611. – 2008. – С. 32–37.
24. Чевганова В. Кластеры и их экономическое значение / [В. Чевганова, И.Б. Брижань] // Экономика Украины. – 2002. – № 11. – С. 35–41.
25. Чумаченко М.Г. Проблеми інвестування реструктуризації промисловості України / [М.Г. Чумаченко, О.І. Амоша] // Регіональна економіка. – 1999. – № 2. – С. 7–14.
26. Чухно А. Актуальні проблеми стратегії економічного і соціального розвитку на сучасному етапі // Економіка України. – 2004. – №5. – С. 14–23.
27. Jonathan Sallet and Ed Paisley Innovation Clusters Create Competitive Communities // Huff Post Social News. – 2009. – September 21.

УКРАЇНА В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТУ

МОНОГРАФІЯ

Україна в умовах європейської інтеграції та глобалізації світу : Монографія [наук. ред. Чумаченко О.А.]. – К.: КиМУ, 2013. – 435 с.

Науковий редактор – Чумаченко О.А.
Літературний редактор – Піскова Р.В., Чумаченко О.А.
Упорядник і верстка – Чумаченко О.А.

Підп. до друку 30.09.2013 р. Формат 60×84 1/16
Папір офс. друк. офс. Гарнітура «Times»

умовно-друк. арк. 18. обл. – вид. арк. 10,8.
Наклад 300 прим.

03179, Київ–79, вул. Львівська, 49
Київський міжнародний університет
web-site: www.kyumu.edu.ua/vmu
euro_integr@kyumu.edu.ua